

Prilog 1:

**Vlada Crne Gore
Ministarstvo evropskih poslova**

Predlog osnove za zaključivanje

**Finansijskog sporazuma između Vlade Crne Gore i Evropske Unije o Višegodišnjem
Operativnom programu za zaštitu životne sredine i klimatske promjene za period
2024-2027**

Maj, 2025. godine

I Ustavni osnov za zaključenje sporazuma

Osnov za potpisivanje Finansijskog sporazuma između Vlade Crne Gore i Evropske Unije o Višegodišnjem Operativnom programu za zaštitu životne sredine i klimatske promjene za period 2024-2027 je *Okvirni finansijski sporazum o partnerstvu između Evropske komisije i Crne Gore koju predstavlja Vlada Crne Gore o modelima sprovođenja finansijske podrške EU Crnoj Gori u okviru Instrumenta za pretpristupnu podršku (IPA III)*, koji je stupio na snagu na snagu 2. novembra 2022. godine i dodatnim pravilima o rokovima izvršenja i komunikaciji između strana.

Dodatno, ustavni osnov za zaključivanje Sporazuma sadržan je dat u članu 15 stavu 1 Ustava Crne Gore, kao i u članu 100, stavu 1, tački 4 Ustava Crne Gore.

II Ocjena trenutnog stanja

S obzirom na opredjeljenje Crne Gore da postane članica EU, neophodna su kontinuirana i značajna ulaganja u svrhu podizanja nacionalnih i lokalnih standarda sa ciljem usklađivanja sa obavezama koje proističu iz pravne tekovine EU. Samim tim, potrebna su značajna finansijska sredstva za podršku različitim oblastima, u ovom konkretnom slučaju u oblasti životne sredine i klimatskih promjena. S tim u vezi, predloženi akt ima za cilj zaštitu, očuvanje i unapređenje prirodnih resursa Crne Gore, zaštitu zdravlja i blagostanja građana od rizika i uticaja koje klimatske promjene donose sa sobom. Samim tim, sprovođenjem aktivnosti koje su programom predviđene do 2027. godine, kreiraju se prilike za rješavanje postojećih izazova, kako bi se uspostavila dosljednija, koherentnija i koordinisanija politika u sektoru životne sredine i klimatskih promjena. Takođe, program treba da doprinese uspješnom zatvaranju pretpristupnih pregovora i napretku u pripremnim aktivnostima za sprovođenje Kohezione politike, nakon članstva Crne Gore u EU.

Intervencije Operativnog programa (OP) su osmišljene da doprinesu ispunjavanju četiri od osam ključnih mjerila Akcionog plana za Crnu Goru za Poglavlje 27 i obezbijavaju neophodna sredstva tokom prelaznih razdoblja definisanih u okviru ovog pregovaračkog poglavlja (PP). Planirane aktivnosti se odnose na projekte koji će se razvijati u oblastima upravljanje otpadom i vodama, a koji će doprinijeti zatvaranju mjerila broj 3 (Mjera za odvojeno sakupljanje otpada), broj 4 (Mjera za upravljanje vodama i mjeru koja se odnosi na prelazni period za sprovođenje Direktive 91/271/EEC, u vezi sa komunalnim otpadnim vodama), broj 5 (Mjera za upravljanje mrežom Natura 2000, uključujući i Ulcinjsku solanu, kao i sprovođenje neophodnih mjera koje vode ka poboljšanju statusa njene zaštite). Nadalje, Operativni program će doprinijeti postizanju završnog mjerila broj 8: Crna Gora značajno unapređuje kapacitete organa uprave na svim nivoima, uključujući i inspeksijske službe; unapređuje koordinaciju rada; i pokazuje da će sve odgovarajuće administrativne strukture biti uspostavljane i adekvatna obuka sprovedena na vrijeme, prije pristupanja EU, kako bi se omogućila implementacija i sprovođenje pravne tekovine u svim sektorima ove oblasti.

III Razlozi zbog kojih se zaključuje sporazum

Razlozi za zaključivanje Sporazuma su višestruki. Opšti cilj OP je zaštita, očuvanje i unapređenje prirodnog kapitala Crne Gore, zaštita zdravlja i blagostanja građana od rizika i uticaja koje klimatske promjene donose sa sobom. Na osnovu sprovedene sektorske analize u okviru OP su identifikovane četiri oblasti podrške:

Oblast podrške 1: Upravljanje komunalnim vodama;

Oblast podrške 2: Upravljanje komunalnim otpadom;

Oblast podrške 3: Zaštita prirode i prilagođavanje klimatskim promjenama;

Ove oblasti podrške doprinijeće realizaciji završnih mjerila br. 3, 4, 5 i 8, u skladu sa Akcionim planom za ispunjenje završnih mjerila u Poglavlju 27 – Životna sredina i klimatske promjene. Takođe, OP će obezbijediti neophodna sredstva tokom prelaznih razdoblja, u skladu sa Zajedničkom pregovaračkom pozicijom za Poglavlje 27, kao što je slučaj sa Direktivom 91/271/EEC, koja se odnosi na tretman komunalnih otpadnih voda i postizanje dobrog stanja voda do 31. decembra 2035. godine.

Oblast podrške 4: Ostala podrška sektoru zaštite životne sredine.

Sektor životne sredine obuhvata različite podsektore, kao što su kvalitet vazduha, industrijsko zagađenje, zaštita od hemikalije i buke, kao i civilnu zaštitu, koji su uključeni u ovaj OP u okviru četvrte oblasti podrške. Ova oblast se odnosi kako na infrastrukturna ulaganja u životnu sredinu, tako i na izgradnju kapaciteta i usklađivanje sa zakonodavstvom u ovoj oblasti. Takođe, operativna struktura zadužena za sprovođenje OP će zahtijevati i dodatnu tehničku podršku za uspješno sprovođenje ovog OP.

Potpisivanje predmetnog Finansijskog sporazuma od strane ovlašćenog predstavnika Vlade Crne Gore je preduslov za korišćenje opredijeljenih EU sredstava i početak sprovođenja aktivnosti koje su višegodišnjem programom planirane.

Dodatno, Finansijski sporazum je, od strane ovlašćenog predstavnika Evropske komisije potpisan 20. januara 2025. godine. Nastavno tome, u skladu sa zaključkom Vlade br. 10-011/25-392/2, ministarka evropskih poslova, Maida Gorčević je određena na poziciju nacionalnog IPA koordinatora i u skladu sa obavezama koje proističu iz Okvirnog finansijskog sporazuma za IPA-u III, biće potpisnik predmetnog Sporazuma.

IV Osnovna pitanja koja sporazum sadrži

Osnovno pitanje kojim se sporazum bavi je obezbjeđivanje finansijske podrške Crnoj Gori u cilju zaštite životne sredine i klimatskih promjena. Predloženim aktom se opredjeljuju bespovratna sredstva EU zarad sprovođenja aktivnosti u definisanim oblastima podrške, odnosno:

Oblast podrške 1: Upravljanje komunalnim vodama;

Oblast podrške 2: Upravljanje komunalnim otpadom;

Oblast podrške 3: Zaštita prirode i prilagođavanje klimatskim promjenama;

Oblast podrške 4: Ostala podrška sektoru zaštite životne sredine.

Sporazum sadrži: *Posebne uslove*, kojim se preciznije definišu opšte obaveze između ugovornih strana; *Opšte uslove*, kojim se definišu odredbe i aktivnosti za koje je država korisnica IPA III podrške zadužena u okviru indirektnog upravljanja; *Višegodišnji Operativni program za zaštitu životne sredine i klimatske promjene za period 2024-2027*, koji preciznije definiše planirane aktivnosti, kao i godišnje finansijske alokacije na nivou programa; i ostale relevantne *anekse i formule* u vezi sa izvještavanjem, finansiranjem i rizicima u okviru sprovođenja projekata.

V Procjena potrebnih finansijskih sredstava za izvršenje sporazuma

U skladu sa predmetnim Finansijskim sporazumom, kroz višegodišnji Operativni program za zaštitu životne sredine i klimatske promjene za Crnu Goru za period 2024-2027, opredijeljeno je ukupno 48.484.375,00 eura, od čega maksimalni doprinos Evropske unije iznosi 38.787.500,00 eura, dok je iz nacionalnog budžeta neophodno izdvojiti sredstva u iznosu od 9.696.875,00 eura.

Program će se realizovati kroz indirektno upravljanje, dok je upravljačko tijelo programa Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera. Nacionalna sredstva se planiraju zbirno od strane relevantnog ugovornog tijela (Uprave kapitalnih projekata) i u skladu sa pravilima koja važe za indirektno upravljanje, ugovaraju se paralelno sa EU sredstvima.

Implementacijom propisa ne proizilaze međunarodne finansijske obaveze, osim što sredstva mogu biti vraćena u budžet EU, u slučaju da nijesu sprovedene relevantne procedure u cilju dodjeljivanja bespovratnih sredstava ili zbog neispunjavanja relevantnih indikatora, shodno odredbama ovog Finansijskog sporazuma i pravilima korišćenja EU podrške.

VI Izmjena važećih ili donošenje novih propisa

Zaključivanje navedenog međunarodnog sporazuma ne zahtijeva izmjenu važećih ili donošenje novih propisa.

Prilog 2:

FINANSIJSKI SPORAZUM

POSEBNI USLOVI

Evropska komisija, u daljem tekstu "**Komisija**", koja postupa u ime Evropske unije, u daljem tekstu "**Unija**",
s jedne strane, i

Crna Gora, u daljem tekstu "**korisnik IPA III**", koju predstavlja Ministarstvo evropskih poslova,
s druge strane,

saglasili su se o sljedećem:

Član 1 - Program

(1) Unija se slaže da finansira, a korisnik IPA III se slaže da prihvati finansiranje sljedećeg programa:

Višegodišnji operativni program za zaštitu životne sredine i klimatske promjene u korist Crne Gore za period 2024-2027
koji obuhvata sljedeću akciju:

Višegodišnji operativni program za zaštitu životne sredine i klimatske promjene u korist Crne Gore za period 2024-2027
Broj globalne obaveze: J AD. 1406441

Ovaj Program se finansira iz budžeta Unije po sljedećem osnovnom aktu: Instrument za pretpristupnu pomoć (IPA III).^I

(2) Ukupna procijenjena vrijednost ovog programa iznosi 48.484.375 EUR, a maksimalni doprinos Unije ovom programu je postavljen na 38.787.500 EUR.

Doprinos Unije biće podijeljen na godišnje obaveze za period 2024-2027 u skladu sa Aneksom I. Ništa u ovom Finansijskom sporazumu ne može se tumačiti kao impliciranje finansijske obaveze Unije u vezi sa kreditima koji još nijesu odobreni usvajanjem budžeta EU. Komisija će pisanim putem obavijestiti IPA III korisnika o usvajanju narednih finansijskih obaveza navedenih u Aneksu I.

^I Uredba (EU) 2021/1529 Evropskog parlamenta i Savjeta od 15. septembra 2021. koja uspostavlja Instrument za pretpristupnu pomoć (IPA III), Službeni list L 330, 20.9.2021, str. 1.

Ovaj program zahtijeva finansijske doprinose i od korisnika IPA III i od Unije. Raspodjela odgovarajućih finansijskih doprinosa navedena je u Aneksu I.

- (3) Program će biti sproveden u skladu sa Višegodišnjim operativnim programom navedenim u Aneksu I.

Član 2- Period izvršenja, period prihvatljivosti i automatsko povlačenje sredstava

- (1) Period izvršenja ovog Finansijskog sporazuma počinje na dan njegovog stupanja na snagu i završava se 12 godina nakon tog datuma.
- (2) Period prihvatljivosti, kako je definisano u članu 12(1) Aneksa II (Opšti uslovi), počinje na dan stupanja na snagu ovog Finansijskog sporazuma i završava se 31. decembra 2033. godine.
- (3) Komisija će automatski ukinuti bilo koji dio budžetske obaveze za program naveden u Prilogu I, koji do 31. decembra pete godine nakon godine budžetske obaveze nije korišćen za predfinansiranje ili izvršenje privremenih plaćanja, ili za koji nije dostavljen ovjeren izvještaj o rashodima ili bilo koji zahtjev za plaćanje.
- (4) Ne dovodeći u pitanje rok za automatsko povlačenje sredstava iz stava 3, Komisija će obavijestiti korisnika IPA III 9 mjeseci prije roka za automatsko povlačenje sredstava o riziku povlačenja.
- (5) Iznos na koji se odnosi povlačenje sredstava biće umanjen za iznose koji su ekvivalentni onom dijelu budžetske obaveze za koji:
 - (a) rad se obustavlja pravnim postupkom ili administrativnom žalbom koja odlaže dejstvo; ili
 - (b) nije bilo moguće podnijeti zahtjev za plaćanje iz razloga više sile koja ozbiljno utiče na sprovođenje cijelog ili dijela programa.Korisnik IPA III koji se poziva na višu silu pokazaće direktne posljedice više sile na sprovođenje cijelog ili dijela programa.

Član 3 - Adrese i komunikacija

Sva komunikacija u vezi sa sprovođenjem ovog Finansijskog sporazuma mora biti u pisanoj formi, izričito se odnosi na Program kako je navedeno u članu 1(1) i šalje se na sljedeće adrese:

(a) za Komisiju

Gospođa Valentina Superti
Direktor D, Zapadni Balkan
Generalni direktorat za susjedstvo i pregovore o proširenju (DG NEAR)
Rue de la Loi 15
Evropska komisija
B-1049 Brisel, Belgija
e-pošta: NEAR-D2@ec.europa.eu

(b) za korisnika IPA III

Gospodin Bojan Vujović
Zamjenik Nacionalnog IPA koordinatora
Ministarstvo evropskih poslova
Bulevar Ivana Cmojevića 167/4. sprat
81000 Podgorica,
Crna Gora
e-pošta: bojan.vujovic@mep.gov.me

Član 4 – Kontakt osoba za OLAF

Osoba za kontakt sa korisnikom IPA III, koja ima odgovarajuća ovlašćenja da neposredno sarađuje sa Evropskom kancelarijom za borbu protiv prevara (OLAF) u cilju olakšavanja operativnih aktivnosti OLAF-a je:

Kontakt osoba za AFCOS/Kancelarija AFCOS
Gospođa Nataša Kovačević
Ministarstvo finansija Crne Gore
Stanka Dragojevića 2, 81000 Podgorica, Crna Gora
natasa.kovacevic@mif.gov.me

Član 5 - Okvirni finansijski sporazum o partnerstvu

Program se sprovodi u skladu sa odredbama Okvirnog finansijskog sporazuma o partnerstvu (FFPA) između Evropske komisije i Crne Gore o aranžmanima za sprovođenje finansijske podrške Unije Crnoj Gori u okviru Instrumenta za pretpristupnu pomoć (IPA III), koji je stupio na snagu 2. novembra 2022. godine (u daljem tekstu "FFPA"). Ovaj Finansijski sporazum dopunjuje odredbe FFPA. U slučaju sukoba između odredaba ovog Finansijskog sporazuma i odredaba FFPA, primat imaju odredbe FFPA.

U skladu sa članom 154(5) Finansijske uredbe, sprovođenje programa u indirektnom upravljanju od strane korisnika IPA biće dopunjeno ad-hoc mjerama navedenim u članu 7.

Član 6- Aneksi

(1) Ovaj Finansijski sporazum čine:

- (a) ovi Posebni uslovi
- (b) Aneks I: Višegodišnji operativni program
- (c) Aneks II: Opšti uslovi
- (d) Aneks III: Obrazac godišnjeg izvještaja o sprovođenju pomoći IPA III u skladu sa članom 59 FFPA
- (e) Aneks IV: Obrazac finansijskog izvještaja prema članu 61(2)(a) i 61(3) FFPA, uključujući obrazac za predviđanja vjerovatnih zahtjeva za plaćanje prema članu 33(3) FFPA
- (f) Aneks V: Minimalna specifikacija računovodstvenog sistema zasnovana na obračunskom načelu
- (g) Aneks VI: Obrazac za prijavu velikih projekata
- (h) Aneks VII: Obrazac identifikacionog lista operacije

(2) U slučaju sukoba između odredaba Aneksa i odredaba ovih Posebnih uslova, odredbe Posebnih uslova imaju primat. U slučaju sukoba između odredaba Aneksa I i odredaba Aneksa II, odredbe Aneksa II imaju primat.

Član 7- Odredbe kojima se odstupa od Aneksa II ili se on dopunjuje

Aneks II se dopunjuje sljedećim odredbama:

- (1) U skladu sa verifikacionom misijom za povjeravanje zadataka izvršenja budžeta koja je sprovedena u novembru 2024. godine, primjenjivaće se sljedeće ad hoc mjere:
 - a) Za period od 2024. do 2027. godine, svi sporazumi sa krajnjim korisnicima potpisuju se i dostavljaju Komisiji prije podnošenja bilo kog zahtjeva za sredstvima za dotične godine;
 - b) Nacionalnim strukturama i organima se zabranjuje da preuzimaju nove zakonske obaveze u okviru Programa za odgovarajuće godine, uključujući odluke o dodjeli, sve dok se ne ispune uslovi navedeni u tački (a);

- c) Prenosi sredstava od Komisije korisniku IPA III za dotične godine obustavljaju se prije nego što se ispuni uslov naveden u tački (a);
- d) Ako nacionalni službenik za ovjeravanje (NAO) smatra da nije potrebno potpisivati sporazume sa krajnjim korisnikom za datu godinu, što znači da uslov iz tačke (a) nije relevantan za tu godinu, onda će on/ona propisno obavijestiti Komisiju najkasnije do 30. juna odgovarajuće godine. Kada se ispune uslovi iz tačaka (a) ili (d) za odgovarajuću godinu, suspenzija dodjele ugovora i transfer sredstava korisniku IPA III za dotičnu godinu biće ukinut službenim pismom Komisije;
- e) Crnogorske vlasti treba da finalizuju svoj pravni okvir usvajanjem imenovanja svih ključnih pojedinaca u IPA sistemu, dajući im pravo da legalno angažuju svoje institucije u IPA sistemu kao MA, IBPM i IBFM;
- 1) Crnogorske vlasti treba da formalizuju radne aranžmane između institucija uključenih u sprovođenje Programa i potpišu neophodne operativne sporazume i sporazume o sprovođenju
- (2) Komisija je uvela elektronski sistem razmjene za izvještavanje o ugovorima pod indirektnim upravljanjem od strane korisnika IPA III („IPA-APP“). Od korisnika IPA III se zahtijeva da se registruje i koristi IPA-APP kako bi se omogućilo e-upravljanje finansijskim sporazumima.

Član 8 - Stupanje na snagu

Ovaj Finansijski sporazum stupa na snagu na dan kada ga potpiše posljednja strana.

Ovaj Finansijski sporazum je sastavljen u dva primjerka na engleskom jeziku, od kojih je jedan uručen Komisiji, a drugi korisniku IPA III.

Za korisnika IPA III:

Gospodin Bojan Vujović
Zamjenik Nacionalnog koordinatora
za IPA (NIPAC)
Ministarstvo evropskih poslova Crne Gore

Za Komisiju:

Gospođa Valentina Superti
Direktor D, Zapadni Balkan
Generalni direktorat za politiku
susjedstva i pregovore o proširenju
Evropska komisija

Datum:

Datum: 30.01.2025.

Potpis:

Potpis: *nečitak*

Elektronski potpisano 30.1.2025. u 18.48 (UTC+01) u skladu sa članom 11. Odluke Komisije (EU) 2021/

OVAJ PROJEKAT FINANSIRANA EVROPSKA UNIJA

ANEKS I

Odluke Komisije o sprovođenju finansiranja višegodišnjeg Operativnog programa za oblast životne sredine i klimatskih promjena u korist Crne Gore za period 2024-2027.

VIŠEGODIŠNJI OPERATIVNI PROGRAM

Ovaj dokument predstavlja višegodišnji programski dokument u smislu člana 110(2) Finansijske uredbe i višegodišnji akcioni plan u smislu člana 9 Uredbe IPA III i člana 23 NDICI Uredbe Globalna Evropa

- 1 Sinopsis programa
 - 1.1 Tabela sažetka programa
 - 1.2 Sažetak programa
- 2 Sektorska analiza (sektorske analize)
 - 2.1 Nacionalne sektorske politike i kontekst
 - 2.2 Pravni okvir
 - 2.3 Institucionalno okruženje, liderstvo i kapaciteti
 - 2.4 Koordinacija sektora i donatora
 - 2.5 Srednjoročne budžetske perspektive
 - 2.6 Okvir za ocjenu učinka
 - 2.7 Socio-ekonomske analize (uključujući SWOT analize)
- 3 Opšti cilj(evi) i specifični cilj(evi) Operativnog programa
 - 3.1 Usklađenost sa programskim okvirom IPA III i specifičnim instrumentima politike procesa proširenja
- 4 Operativne karakteristike programa
 - 4.1 Interakcija programa sa IPA III godišnjim akcionim planovima ili mjerama i intervencijama drugih donatora/međunarodnih finansijskih institucija
 - 4.2 Opis programa
 - 4.2.1 Logika intervencije
 - 4.2.2 Detaljan opis svake oblasti podrške
 - 4.2.3 Indikativna lista glavnih projekata za svaku oblast podrške
 - 4.3 Uključivanje u glavne tokove
 - 4.3.1 Zaštita životne sredine, klimatske promjene i biodiverzitet
 - 4.3.2 Rodna ravnopravnost i osnaživanje žena i djevojčica
 - 4.3.3 Ljudska prava
 - 4.3.4 Smanjenje rizika od katastrofa
 - 4.4 Rizici i pretpostavke
- 5 Pregled procesa konsultacija za pripremu Operativnog programa
- 6 Aranžmani za sprovođenje
 - 6.1 Ugovor o finansiranju
 - 6.2 Metode sprovođenja
 - 6.3 Opseg geografske prihvatljivosti za nabavke i bespovratna sredstva
- 7 Finansijske tabele po oblastima podrške i po godinama (uključujući stope sufinansiranja ako je primjenljivo)
- 8 Mjerenje učinka
 - 8.1 Praćenje i izvještavanje
 - 8.2 Procjena
 - 8.3 Revizija i potvrđivanje
- 9 Strateška komunikacija i javna diplomatija
- 10 Održivost

Lista akronima

CBA – Analiza troškova i koristi (Cost Benefit Analysis)
CETI – Centar za ekotoksikološka istraživanja
CFCU – Centralna jedinica za finansiranje i ugovaranje (Central Finance and Contracting Unit)
CITES – Konvencija o međunarodnom prometu ugroženih vrsta divlje flore i faune
CPA – Uprava za kapitalne projekte (Capital Projects Administration)
COP – Konferencija Strana (Conference of the Parties)
CSO – Organizacije civilnog društva (OCD) (Civil Society Organisations)
CWMF – Centralno postrojenje za upravljanje otpadom (Central Waste Management Facility)
DAC – Kod digitalne adrese (Digital Address Code)
DG NEAR – Generalni direktorat za susjedstvo i pregovore o proširenju (Directorate General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations)
DSIP – Specifičan plan primjene direktive (Directive Specific Implementation Plan)
EBRD – Evropska banka za rekonstrukciju i razvoj (European Bank for Reconstruction and Development)
EC – Evropska komisija (EK)
EEC – Evropska ekonomska zajednica
EIA – Procjena uticaja na životnu sredinu
EIB – Evropska investiciona banka (European Investment Bank)
EIONET – Evropska mreža za informisanje i osmatranje životne sredine (European Environment Information and Observation Network)
EIP – Ekonomski i investicioni plan (Economic and Investment Plan)
EPA – Agencija za zaštitu životne sredine (Environmental Protection Agency)
ERP – Programi ekonomske reforme (Economic Reform Programmes)
ESIF – Evropski strukturni i investicioni fondovi (European Structural and Investment Funds)
ETS – Evropski sistem trgovanja emisijama staklene bašte
EU – Evropska unija
FFPA – Okvirni sporazum o partnerstvu u finansiranju (Financial Framework Partnership Agreement)
FLEGT – Regulativa o uspostavljanju sistema licenciranja za izdavanje dozvola za uvoz drva u EU (Regulativa)
FS – Studija izvodljivosti
GEF – Globalni fond za životnu sredinu (Global Environment Facility)
GHG – Gasovi staklene bašte
GoM – Vlada Crne Gore
HR – Ljudski resursi
IBMF – Posredničko tijelo za finansijsko upravljanje (Intermediate Body for Financial Management)
IBPM – Posredničko tijelo za upravljanje politikama
IFIs – Međunarodne finansijske institucije (MFI)
IHMS – Zavod za hidrometeorologiju i seizmologiju (ZHMS)
INSARAG -Međunarodna savjetodavna grupa za pretrage i spašavanja
INSPIRE – Infrastruktura za prostorne informacije u Evropskoj zajednici (Direktiva)
IPA – Finansijski instrument pretpriprustne pomoći EU
IPARD – Instrument prtpriprustne pomoći za ruralni razvoj
KAP – Kombinat aluminijuma Podgorica
KfW – Njemačka razvojna banka
LAUs – Lokalne administrativne jedinice
LSG – Lokalna samouprava
LSGU – Jedinica lokalne samouprave
LSU – Lokalne samouprave
LWMF – Lokalno postrojenje za upravljanje otpadom
MA – Upravljačko tijelo
MAFWM – Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i upravljanja vodama
MED – Ministarstvo ekonomskog razvoja
MEM – Ministarstvo energetike i rudarstva
MF – Ministarstvo finansija
MH – Ministarstvo zdravlja
MI – Ministarstvo unutrašnjih poslova
MIS – Sistemi za upravljanje informacijama (Management Information Systems)
MJ – Ministarstvo pravde
MNE – Crna Gora
MONSTAT – Zavod za statistiku Crne Gore
MRF – Postrojenje za oporavak materijala (Material Recovery Facility)

MRVA – Praćenje, izvještavanje, verifikovanje i akreditacija
MSFD – Okvirna direktiva o morskoj strategiji (Marine Strategy Framework Directive)
MSW – Čvrsti opštinski otpad
MERS – Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera
MUSAR – Oprema za pretrage i spašavanje u srednje urbanim sredinama
NAO – Nacionalni ovlašćeni službenik (National Authorization Officer)
NCSD – Nacionalni savjet za održivi razvoj
NEAS – Nacionalna strategija sa Akcionim planom za transpoziciju, implementaciju i primjenu pravne tekovine EU u oblasti životne sredine i klimatskih promjena
NGO – Nevladina organizacija (NVO)
NIPAC – Nacionalni IPA koordinator
NRW – Voda bez prihoda (Non-Revenue Water)
NSSD – Nacionalna strategija za održivi razvoj
NWMP – Nacionalni plan za upravljanje otpadom
OECD – Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
OG – Službeni list (Sl.list)
OP – Operativni program u oblasti životne sredine i klimatskih promjena 2024 - 2027
OSCE – Organizacija za bezbjednost i saradnju u Evropi
PCB/PCT – Polihlorovani bifenili/Polihlorovani terfenili - Polihlorovana organska jedinjenja
PE – Ekvivalent stanovništva (ES) (Population Equivalent)
PRAG – Paktični vodič za nabavke i dodjelu grantova (Practical Guide to procurement and grant reward)
PUC – Javno komunalno preduzeće
RWMS – Regionalni sistemi za upravljanje otpadom
SDGs – Održivi razvojni ciljevi
SDP – Sekretarijat za razvojne projekte
SEA – Strateška procjena uticaja na životnu sredinu
SPP – Jedinstvena projektna lista (Single Project Pipeline)
SOE – Nacionalne informacije o stanju životne sredine (National Information on State of Environment)
SOER – Izvještaj o stanju životne sredine zasnovan na indikatorima (Indicator-based State of Environment Report)
SWD – Radni dokument osoblja (Staff Working Document)
SWG – Sektorska radna grupa
TP – Prelazni period
TS – Transfer stanica
UNDP – Program Ujedinjenih nacija za razvoj
UNFCCC – Okvirna konvencija Ujedinjenih nacija o klimatskim promjenama
UWWT – Prečišćavanje komunalnih otpadnih voda
UWWTD – Direktiva o prečišćavanju komunalnih otpadnih voda
WBIF – Investicioni okvir za Zapadni Balkan
WEEE – Otpadna električna i elektronska oprema (Direktiva) (Waste Electrical and Electronic Equipment)
WFD – Okvirna direktiva o vodama
WMP – Plan upravljanja otpadom
WQ – Kvalitet vode
WW – Otpadne vode
WWTP – Postrojenje za prečišćavanje otpadnih voda

1 Sinopsis programa

1.1. Tabela sažetka programa

Naziv	Višegodišnji Operativni program za oblast životne sredine i klimatske promjene u korist Crne Gore za 2024-2027			
OPSYS	ACT-62513			
ABAC	JAD.1406441 Budžetska linija 15.020201			
Osnovni akt	Finansirano u okviru Instrumenta za pretpristupnu pomoć (IPA III)			
Tim Evropa	Ne			
Korisnik IPA III	Crna Gora			
Programski dokument	IPA III Programski okvir			
PRIORITETNE OBLASTI I SEKTORSKE INFORMACIJE				
Prozorski i tematski prioritet	Prozor 3: Održiva povezanost i zelena agenda Tematski prioritet 1: Životna sredina i klimatske promjene (udio prozora 100%) .			
Ciljevi održivog razvoja (SDGs)	Glavni SDG (samo 1): - Cilj 11. Učiniti gradove i naselja u kojima žive ljudi inkluzivnim, sigurnim, otpornim i održivim Ostali značajni SDGs (do 9) i gdje je prikladno, ciljevi: - Cilj 6 Vodosnadbijevanje i sanitarne usluge - Cilj 12. Osigurati održive obrasce potrošnje i proizvodnje - Cilj 14. Očuvati i održivo koristiti okeane, mora i morske resurse za održivi razvoj - Cilj 15. Zaštititi, obnoviti i promovisati održivo korišćenje kopnenih ekosistema, održivo upravljati šumama, boriti se protiv dezertifikacije, zaustaviti i preokrenuti degradaciju zemljišta i zaustaviti gubitak biodiverziteta			
DAC	41010 Ekološka politika i upravljanje administracijom 14015 – Očuvanje vodenih resursa (uključujući prikupljanje podataka) 14050 – Upravljanje otpadom/Odlaganje otpada 41020 – Zaštita biosfere			
Glavni kanal isporuke	12000 – Vlada primaoca 12001 – Centralna Vlada			
Ciljevi	☐ Klima ☐ Rod ☒ Biodiverzitet			
Markeri (iz DAC obrasca)	Opšti cilj politike	Nije ciljano	Značajan cilj	Glavni cilj
	Razvoj učešća/dobra vladavina	☐	☒	☐
	Pomoć životnoj sredini	☐	☐	☒
	Rodna ravnopravnost i osnaživanje žena i djevojčica	☐	☒	☐
	Reproduktivno i porodijsko zdravlje, zdravlje novorođenčadi i djece	☒	☐	☐

	Smanjenje rizika od katastrofa	☐	☐	☒
	Inkluzija osoba sa invaliditetom	☒	☐	☐
	Ishrana	☒	☐	☐
	Markeri RIO Konvencije	Nije ciljano	Značajan cilj	Glavni cilj
	Biološki diverzitet	☐	☐	☒
	Borba protiv dezertifikacije	☒	☐	☐
	Ublažavanje klimatskih promjena	☒	☐	☐
	Prilagođavanje klimatskim promjenama	☐	☒	☐
Interni markeri i oznake	Ciljevi politika	Nije ciljano	Značajan cilj	Glavni cilj
	Digitalizacija	☐	☒	☐
	Oznake	YES		NO
	digitalna povezanost	☐		☒
	digitalna uprava	☒		☐
	digitalno preduzetništvo	☐		☒
	digitalne vještine/pismenost	☐		☒
	Digitalne usluge	☒		
	Povezanost	☐	☐	☐
	Oznake	YES		NO
	Digitalna povezanost	☒		☐
	energetika	☒		☐
	transport	☐		☒
	zdravstvo	☐		☒
	obrazovanje i istraživanje	☐		☒
	Migracije	☒	☐	☐
	Smanjenje nejednakosti	☒	☐	☐
	COVID-19	☒	☐	☐
INFORMACIJE O BUDŽETU				
Predmetni iznosi	Budžetska linija: 15.020201 Ukupni procijenjeni troškovi za cjelokupno trajanje: EUR 48 484 375 Ukupan iznos doprinosa EU budžeta za cjelokupno trajanje: EUR 38 787 500 Doprinos iz generalnog budžeta Evropske unije je podijeljen po godini kako slijedi: - za 2024. godinu - EUR 3 300 000 - za 2025. godinu - EUR 7 757 500 - za 2026. godinu - EUR 12 215 000 - za 2027. godinu - EUR 15 515 000			

	Doprinos iz opšteg budžeta Evropske unije za naredne godine zavisi od raspoloživosti aproprijacija za dotične finansijske godine nakon usvajanja relevantnog godišnjeg budžeta, ili kako je predviđeno u sistemu privremenih dvanaestina.
UPRAVLJANJE I SPROVOĐENJE	
Modaliteti sprovođenja (režim upravljanja i metode isporuke)	Indirektno upravljanje sa Crnom Gorom
Relevantni prioriteti i vodeće inicijative iz Ekonomskog i Investicionog plana za Zapadni Balkan	Doprinošenje Ekonomskom i Investicionom planu (EIP): Prioriteti: „Zelena agenda“ Vodeće inicijative: „IV Obnovljiva energija“, „VII Otpad i otpadne vode“
Krajnji datum za zaključivanje Sporazuma o finansiranju	Najkasnije do 31. decembra 2025. godine
Rok za otkazivanje obaveza za svaku budžetsku obavezu	Budžetska obaveza 2024: do 31.12.2029. Budžetska obaveza 2025: do 31.12.2030. Budžetska obaveza 2026: do 31.12.2031. Budžetska obaveza 2027: do 31.12.2032.
Indikativni period prihvatljivosti	31/12/2032.
Krajnji datum za sprovođenje Sporazuma o finansiranju	12 godina nakon zaključivanja Sporazuma o finansiranju

1.2. Sažetak programa

U kontekstu pristupnih pregovora, Crna Gora je na putu da se uskladi sa pravnim tekovinama EU i ispuni Završna mjerila za Poglavlje 27 (Sektor životne sredine i klimatskih promjena), što se vidi kroz procjene opisane u odjeljku 2. Određeni broj tekućih aktivnosti, npr. revizija nacionalnog zakonodavstva i razvoj nacionalnih strategija doprinijeće daljem napretku u ovom procesu.

Sve u svemu, sektor životne sredine i klimatskih promjena se poboljšavao u smislu sektorskog pristupa, ali još uvijek postoje neke praznine koje treba pokriti. Sadašnji programski period do 2027. godine predstavlja priliku za rješavanje ovih nedostataka kako bi se postigla dosljednija, koherentnija i koordinirana sektorska politika životne sredine i klimatskih promjena, doprinoseći uspješnom zatvaranju pristupnih pregovora i napretku u pripremama za buduću implementaciju Kohezije politike nakon Pridruživanja.

Sažetak Sektorske procjene je prikazan u nastavku fokusirajući se na najrelevantnije kriterijume:

Sveobuhvatni strateški i implementacioni okvir

- Dobro definisane nacionalne sektorske politike i/ili strategije
- Konzistentan sa zahtjevima za pristupanje EU
- Konzistentan sa relevantnim regionalnim strategijama
- Snažno vlasništvo zainteresovanih strana
- Jasna politička posvećenost; obezbjeđivanje državnog budžeta
- Realističan vremenski okvir
- Realistični indikatori i okvir za praćenje

Funkcionalno institucionalno okruženje, liderstvo i kapaciteti

- Snažna vodeća institucija
- Dovoljni nacionalni kapaciteti
- Uspješno sprovođenje

Sektorska i donatorska koordinacija

- Funkcionalan nacionalni mehanizam koordinacije

- Djelotvoran mehanizam koordinacije donatora

Ovim putem su predstavljeni glavni zaključci:

Nacionalna sektorska politika i strategija

Sve u svemu, crnogorsko zakonodavstvo je **djelimično usklađeno sa pravnom tekovinom obuhvaćenom poglavljem 27 (Životna sredina i klimatske promjene)**, ali su **implementacija i primjena u ranoj fazi**. Nakon pristupanja Crne Gore EU, moraće se osigurati primjena i sprovođenje pravne tekovine o životnoj sredini i klimatskim promjenama. Postoji **značajan obim posla koji treba preduzeti u pogledu transponovanja zakonodavstva i uspostavljanja neophodnih administrativnih i kontrolnih kapaciteta koje zahtijeva pravna tekovina**.

Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore do 2030. godine predstavlja sveobuhvatnu strategiju za sektor životne sredine i klimatskih promjena; štaviše, **Akcioni plan za ispunjavanje Završnih mjerila u Poglavlju 27 – Životna sredina i klimatske promjene**, igra važnu ulogu postavljajući program djelovanja za ispunjavanje **8 Završnih mjerila** definisanih u **Zajedničkoj poziciji EU za Poglavlje 27**. On daje osnovu Vladi da odredi redosljed akcija koje će se preduzeti svake godine i pružiće indicaciju troškova za potpunu usaglašenost sa pravnom tekovinom za životnu sredinu uključujući troškove izgradnje kapaciteta, ulaganja i praćenja.

Strategije podsektora su dobro razvijene ili se revidiraju/izrađuju i uključuju procjene u pogledu investicija za njihovo sprovođenje. Pošto će troškovi usklađivanja sa *pravnom tekovinom* u oblasti životne sredine i klimatskih promjena biti visoki, Crna Gora treba da obezbijedi adekvatne finansijske resurse i koherentnost između dostupnosti finansijskih sredstava i vremenskog okvira za usklađivanje i implementaciju zakonodavstva. Crna Gora bi trebalo da bude u poziciji da završi zakonodavno usklađivanje do datuma pristupanja, iako su zatraženi neki prelazni periodi (vidjeti poglavlje 2.2.).

Sveobuhvatni strateški i implementacioni okvir		
Kriterijum procjene	Nivo usklađenosti	Napomena
Dobro definisane nacionalne sektorske politike i/ili strategije	Visok/Srednji	Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore do 2030. godine predstavlja sveobuhvatnu strategiju za sektor životne sredine i klimatskih promjena; strategije podsektora su dobro razvijene ili se revidiraju/izrađuju.
Konzistentnost sa zahtjevima za pristupanje EU	Visok	Nacionalne strategije su dobro usklađene sa zahtjevima za pristupanje EU. Akcioni plan za ispunjavanje Završnih mjerila u Poglavlju 27 igra važnu ulogu u postavljanju programa djelovanja za ispunjavanje pravnih tekovina EU.
Konzistentnost sa relevantnim regionalnim strategijama	Visok	Nacionalne strategije su dobro usklađene sa Regionalnim strategijama (npr. Ekonomski i investicioni plan za Zapadni Balkan)
Snažno vlasništvo zainteresovanih strana	Srednji/Nizak	Nacionalne strategije su široko prihvaćene od strane različitih zainteresovanih strana. Međutim, nivo implementacije i sprovođenja je relativno nizak (tj. upravljanje otpadom i otpadnim vodama).
Jasna politička posvećenost; obezbjeđivanje nacionalnog budžeta	Srednji/Nizak	Nema sumnje u političko opredjeljenje za životnu sredinu u Crnoj Gori (Ustav). Međutim, finansijska sredstva dodijeljena ovoj oblasti politike očigledno su nedovoljna.
Realističan vremenski okvir	Srednji/Nizak	Biće teško postići ciljeve za neke strategije ako se ne povećaju finansijska sredstva posvećena životnoj sredini.
Realistični indikatori i okvir za praćenje	Srednji	EPA dostavlja godišnje informacije o praćenju sektora životne sredine. Međutim, kapaciteti za praćenje i izvještavanje o životnoj sredini moraju se povećati, uključujući praćenje sprovođenja nacionalnih strategija.

Institucionalno liderstvo

Generalno, **institucije odgovorne za razvoj, implementaciju i sprovođenje politike životne sredine i klimatskih promjena su uspostavljene, ali ih je potrebno znatno ojačati**. Administrativni kapaciteti i nivoi kadrovske popunjenosti za pitanja životne sredine su niski, kako na nacionalnom tako i na lokalnom nivou i u cijelom sektoru životne sredine i klimatskih promjena. Oslanjanje na privremeno osoblje i pripravnike, velika fluktuacija osoblja i ograničena finansijska sredstva u relevantnim ministarstvima, Agenciji za zaštitu životne sredine i Upravi za inspekcijske poslove ostaju pitanja koja izazivaju zabrinutost, posebno u vezi sa ukupnim kapacitetom ovih institucija da obezbijede efikasnu implementaciju i sprovođenje *pravne tekovine*.

Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera (MERS) je vodeća institucija imenovana za sektor životne sredine. Ministarstvo i pridružene institucije pod njegovim okriljem stekle su značajno iskustvo u programiranju kroz pripremu i dizajn različitih godišnjih IPA akcionih dokumenata i posebnog višegodišnjeg akcionog dokumenta u okviru IPA I: Operativni program Regionalnog razvoja 2012-2013.

Potrebni su značajni naponi da se konsoliduju administrativni kapaciteti za sektor životne sredine i klimatskih promjena. Crna Gora treba da obezbijedi adekvatan broj osoblja, obuku i opremu i ukupnu usklađenost između svojih planova za usklađivanje i rasporeda za jačanje svojih kapaciteta.

Funkcionalno institucionalno okruženje, liderstvo i kapaciteti		
Kritrijum procjene	Nivo usklađenosti	Napomena
Snažna vodeća institucija	Visok	Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera (MERS) je vodeća institucija zadužena za sektor životne sredine
Dovoljni nacionalni kapaciteti	Nizak	Crna Gora treba da obezbijedi adekvatan broj osoblja, obuku i opremu i opštu koherentnost između svojih planova za usklađivanje i rasporeda za jačanje svojih kapaciteta
Uspješno sprovođenje	Srednji	MERS i pridružene institucije pod njegovim okriljem stekle su značajno iskustvo u programiranju kroz pripremu i dizajn različitih godišnjih IPA akcionih dokumenata i posebnog višegodišnjeg akcionog dokumenta u okviru IPA I: Operativni program regionalnog razvoja 2012-2013.

Koordinacija sektora i donatora

Mehanizmi za koordinaciju sektora i donatora su uspostavljeni, ali je neophodno ojačati njihove kapacitete za efikasnu internu (unutar institucija koje čine Sektor za životnu sredinu i klimatske promjene) i eksternu (sa drugim donatorima) koordinaciju.

Na nacionalnom nivou, glavno koordinaciono tijelo je Nacionalni savjet za održivi razvoj (NSzOR).

Na operativnom nivou, glavni sektorski mehanizam koordinacije je Sektorska radna grupa za Poglavlje 27 koju formira Vlada i sastoji se od 24 člana koji predstavljaju državne organe, univerzitete, nevladine organizacije, sindikate, Uniju poslodavaca. Paralelno sa tim, za ovaj Operativni program biće uspostavljen Sektorski odbor za praćenje, kako je predviđeno članom 53 Sporazuma o okvirnom finansijskom partnerstvu. Kratkoročno/srednjoročno, treba konsolidovati interne kapacitete predstavnika Radne grupe sektora za životnu sredinu u pogledu vođenja i pripreme Programiranja i strateškog planiranja.

Sektorska koordinacija donatora u oblasti životne sredine treba da se poboljša jer zajmovi međunarodnih finansijskih institucija (MFI) mogu da pojačaju uticaj grantova EU. Koordinacijom donatora na centralnom nivou upravlja novoformirani Generalni direktorat za ekonomsku diplomatiju i kulturnu saradnju Ministarstva vanjskih poslova. Pored toga, baza podataka za velike infrastrukturne projekte treba prvenstveno da se izgradi iz Jedinstvene liste prioritetnih infrastrukturnih projekata prioritetnih investicija.

Sektorska i donatroska koordinacija

Kritrijum procjene	Nivo usklađenosti	Napomena
Koordinacija sektora i donatora	Srednji	Mehanizmi za koordinaciju sektora i donatora su uspostavljeni, ali je neophodno ojačati njihove kapacitete za efikasnu unutrašnju (unutar institucija sektora za životnu sredinu i klimatske promjene) i eksternu (sa EU i drugim donatorima) koordinaciju. Jedinstvena lista prioriteta infrastrukturnih projekata je važan alat za identifikaciju projekata.
Funkcionalni mehanizmi nacionalne koordinacije	Srednji/Nizak	Nacionalni mehanizam koordinacije je uspostavljen, ali za sprovođenje mora postati funkcionalan.

Sveukupni cilj ovog Operativnog programa je zaštita, očuvanje i unapređenje prirodnog kapitala Crne Gore i zaštita zdravlja i blagostanja građana od rizika i uticaja vezanih za životnu sredinu.

Osnovna logika intervencije za ovaj Operativni program je da:

AKO Crna Gora uspješno implementira Operativni program 2024-2027 „Životna sredina i klimatske promjene”, pružajući izgradnju kapaciteta i ekološku infrastrukturu u skladu sa pravnim tekovinama EU za Poglavlje 27, **ONDA** će zemlja napredovati u pristupnim pregovorima za Poglavlje 27 **JER** će ovaj Operativni program doprinijeti da se postigne **zatvaranje Mjerila broj 3** (tj. mjera za odvojeno sakupljanje otpada), **broj 4** (tj. mjera koje se odnose na upravljanje vodama i one koje se odnose na prelazni period za Direktivu 91/271/EEC Komunalnih otpadnih voda), **broj 5** (tj. mjera za Upravljanje Natura 2000 mrežom) i **broj 8** (tj. mjere za Izgradnju kapaciteta), **I** Crna Gora će biti bolje pripremljena za sprovođenje Kohezione politike nakon pristupanja **JER** će IPA biti učenje kroz vježbanje, koje odražava sprovođenje Fondova kohezione politike.

Prateći ovu logiku intervencije, predložene su **Četiri oblasti podrške**:

Oblast podrške 1: Upravljanje komunalnim vodama

Ishod za Oblast podrške 1 je:

- **Ishod 1.1. Poboljšano upravljanje komunalnim vodama**

Tri vrste aktivnosti se predviđaju pod ovim ishodom:

- 1.1.1. Aktivnosti vezane za vodosnabdijevanje
- 1.1.2. Aktivnosti vezane za otpadne vode
- 1.1.3. Aktivnosti vezane za jačanje kapaciteta za upravljanje komunalnim vodama

Oblast podrške 2: Upravljanje komunalnim otpadom

Ishod za Oblast podrške 2 je:

- **Ishod 2.1. Poboljšano upravljanje komunalnim otpadom**

Dvije vrste aktivnosti se predviđaju pod ovim ishodom:

- 2.1.1. Aktivnosti vezane za infrastrukturu za upravljanje komunalnim otpadom
- 2.1.2. Aktivnosti vezane za izgradnju kapaciteta za upravljanje komunalnim otpadom

Oblast podrške 3. Zaštita prirode i klimatske promjene

Ishodi za Oblast podrške 3 su dva naredna:

- **Ishod 3.1. Poboljšano upravljanje zaštitom prirode**
 - 3.1.1. Aktivnosti vezane za infrastrukturu za zaštitu prirode
- **Ishod 3.2. Poboljšana adaptacija na klimatske promjene**
 - 3.2.1. Aktivnosti vezane za prilagođavanje na klimatske promjene

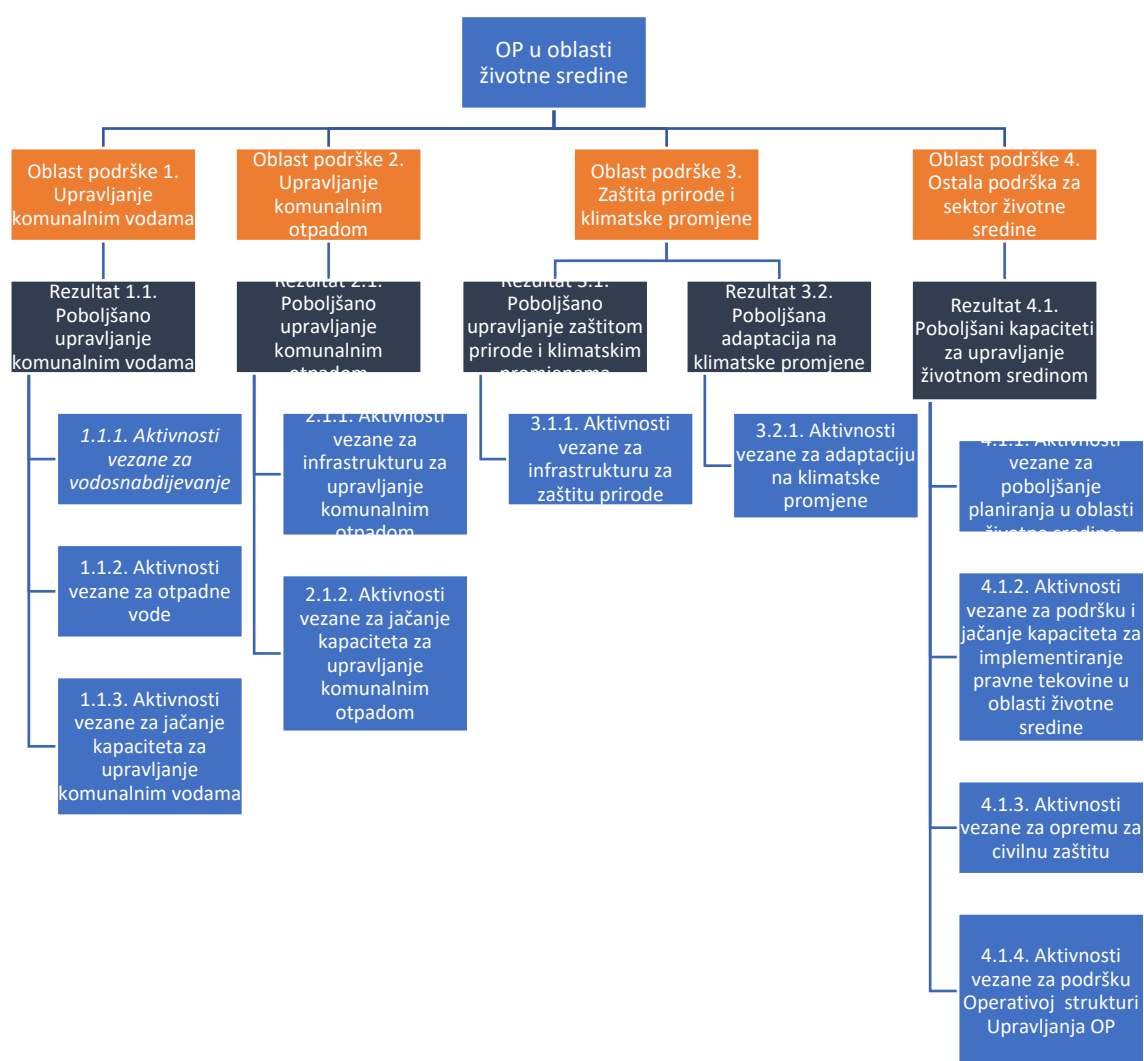
Oblast podrške 4. Ostala podrška sektoru životne sredine

- **Ishod 4.1. Poboljšani kapaciteti za upravljanje životnom sredinom (horizontalno)**

Četiri vrste aktivnosti su predviđene ovim ishodom:

- 4.1.1. Aktivnosti vezane za unaprjeđenje planiranja životne sredine
- 4.1.2. Aktivnosti vezane za podršku i jačanje kapaciteta za sprovođenje *pravne tekovine* u oblasti životne sredine
- 4.1.3. Aktivnosti vezane za opremu za civilnu zaštitu
- 4.1.4. Aktivnosti vezane za podršku Upravljanju Operativnim programom (OP)

Grafikon sažetka Logike intervencije:

2 Sektorske analize

2.1. Nacionalne sektorske politike i kontekst

U skladu sa Odlukom Komisije o sprovođenju (C(2021) 8914 završna verzija) od 10.12.2021. godine, usvajanjem **Programskog okvira** Instrumenta za pretpristupnu pomoć (**IPA III**) za period 2021-2027, opšti ciljevi pomoći EU u okviru Prozora 3 su promovisanje zelene agende jačanjem zaštite životne sredine, doprinosenjem ublažavanju, povećavanjem otpornosti na klimatske promjene, ubrzavanjem prelaska na niskokarbonsku i cirkularnu ekonomiju i razvijanjem digitalne ekonomije i društva.

S tim u vezi, Strateški odgovor koji je Crna Gora pripremila 2021. godine već je predviđao Višegodišnji akcioni dokument (Operativni program Životna sredina i klimatske promjene) za period 2024-2027. **Ovaj višegodišnji akcioni dokument (Operativni program-OP) 2024-2027.** opisuje kako će IPA III podržati Crnu Goru da napreduje u procesu usklađivanja sa *pravnim tekovinama* EU u oblasti životne sredine i klimatskih promjena, uključujući fizičku infrastrukturu.

Nacionalne strategije su usklađene sa dešavanjima u EU u oblasti kao što je **Zeleni plan (Green Deal)** i relevantne su u kontekstu pristupanja EU i pregovaračkog Poglavlja 27. Ključni dokument kojim se utvrđuju vladine politike u vezi sa pristupanjem Evropskoj uniji istaknut je **Programom pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji za period 2023-2024.**

Smjernice za sprovođenje **Zelene agende za Zapadni Balkan** uključuju akcije u pet stubova. To su (i) klima, uključujući dekarbonizaciju, energiju i mobilnost, (ii) cirkularna ekonomija, koja se posebno bavi otpadom, reciklažom, održivom proizvodnjom i efikasnim korišćenjem resursa, (iii), biodiverzitet, sa ciljem zaštite i obnavljanja prirodnog bogatstva regiona, (iv), borba protiv zagađenja vazduha, vode i zemljišta i (v) sistemi za ishranu u ruralnim područjima. Nacionalne međusektorske i sektorske strategije za životnu sredinu opisane u nastavku su koherentne i podržavaju implementaciju Zelene agende, posebno u stubovima 1, 2, 3 i 4.

Nacionalne sektorske strategije su takođe koherentne sa **Ekonomskim i investicionim planom za Zapadni Balkan**, koji ima za cilj da podstakne dugoročni oporavak regiona i zelenu i digitalnu tranziciju, podstičući ekonomsku regionalnu saradnju i podsticanje ekonomskog rasta, kao i podršku reformama koje su potrebne za napredovanje na putu ka EU.

Nacionalne sektorske i međusektorske strategije su takođe relevantne za implementaciju **politike proširenja EU 2020**, u kojoj se ističe da je važan rad na usklađivanju i pripremi za implementaciju *pravne tekovine* EU obavljen u većini oblasti i da gledajući unaprijed, Crna Gora treba da se fokusira na dalje jačanje administrativnih kapaciteta za obezbjeđivanje primjene pravnih tekovina EU, a takođe se bave i ključnim pitanjima koja su identifikovana u **Izveštaju EK 2022 za Crnu Goru.**

Prema **izvještaju Evropske komisije o napretku Crne Gore za 2022.** godinu, još uvijek su potrebni značajni naponi na implementaciji i sprovođenju, posebno u **upravljanju otpadom, kvalitetu vode, zaštiti prirode i klimatskim promjenama.** Crna Gora bi trebalo znatno da pojača svoje ambicije ka zelenoj tranziciji.

Usvajanjem Nacionalne strategije za transpoziciju, implementaciju i primjenu pravne tekovine EU u oblasti životne sredine i klimatskih promjena sa Akcionim planom (**NEAS ili Strategija sa AP**) na sjednici Vlade održanoj 28. jula 2016. godine, ispunjavajući na taj način Početno mjerilo, Crna Gora je izrazila svoj strateški pristup u preuzimanju i sprovođenju *pravne tekovine* Evropske unije (EU) u ovoj oblasti.

Ekonomsko-finansijska analiza Strategije sa AP procijenila je ukupan iznos potrebnih sredstava za usklađivanje sa standardima EU do 2035. godine, uz definisanje izvora i modela finansiranja. Nakon usvajanja Strategije, fokus aktivnosti institucija nadležnih za Poglavlje 27 bio je na transponovanju *pravne tekovine* EU u nacionalno zakonodavstvo u svih 10 podoblasti, kako bi se stvorila pravna osnova za njenu kvalitetnu implementaciju i primjenu.

Poglavlje 27 – Životna sredina i klimatske promjene – pregovori su otvoreni na Međuvladinoj konferenciji u Briselu 10. decembra 2018. godine, uz dostavljanje Zajedničke pozicije Evropske unije, koji uključuje konačne kriterijume za zatvaranje Poglavlja 27. U Zajedničkoj poziciji EU je navela da bi Poglavlje 27 moglo biti privremeno zatvoreno samo kada se EU saglasi da je ispunjeno definisanih **8 kriterijuma za zatvaranje.**

Vlada Crne Gore je 18. februara 2021. godine usvojila **Akcionni plan za ispunjavanje završnih mjerila u Poglavlju 27 – Životna sredina i klimatske promjene** kao **glavni referentni dokument koji postavlja okvir za proces reformi** ka ispunjenju *pravne tekovine* EU u oblasti životne sredine i klimatskih promjena.

Akcionim planom predviđena je ukupno 251 aktivnost za ispunjavanje svih obaveza koje je EU definisala u Poglavlju 27, sa procijenjenim troškom od 482.996.838 eura, prema Finansijskoj procjeni potreba koju je Vlada usvojila u decembru 2021. godine..

Intervencije **Operativnog programa su osmišljene da doprinesu ispunjavanju četiri od osam ključnih mjerila Akcionog plana za Poglavlje 27**, kao i prelaznih perioda predloženih za pregovore o Poglavlju 27. Ovo će biti slučaj sa onim projektima koji će se razvijati u oblasti upravljanja otpadom i vodoprivrede koji moraju da doprinesu zatvaranju Mjerila broj 3 (tj. mjere za odvojeno sakupljanje otpada), broj 4 (tj. mjere koje se odnose na upravljanje vodama i one koje se odnose na prelazni period za Direktivu 91/271/EEC za komunalne otpadne vode), broj 5 (tj. mjere za upravljanje mrežom Natura 2000, uključujući Ulcinjsku solanu, sprovođenjem neophodnih mjera očuvanja koje vode ka poboljšanju njenog statusa zaštite). Nadalje, OP mora doprinijeti postizanju završnog **mjerila broj 8**: Crna Gora značajno unapređuje **kapacitete organa uprave** na svim nivoima, uključujući i inspeksijske službe, dalje unapređuje koordinaciju rada i pokazuje da će sve odgovarajuće administrativne strukture i adekvatna obuka biti uspostavljeni na vrijeme prije pristupanja kako bi se omogućila implementacija i sprovođenje *pravne tekovine* u svim sektorima ove oblasti.

Slika: Rezime četiri pregovaračka mjerila za životnu sredinu i klimatske promjene kojima se bavi ovaj Operativni program:

Zajedno sa Akcionim planom za ispunjavanje završnih mjerila u Poglavlju 27, **Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore do 2030. godine predstavlja glavnu referencu za strateški okvir politike u vezi sa životnom sredinom i klimatskim djelovanjem u Crnoj Gori**. Ovaj dokument politike definiše različite potrebe životne sredine (zaštita biodiverziteta i očuvanje prirodnih resursa (posebno u zaštićenim područjima), zaštita vode, zaštita vazduha i upravljanje otpadom).

Sektor životne sredine je takođe jasno prioritet u okviru **Programa ekonomskih reformi Crne Gore 2023-2025**, koji uključuje **Izazov br. 1 Prepreke za podršku zelenoj tranziciji**. Kako se navodi u dokumentu, stepen opremljenosti komunalnom infrastrukturom gradova i naselja, posebno u oblastima vodosnabdijevanja i upravljanja otpadom i otpadnim vodama, jedan je od preduslova za sveobuhvatnu primjenu relevantnih zakona i propisa koji su usaglašeni sa odgovarajućom *pravnom tekovinom* EU, što daje doprinos neophodan za efikasan proces evropskih integracija Crne Gore.

Međutim, **sektor zaštite životne sredine i klimatskih djelovanja ne oslanja se na jednu strategiju, već na nekoliko strategija** u vezi sa glavnim oblastima ekološke politike na nivou EU i na međunarodnom nivou.

U sektoru životne sredine, **razvijeno je nekoliko podsektorskih strategija**; sve sektorske politike u ovoj oblasti usklađene su sa ključnim strateškim dokumentima, kao što je Nacionalna strategija održivog razvoja, a takođe i u skladu sa zahtjevima postavljenim u procesu evropskih integracija u oblasti životne sredine i klimatskih promjena. Postoji snažna veza između ovog dokumenta i relevantnih sektorskih politika u oblasti životne sredine i klimatskih djelovanja.

Većinu sektorskih strategija pripremio je Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera (MERS). U procesu pripreme sektorskih strategija uključeni su i konsultovani svi relevantni akteri, uključujući nevladine organizacije. NVO su uključene u radne grupe za izradu svih relevantnih zakonodavnih i strateških dokumenata.

EU kroz IPA instrument podržava strateško planiranje u sektoru, npr. podrška razvoju Nacionalne strategije za klimatske promjene, revizija Nacionalnog plana upravljanja otpadom ili revizija Master planova za mjere vezano za komunalne otpadne vode voda i pripremi plana implementacije za Direktivu o tretmanu komunalnih otpadnih voda 91/271/EEC.

U principu, sve sektorske strategije daju konkretne i relevantne ciljeve sa indikatorima i definisanim vremenskim okvirom za njihovu realizaciju. Međutim, finansijska sredstva za implementaciju svih sektorskih strategija su ograničena i to se prepoznaje kao glavni problem za njihovu uspješnu implementaciju.

Glavne međusektorske i sektorske strategije relevantne za životnu sredinu i klimatske promjene su predstavljene u nastavku, opisujući njihov doprinos postizanju opšteg cilja OP i specifičnih ciljeva::

Strategije relevantne za oblast životne sredine i klimatskih promjena	Specifični ciljevi konkretne strategije
Akcioni plan za ispunjenje završnih mjerila u Poglavlju 27	Vlada Crne Gore je 18. februara 2021. godine usvojila Akcioni plan za ispunjavanje završnih mjerila u Poglavlju 27 (nakon što je EK podnijela pozitivno mišljenje na Akcioni plan 23. decembra 2020. godine). Akcioni plan predstavlja najvažniji dokument u ovoj oblasti, jer bi sprovođenjem definisanih aktivnosti mogao da ispuni sve zahtjeve koje je postavila EU kroz mjere zatvaranja i Zajedničku poziciju za Poglavlje 27. Akcionim planom su definisane i aktivnosti koje je potrebno preduzeti u cilju sprovođenja preostalih obaveza iz Nacionalne strategije sa Akcionim planom za transpoziciju, implementaciju i primjenu <i>pravne tekovine</i> EU o životnoj sredini i klimatskim promjenama, obaveze koje proizilaze iz Pregovaračke pozicije za Poglavlje 27 koje je Vlada Crne Gore usvojila u februaru 2018. godine. Akcionim planom je definisana 251 aktivnost u okviru 10 potpoglavlja Poglavlja 27. Izvještaj o realizaciji Akcionog plana pripremaće se na polugodišnjem nivou i dostavljati Vladi Crne Gore na informisanje i usvajanje. Isti izvještaj biće preveden na engleski jezik kako bi se EK na vrijeme pružile informacije i kako bi nadležni organi EK stalno bili u toku, posebno u vezi sa redovnim godišnjim sastancima Pododbora za saobraćaj, životnu sredinu, energetiku i regionalni razvoj i Odbora za stabilizaciju i pridruživanje.
Master Plan upravljanja otpadnim vodama za period 2018-2035. i Plan za upravljanje komunalnim otpadnim vodama 2020-2035. godine	Identifikovani su glavni izazovi za podsektor voda: 1) administrativni kapaciteti, 2) međusektorski pristup, 3) obezbjeđivanje finansijskih sredstava za kapitalne investicije i sprovođenje propisa, 4) praćenje i 5) informisanje i edukacija stanovništva. Biće neophodna velika ulaganja posebno u oblasti izgradnje ili modernizacije sistema za prikupljanje i prečišćavanje komunalnih otpadnih voda, kao i uvođenje novih tehnologija za prečišćavanje i vodosnabdijevanje u cilju usklađivanja sa Direktivom o vodi za piće. Osiguranje finansijskih sredstava za implementaciju Direktive 91/271/EEC o tretmanu komunalnih otpadnih voda je veoma važno kako bi se spriječilo dalje nekontrolisano ispuštanje otpadnih voda u prirodne recipijente. Vidjeti Poglavlje 2.7 za više informacija o stanju životne sredine kada je u pitanju Upravljanje komunalnim vodama.

Strategije relevantne za oblast životne sredine i klimatskih promjena	Specifični ciljevi konkretne strategije
Nacionalna strategija upravljanja otpadom za period 2023 -2028.	Ova strategija je u procesu pripreme/razrade i očekuje se da bude usvojena do kraja 2023. godine. Ovaj Nacionalni plan biće osnova za sve dalje radnje, aktivnosti i ulaganja u sektoru otpada. Kako je navedeno u završnom Mjerilu broj 3, Crna Gora mora odlučiti o svom sistemu upravljanja otpadom, a revidirani Nacionalni plan upravljanja otpadom za period 2023-2028. je ključna prekretnica u ovom procesu. Važno je učiti iz grešaka iz prošlosti i neuspješne implementacije Nacionalnog plana za upravljanje otpadom 2015-2020, koji je dao vremenski okvir i definisao glavne instrumente/mjere za obezbjeđivanje usklađivanja i implementacije zakonodavstva EU o otpadu. Međutim, ovaj Nacionalni plan je ponudio tri opcije upravljanja koje su u praksi dovele do blokade nacionalnog upravljanja otpadom, zbog nepostojanja konsenzusa o tome koja će se konkretna opcija izabrati između te tri.
Nacionalna strategija u oblasti klimatskih promjena do 2030.	Predstavlja horizontalni politički dokument za klimatske promjene u zemlji. Strategija se usko odnosi na pitanja klimatskih promjena i razvijena je uzimajući u obzir identifikovane efekte klimatskih promjena, trenutni društveno-ekonomski razvoj i scenarije budućeg razvoja na osnovu postojećih informacija. Nacionalna strategija se ne može sprovoditi bez integrisanja njenih ciljeva u politike ključnih sektora koji utiču na klimatske promjene ili trpe negativne efekte klimatskih promjena (npr. energetika, industrija, poljoprivreda, turizam, šumarstvo), uz praćenje realizacije strateških ciljeva i smjernica definisanih ovim dokumentom u skladu sa dinamikom integrisanja navedenih ciljeva u sektorske politike. Ovaj dokument daje jasan pregled aktivnosti, ciljeva i mjera u glavnim sektorima privrednog sistema, koje bi trebalo da se realizuju u periodu 2015-2030. godine, sa osnovnim ciljem smanjenja negativnih efekata klimatskih promjena kroz integrisane akcije koje identifikuju različite mjere adaptacije i suzbijanje efekata klimatskih promjena, dok se istovremeno radi na smanjenju emisije gasova staklene bašte.
Niskokarbonska strategija	Podrška razvoju ove strategije pruža se kroz program IPA 2021.
Nacionalni plan za adaptaciju na klimatske promjene	Podrška razvoju ove strategije pruža se kroz program IPA 2021.
Nacionalna strategija upravljanja hemikalijama 2019-2022 sa Akcionim planom za period 2019-2022.	Ova Strategija identifikuje ključne strateške pravce i mjere za uspostavljanje sistema hemijske bezbjednosti koji je u skladu sa <i>pravnom tekovinom</i> i praksom EU. Vlada Crne Gore je na sjednici od 26. maja 2023. godine usvojila Konačni izvještaj o realizaciji Akcionog plana za sprovođenje Nacionalne strategije upravljanja hemikalijama 2019-2022. Neophodno je dalje raditi na obezbjeđivanju kadrova za procjenu tehničkih dosijea za hemikalije i biocidne proizvode.
Nacionalna strategija upravljanja hemikalijama za period 2024-2026 (u pripremi)	Ministarstvo trenutno radi na novoj Nacionalnoj strategiji upravljanja hemikalijama za period 2024-2026. Trenutno je u procesu usaglašavanja sa svim relevantnim institucijama.
Strategija za smanjenje rizika od katastrofa Crne Gore i propratni Akcioni plan za period 2018-2023.	Ova strategija je usklađena sa Odlukom Komisije za sprovođenje 2014/762EU o implementaciji pravila o Mehanizmu civilne zaštite Unije, čiji je Crna Gora država učesnica od 2015. godine.

Napomena 1: Strategije dostupne na internet stranici Generalnog sekretarijata:

https://www.gov.me/pretraga?type=documents&sort=published_at&dt=6&page=1

Napomena 2: Ostale strategije koje su u pripremi:

- Strategija biodiverziteta Crne Gore za period 2024-2028
- Strategija za integrisano upravljanje priobalnim područjem do 2030. godine
- Strategija za upravljanje kvalitetom vazduha (Nacionalna strategija za upravljanje kvalitetom vazduha 2013 -2020. treba da se uskladi sa ciljevima i mjerama nove Politike u oblasti klimatskih promjena i energije u Crnoj Gori)
- Strategija za dezertifikaciju zemljišta

2.2. Pravni okvir

Postojeće nacionalno zakonodavstvo u oblasti životne sredine i klimatskih promjena je zadovoljavajućeg kvaliteta, a dodatno je unaprijeđeno i usklađeno sa evropskim zakonodavstvom i standardima kroz transponovanje *pravne tekovine* EU. Međutim, aktivnosti na usklađivanju nacionalnog sa evropskim zakonodavstvom su i dalje u toku, a imajući u vidu karakter *pravne tekovine* EU koji se kontinuirano menja i unapređuje, ovaj proces se takođe može okarakterisati kao kontinuiran i nastaviće se i nakon pristupanja Evropskoj uniji.

Prelazni periodi traženi za usklađivanje sa pravnom tekovinom EU:

Pregovaračka pozicija za Poglavlje 27 usvojena je 8. februara 2018. godine na sednici skupštinskog Odbora za evropske integracije i na sednici Vlade i upućena Evropskoj komisiji. U Pregovaračkoj poziciji je navedeno da će Crna Gora prihvatiti *pravnu tekovinu* Evropske unije obuhvaćenu Poglavljem 27, te da je država spremna da ga u potpunosti implementira do dana pristupanja EU, uz sljedeće izuzetke i podnesene zahtjeve za prelazne periode za punu primjenu sljedećih direktiva.

Na osnovu ovog zahtjeva, u Zajedničkoj poziciji za Poglavlje 27, EU je uzela u obzir tražene prelazne periode:

1. Direktivu 2008/50/EC o kvalitetu ambijentalnog vazduha i čistijem vazduhu u Evropi, do 31. decembra 2027;
2. Direktivu 2008/98/EC o otpadu, do 31. decembra 2030;
3. Direktivu 1999/31/EC o deponijama otpada, do 31. decembra 2033;
4. Direktivu 94/62/EC o ambalaži i ambalažnom otpadu, do 31. decembra 2030;
5. Direktivu 2012/19/EU o otpadnoj električnoj i elektornskoj opremi, do 31. decembra 2027;
6. Direktivu 2006/66/EC o baterijama i akumulatorima i otpadnim baterijama i akumulatorima, do 31. decembra 2027;
7. Direktivu 96/59/EC o odlaganju polihlornih bifenila i polihlornih terfenila (PCB/PCT), do 31. decembra 2025;
8. Direktivu 2000/60/EC o uspostavljanju okvira za djelovanje Zajednice u oblasti vodne politike, do 31. decembra 2035;
9. Direktivu 2007/60/EC o poplavama, do 31. decembra 2024;
10. Direktivu Savjeta 91/271/EEC o komunalnim otpadnim vodama, do 31. decembra 2035;

Dalje, Crna Gora očekuje da će do 31. decembra 2003. godine moći da koristi opciju prelazne alokacije slobodnih emisijih jedinica, u cilju modernizacije energetskog sektora, koja je data kao opcija u okviru člana 10c nacrtu revidirane Direktive 2003/87/EC o uspostavljanju šeme za trgovinu emisijama gasova sa efektom staklene bašte (EU ETS), do 31. decembra 2030.

Krovno zakonodavstvo o životnoj sredini:

Usvajanjem krovnih zakona stvorena je osnova za izradu niza podzakonskih akata kojima će se detaljnije regulisati pitanja zaštite životne sredine i klimatskih promjena, a očekuju se intenzivnije aktivnosti usmjerene na postizanje pune usklađenosti do pristupanja Evropskoj uniji u narednom periodu.

Zakon o životnoj sredini

Zakon o životnoj sredini (Sl. list CG br. 052/16 od 09.08.2016., 073/19 od 27.12.2019. i 073/19 od 27.12.2019.) je krovni zakon u oblasti životne sredine i njime se utvrđuju principi zaštite životne sredine i održivog razvoja, entiteti, instrumenti i mjere zaštite životne sredine, pristup informacijama, učešće javnosti, pristup pravdi u pitanjima zaštite životne sredine, finansiranja životne sredine i druga pitanja relevantna za životnu sredinu. Pored ovog zakona postoji veliki broj drugih zakona i podzakonskih akata kojima se uređuju posebna pitanja životne sredine.

Zakon o životnoj sredini usklađuje politiku Crne Gore i njen ekonomski i društveni razvoj sa međunarodnim principima zaštite životne sredine. Životna sredina, u smislu ovog zakona, je prirodna sredina, koja obuhvata: vazduh, zemljište, vodu i more, životinjski svijet; kao ekološki relevantni događaji i/ili aktivnosti: klima, jonizujuća i nejonizujuća zračenja, buka i vibracije, emisije u vazduhu, odlaganje otpada, kao i životna sredina koju stvara čovjek, gradovi i druga naselja, kulturno-istorijsko nasljeđe, infrastruktura, industrijski i drugi objekti prisutni na teritoriji Republike Crne Gore.

Ovim zakonom Crna Gora obezbjeđuje očuvanje prirodnih resursa i unapređenje kvaliteta životne sredine, smanjenjem rizika po život i zdravlje ljudi i obezbjeđenjem otklanjanja i sprječavanja štetnih uticaja na životnu sredinu u cilju obezbjeđenja i unapređenja ukupnog kvaliteta života na teritoriji države. Prirodni resursi se koriste

u skladu sa principima Zakona o životnoj sredini i iz njega proisteklim politikama razvoja životne sredine, u cilju obezbeđivanja održive i bezbjedne razvojne politike.

Osnovni ciljevi životne sredine su: očuvanje i zaštita zdravlja ljudi, integriteta, biodiverziteta i kvaliteta ekosistema, genetskih resursa, životinjskih i biljnih vrsta, plodnosti zemljišta, prirodnih ljepota i fizičkih vrijednosti, kulturnog nasljeđa i resursa koje je stvorio čovjek; da obezbijedi uslove za ograničeno, razumno i održivo upravljanje živom i neživom prirodom i ekološku stabilnost prirode, količinu i kvalitet prirodnih resursa i sprječavanje opasnosti i mogućih rizika po životnu sredinu.

Zakon o procjeni uticaja na životnu sredinu

Zakonom o procjeni uticaja na životnu sredinu (Sl. list CG br. 75/18), u potpunosti usklađenim sa Direktivom (2011/92/EU sa izmjenama i dopunama 2014/52/EU), uređuje se način i postupak procjene uticaja na životnu sredinu za projekte koji mogu imati značajan uticaj na životnu sredinu uopšte, uključujući pravila za pripremu i ocjenu procjene uticaja na životnu sredinu istraživanja i studija, kao i druga pitanja procjene uticaja na životnu sredinu od značaja za teritoriju Crne Gore.

Specifična pravna tekovina EU u oblasti životne sredine u Crnoj Gori

Pravni okvir za upravljanje komunalnim vodama:

Što se tiče upravljanja vodama, Crna Gora ostaje djelimično usklađena sa *pravnom tekovinom* EU. Podsektor voda je regulisan širokim pravnim okvirom. Najrelevantnije direktive EU koje se odnose na vodu za piće i otpadne vode su sledeće:

- Direktiva 2000/60/EC (Okvirna direktiva o vodama - WFD)
- Direktive Savjeta 98/83/EC, 2015/1787 (Voda za piće)
- Direktiva 2006/118/EC (Podzemne vode)
- Direktiva 91/271/EEC (Direktiva o tretmanu komunalnih otpadnih voda- UWWT)

Ključni zakon koji reguliše kvalitet voda je Zakon o vodama iz 2007. godine, izmijenjen 2015. godine radi transpozicije Direktive 2000/60/EC (Okvirna direktiva o vodama) i drugih direktiva koje čine tijelo zakonodavstva EU o vodama. Ključni prioritet u ovoj oblasti, kao što je navedeno u Akcionom planu za ispunjavanje završnih mjerila u Poglavlju 27 – Životna sredina i klimatske promjene (aktivnost 4.20), je donošenje Planova upravljanja vodama u Dunavu i Jadranu.

Skupština Crne Gore usvojila je 27. decembra 2019. godine Zakon o zaštiti morske sredine (Sl. list CG, br. 73/19). Transpozicija Okvirne direktive o morskoj strategiji (MSFD) je u velikoj mjeri sprovedena donošenjem ovog zakona.

Ministarstvo (MERS) je identifikovalo potrebu da se poboljša nivo transpozicije za Direktivu 91/271/EEC o tretmanu komunalnih otpadnih voda (UTWW), te je stoga izradilo poseban Zakon o upravljanju komunalnim otpadnim vodama, koji je usvojila Vlada i Skupština Crne Gore u decembru 2016. godine. Shodno tome, usvojeni su sljedeći podzakonski akti, koji su od posebnog interesa za upravljanje otpadnim vodama:

- Zakon o aglomeracijama, definišući geometrijske granice aglomeracija, stanovništvo i kapacitet;
- Oblici sadržaja i način izvještavanja i praćenja.
- Program izgradnje komunalne infrastrukture za sakupljanje i prečišćavanje otpadnih voda.

Vlada Crne Gore je 3. oktobra 2019. godine usvojila Plan upravljanja komunalnim otpadnim vodama za Crnu Goru (2020-2035), koji je dostavljen Evropskoj komisiji zajedno sa DSIP-om za Direktivu 91/271/EEC o tretmanu komunalnih otpadnih voda i Informaciju o pripremi i glavnim elementima Plana upravljanja komunalnim otpadnim vodama u Crnoj Gori (2020-2035). Vlada je 28. novembra 2019. godine usvojila Program izgradnje infrastrukture za sakupljanje i prečišćavanje komunalnih otpadnih voda.

Pravni okvir za upravljanje otpadom:

Što se tiče upravljanja otpadom, Crna Gora ostaje djelimično usklađena sa *pravnom tekovinom* EU, koja se sastoji od složenog skupa različitih direktiva i uredbi (od toga 11 horizontalnih i 6 koje pokrivaju specifične tokove otpada). Glavne *pravne tekovine* EU za upravljanje otpadom su:

Horizontalni propisi:

- Okvirna direktiva o otpadu (2008/98/EC) [izmijenjena Direktivom 2018/851/EC], koja obezbjeđuje opšti okvir zahtjeva za upravljanje otpadom i postavlja osnovne definicije upravljanja otpadom za EU.
- Direktiva o deponijama (1999/31/EC) [izmijenjena Direktivom 2018/850/EC] o deponijama otpada.
- Odluka o prihvatanju otpada (2003/33/EC) kojom se utvrđuju kriterijumi i procedure za prihvatanje otpada na deponijama.

- Direktiva EU o cirkularnoj ekonomiji 2018/851/EC

Pravna tekovina za specifične tokove otpada:

- Direktiva o otpadnoj električnoj i elektronskoj opremi (WEEE) (2012/19/EC) [izmijenjena Direktivom 2018/849/EC]
- Direktiva o ograničenju hazardnih supstanci (RoHS) (2002/95/EC)
- Direktiva o ambalažnom otpadu (1994/62/EC) [izmijenjena Direktivom 2018/852/EC]
- Uredba (EU) 2023/1542 o baterijama i otpadnim baterijama, koja izmjenjuje Direktivu 2008/98/EC i Uredbu (EU) 2019/1020 i ukida Direktivu 2006/66/EC
- Direktiva o životnom ciklusu vozila (2000/53/EC)
- PCB/PCT Direktiva (96/59/EC)

Upravljanje otpadom u Crnoj Gori je u velikoj mjeri regulisano Zakonom o upravljanju otpadom („Sl. list CG“, br. 64/11 i 39/16) i nizom pratećih podzakonskih akata (najmanje 43 različite uredbe i pravilnika koji pokrivaju različite teme, tj. Pravilnik o metodologiji za utvrđivanje sastava i količine komunalnog otpada na teritoriji lokalne samouprave itd.). Nacionalna strategija upravljanja otpadom u Crnoj Gori do 2030. godine i Nacionalni plan upravljanja otpadom u Crnoj Gori 2015-2020. godine usvojeni su 2015. godine i trenutno su u fazi revizije.

U cilju usklađivanja zakonodavstva Crne Gore sa zakonodavstvom EU u oblasti upravljanja otpadom, kao i potrebe za efikasnijom primjenom Zakona o upravljanju otpadom, Ministarstvo (MERS) je, u okviru svojih nadležnosti, sprovelo aktivnosti na **izradi novog Zakona o upravljanju otpadom**, čije je donošenje planirano za 2023. godinu. Njime će se izmijeniti i zamijeniti postojeći Zakon i dati pravni osnov za sprovođenje novog Nacionalnog plana upravljanja otpadom.

„Predlog Zakona o upravljanju otpadom“ ima za cilj dalje usklađivanje crnogorskog zakonodavstva o otpadu sa zakonodavstvom EU, tačnije sa Direktivom o cirkularnoj ekonomiji EU 2018/851 o otpadu. U tom smislu, ima za cilj promovisanje održivog razvoja kroz efikasnije korišćenje resursa i smanjenje otpada.

Pravni okvir za zaštitu prirode:

Zaštita prirode je u Crnoj Gori uređena značajnim brojem propisa od kojih se Zakon o zaštiti prirode („Sl. list CG“, br. 54/16) može smatrati primarnim aktom koji reguliše većinu pitanja iz podsektora zaštite životne sredine. Međutim, u ovom trenutku Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera je u završnoj fazi procesa izmjena i dopuna Zakona o zaštiti prirode, sa ciljem ispunjavanja međunarodnih i obaveza koje proizilaze iz zakonodavstva EU, uključujući i Uredbu EU br. 511/2014, i unapređenja postojećeg zakona.

Što se tiče pravnog usklađivanja, Direktiva 2009/147/EC o zaštiti divljih ptica i Direktiva 92/43/EEC o očuvanju prirodnih staništa i divlje flore i faune su u **značajnoj mjeri transponovane u Zakon o zaštiti prirode**. Za obje direktive, Zakon o divljini i lovu je takođe relevantan. Tehnički detalji obje Direktive su propisani podzakonskim aktima. Zakon o šumama daje osnov za izradu podzakonskih akata koji obezbjeđuju zakonodavni okvir za odgovarajuću primjenu Uredbe (EU) 995/2010 kojom se utvrđuju obaveze operatera koji stavljaju u promet drvo i proizvode od drveta i Uredbe Savjeta (EK) br. 2173/2005 o uspostavljanju šeme izdavanja FLEGT dozvola za uvoz drveta u Evropsku zajednicu. Direktiva 1992/22/EC koja se odnosi na držanje divljih životinja u zooškim vrtovima prenosi se u Zakon o dobrobiti životinja („Sl. list Crne Gore“, br. 14/2008 i 47/15). Tehnički detalji o uslovima i postupku držanja divljih životinja u zooškim vrtovima definisani su podzakonskim aktima.

Zakonom o zaštiti prirode („Sl. list Crne Gore“ 54/16, 18/19) utvrđene su neophodne pravne norme za primjenu: Uredbe Savjeta (EK) br. 338/97 (CITES), Uredbe Savjeta (EK) br. 865/2006 (CITES), Uredbe Komisije za sprovođenje (EU) br. 792/2012 (CITES) i Uredbe Komisije (EU) br. 791/2012 (CITES) (CITES Uredbe). Takođe, kroz Pravilnik o bližim uslovima za promet zaštićenih divljih životinjskih i biljnih vrsta i gljiva, (Sl. list CG, br. 61/17) u 2017. godini, ostvareno je unapređenje usklađenosti sa CITES propisima.

Zakon o zaštiti prirode takođe uspostavlja pravne norme za transponovanje Direktive Savjeta 83/129/EEC (uvoz kože određenih mladunaca foka i njenih derivata), Uredbe (EK) br. 1007/2009 o prometu proizvoda od foka i Uredbe Savjeta (EEC) br.3254/91 koja zabranjuje upotrebu zamki za noge.

U skladu sa obavezom iz Zakona o stranim i invazivnim vrstama biljaka, životinja i gljiva („Sl. list CG“, br. 18/2019), Ministarstvo je pripremio Nacrt Liste stranih invazivnih vrsta koje izazivaju zabrinutost u Crnoj Gori i/ili u EU i Nacrt Liste dozvoljenih stranih vrsta.

Vlada je na sjednici od 22. decembra 2022. godine usvojila Informaciju o pripremljenim dokumentima „Početna procjena stanja morske sredine Crne Gore“, „Karakteristike dobrog stanja morske sredine i ciljevi zaštite morske sredine Crne Gore“, kao i „Program praćenja morske sredine Crne Gore“. Navedeni dokumenti su izrađeni u skladu

sa Zakonom o zaštiti morske sredine, kojim se Okvirna direktiva o morskoj strategiji (MSFD, 2008/56/EC) transponuje u nacionalno zakonodavstvo.

Pravni okvir za klimatske promjene:

Crna Gora ostaje djelimično usklađena sa pravnom tekovinom EU za klimatske promjene, koja se sastoji od obimnog skupa direktiva i uredbi, među kojima se može istaći:

- Uredba (EU) 2021/1119 o uspostavljanju okvira za postizanje klimatske neutralnosti i o izmjenama i dopunama Uredbe (EK) br. 401/2009 i (EU) 2018/1999 („Evropski zakon o klimi“);
- Uredba Komisije (EU) o sprovođenju 2020/2085 od 14. decembra 2020. godine o izmjenama i dopunama i ispravljanju Uredbe Komisije (EU) o sprovođenju 2018/2066 o praćenju i izvještavanju o emisijama gasova staklene bašte;
- Uredba Komisije (EU) o sprovođenju 2020/1208 o strukturi, formatu, procesima podnošenja i pregledu informacija u skladu sa Uredbom (EU) 2018/1999.
- Uredba (EU) 2018/841 o obaveznim ciljevima smanjenja emisije u korišćenju zemljišta, promjena korišćenja zemljišta i šumarstvu
- Uredba (EU) 2018/842 o smanjenju emisije gasova staklene bašte u sektorima industrijskih procesa i upotrebe proizvoda.
- Direktiva o sistemu trgovanja emisijama (EU ETS) 2003/87/EC i njene izmjene i dopune.

Zakon o zaštiti od negativnog uticaja klimatskih promjena („Sl. list CG“, br. 73/19) je glavni zakonski akt koji reguliše većinu pitanja u podsektoru klimatskih promjena. Zakon je djelimično usklađen sa *pravnom tekovinom* EU. Na osnovu ovog zakona donijeto je 12 pravilnika i 3 uredbi. U cilju daljeg usaglašavanja sa *pravnom tekovinom* EU, Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera započelo je rad na izradi novog Zakona o zaštiti od negativnih uticaja klimatskih promjena i zaštiti ozonskog omotača. Novi zakon će omogućiti dalje usklađivanje sa *pravnom tekovinom* EU, posebno funkcionisanje sistema za trgovinu emisijama (EU ETS) i uređići sistem izvještavanja za inventar i projekcije emisija gasova sa efektom staklene bašte, politike i mjere za ublažavanje klimatskih promjena i mjere za prilagođavanje klimatskim promenama u skladu sa *pravnom tekovinom* EU. Novi zakon će takođe sadržati odredbe o obaveznim ciljevima smanjenja emisije gasova sa efektom staklene bašte u sektorima koji nisu obuhvaćeni sistemom trgovanja emisijama.

Usklađivanje sa *pravnom tekovinom* EU u ovoj složenoj oblasti će zahtijevati djelotvorne i efikasne mehanizme koordinacije i ekspertizu za koje ni Ministarstvo (MERS), ni Agencija za zaštitu životne sredine nemaju dovoljno kapaciteta.

Zakonodavstvo u oblasti životne sredine vezano za druge podsektore:

Kvalitet vazduha:	Zakon o zaštiti vazduha. Datum teksta: 22. april 2010.
Zaštita od buke:	Zakon o zaštiti od buke u životnoj sredini. Datum teksta: 26. maj 2011.
Hemikalije:	Zakon o hemikalijama. Datum teksta: 26. jul 2017.
Industrijsko zagađenje:	Zakon o industrijskim emisijama. Datum teksta: 6. mart 2019.
Civilna zaštita:	Zakon o zaštiti i spašavanju. Oblast civilne zaštite u Crnoj Gori je definisana Zakonom o zaštiti i spašavanju, usvojenom 2007. godine i izmijenjenom 2011, 2016, 2021. i 2023. godine, i dopunjenom sa 9 Pravilnika.

Ostalo važno zakonodavstvo vezano za oblast životne sredine:

Zakon o komunalnim aktivnostima („Sl. List CG“ br. 055/16 od 17.08.2016, br. 074/16 od 01.12.2016, br. 002/18 od 10.01.2018, br. 066/19 od 06.12.2019. godine) definiše komunalne aktivnosti i obezbjeđuje regulativu i uslove za njihovo obavljanje zajedno sa važnim povezanim pitanjima.

Komunalne djelatnosti, u smislu ovog zakona, jesu pružanje komunalnih usluga koje su nezamjenljiv uslov za život i rad građana, privrednih subjekata i drugih subjekata na teritoriji jedinice lokalne samouprave (LSG) i održavanje komunalne infrastrukture, opreme i sredstava za obavljanje tih djelatnosti.

Zakon o lokalnoj samoupravi („Sl. List CG“ br. 42/03, 28/04, 75/05, 13/06, 88/09, 38/12 i 10/14) definiše da opštine, između ostalih, obezbjeđuju uslove i staraju se o zaštiti životne sredine i njenih segmenata (kvalitet vazduha, zaštita od buke, upravljanje čvrstim otpadom i dr.).

Zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata („Sl. list CG“ br. 51/08, 34/11, 35/13 i 33/14) definisane su mjere za sprječavanje bilo kakvog uticaja čvrstog otpada na higijenu, zdravlje ljudi i zaštitu životne sredine, što podrazumijeva da ekološki objekti moraju biti projektovani i izgrađeni na način da ne ugrožavaju higijenu ili zdravlje i bezbjednost zaposlenih, korisnika ili susjeda, niti prouzrokovati prekoračenje dozvoljenih graničnih

vrijednosti uticaja na životnu sredinu ili klimu tokom njihove izgradnje, korišćenja i rušenja, ili tokom njihovog životnog ciklusa.

2.3. Institucionalno okruženje, lidrestvo i kapaciteti

Crna Gora je uspostavila osnovne institucionalne strukture za implementaciju zahtjeva u oblasti životne sredine i klimatskih promjena. Ukupna odgovornost za razvoj, upravljanje i koordinaciju leži na **Ministarstvu ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera (MERS)**; međutim, uspostavljen je složen institucionalni sistem sa jasnom podjelom nadležnosti između institucija uključenih u kreiranje i sprovođenje politike životne sredine i klimatskih promjena (postoji 25 institucija sa različitim vrstama nadležnosti), naime:

- Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera (MERS) je institucija koja ima primarnu odgovornost za transpoziciju zakonodavstva EU i praćenje implementacije nacionalnog zakonodavstva.
- Agencija za zaštitu životne sredine Crne Gore (EPA) je odgovorna za praćenje i izvještavanje o pitanjima životne sredine.
- Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (MAFWM).
- Direktorat za vanredne situacije Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) odgovorna je za upravljanje rizicima, upravljanje zaštitom od katastrofa i spašavanjem i upravljanje oporavkom posljedica katastrofalnih događaja.

Ostala linijska ministarstva:

- Ministarstvo zdravlja (MZ) – odgovorno za kvalitet vode za piće i pružanje zdravstvenih savjeta javnosti u vezi sa pitanjima kvaliteta vazduha, kao i za upravljanje medicinskim otpadom.
- Ministarstvo za ekonomski razvoj (MER) – sa nadležnostima nad industrijom, kontrolom tržišta.
- Ministarstvo energetike i rudarstva – čije se nadležnosti nad energijom i energetsom efikasnošću, rudarskim i rudarskim otpadom često ukrštaju sa zaštitom životne sredine.
- Ministarstvo finansija (MF) – odgovorno za javne finansije i podjelu nadležnosti u vezi sa Direktivom INSPIRE i sa Upravom za nekretnine (takođe odgovorno za uspostavljanje nacionalne infrastrukture geoprostornih podataka (NGDI)).
- Ministarstvo pravde (MJ) – generalno je zaduženo za sprovođenje zakona, posebno za zaštitu životne sredine kroz krivično pravo.
- Ministarstvo za kapitalne investicije – odgovorno za uspostavljanje indikatora, prevenciju i preduzimanje hitnih mjera u slučaju zagađenja mora od plovila, morskih goriva, akcionih planova buke za glavne puteve, emisija iz automobila i kombija.
- Inspekciju i nadzor životne sredine vrši jedan inspeksijski organ: Uprava za inspeksijske poslove.

Druge važne zainteresovane strane uključuju nacionalne agencije, lokalne vlasti i druge kvalifikovane organizacije kao što slijedi:

- Uprava za kapitalne projekte (CPA)
- MONSTAT
- Uprava za inspeksijske poslove Crne Gore
- Zavod za hidrometeorologiju i seizmologiju (HMS)
- Institut za javno zdravlje
- JP Nacionalni parkovi Crne Gore
- Uprava za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove
- Uprava za šume
- Uprava za vode
- Uprava za nekretnine
- Uprava carina
- Radna grupa za pregovore za Poglavlje 27

Na lokalnom nivou, opštine (lokalne samouprave - LSU) u Crnoj Gori se bave pitanjima životne sredine kao što su upravljanje komunalnim otpadom, vodosnabdijevanje i prečišćavanje otpadnih voda putem javnih komunalnih preduzeća (ViK). Pored toga, opštine su zadužene za:

- Održavanje lokalnih registara zagađivača i obavljanje EIA i SEA procedura za projekte i planove ili programe od lokalnog značaja;
- Proglašenje i zaštita zaštićenih područja (III režim);
- Akustičko zoniranje i mapiranje buke za aglomeracije;

- Izgradnja infrastrukture, dobijanje tehničkih uslova i pružanje komunalnih usluga u sektorima vodosnabdijevanja, upravljanja otpadnim vodama, upravljanja komunalnim (opštinskim) otpadom, javne rasvjete, javnog prevoza i dr.

Sve ove zainteresovane strane koordiniše, sa aspekta pregovora o pristupanju EU, Ministarstvo (MERS) preko Radne grupe za pregovore o pristupanju EU u okviru Poglavlja 27. MERS je i prvi nadležni organ za sprovođenje obaveza koje proizilaze iz većine međunarodnih sporazuma u oblasti životne sredine, za praćenje investicija u oblasti životne sredine i za saradnju sa međunarodnim finansijskim institucijama i fondovima EU u realizaciji projekata iz oblasti životne sredine i komunalnih usluga.

Preliminarna analiza radne snage Ministarstva (MERS), na osnovu Pravilnika o unutrašnjoj sistematizaciji i organizaciji, pokazuje da je nedovoljno kadrova, sa 42 radna mjesta od 59 predviđenih:

Ministarstvo životne sredine, prostornog planiranja i urbanizma. Ukupno: 42 zaposlena, 59 predviđenih*

• Direktorat za projekte, IPA jedinica:	6 zaposlenih, 7 predviđenih
• Direktorat za međunarodnu saradnju i EU integracije:	6 zaposlenih, 9 predviđenih
• Direktorat za ekologiju i klimatske promjene:	22 zaposlena, 29 predviđenih
• Direktorat za zaštitu prirode:	8 zaposlenih, 14 predviđenih

Napomena (*): Predviđena radna mjesta se odnose na radna mjesta predviđena unutrašnjom organizacijom i sistematizacijom Ministarstva (MERS), gdje su navedena različita radna mjesta u Ministarstvu sa opisom poslova. Sve pozicije u sistematizaciji imaju raspoloživu budžetsku obavezu za zapošljavanje.

S obzirom na postojeće kvantitativne i kvalitativne kapacitete institucija za životnu sredinu i klimatske promjene, uključujući opštine, Crna Gora će morati da poveća svoje administrativne kapacitete kako bi sprovela sve aktivnosti predviđene Akcionim planom za ispunjavanje Završnih mjerila u Poglavlju 27. S tim u vezi, Planom reorganizacije i jačanja administrativnih kapaciteta za sektore životne sredine i klimatskih promjena u Crnoj Gori za period 2017-2020. godine prepoznata je potreba za uspostavljanjem kvalitetnog administrativnog sistema koji će biti spreman da odgovori zahtjevima cjelokupnog procesa usklađivanja nacionalnog zakonodavstva sa *pravnom tekovinom* EU i klimatskim promjenama u oblasti životne sredine i klimatskih promjena.

Pored formalnog obima posla (veliki broj obaveza vezanih za veliki broj propisa iz oblasti *pravne tekovine* EU u odnosu na mali broj zaposlenih), uočava se i znatna neravnoteža u opterećenosti zaposlenih unutar pojedinačnih institucija. Preliminarna analiza je pokazala da jedan od glavnih problema nije samo nedovoljan broj zaposlenih, već i nedovoljan broj zaposlenih koji pravilno rade. Iz tog razloga, važno je obezbijediti efikasniju organizaciju zaposlenih i koncentraciju postojećih administrativnih kapaciteta sa specifičnom stručnošću u nadležnim ekološkim institucijama. Procjena izvršena za pripremu ovog OP otkriva potrebu za kontinuiranim unapređenjem kompetencija i rada timova institucija relevantnih za Poglavlje 27. S obzirom na ograničenja nacionalnog budžeta, biće potrebna dodatna podrška za kapacitete iz IPA fondova.

Sav ovaj proces mora da se odvija u bliskoj koordinaciji sa Akcionim planom za ispunjenje završnih mjerila u Poglavlju 27, a posebno u vezi sa **Završnim mjerilom broj 8:** „Crna Gora, u skladu sa Akcionim planom za transpoziciju, implementaciju i primjenu pravne tekovine EU o životnoj sredini i klimatskim promjenama, značajno unapređuje kapacitete organa uprave na svim nivoima, uključujući i inspeksijske službe, dodatno unapređuje koordinaciju rada i pokazuje da će sve odgovarajuće administrativne strukture i adekvatna obuka biti uspostavljene blagovremeno prije pristupanja kako bi se omogućila implementacija i sprovođenje svih sektorskih mjera u oblasti zaštite životne sredine i klimatskih promjena”.

2.4. Koordinacija sektora i donatora

Sveobuhvatno koordinaciono tijelo za životnu sredinu je **Nacionalni savjet za održivi razvoj** (NCSD) i klimatska djelovanja. Mandat Nacionalnog savjeta za održivi razvoj od **predsjednika Vlade Crne Gore** obuhvata praćenje implementacije Nacionalne strategije održivog razvoja (NSOR) i davanje savjeta o različitim zakonskim, strateškim i planskim dokumentima koji se odnose na održivi razvoj.

Odlukom o izmjenama i dopunama Odluke o uspostavljanju Nacionalnog savjeta za održivi razvoj, za članove Nacionalnog savjeta za održivi razvoj delegiraju se predstavnici sljedećih institucija:

- Ministar ekologije, prostornog planiranja i urbanističkog planiranja
- Ministar vanjskih poslova
- Ministar pravde, ljudskih i manjinskih prava
- Ministar ekonomskog razvoja
- Ministar kapitalnih investicija

- Ministar finansija
- Ministar poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede
- Ministar obrazovanja
- Ministar nauke i tehnološkog razvoja
- Ministar kulture i medija
- Ministar sporta i mladih
- Ministar javne uprave
- Ministar unutrašnjih poslova
- Ministar odbrane
- Generalni sekretar Skupštine Crne Gore
- Glavni pregovarač Crne Gore sa Evropskom unijom
- Direktor Agencije za zaštitu životne sredine
- Direktor Zavoda za hidrometeorologiju i seizmologiju
- Direktor Fonda za zaštitu životne sredine Crne Gore
- Direktor Fonda za inovacije Crne Gore
- Direktor Investiciono - razvojnog fonda Crne Gore
- Direktor Javnog preduzeća za upravljanje Morskim dobrom Crne Gore
- Direktor Zavoda za statistiku
- Generalni sekretar Zajednice opština Crne Gore
- Jedan predsjednik registrovane unije poslodavaca Crne Gore
- Jedan generalni sekretar organizacije saveza sindikata Crne Gore
- Jedan rektor licenciranog univerziteta u Crnoj Gori
- Jedan predstavnik stranih investitora
- Jedan predstavnik bankarskog sektora
- Tri predstavnika nevladinih organizacija (predstavnik udruženja mladih Crne Gore, predstavnik za ekologiju i predstavnik za ekonomiju i sociologiju)
- Generalni direktor Nacionalnog javnog servisa Radio Televizija Crne Gore
- Tri nezavisna stručnjaka (u oblasti ekologije, ekonomije i sociologije)

Na operativnom nivou, glavni sektorski mehanizam koordinacije je pregovaračka grupa za pristupanje EU za Poglavlje 27 – Životna sredina i klimatske promjene koju je osnovala Vlada Crne Gore i sastoji se od 35 članova koji predstavljaju državne organe, univerzitete, nevladine organizacije, sindikate, Unije poslodavaca.

Štaviše, nedržavni akteri (NVO, univerziteti) su uključeni kroz redovne javne konsultacije tokom izrade relevantnih sektorskih i podsektorskih strategija i zakona. **Nivo vlasništva je zadovoljavajući**, sa visoko prepoznatom spremnošću da dalju izgradnju kapaciteta i stvaranje održive structure.

Koordinacija za listu prioriternih projekata:

Jedinstvena lista prioriternih infrastrukturnih projekata (SPP) uvedena je 2015. godine i njom upravlja Sekretarijat za razvojne projekte (SDP). Prateći specifičnu metodologiju, već je identifikovao dugu listu projekata u okviru sektora životne sredine. Nakon posljednjeg ažuriranja liste 2022. godine, SPP u Crnoj Gori za životnu sredinu sačinjen je od 81 projekta, grupisanih na sljedeći način:

Podsektor	Ukupan broj projekata	1a	1b	1c	2a	2b	2c
Vodosnabdijevanje	19	4	3	1	1	7	3
Otpadne vode	27	4	3	5	1	9	5
Upravljanje otpadom	20	4	3	0	5	3	5
Zaštita od poplava	8	1	3	2	1	1	0
Zaštita prirode	6	0	1	0	4	0	1
Civilna zaštita	1	1	0	0	0	0	0
Ukupno	81	14	13	8	12	20	14

Napomena: SPP kodovi dospelosti:

Grupa 1 – Spremno za tender i realizaciju investicije

Grupa 1a – projekti sa pripremljenom tehničkom dokumentacijom, spremni za pripremu za tender ili objavljivanje tendera;

Grupa 1b – projekti kod kojih je priprema tehničke dokumentacije u toku, i koji su spremni za objavljivanje tendera kad bude završena,

Grupa 1c – projekti kod kojih je priprema tehničke dokumentacije u toku, kod kojih nedostaju neke završne dozvole/odobrenja;

Grupa 2 – Spremni za pripremu tehničke dokumentacije;

Grupa 2a – projekti sa kompletnom dokumentacijom za prostorno planiranje i riješenim imovinskim pitanjima

Grupa 2b – projekti sa kompletnom dokumentacijom za prostorno planiranje kod kojih je u toku rješavanje imovinskih pitanja ili su imovinska pitanja neriješena.

Grupa 2c – projekti sa prazninama u dokumentaciji za prostorno planiranje i kod kojih je u toku rješavanje imovinskih pitanja ili su imovinska pitanja neriješena.

Koordinacija sa međunarodnim finansijskim institucijama:

Što se tiče međunarodnih finansijskih institucija:

Evropska investiciona banka (EIB) je do danas podržala ekonomski i društveni razvoj Crne Gore sa blizu milijardu eura uloženi u crnogorska mala preduzeća i razvoj zelene i održive nacionalne transportne mreže. EIB Global planira da nastavi da podržava razvoj održivog transporta, zdravstvene zaštite, vode i obrazovne infrastrukture.

U ime Savezne Vlade Njemačke, KfW sarađuje sa Crnom Gorom u sljedećim oblastima:

- Klima i energija, pravedna tranzicija
- Očuvanje prirode i prirodnih resursa, zaštita života na Zemlji

KfW je finansirao energetske efikasnu obnovu javnih zgrada u društvenom, administrativnom i školskom sektoru. U okviru prve dvije faze programa „Energetska efikasnost u javnim zgradama“ već je renovirano 36 zgrada u cilju poboljšanja energetske efikasnosti po cijeni od oko 35 miliona eura. Treća faza sa finansiranjem u iznosu od 50 miliona eura počela je 2021. godine. KfW finansira i modernizaciju dvije hidroelektrane Perućica i Piva, koje imaju centralnu ulogu u energetskom snabdijevanju Crne Gore. U oblasti vodosnabdijevanja i upravljanja otpadnim vodama, KfW od 2001. godine podržava razvoj infrastrukture za crnogorske primorske zajednice (Bar, Herceg Novi, Kotor, Tivat i Ulcinj) i Podgoricu..

EBRD pruža podršku održivom turizmu i povezanim potrebama kada su u pitanju životna sredina i infrastruktura.

Dosadašnja iskustva sugerišu da je potrebno **jačanje formalnih koordinacionih struktura povezivanjem Ministarstva (MERS), lokalnih samouprava i međunarodnih finansijskih institucija**, dostupnih fondova EU, kao i nadležnih institucija zemalja sa kojima je uspostavljena bilateralna saradnja. Još jedno važno sredstvo za koordinaciju donatora je Investicioni okvir za Zapadni Balkan (WBIF) koji sektor životne sredine koristi za jačanje koherentnosti i sinergije u podršci donatora.

Koordinacija sa drugim donatorima:

UNDP je bio aktivan u oblasti sanacije životne sredine i tranzicije ka ekonomiji sa niskim emisijama i resursima, a OEBS u podizanju ekološke svijesti i implementaciji procedura u vezi sa procjenom uticaja na životnu sredinu.

U saradnji sa Sistemom Ujedinjenih nacija u Crnoj Gori, izrađena je analiza za uspostavljanje Mehanizma za koordinaciju donatora. Generalni sekretarijat je predložen kao jedan od ključnih segmenata ovog budućeg mehanizma. S tim u vezi, Kancelarija za održivi razvoj u Generalnom sekretarijatu Vlade imala bi ulogu koordinatora, dok će Nacionalni savjet za održivi razvoj djelovati kao krovno tijelo, u saradnji sa Sektorom za strateško planiranje u Generalnom sekretarijatu Vlade i Kabinetom predsjednika Vlade. Pored toga, Kancelarija za održivi razvoj trenutno radi na prikupljanju informacija o donatorskoj podršci.

2.5. Srednjoročne budžetske perspektive

U skladu sa Zakonom o budžetu i fiskalnoj odgovornosti, srednjoročni **budžetski okvir je definisan usvajanjem dva strateška dokumenta:**

Osnovni strateški dokument je Fiskalna strategija koju predlaže Vlada, a usvaja Skupština na početku mandata Vlade za vrijeme njenog mandata (4 godine). Ovaj dokument definiše glavne fiskalne ciljeve koje treba postići u srednjem roku i predstavlja osnovu za planiranje srednjoročne i godišnje fiskalne politike. 2016. godine zvanično je donijeta Fiskalna strategija 2016-2019. Revidirana je Fiskalnom strategijom 2017-2020. koju je Skupština Crne Gore usvojila 26. jula 2017. Naredni Predlog fiskalne strategije za period 2021-2024 Vlada Crne Gore je usvojila na 46. sjednici, kao glavnom instrumentu ekonomske politike 12. novembra 2021. godine. Fiskalna politika kao glavni instrument ekonomske politike, u periodu 2021-2024, usmjerena je na stvaranje uslova za makroekonomsku stabilnost i fiskalnu održivost, kako bi se obezbijedila dugoročna održivost javnih finansija Crne Gore nakon pandemije i pružila puna podrška ekonomskom rastu. Efekti se ogledaju u smanjenju javnih finansija u kratkom roku, uz kontinuirani rast budžetskih prihoda, optimizaciju tekuće budžetske potrošnje i povećanje sredstava za kapitalne projekte, što će doprinijeti postizanju dinamičnih stopa privrednog rasta od preko 5% u prosjeku u periodu 2022-2024, kao i porastu zaposlenosti i plata.

U skladu sa Fiskalnom strategijom i definisanim srednjoročnim fiskalnim ciljevima, Vlada svake godine donosi **Smjernice fiskalne politike**, koje se odnose na trogodišnji period i sadrže: srednjoročne strateške ciljeve ekonomske i fiskalne politike, osnovne makroekonomske i fiskalne pokazatelje i projekcije, gornje granice potrošnje, nivo bruto zarada i drugih ličnih primanja, rashode za penzione fondove i invaliditet, i ostale izdatke za socijalnu zaštitu. Smjernice predstavljaju strateški dokument koji definiše glavne fiskalne ciljeve koji se planiraju da se ostvare u srednjoročnom periodu i osnovu za planiranje godišnjeg budžeta.

Gornja granica potrošnje utvrđuje maksimalni nivo budžetskih rashoda koji je obavezan za godišnji zakon o budžetu za prvu godinu i indikativan za drugu i treću fiskalnu godinu. Granica potrošnje utvrđuje se kao zbir gornje granice potrošnje za tekući budžet, budžete državnih fondova, kapitalni budžet i budžetsku rezervu. Stopa rasta gornje granice potrošnje za tekući budžet i budžet državnih fondova mora biti manja od planirane stope realnog rasta BDP-a, a za kapitalni budžet i budžetske rezerve ne može biti veća od nominalne stope rasta BDP-a.

Gornju granicu potrošnje određuju kriterijumi fiskalne odgovornosti, odnosno fiskalna pravila koja predstavljaju brojčana ograničenja budžetskih agregata. Fiskalna pravila se odnose na: ostvarivanje primarnog budžetskog suficita, uravnoteženi nivo tekućih rashoda i transfera u odnosu na tekuće prihode i donacije, koji sadrži nivo budžetskog deficita **ispod 3% BDP-a i održavanje nivoa javnog duga ispod 60% BDP-a**.

Domaći izdaci za zaštitu životne sredine

Izdaci za zaštitu životne sredine u Crnoj Gori finansirani su iz **državnog budžeta, opštinskih budžeta i međunarodnih izvora** (kredit i bespovratna sredstva). Fond za životnu sredinu je stvoren u skladu sa Zakonom o životnoj sredini kao dodatni izvor finansiranja, ali je njegov kapacitet za povećanje finansiranja do sada veoma ograničen.

Zakon o životnoj sredini predviđa mogućnost finansiranja mjera zaštite životne sredine iz privatnih izvora kroz sisteme koncesija, javno-privatna partnerstva i druge instrumente na osnovu posebnih propisa. Ova opcija je djelimično korišćena kada su u pitanju koncesije za korišćenje prirodnih resursa, kao što su voda i šume, gdje se prikupljeni prihodi izdvajaju za finansiranje ekoloških rashoda, posebno investicija u infrastrukturu. Ne postoje objavljeni podaci o izdacima za zaštitu životne sredine u industriji i drugim sektorima privrede.

Sredstva državnog budžeta

Sredstva državnog (tj. centralne vlade) budžeta namijenjena zaštiti životne sredine ostala su relativno skromna. Veliki dio ovih sredstava iskorišćen je za finansiranje tekućih i kapitalnih rashoda vladinih institucija za zaštitu životne sredine, kao što su Ministarstvo (MERS) i EPA. Vlada je obezbijedila i sredstva za sufinansiranje projekata finansiranih iz inostranih kredita i bespovratnih sredstava. Značajna fiskalna konsolidacija koju je započela Vlada fokusira se uglavnom na smanjenje javnih rashoda, a samim tim i budžetskog deficita, koji se povećao u jeku krize pandemije COVID-a. Ovo je takođe dovelo do ograničenja u troškovima rada i održavanja i budžeta za investicije u domenu životne sredine.

Primjena ekoloških politika donosi značajne izazove, posebno u pogledu finansijskih sredstava potrebnih za izgradnju i održavanje ekološke infrastrukture, kao i za rješavanje problema zagađenja i degradacije prirodnih resursa. Naglašava se da će prema **Procjeni finansijskih potreba** (usvojenoj od strane Vlade u decembru 2021. godine) Akcionog plana za ispunjenje završnih mjerila u Poglavlju 27 – Životna sredina i klimatske promjene, **troškovi usklađivanja sa pravnom tekovinom EU iznositi 482. 996.838 eura**.

Ove kapitalne potrebe su očigledno neostvarive sa ograničenim resursima dostupnim za oblast politike životne sredine u budžetu centralne vlade. Shodno tome, biće neophodno da se kombinuje sa bespovratnim sredstvima EU i drugih donatora, kao i kreditima međunarodnih finansijskih institucija u okviru javno-privatnog partnerstva.

Informacije u tabeli ispod uključuju najnovije brojke iz budžeta za 2023. za relevantne institucije:

<i>Institucija</i>	<i>Budžet 2023 (EUR)</i>
MERS: Uključujući sljedeće direktorate:	8 292 893.80
• Direktorat za projekte	
• Direktorat za međunarodnu saradnju i EU integracije	
• Direktorat za ekologiju i klimatske promjene	
• Direktorat za zaštitu prirode	
Agencija za zaštitu životne sredine (EPA)	2 183 263.1

Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja Direktorat za vode	52 643 562.78
Uprava za šume	5 955 946.89
Kapitalni budžet za životnu sredinu (investicije)	16 370 487.00
UKUPNO	85 446 154.28

Sredstva opštinskih budžeta

Lokalne samouprave su odgovorne za organizaciju komunalnih djelatnosti, i to vodosnabdijevanja i kanalizacije, kao i upravljanja komunalnim otpadom. Ovo takođe uključuje odgovornost za stvaranje i održavanje adekvatne infrastrukture za pružanje ovih komunalnih usluga. Opštine finansiraju svoje aktivnosti iz niza lokalnih poreza i aranžmana o podjeli prihoda za neke državne poreze. Postoji mehanizam za transfer sredstava iz ekonomski jačih opština u siromašnije opštine – tzv. Egalizacioni fond. Zakonom o životnoj sredini propisano je da lokalne samouprave mogu da uvedu posebnu naknadu za finansiranje zaštite životne sredine. U Zakonu o finansiranju lokalne samouprave postoji odgovarajuća referenca, ali nijedan postojeći podzakonski akt ne precizira modalitete za uvođenje takve naknade; iz tog razloga opštine ne uvođe taksu.

Tabela: Rashodi u sektorima vodosnabdijevanja i kanalizacije, i otpada, u milionima €

2016	2017	2018	2019	2020	2021	Total
6.4	3.0	8.3	6.4	7.4	8.3	153.9

Izvor: Statistički godišnjak Crne Gore, MONSTAT

Takođe, u 2022. godini ukupni rashodi za opštine iznosili su 328,1 milion € (5,8 % BDP-a), od čega 35,4 miliona € (0,6 % BDP-a) predstavljaju otplatu obaveza iz prethodnog perioda. Nadalje, ukupni rashodi na centralnom nivou iznose 2.70,6 miliona € (39,8% BDP-a).

Kapaciteti opština da angažuju kredite od međunarodnih finansijskih institucija (MFI):

Na osnovu člana 22. stav 3., člana 24. stav 3. i člana 25. stav 3. Zakona o finansiranju lokalne samouprave ("Službeni list Crne Gore", broj 003/19), donijeta je Uredba o načinu povlačenja i vraćanja sredstava iz Fonda za podršku opštinama za predfinansiranje donatorskih projekata ("Službeni list Crne Gore", broj 010/19 od 13.02.2019. godine). Ovom Uredbom propisane su detaljne procedure za povlačenje i povraćaj sredstava iz Fonda, kao i načini vođenja evidencije o njihovom korišćenju.

Takođe, prema članu 9. Zakona o budžetu Crne Gore za 2023. godinu ("Službeni glasnik Crne Gore" br. 152/22), propisano je: „Sredstva za Fond za podršku opštinama za predfinansiranje donatorskih projekata biće obezbijedena u državnom budžetu u iznosu do 1,5 miliona evra.“

Godišnji budžetski deficit opštine ne može biti veći od 10% ukupnih prihoda. Opština može zatražiti odobrenje od Ministarstva finansija da prekorači ovu granicu ako je svrha finansiranje kapitalnih izdataka. Stoga je opštinama dozvoljeno da koriste sredstva iz fonda za predfinansiranje Ministarstva finansija.

Iako je određeni broj opština dostigao gornju granicu kreditnog kapaciteta, pravo na povlačenje sredstava iz Fonda za podršku pripada opštini koja je sa donatorom ili vodećim partnerom u projektu potpisala ugovor za realizaciju projekata od značaja za opštinu, odnosno za državu u cjelini. Opština je dužna da vrati sredstva u Fond za podršku, nakon nadoknade sredstava od donatora ili vodećeg partnera, a najkasnije u roku od 12 mjeseci od dana povlačenja sredstava iz Fonda za podršku.

Osim nedavnog nedostatka sopstvenih finansijskih sredstava, **opštine samo imaju prilično ograničene kapacitete** za upravljanje budžetskim ciklusom za infrastrukturne projekte, posebno u pogledu pripreme budžeta, planiranja i implementacije, kao i finansijskog izvještavanja.

Eko Fond:

Eko fond je osnovan Odlukom Vlade Crne Gore u novembru 2018. godine sa ciljem da djeluje kao centralna nacionalna institucija za finansiranje i pružanje tehničke podrške projektima/programima iz oblasti životne sredine, klimatskih promjena i energetike. Princip „zagađivač plaća“ jedan je od ekonomskih instrumenata kojim će Eko Fond prikupljati sredstva i promovisati smanjenje opterećenja životne sredine. Pored ovih finansijskih instrumenata, prihodi Fonda za finansiranje zaštite životne sredine i energetske efikasnosti obezbjeđuju se: iz

državnog budžeta, naknada, kredita i donacija, instrumenata, programa i fondova Evropske unije, Ujedinjenih nacija i drugih međunarodnih organizacija.

Fond prikuplja i ulaže sredstva u cilju obezbjeđivanja bespovratnih sredstava, subvencija, kredita javnom i privatnom sektoru, kao i nevladinim organizacijama i građanima. Na osnovu člana 77. Zakona o zaštiti životne sredine, člana 5. Uredbe o visini naknada, načinu obračuna i plaćanja naknada zbog zagađenja životne sredine i člana 18. Zakona o upravnom postupku, Agencija za zaštitu životne sredine donosi rješenja na osnovu kojih se ostvaruju prihodi, evidentira se po vrsti naknada: taksa za uvoz supstanci koje utiču na ozonski omotač, naknada za ispuštanje zagađivača u vazduh, naknada za stvaranje i odlaganje opasnog otpada.

Takođe, u okviru ostalih prihoda od privrede, prihod se ostvaruje na osnovu Uredbe o djelatnostima koje emituju gasove sa efektom staklene bašte, za koje se izdaje dozvola za emisiju gasova sa efektom staklene bašte, naknada za prenos emisijskih kredita u iznosu od 0,1% od minimalne cijene emisijskog kredita, što je 24 € / tCO₂.

Na osnovu finansijskih izveštaja koje je dostavio Eko fond (FOND ZA ZAŠTITU ŽIVOTNE SREDINE D.O.O.) za 2022. godinu, sadašnja vrijednost imovine Fonda iznosi 462.342 evra, a budžet prikupljen iz različitih izvora tokom 2022. godine iznosio je 486.075 eura. Ove brojke pokazuju ograničen kapacitet Eko Fonda da do sada generiše dovoljno sredstava, za značajne izazove sa kojima se suočava Sektor životne sredine u Crnoj Gori.

2.6. Okvir za procjenu učinka

Praćenje životne sredine

Crna Gora je posljednjih godina napravila značajne korake u praćenju životne sredine. Agencija za zaštitu životne sredine (EPA) je preuzela kontrolu nad većinom aktivnosti praćenja i uložila napore da ojača različite mreže praćenja i da ih organizuje u skladu sa najnovijom međunarodnom praksom. Istovremeno, zakonski okvir zahtijeva izmjene i dopune kako bi se poboljšalo funkcionisanje mreža.

Aktivnosti praćenja se sprovode na osnovu godišnjih programa praćenja pripremljenih, u većini slučajeva, od strane EPA za odobrenje od strane Vlade, sa namjenskim kapitalnim budžetom (vidi poglavlje 2.5. Srednjoročne budžetske perspektive).

Prema Zakonu o životnoj sredini, EPA je odgovorna za pripremu izvještaja o životnoj sredini i doprinošenju međunarodnim zahtjevima putem sljedećih publikacija:

- Nacionalne Informacije o stanju životne sredine (SOE)– na godišnjem nivou (<https://epa.org.me/informacije-o-stanju-zivotne-sredine/>)
- Mjesečni izvještaji o kvalitetu vazduha (<https://epa.org.me/mjesečni-izvještaji-o-kvalitetu-vazduha/>)
- Izvještaj o stanju životne sredine na osnovu indikatora (SOER) – svake četiri godine (<https://epa.org.me/izvještaj-o-stanju-zivotne-sredine-na-bazi-indikatora/>)

Napomena: Istorijska evidencija od 2009. godine za Praćenje životne sredine dostupna je na internet stranici Agencije za zaštitu životne sredine (EPA): <https://epa.org.me/>

Zakonom o životnoj sredini propisana je obavezna izrada Izvještaja o stanju životne sredine (SOER) Crne Gore na period od četiri godine, na osnovu Nacionalne liste indikatora životne sredine koju je usvojila Vlada. Crna Gora je usvojila listu nacionalnih indikatora životne sredine koji su navedeni u Izvještaju o stanju životne sredine:

Vazduh: • Va01 Kvalitet vazduha u urbanim područjima • Va02 Emisije zakiseljavajućih gasova • Va03 Emisije prekursora ozona • Va04 Emisije primarnih suspendovanih čestica i prekursora sekundarnih suspendovanih čestica	Kopnene vode: • V01 Nutrijenti u površinskim vodama. • V02 Biohemijska potrošnja kiseonika • V03 Indeks kvaliteta površinskih voda • V04 Kvalitet vode za piće	Klimatske promjene: • Kp01 Godišnja temperatura vazduha • Kp02 Godišnja količina padavina • Kp03 Potrošnja supstanci koje oštećuju ozonski omotač • Kp04 Trend emisija gasova staklene bašte	Zemljište: • Z02 Promjena načina korišćenja zemljišta
Poljoprivreda:	Energetika:	Turizam: • T01 Dolasci turista	Saobraćaj: • S01 Putnički saobraćaj

• P02 Potrošnja sredstava za zaštitu bilja • P03 Područja pod organskom poljoprivredom	• E01 Potrošnja primarne energije po energentima • E02 Potrošnja finalne energije po sektorima • E03 Energetski intezitet	• T02 Noćenja turista • T04 Broj turista na kružnim putovanjima	• S02 Teretni saobraćaj • S03 Prosječna starost voznog parka • S04 Broj motornih vozila
Ribarstvo: • R01 Procjena biomase ribljeg fonda i dozvoljene kvote za izlov • R02 Procjena proizvodnje u marikulturi • R03 Kapaciteti ribarske flote	Upravljanje otpadom: • O01 Količine proizvedenog komunalnog otpada • O02 Količine proizvedenog industrijskog otpada • O03 Količine proizvedenog opasnog otpada	Biološka raznovrsnost: • B02 Zastupljenost i stanje odabranih vrsta • B03 Suva stabla u šumama • B04 Brojnost i dinamika populacija divljači u lovištima • B06 Šumski požari • B07 Zaštićena područja	More: • M02 Hlorofil u prelaznim, priobalnim i morskim vodama • M03 Nutrijenti u prelaznim, priobalnim i morskim vodama • M04 Trofični indeks (Trix Index) • M05 Step en zasićenosti kiseonikom prelaznih, priobalnih i morskih voda

Prvi Izvještaj o stanju životne sredine zasnovan na indikatorima izrađen je 2013. godine, a najnoviji dostupni izvještaj pokriva period 2017-2020. Procijenjena situacija trenutno nije povezana sa razvojem politike i njenom primjenom.

Izvještaj se bavi sledećim temama i sektorima: vazduh, voda, klimatske promjene, poljoprivreda, energetika, turizam, transport, ribarstvo, otpad, biodiverzitet i morski ekosistem.

Pored gore opisanog sistema monitoringa životne sredine, **svaka od Podsektorskih strategija** navedenih u poglavlju „2.1. Nacionalne sektorske politike i kontekst“ imaju svoje mehanizme praćenja i evaluacije.

Nadalje, Crna Gora razvija svoje kapacitete za **EIONET** uz podršku IPA 2021, imajući za cilj uspostavljanje potpuno operativnog sistema za informisanje i izvještavanje o životnoj sredini, uključujući obezbjeđivanje efikasnog Geografskog informacionog sistema (GIS) i Plana izgradnje kapaciteta.

Što se tiče **INSPIRE** direktive, uz podršku IPA 2021, Crna Gora će unaprijediti svoju infrastrukturu prostornih podataka (Geoportal) u cilju standardizacije i stavljanja na raspolaganje geoprostornih informacija. Međutim, biće potrebna dalja ulaganja kako bi se postigla potpuna digitalizacija sistema informisanja i upravljanja životnom sredinom u Crnoj Gori (tj. razvoj kataloga metapodataka).

Što se tiče praćenja IPA, Operativni program 2024 – 2027 će uvesti sistem praćenja performansi. Sastoji se od Nadglednog IPA odbora i Sektorskog nadglednog odbora. Nadgledni IPA odbor se osniva kako bi se osigurala koherentnost i koordinacija u sprovođenju Instrumenta pretpristupne podrške (IPA).

Sektorski nadgledni odbor će biti uspostavljen poštujući princip partnerstva kako je utvrđen u Evropskom kodeksu ponašanja za partnerstvo - ECCP (Delegirana uredba Komisije 240/2014), utirući put zahtjevima kohezijske politike.

Zadaci Sektorskog nadglednog odbora obuhvataju, između ostalog:

- Razmatranje na svakom sastanku napretka ka ostvarivanju specifičnih ciljeva Operativnog programa na osnovu dokumenata koje dostavlja operativna struktura
- Ispitivanje rezultata implementacije na svakom sastanku, posebno ostvarivanja ciljeva postavljenih za svaku prioritetnu osu i mjere i privremene evaluacije. Ovo praćenje se sprovodi u odnosu na dogovorene indikatore
- Razmatranje sektorskih godišnjih i završnih izvještaja o implementaciji, uključujući tabele sažetka OP-a;

Kvalitativni i kvantitativni napredak postignut u sprovođenju OP-a, kao i njegova efikasnost i djelotvornost, mjeriće se upotrebom indikatora evaluacije i praćenja koji se odnose na ishode i rezultate pojedinačnih mjera.

2.7. Socio-ekonomska analiza (uključujući SWOT analizu)

Svojim geografskim položajem, klimatskim i prostornim karakteristikama, kao i rasprostranjenosti prirodnih resursa, Crna Gora je po mnogo čemu izuzetna zemlja na evropskom kontinentu. Shodno tome, Skupština Crne Gore je 1991. godine usvojila Deklaraciju o ekološkoj državi Crni Gore, a Crna Gora je osnovana kao ekološka država prema Ustavu iz 1992. godine i Ustavu iz 2007. godine. Ova jasno identifikovana deklaracija na državnom nivou pokazuje nedvosmisleni podršku održivom razvoju. To je dodatno naglašeno uvođenjem smjernica predviđenih Zakonom o životnoj sredini 1996. godine, koje su stavljene van snage novim Zakonom o životnoj sredini (2016) i Nacionalnom strategijom održivog razvoja, koju je Vlada Crne Gore ažurirala do 2030. godine.

Međutim, prepoznato je da postoje neki važni ekološki problemi koje treba riješiti, posebno u oblasti upravljanja otpadom i vodama i zaštite prirode. **Najvažniji pritisci** na životnu sredinu su zagađenje (emisije, otpadne vode, čvrsti otpad), korišćenje prirodnih resursa, intenzivan i neuravnotežen razvoj pojedinih sektora (turizam, urbani razvoj i dr.) i pretvaranje prirodnih staništa u poluprirodna i vještačka. Štaviše, Crna Gora se nalazi u jednoj od oblasti koja su osjetljivija na uticaje klimatskih promjena, a prilagođavanje ovim uslovima zahtijeva izgradnju otpornosti i jačanje upravljanja rizicima od katastrofa.

Što se tiče sposobnosti da preuzme obaveze iz članstva u EU, Crna Gora je prošla kroz intenzivan proces usklađivanja svog nacionalnog zakonodavstva sa *pravnom tekovinom* EU. Iako ovi naponi pokrivaju sva 33 pregovaračka poglavlja, posebni naponi će biti potrebni u oblasti životne sredine i klimatskih promjena (Poglavlje 27), jer usklađivanje u ovim oblastima zahtijeva značajna ulaganja i institucionalne kapacitete. Pored usklađivanja zakonodavstva, Crna Gora mora da izgradi administrativne kapacitete potrebne da bi se osigurala pravilna primjena zakonodavstva EU. Glavne identifikovane slabosti su nedostatak **strateškog planiranja i nerazvijena infrastruktura**.

Nacionalne sektorske i međusektorske strategije su takođe relevantne za implementaciju politike proširenja EU za 2020. godinu, u kojoj se navodi da je važan rad na usklađivanju i pripremi za implementaciju *pravne tekovine* EU obavljen u većini oblasti i da gledajući unaprijed, Crna Gora treba da se fokusira na dalje jačanje administrativnih kapaciteta za obezbjeđivanje primjene *pravne tekovine* EU i takođe se bavi ključnim pitanjima identifikovanim u Izvještaju EK za Crnu Goru za 2022. godinu.

Prema Izvještaju EK o napretku Crne Gore za 2022. godinu, i dalje su potrebni značajni naponi na implementaciji i sprovođenju, posebno u oblasti upravljanja otpadom, kvaliteta vode, zaštite prirode i klimatskih promjena. Crna Gora bi trebalo da značajno pojača svoje ambicije ka zelenoj tranziciji.

U nastavku je prikazana kratka analiza specifičnog konteksta Sektora zaštite životne sredine u Crnoj Gori, sa posebnim osvrtom na **upravljanje vodama i otpadom na opštinskom nivou, s obzirom na njihov značaj u pristupnim pregovorima, s obzirom na njihov uticaj na životnu sredinu i sa obzirom na njihov značaj u Jedinствenoj listi prioriternih infrastrukturnih projekata (više od 80% projekata Jedinствене liste prioriternih infrastrukturnih projekata odnosi se na upravljanje komunalnim vodama i otpadom).**

ZAŠTITA PRIRODE U CRNOJ GORI

Teritoriju Crne Gore karakteriše izuzetna genetska i ekosistemska raznolikost vrsta, što je čini jednim od najvažnijih centara biološke raznolikosti ne samo u Evropi, već i na cijeloj Paleoarktičkoj zoni. Iako biodiverzitet u Crnoj Gori nije u potpunosti istražen, s obzirom na dostupne podatke institucija, može se tvrditi da je biodiverzitet Crne Gore i dalje značajno očuvan, ali postoji i rastući trend brojnih direktnih pritisaka na vrijednosti biodiverziteta. Neki od najvažnijih su: urbanizacija, zagađenje, razvoj infrastrukture, promjena namjene zemljišta, prekomjerno korišćenje resursa i klimatske promjene.

Trenutno, zaštićena područja sada pokrivaju 176.362 ha ili 12,8 % teritorije, od čega najveći dio (101.733 ha ili 7,32%) čini 5 nacionalnih parkova: „Durmitor“, „Skadarsko jezero“, „Lovćen“, „Biogradska gora“ i „Prokletije“. Preostali dio se odnosi na 64 lokacije koje su zaštićene uglavnom na "nižem" nivou.

Tabela 1: Veličina i procenat zaštićenih područja na nacionalnom i međunarodnom nivou

Nivo	Zaštićeni prirodni resurs	Površina
Nacionalni nivo zaštite	Nacionalni parkovi	101.733 ha
	Spomenici prirode	13.638,54 ha
	Predjeli izuzetnih prirodnih odlika	354.7 ha
	Ostala zaštićena područja – zaštićeni u okviru opštinske regulative	15.000 ha
	Strogi rezervat prirode	650 ha
	Regionalni park	51.398
	Ukupno pod zaštitom	176.362,0 ha
Međunarodno zaštićena područja	Bazen (sliv) rijeke Tare, je Rezervat biosfere u okviru M&B UNESCO, a kanjon rijeke Tare kao sastavni dio NP Durmitor uvršten je u listu svjetske prirodne baštine	182.889 ha
	NP Skadarsko jezero i Tivatska solila - Ramsar područje	20.150 ha
	Kotorsko - risanski zaliv	15.000 ha
	Ulcinjaska solana	1,477 ha

Direktni faktori koji ugrožavaju biodiverzitet u Crnoj Gori:

Najvažniji pritisci na Zaštitu prirode u Crnoj Gori objašnjeni su ispod:

Promjene staništa

Ubrzani razvoj turizma, posebno na obali i u Podgorici, može dovesti do gubitka, degradacije i fragmentacije pojedinih prirodnih lokaliteta, posebno priobalnih i močvarnih područja.

Izmjene u praksi korišćenja zemljišta, u vezi sa urbanim razvojem i razvojem turizma, kao i uvođenje nove prakse u poljoprivrednoj proizvodnji, mogu dovesti ne samo do gubitka prirodnih i poluprirodnih staništa, već i do gubitka poljoprivrednog biodiverziteta, odnosno lokalnih sorti i rasa. Najveću opasnost za vodena i močvarna staništa stvara eutrofikacija, što je posljedica zagađenja iz ljudskih naselja. Smatra se da su flora i fauna priobalnog pojasa najugroženije u Crnoj Gori.

Prekomjerna eksploatacija:

Nacionalna šumarska politika naglašava značaj održive sječe u budućnosti i stavlja sve veći naglasak na višestruko korišćenje šuma, uključujući zaštitu biodiverziteta u šumskim ekosistemima, zaštitu vodnih zona, razvoj turizma i rekreativnih aktivnosti.

Eksploatacija šljunka u nekim oblastima (posebno u dolinama rijeke Lim i Morače) ima veoma izražen negativan uticaj na biodiverzitet.

Ilegalni lov i ribolov, kao i neplanirana žetva šumskih i drugih plodova, mogu biti dodatni prijeteci faktori.

Korišćenje prirodnih voda za navodnjavanje (planinska jezera) predstavlja dodatnu prijetnju biodiverzitetu.

Zagađenje

Slatkovodni i morski ekosistemi su uglavnom zagađeni otpadnim vodama i čvrstim otpadom koji ne samo da direktno šteti organizmima, već dovodi do ubrzane eutrofikacije u ovim ekosistemima. Industrijski otpad se takođe može ispuštati u vode i direktno uticati na funkcionisanje ekosistema. Trenutno postoje samo dvije komunalne sanitarne deponije, a ostatak otpada u Crnoj Gori se odlaže na nesanitarna ili neregulisana odlagališta, a manje od 7% komunalnog otpada se reciklira.

Takođe, u Crnoj Gori postoje lokacije sa uskladištenim opasnim otpadom koji predstavlja direktnu prijetnju životnoj sredini.

Klimatske promjene

Crna Gora je izuzetno osjetljiva teritorija za klimatske promjene. Očekuje se da će klimatske promjene u Crnoj Gori dovesti do povećanja temperature i pada padavina, što će uticati na ekosisteme i njihov biodiverzitet. Podaci o fenologiji drvenastih vrsta indirektno ukazuju na prisustvo posljedica klimatskih promjena na produktivnost pojedinih ekosistema u Crnoj Gori.

Uvedene invazivne vrste

Sistematske studije invazivnih vrsta u Crnoj Gori nijesu sprovedene, ali neke pojedinačne studije ukazuju na prisustvo i širenje unesenih vrsta, iako ne postoje procjene o njihovom uticaju na lokalne ekosisteme i autohtone vrste.

Posebni osvrt na Ulcinjsku Solanu:

Lokalitet na jugoistoku Crne Gore, uz jadransku obalu, blizu granice sa Albanijom, najveća je Solana na Jadranu. Izgrađena je 1930-ih, a proizvodnja soli je prestala 2013. godine. Lokalitet je uglavnom pokriven travnjacima, vegetacijom halofita i trskom. Ulcinjska solana je najvažnija lokacija za zimovanje, gniježđenje i hranjenje ptica na istočnoj obali Jadrana i ključno mjesto za zaustavljanje ptica koje migriraju Jadranskim preletom. Sveukupno, 252 vrste ptica su zabilježene na lokaciji, od kojih 20 globalno ugroženih vrsta. Pored toga, prisutni su jedan ugroženi vodozemac (albanska vodena žaba), jedan gmizavac (evropska barska kornjača) i jedan sisar (evropska vidra). Zbog zaustavljanja proizvodnje soli, lokacija je u opasnosti od gubitka vegetacije halofita, koja bi bila zamijenjena sa više uobičajenih tipova vegetacije, što bi negativno uticalo na biodiverzitet koji podržava. Proglašena je Parkom prirode 2019. godine.

KLIMATSKE PROMJENE U CRNOJ GORI

Nivo usklađenosti Crne Gore kada su u pitanju klimatske promjene ostaje ograničen. I dalje je potreban značajan posao na usklađivanju sa *pravnom tekovinom* EU, kao što je uključivanje preostalih elemenata EU Sistema trgovine emisijama (ETS), Uredbe o podjeli napora, Uredbe o upravljanju i Sistema za praćenje, izvještavanje, verifikaciju i akreditaciju (MRVA).

U Crnoj Gori je **nizak nivo svijesti** o klimatskim promjenama. Samo mali broj opština sprovodi projekte energetske efikasnosti (uglavnom vezane za zgrade u javnom sektoru, javno osvjjetljenje itd.), dok su samo dvie opštine prijavile da imaju plan za razvoj sa niskim udjelom ugljenika. Međutim, Crna Gora je usvojila osnovni pravni okvir za klimatske promjene i niskokarbonski razvoj sa Zakonom o životnoj sredini, kao i ratifikacijom Okvirne konvencije UN o klimatskim promjenama i Kjoto protokola i učestvovala je u (COP26) krajem 2021. godine. Nadalje, što se tiče obaveze izvještavanja UNFCCC-u, Izvještaj o nacionalnom inventaru za 2023. godinu dostavljen je 5. aprila 2023. godine.

Energetski sektor, koji obuhvata snabdijevanje i potrošnju energije u transportnom, stambenom i uslužnom sektoru, ima najveći udio u emisijama gasova sa efektom staklene baste (GHG), čineći 68 odsto ukupnih emisija. Slijede sektori industrije (20 odsto), poljoprivrede (10 odsto) i otpada (2 odsto). Oko 99 odsto emisija iz industrijskog sektora poticalo je iz Fabrike aluminijuma Podgorica (KAP).

Iako Crna Gora ima veliki potencijal za obnovljive izvore energije, samo hidroenergija se koristi za proizvodnju električne energije u značajnim količinama, a biomasa za potrebe grijanja. Država se suočava sa izazovima da poveća obnovljive izvore energije. To uključuje poboljšanje uslova za investitore u proizvodnju električne energije iz obnovljivih izvora i implementaciju potrebnih poboljšanja mreže.

Preduzeti su koraci za povećanje **energetske efikasnosti** u građevinskom sektoru, uglavnom za nove zgrade. Na lokalnom nivou, ovi koraci su doveli do nekih promjena, kao što je povećana efikasnost javnih zgrada i rasvjete. Proces legalizacije ilegalnih naselja može se koristiti kao okidač za poboljšanje standarda efikasnosti postojećih zgrada.

Što se tiče prilagođavanja klimatskim promjenama, Crna Gora je sklona određenom broju prirodnih opasnosti, uključujući poplave, suše, obilne padavine/sniježne padavine, oluje, toplotne talase, klizišta, lavine, šumske požare, pustinjski pijesak u vazduhu i neke epidemije. Postoji jasan trend povećanja temperature i ljeta su postala veoma vruća. Nasuprot tome, ne postoji jasan trend koji pokazuje promjene u godišnjim padavinama, osim u sjeveroistočnim djelovima Crne Gore (Bijelo Polje) gdje su padavine blago porasle i na obali gdje su padavine blago smanjene.

Poplavni talasi su postali češći i jači u Crnoj Gori zbog povećanog intenziteta padavina i promjene vrste padavina. Konkretno, tokom hladnih mjeseci u godini, kada je padavina najveća u gornjem toku glavnih riječnih tokova (koji su uglavnom planinski), padavina se obično javlja u obliku snijega. Tokom proteklih dvadeset godina, zbog zagrijavanja i viših temperatura, dolazi do smanjenja snijega, tako da sa istom količinom padavina ima više vode u donjim tokovima rijeka, te je time povećan rizik od poplava.

Postignut je određeni napredak u integraciji **prilagođavanja klimatskim promjenama u sektorske politike**, uglavnom u sektoru šumarstva. Na nacionalnom nivou, institucionalni okvir procjene rizika od suše/poplava je trenutno u procesu definisanja. Proces procjene rizika od suše/poplava na nacionalnom nivou u Crnoj Gori organizovan je u različitim oblastima i na različitim administrativnim nivoima i može se ojačati poboljšanjem koordinacije između ovih entiteta. Prioritetni podsektori za prilagođavanje klimatskim promjenama su:

- vodeni resursi,
- javno zdravlje,
- poljoprivredno zemljište,
- poljoprivredna proizvodnja,
- priobalna područja i
- šumarstvo.

Uz podršku UNDP-a, pripremljena je analiza osjetljivosti na klimatske promjene u oblastima poljoprivrede, vode, zdravlja i turizma.

Vlada ulaže napore da podigne nivo svijesti javnosti o pitanjima vezanim za klimatske promjene. Zvanični sajtovi opisuju napore kada je riječ o klimatskim promjenama i energetske efikasnosti. Na lokalnom nivou, svijest raste i dovela je do nekih promjena, kao što je povećana efikasnost javnih zgrada i osvjetljenja.

UPRAVLJANJE KOMUNALNIM VODAMA I OTPADOM U CRNOJ GORI

Regionalni pristup

Crna Gora je podijeljena na lokalne administrativne jedinice (LAU), tj. opštine, i ne postoji podjela na teritorijalne jedinice. Regionalna podjela zemlje predstavljena je u Prostornom planu Crne Gore do 2020. godine (iz 2008. godine) i uključuje:

- Centralni region (Podgorica, Zeta, Danilovgrad, Nikšić i Cetinje, Tuzi);
- Sjeverni region (Plužine, Šavnik, Žabljak, Pljevlja, Mojkovac, Kolašin, Bijelo Polje, Berane, Petnjica, Andrijevica, Plav, Gusinje and Rožaje);
- Primorski region (opštine Herceg Novi, Kotor, Tivat, Budva, Bar i Ulcinj).

Napomena: Zeta i Tuzi su dvije nove opštine, a ranije su pripadale opštini Podgorica.

Slika 1: Regionalni pristup

Pružanje komunalnih usluga, uključujući i one od značaja za ovaj projekat, u osnovi je regulisano državnim Zakonom o komunalnim djelatnostima („Sl. List CG“ br. 055/16 i 074/16). U skladu sa navedenim zakonom, komunalne djelatnosti su „one djelatnosti koje su neophodne za normalan život i rad stanovništva i pravnih lica na

teritoriji jedinice lokalne samouprave (LSGU), kao i održavanje komunalne infrastrukture i opreme“. Pružanje komunalnih usluga spada u nadležnost / odgovornost pojedine LSGU, koje, između ostalog, obuhvataju sljedeće komunalne djelatnosti:

1. Javno vodosnabdijevanje vodom za piće
2. Upravljanje komunalnim otpadnim vodama
3. Upravljanje čvrstim komunalnim otpadom

UPRAVLJANJE KOMUNALNIM VODAMA

Vodosnabdijevanje na nivou opštine

Javno snabdijevanje vodom za piće i upravljanje komunalnim otpadnim vodama su usko povezani i predstavljaju dva dijela integralnih usluga vezanih za vodu koje obično pruža jedno komunalno preduzeće - vodovod. U idealnom slučaju, korisniku treba obezbijediti javno snabdijevanje vodom, kao i prikupljanje i prečišćavanje otpadnih voda. U stvarnosti, pokrivenost usluge javnog vodosnabdijevanja je obično veća od pokrivenosti usluge prikupljanja i/ili prečišćavanja otpadnih voda.

Postoje tri osnovna pristupa za vodosnabdijevanje u Crnoj Gori:

1. Centralizovani, javni vodovodni sistemi koje vodi i kojima upravlja opštinsko vodovodno preduzeće
2. Šeme vodosnabdijevanja u ruralnim zajednicama, grupisane ili raštrkane, koje obično vode imenovani predstavnici lokalne zajednice, ali ih ne prati/kontroliše opštinsko vodoprivredno preduzeće
3. Naselja/stanovništvo sa tzv. "individualnim snabdijevanjem" iz lokalnih izvora, zahvata, bunara, koji nijesu priključeni na javne ili seoske vodovodne sisteme

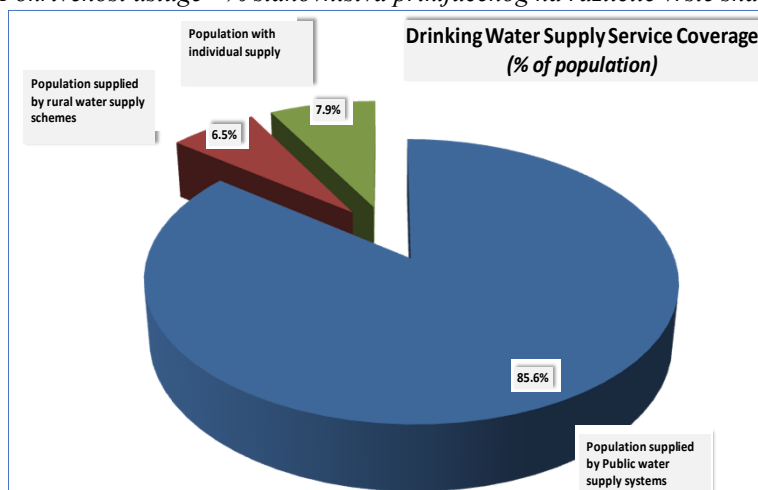
Glavni problemi vezano za usluge snabdijevanja vodom za piće:

Ovaj odjeljak sumira trenutno stanje usluga/sistema snabdijevanja vodom za piće u Crnoj Gori, takođe u odnosu na zahtjeve utvrđene relevantnom direktivom EU i odgovarajućim nacionalnim zakonodavstvom, na osnovu izvještaja „Revizija Master planova za mjere upravljanja komunalnim otpadnim vodama i izradu Plana za implementaciju specifične Direktive za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda 91/271/EEC“.

Pokrivenost uslugama – sa javnim, centralizovanim snabdijevanjem vodom za piće trenutno je oko **85,6%** što bi se moglo dodatno poboljšati.

Na sljedećoj slici prikazana je pokrivenost usluga snabdijevanja vodom za piće po jedinici lokalne samouprave.

Slika 2– Pokrivenost usluge - % stanovništva priključenog na različite vrste snabdijevanja

Izvor: Izvještaj „Revizija Master planova za mjere upravljanja komunalnim otpadnim vodama i izradu Plana za implementaciju specifične Direktive za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda“

Postoje značajne regionalne razlike u pokrivenosti uslugama i nivou usluga:

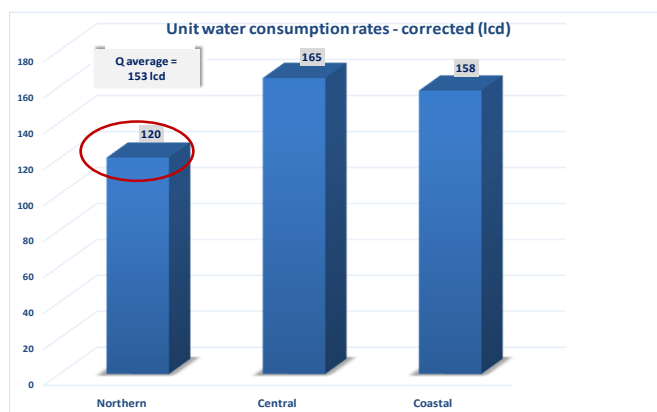
Tabela 2 – Pokrivenost snabdijevanjem vode za piće po jedinici lokalne samouprave

Br	Opštine po regionima	Br stanovništvo 2015	Br stanovništvo priključeno	Br pravna lica - korisnici	Br stanovništvo priključeno - seoski VS	Br stanovništvo - INDIVIDUALNO SNABDJEVANJE	Pokrivenostu uslugom - centralni (%)
1	Andrijevića	4,917	1,302	85	2,645	970	26.5%
2	Berane	27,753	24,295	772	1,388	2,070	87.5%
3	Bijelo Polje	44,510	23,973	889	9,306	11,231	53.9%
4	Gusinje	3,949	2,678	70	197	1,074	67.8%
5	Kolašin	7,830	5,044	175	392	2,394	64.4%
6	Mojkovac	8,156	5,737	194	514	1,905	70.3%
7	Petnjica	5,114			4,839	275	0.0%
8	Plav	8,799	6,337	155	440	2,023	72.0%
9	Pljevlja	29,047	21,458	728	4,969	2,619	73.9%
10	Plužine	2,885	1,716	40	450	719	59.5%
11	Rožaje	23,128	13,521	350	6,800	2,807	58.5%
12	Šavnik	1,817	993	30	784	39	54.7%
13	Žabljak	3,337	3,104	110	167	66	93.0%
14	Cetinje	15,998	15,455	400	543	0	96.6%
15	Danilovgrad	18,398	18,016	445	382	0	97.9%
16	Nikšić	71,166	68,914	1,168	1,290	962	96.8%
17	Podgorica	194,022	187,367	6,400	1,700	4,955	96.6%
18	Bar	43,359	30,623	2,118	1,300	11,436	70.6%
19	Budva	20,154	19,842	2,300	382	0	98.5%
20	Herceg Novi	30,755	29,998	1,490	382	375	97.5%
21	Kotor	22,640	20,647	936	453	1,540	91.2%
22	Tivat	14,386	13,960	560	426	0	97.0%
23	Ulcinj	20,039	17,478	921	601	1,960	87.2%
Ukupno za Sjeverni region		171,242	110,158	3,598	32,891	28,192	64.3%
Ukupno za Centralni region		299,584	289,753	8,413	3,914	5,917	96.7%
Ukupno za Primorski region		151,333	132,548	8,352	3,544	15,241	87.6%
Ukupno		622,159	532,460	20,336	40,350	49,350	85.6%

Izvor: Izvještaj „Revizija Master planova za mjere upravljanja komunalnim otpadnim vodama i izradu Plana za implementaciju specifične Direktive za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda“

Što se tiče stope potrošnje vode, najviše cifre odgovaraju centralnom i primorskom, dok sjeverni region pokazuje znatno nižu stopu u poređenju sa druga dva regiona.

Slika 3 Jedinična stopa potrošnje za domaćinstva po regionu (litara po glavi stanovnika i dnevni-lcd)

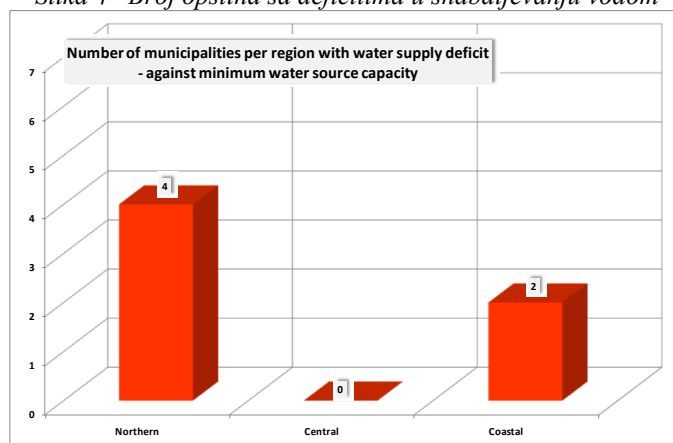

Izvor: Izvještaj „Revizija Master planova za mjere upravljanja komunalnim otpadnim vodama i izradu Plana za implementaciju specifične Direktive za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda“

Dostupnost vode:

Što se tiče korišćenja / dostupnosti izvora vode (prosječni zahvat/prosječni kapacitet), čini se da je ukupna iskorišćenost izvora vode u prosjeku 37%. Osim toga, na regionalnom nivou čak i za minimalni sezonski kapacitet izvora vode u svakom posmatranom regionu, postoji višak raspoloživih kapaciteta izvora vode. Međutim, pošto su usluge vodosnabdijevanja gotovo isključivo organizovane na nivou jedinica lokalnih samouprava (izuzetak je Regionalni sistem vodosnabdijevanja za crnogorsko primorje), analiza raspoloživih izvornih kapaciteta u odnosu na procijenjenu maksimalnu sezonsku potražnju ukazuje na deficite u velikom broju opština (četiri u sjevernom regionu i dva u primorskom regionu, Slika 4). Aktuelna situacija je još nepovoljnija, uzimajući u obzir sezonsku (salinitet) i kontinuiranu neusklađenost kvaliteta vode za pojedine opštine, posebno u primorskom regionu.

Slika 4– Broj opština sa deficitima u snabdijevanju vodom

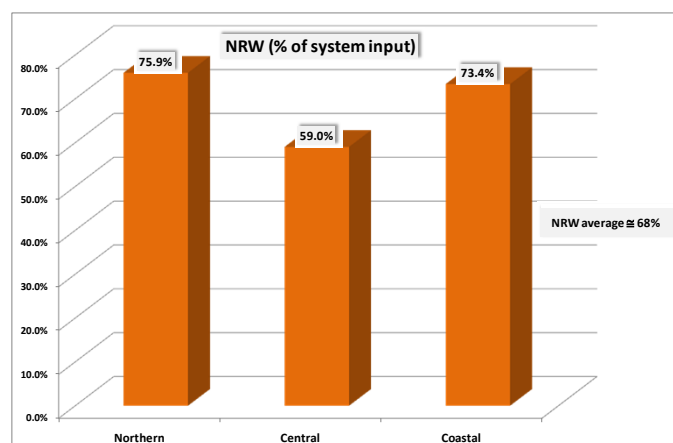

Izvor: Izvještaj „Revizija Master planova za mjere upravljanja komunalnim otpadnim vodama i izradu Plana za implementaciju specifične Direktive za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda“

Efikasnost upotrebe vode:

Ono što je zajedničko za sve komunalne vodovodne sisteme – je veoma neefikasno korišćenje vodnih resursa i neefikasni sistemi (visoke stope vode bez prihoda - NRW) što rezultira većim troškovima O&M i neadekvatnim nivoom usluga.

Slika 5 – Evidentirana NRW u sistemima vodosnabdijevanja po regionu (% ulaznosti)

Izvor: Izvještaj „Revizija Master planova za mjere upravljanja komunalnim otpadnim vodama i izradu Plana za implementaciju specifične Direktive za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda“

Kvalitet vode (WQ):

Kvalitet vode posmatranih sistema $\approx$ 10% uzoraka nije u skladu u smislu fizičko-hemijskih i $\approx$ 7% za mikrobiološke parametre. Ukupna neusklađenost kvaliteta vode je oko 15% - usklađenost kvaliteta vode bi normalno trebalo da bude blizu 100%. Kritični parametri kvaliteta vode su: zamućenost, nitriti, rezidualni hlor, mikrobiologija, itd.

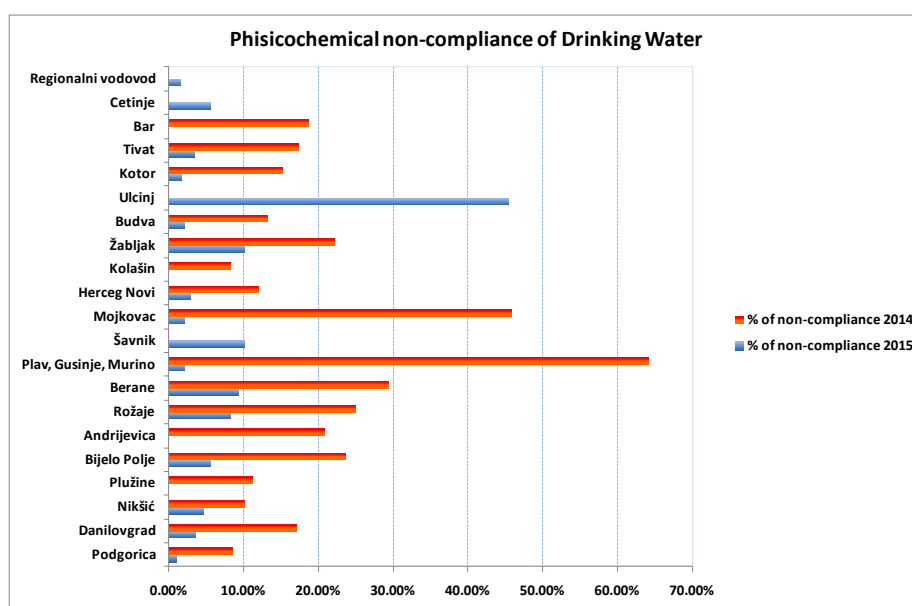
Predložiće se skup mjera za poboljšanje statusa kvaliteta vode (izvori, prečišćavanje), ali kako bi se osigurala održivost cjelokupne operacije, **izvještaj „Revizija Master planova za mjere upravljanja komunalnim otpadnim vodama i izradu Plana za implementaciju specifične Direktive za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda 91/271/EEC“**, snažno preporučuje uvođenje komplementarnih mjera za poboljšanje efikasnosti korišćenja vode, optimizaciju troškova i rehabilitaciju kritičnih dijelova sistema vodosnabdijevanja.

Kvalitet vode za piće u centralizovanim komunalnim vodovodnim sistemima u Crnoj Gori redovno prate akreditovane i ovlaštene institucije/laboratorije, uključujući:

1. Institut za javno zdravlje (nacionalni)
2. JP Vodovod, Podgorica
3. Centar za ekotoksikološka istraživanja, CETI
4. ZU Dom zdravlja, Bar

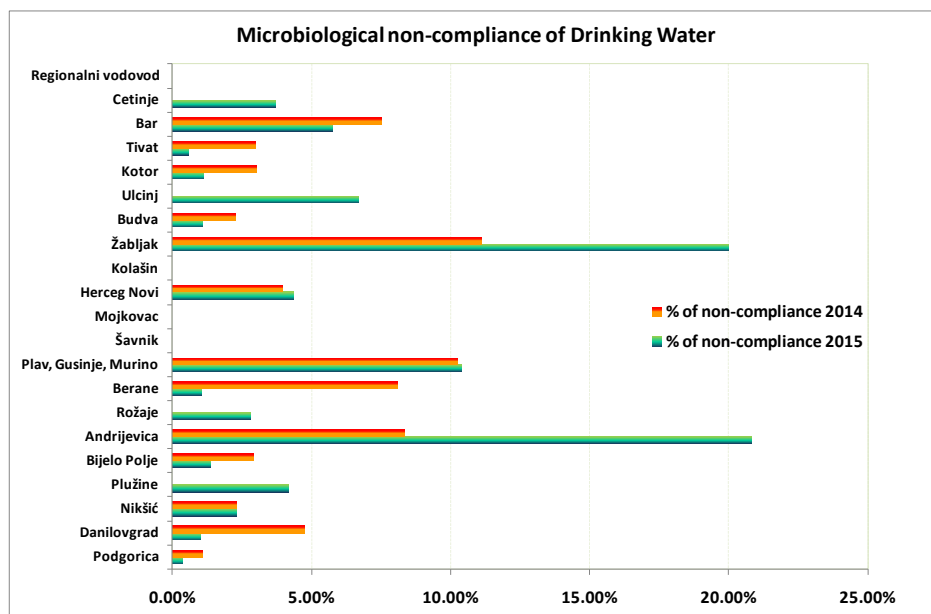
Evidenciju o monitoringu/analizi kvaliteta vode vodi opština/sistem/zona snabdijevanja, kao što je prikazano u sljedećim tabelama:

Slika 6 – Nesuklađenost vode za piće u smislu fizičko-hemijskih parametara

Izvor: Izvještaj „Revizija Master planova za mjere upravljanja komunalnim otpadnim vodama i izradu Plana za implementaciju specifične Direktive za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda“

Slika 7– Nesukladenost vode za piće u smislu mikrobioloških parametara

Izvor: Izvještaj „Revizija Master planova za mjere upravljanja komunalnim otpadnim vodama i izradu Plana za implementaciju specifične Direktive za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda“

Zaštićene zone:

Na osnovu pregleda zaštićenih zona, oko 55% zahvaćene vode za javno vodosnabdijevanje dolazi iz izvora sa utvrđenim izvoristem u zaštićenim zonama. Što se tiče brojeva, ova statistika je manje povoljna, jer je samo za oko 37% izvora vode (u brojkaama) uspostavljena adekvatna zaštićena zona.

Otpadne vode:

Upravljanje komunalnim otpadnim vodama u osnovi je regulisano Zakonom o komunalnim djelatnostima („Sl. List CG“, 055/16 i 074/16) i Zakonom o upravljanju komunalnim otpadnim vodama („Sl. list CG“ br. 002/17).

Osnovna struktura/organizacija upravljanja komunalnim otpadnim vodama je zasnovana na jedinicama lokalne samouprave; obično je obavlja vodovodno preduzeće osnovano od strane jedinice lokalne samouprave, dok su neke jedinice lokalne samouprave odlučile da angažuju privatnog operatera putem ugovora o koncesiji za implementaciju određenog dijela poslova upravljanja otpadnim vodama (npr: postrojenje za prečišćavanje otpadnih voda u Budvi).

U nastavku su prikazane ključne informacije vezane za postojeće komunalno upravljanje otpadnim vodama u Crnoj Gori, kao i neki od ključnih pokazatelja učinka, prema izvještaju „Revizija Master planova za mjere upravljanja komunalnim otpadnim vodama i izradu Plana za implementaciju specifične Direktive za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda 91/271/EEC“.

Trenutna pokrivenost stanovništva sa uslugama prikupljanja otpadnih voda je veoma promjenljiva po opštini, dok je ukupna nacionalna (prosječna) pokrivenost uslugama oko 47% od ukupnog stanovništva. Međutim, u odnosu na stanovništvo koje živi u područjima koja su označena kao aglomeracije u vezi sa UWWTD pokrivenost uslugom prikupljanja otpadnih voda je mnogo veća i dostiže oko 58% (Tabela).

Ukratko, trenutni status usluga prikupljanja otpadnih voda je prilično različit po opštinama i generalno su ove usluge nedovoljno razvijene (niska pokrivenost uslugama) - procjenjuje se da sadašnji sistem zahtijeva značajnu rehabilitaciju i nadogradnju, a trenutni nivo praćenja i kontrole (rad sistema, mjerenja protoka i opterećenja, itd.) je veoma nizak.

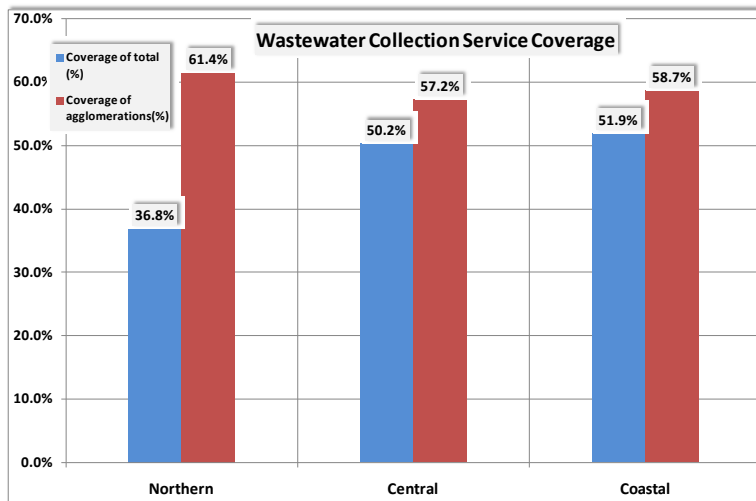
U skladu sa informacijama koje su dostavila opštinska vodovodna preduzeća i relevantne nacionalne institucije (Ministarstvo (MERS) i MONSTAT), ukupna dužina postojećih mreža za prikupljanje otpadnih voda (glavna kanalizacija i sabirna mreža) iznosi oko 915 km.

Tabela 3 – Pokrivenost uslugama prikupljanja otpadnih voda

Administrativni region	Stanovništvo 2017.god. procjena (ukupno) (#)	Stanovništvo naseljeno u aglomeracijama (#)	Stanovništvo pokriveno uslugama sakupljanja otpadnih voda (#)	Pokrivenost uslugama u odnosu na ukupan broj	Pokrivenost uslugama u odnosu na aglomeracije
Sjeverni	167,918	100,593	61,759	36.8%	61.4%
Centralni	301,559	264,577	151,362	50.2%	57.2%
Primorski	152,896	135,178	79,308	51.9%	58.7%
Ukupno	622,373	500,347	292,429	47.0%	58.4%

Izvor: Izvještaj „Revizija Master planova za mjere upravljanja komunalnim otpadnim vodama i izradu Plana za implementaciju specifične Direktive za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda“

Slika 8 – Pokrivenost uslugama sakupljanja otpadnih voda po regionu

Izvor: Izvještaj „Revizija Master planova za mjere upravljanja komunalnim otpadnim vodama i izradu Plana za implementaciju specifične Direktive za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda“

Kada je riječ o prečišćavanju komunalnih otpadnih voda, postoji sedam funkcionalnih postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda (Podgorica, Nikšić, Budva, Herceg Novi, Kotor-Tivat, Mojkovac i Žabljak). Postoji i nekoliko manjih objekata za tretman koji rade povremeno. Nekoliko značajnih postrojenja za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda su u izgradnji; uključujući Pljevlja i Berane ili bi trebalo da budu realizovani u kratkom roku (Podgorica – novo postrojenje).

Ukupni kapacitet operativnih postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda je oko 400.000 ekvivalent stanovništva (ES), a planira se da se značajno poveća u narednim godinama. Međutim, pokrivenost uslugama koja se odnosi na sakupljanje otpadnih voda je nedovoljna; Postoji značajna neusklađenost između pokrivenosti uslugama u pojedinim opštinama i raspoloživih kapaciteta za prečišćavanje otpadnih voda. Stoga bi jedan od primarnih zadataka vezanih za upravljanje komunalnim otpadnim vodama trebalo da bude dalji razvoj sistema za sakupljanje otpadnih voda, koordiniran sa razvojem prečišćavanja otpadnih voda (i obrnuto), što je i logistički i finansijski veoma zahtjevno.

Procjena usklađenosti sa Direktivom u prečišćavanje otpadnih voda (UWWTD):

Sumirajući ove rezultate, može se zaključiti da su obaveze u pogledu sakupljanja (član 3) ispunjene za 55,8% ukupnog generisanog opterećenja i 65,4% podvrgnutog/prihvatljivog opterećenja.

Što se tiče biološkog tretmana (član 4), obaveze su ispunjene za oko 33% ukupnog generisanog opterećenja i 38,7% podvrgnutog / prihvatljivog opterećenja.

Što se tiče strožeg tretmana (član 5), obaveze su ispunjene za 22,9% ukupnog generisanog opterećenja i za 36,1% od podvrgnutog/prihvatljivog opterećenja.

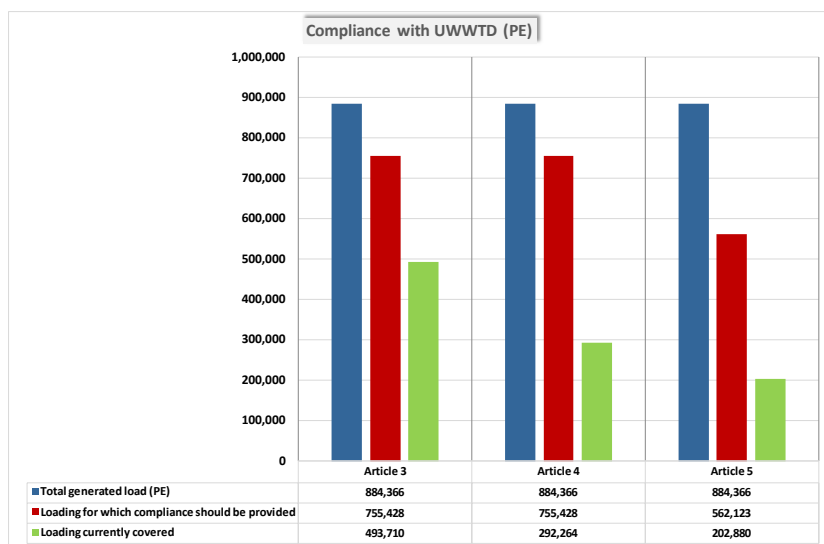
Tabela 4 – Direktiva UWWTD – preliminarzna procjena usklađenosti/nedostataka

Član 3	Ukupno generisano opterećenje (ES)	Opterećenje za koje je potrebno obezbijediti usklađenost	Opterećenje koje je trenutno pokriveno	Usklađenost u odnosu na ukupno opterećenje (%)	Usklađenost u odnosu na prihvatljivo opterećenje (%)

Tipično opterećenje (Ekvivalent stanovnika (ES))	884,366	755,428	493,710	55.8%	65.4%
Član 4	Ukupno nastalo opterećenje (ES)	Opterećenje za koje je potrebno obezbijediti usklađenost	Opterećenje koje je trenutno pokriveno sekundarnim tretmanom	Usklađenost u odnosu na ukupno opterećenje (%)	Usklađenost u odnosu na prihvatljivo opterećenje (%)
Tipično opterećenje (ES)	884,366	755,428	292,264	33.0%	38.7%
Član 5	Ukupno nastalo opterećenje (ES)	Opterećenje za koje je potrebno obezbijediti usklađenost	Opterećenje koje je trenutno pokriveno tercijalnim tretmanom	Usklađenost u odnosu na ukupno opterećenje (%)	Usklađenost u odnosu na prihvatljivo opterećenje (%)
Tipično opterećenje (ES)	884,366	562,123	202,880	22.9%	36.1%

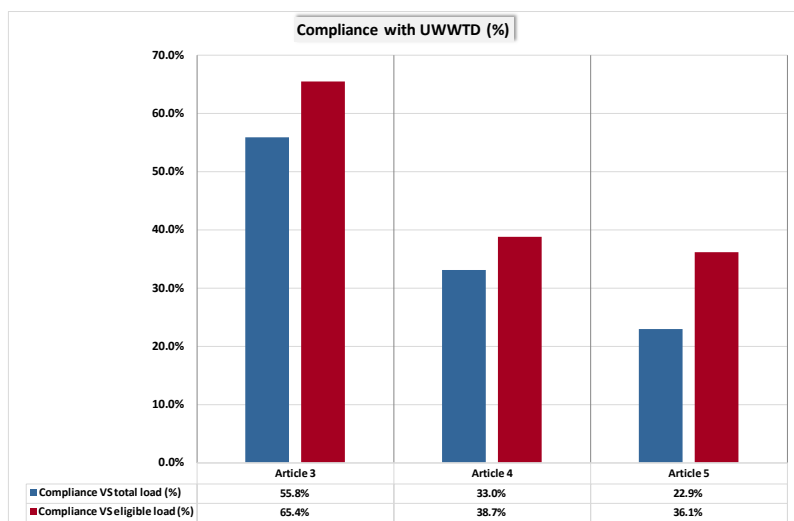
Izvor: Izvještaj „Revizija Master planova za mjere upravljanja komunalnim otpadnim vodama i izradu Plana za implementaciju specifične Direktive za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda“

Slika 9 – Prosječne stope usklađenosti sa Direktivom UWWTD, Crna Gora 2018. godina (ES)

Izvor: Izvještaj „Revizija Master planova za mjere upravljanja komunalnim otpadnim vodama i izradu Plana za implementaciju specifične Direktive za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda“

Slika 10– Prosječna stopa usklađenosti sa Direktivom UWWTD, Crna Gora 2018. godina (%)

Izvor: Izvještaj „Revizija Master planova za mjere upravljanja komunalnim otpadnim vodama i izradu Plana za implementaciju specifične Direktive za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda“

Akcioni plan za ispunjavanje kriterijuma Završnih mjerila u poglavlju 27 - Životna sredina i klimatske promjene sadrži kao aneks sljedeći Plan implementacije za Direktivu UWWTD:

Izvor: Akcioni plan za ispunjenje kriterijuma Završnih mjerila u Poglavlju 27 – Životna sredina i klimatske

Ranjivost	Plan implementacije za Direktivu UWWTD						
	Klasa veličine aglomeracije (ES)						
	Preko 100,000 (ispuštanje u osjetljiva područja)	50,000-100,000 (ispuštanje u osjetljiva područja)	50,000-100,000	15,000-50,000 (ispuštanje u osjetljiva područja)	15,000-50,000	10,000-15,000 (ispuštanje u osjetljiva područja)	2,000 - 10,000 i manje od 2,000
Obaveze po veličini aglomeracije i osjetljivošću područja u okviru značenja Direktive UWWTD	Prikupljanje otpadnih voda, strože prečišćavanje	Prikupljanje otpadnih voda, strože prečišćavanje	Prikupljanje otpadnih voda, sekundarno prečišćavanje	Prikupljanje otpadnih voda, strože prečišćavanje	Prikupljanje otpadnih voda, sekundarno prečišćavanje	Prikupljanje otpadnih voda, strože prečišćavanje	Prikupljanje otpadnih voda, sekundarno prečišćavanje
Krajnji rokovi opreme aglomeracija	31/12/2031	31/12/2031	31/12/2031	31/12/2033	31/12/2033	31/12/2035	31/12/2035
Broj aglomeracijans	2	2	2	7	2	1	21
Procijenjeno opterećenje ES (ekvivalentu stanovnika)	348,000	159,000	135,000	175,000	62,000	15,000	83,000
Procenat opterećenja otpadnih voda (% ukupnog)	35.6%	16.4%	13.8%	17.9%	6.3%	1.5%	8.5%

promjene

UPRAVLJANJE OTPADOM

Crna Gora je postigla **dobar nivo zakonodavne usklađenosti** sa direktivama o okviru za otpad, deponijama, elektronskom i električnom otpadu, ambalažnom otpadu, vozilima na kraju životnog vijeka, PCB / PCT i kanalizacijskom mulju.

Međutim, implementacija ostaje u ranoj fazi i u većini slučajeva ne postoji pouzdano planiranje mjera sprovođenja i predviđenih investicija. Vlada Crne Gore je 30. jula 2015. godine usvojila **Nacionalni plan za upravljanje otpadom 2015-2020**, koji je obezbijedio vremenski okvir i definisao glavne instrumente/mjere za obezbjeđivanje usklađivanja i implementaciju zakonodavstva EU o otpadu. Međutim, ovaj Nacionalni plan je ponudio **tri opcije upravljanja** koje su u praksi dovele do zastoja nacionalnog upravljanja otpadom, zbog **nedostatka konsenzusa** o konkretnoj opciji koja će biti izabrana između tri.

Crna Gora se suočava sa **značajnim problemima** u pogledu upravljanja otpadom. Postojeći sistem sakupljanja i odlaganja otpada **ne predviđa odvajanje otpada i odvojeno prerađivanje različitih vrsta otpada**, dok u principu odlaganje neopasnog industrijskog, komunalnog i opasnog otpada ne zadovoljava minimalne ekološke standarde. Štaviše, Crna Gora još nije prešla sa **deponija na kružnu ekonomiju**, što je jedan od problema sa kojima se suočava sistem upravljanja otpadom.

Generalno, **kapaciteti** jedinica lokalne samouprave i javnih preduzeća koja su nadležna za poslove upravljanja otpadom predstavljaju važan ograničavajući faktor za uspješno sprovođenje Nacionalnog plana upravljanja otpadom. Međutim, treba napomenuti da neke jedinice lokalne samouprave ulažu vidljive napore i pozitivne pomake kako bi poboljšale situaciju u ovoj oblasti.

Poslovi upravljanja komunalnim otpadom u nadležnosti su jedinica lokalne samouprave.

Jedinice lokalne samouprave nadležne su za izradu i sprovođenje politike upravljanja otpadom na lokalnom nivou kroz usvajanje: planova upravljanja otpadom na svojoj teritoriji; pridruživanje međuopštinskim programima koji uključuju dvije ili više opština; procjena proizvodnje otpada; poboljšanje ili izgradnju kapaciteta komunalnih preduzeća; regulisanje rada privatnih preduzetnika u oblasti sakupljanja, transporta i odlaganja otpada; i poboljšanje sistema licenciranja. Prema postojećim zakonskim rješenjima, jedinice lokalne samouprave nijesu u obavezi da vrše nadzor, ali ako to učine, dužne su dostaviti podatke o monitoringu Agenciji za zaštitu životne sredine. Jedinice lokalne samouprave uključene su u pripremu zakonskih rješenja u ovoj oblasti. Takođe, Direktorat za ekologiju aktivno sarađuje sa jedinicama lokalne samouprave u izboru tehnologija u ovoj oblasti.

Komunalna preduzeća izvršavaju propise koje izdaje država, obezbjeđuju finansijske uslove za obavljanje svojih aktivnosti, usvajaju kratkoročne i dugoročne programe aktivnosti i obezbjeđuju dio sredstava za njihovo sprovođenje, i utvrđuju cijene komunalnih usluga.

Komunalna inspekcija vrši nadzor nad primjenom zakona, kontroliše stanje komunalnih objekata i obavlja i druge poslove propisane zakonima ili pravnim aktima lokalne samouprave.

Međuopštinska preduzeća za upravljanje otpadom mogu se osnovati u cilju efikasnijeg upravljanja otpadom, na osnovu preporuka iz Strateškog master plana upravljanja otpadom. Do sada su osnovane sljedeće međuopštinske kompanije:

- Opštine Budva, Kotor i Tivat osnovale su preduzeće "Lovanja" d.o.o., kojem su povjereni radovi vezani za izgradnju, a nakon toga i održavanje i upravljanje zajedničkom deponijom za ove tri opštine. Deponija Lovanja je sada zatvorena.
- Opštine Bar i Ulcinj osnovale su međuopštinsko preduzeće "Možura" d.o.o. koje upravlja sanitarnom deponijom Možura u Baru.
- Opštine Nikšić, Plužine i Šavnik osnovale su međuopštinsko preduzeće "Budoš" d.o.o. sa ciljem da nakon izgradnje budu zadužene za upravljanje regionalnim centrom za preradu otpada na lokaciji Budoš u Nikšiću,
- Opština Podgorica osnovala je sopstveno preduzeće "Deponija" d.o.o. koje upravlja sanitarnom deponijom na lokaciji "Livade" i zaključilo ugovore o uslovima obrade otpada prikupljenog iz opštine Danilovgrad i Prijestonice Cetinja.

Informacije navedene u nastavku zasnovane su na izvještaju **Nacrt Državnog plana upravljanja otpadom u Crnoj Gori za period 2023-2028. (CFCU/MNE/192)**. Korišćeni su podaci iz MONSTAT-a o stvaranju i sakupljanju komunalnog otpada. Kako se ovi podaci odnose na cijelu zemlju, za distribuciju između opština, kao i za gradska/ruralna područja i turiste korišteni su sljedeći faktori stvaranja otpada (kg/glavi stanovnika godišnje):

- Faktor stvaranja otpada u gradskim sredinama smatra se da iznosi 534,4 kg / po glavi stanovnika godišnje (2021)
- Faktor stvaranja otpada u ruralnim sredinama smatra se da je 70% od količina u gradskim sredinama, odnosno da iznosi 374,1 kg/po glavi stanovnika godišnje (2021);
- Faktor generisanja otpada od turista smatra se da je 30% više od količina u gradskim sredinama, odnosno da iznosi, 694,7 kg/po glavi stanovnika godišnje (2021).

Napominje se da se navedeni pokazatelji stvaranja otpada odnose na ukupno generisanje komunalnog otpada (uključujući otpad iz domaćinstava, sličan otpad iz trgovine i industrije, otpad iz parkova i bašte, otpad sa pijaca, otpad sa ulica).

Na osnovu navedenog, količina generisanog komunalnog otpada u 2021. godini izračunata je na nacionalnom nivou, kao što je prikazano u tabeli ispod:

Tabela 5 – Generisane količine komunalnog otpada u 2021. godini

	2021		
	# Stanovnika	Generisanje otpada (tn/god)	Generisanje otpada (kg/po glavi stanovnika god.)
Urbana područja	406.663	217.324	534.4
Ruralna područja	212.548	79.511	374.1
Turisti	41.559	28.872	694.7

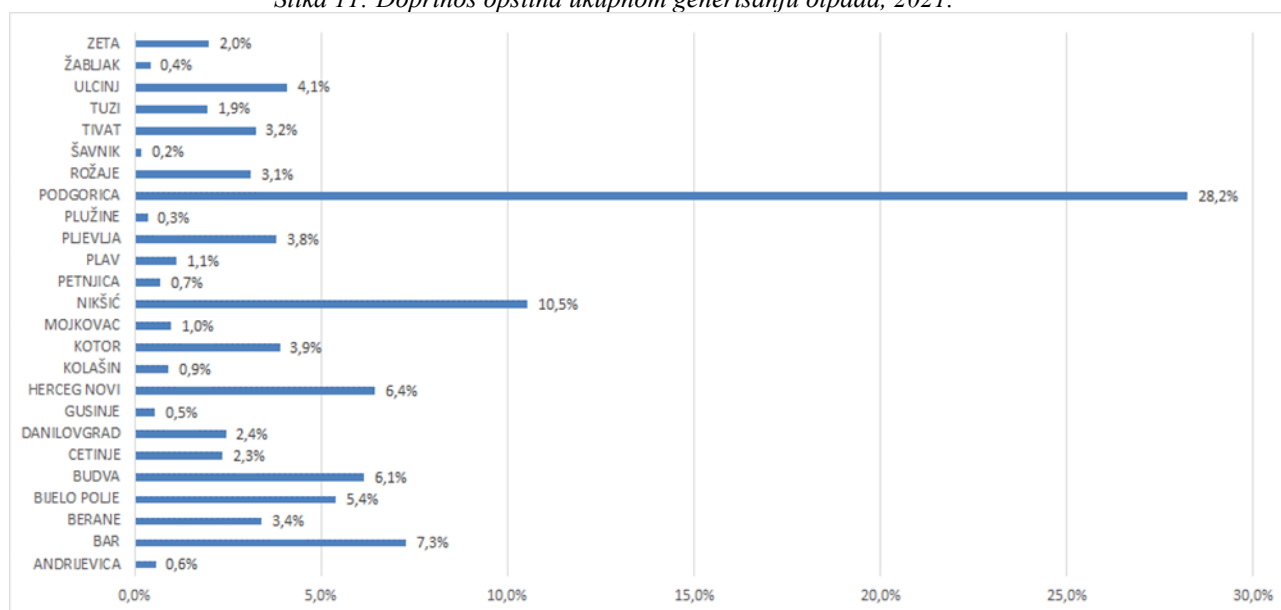
	2021		
	# Stanovnika	Generisanje otpada (tn/god)	Generisanje otpada (kg/po glavi stanovnika god.)
Ukupno	660.770	325.708	492.9

Izvor: izvještaj Nacrt Državnog plana upravljanja otpadom u Crnoj Gori za period 2023-2028.

Više od 75% otpada nastaje u urbanim i turističkim sredinama, dok u ruralnim područjima nastaje ~ 25% ukupnog komunalnog otpada.

Sljedeći grafikon prikazuje doprinos svake opštine ukupnom generisanju otpada.

Slika 11: Doprinos opština ukupnom generisanju otpada, 2021.

Izvor: izvještaj Nacrt Državnog plana upravljanja otpadom u Crnoj Gori za period 2023-2028.

Kao što je gore prikazano, opština Podgorica generiše ~28% ukupnog otpada, a zatim slijedi Nikšić. Pored toga, opštine u primorskom dijelu zemlje (Bar, Budva, Herceg Novi, Kotor, Tivat i Ulcinj) čine 31% ukupnog stvaranja otpada.

Što se tiče vrsta komunalnog otpada, iste su prikazane u sljedećoj tabeli.

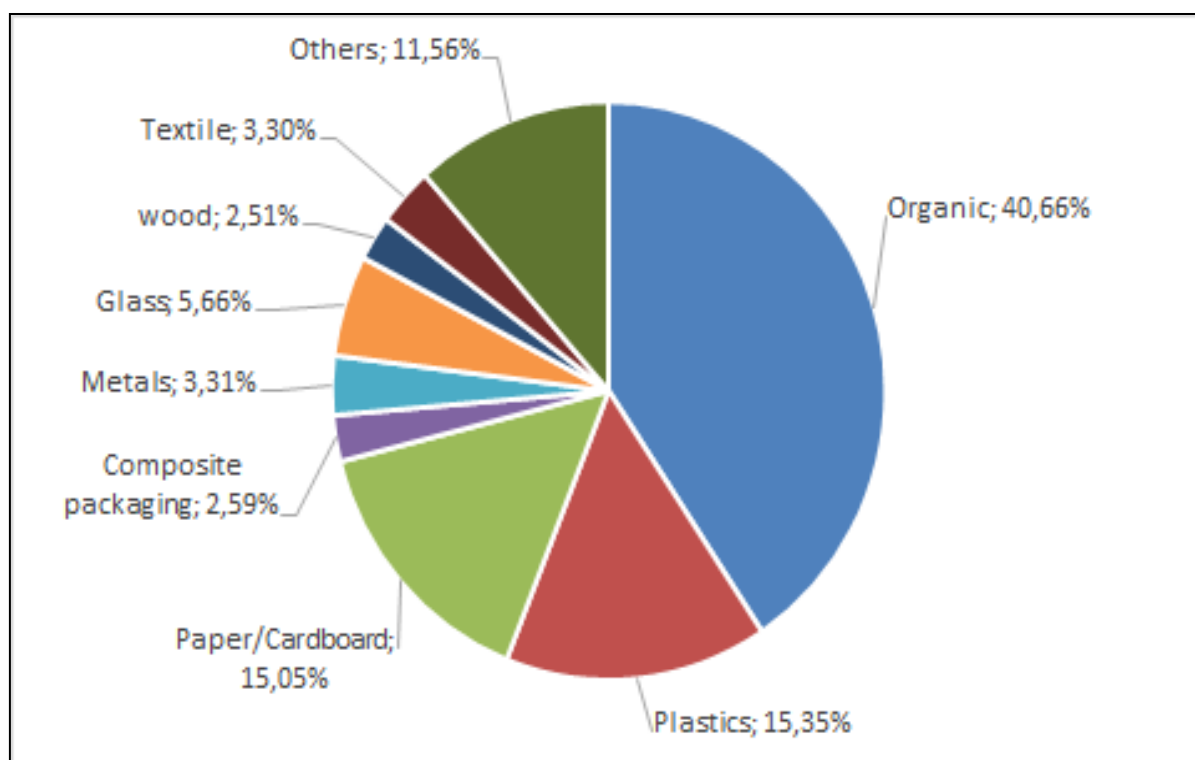
Tabela 6: Komunalni otpad po vrsti otpada

Waste type	2021	
	% u ČKO	tn/god
Domaćinstva	59.2%	192.913
Sličan otpad iz institucija, trgovina, industrija i turizma	29.7%	96.777
Otpad od parkova/bašte	7.4%	23.952
Ulični otpad	3.7%	12.059
Ukupno	100%	325.708

Izvor: izvještaj Nacrt Državnog plana upravljanja otpadom u crnoj Gori za period 2023-2028.

Sljedeći grafikon predstavlja prosječan sastav otpada:

Slika 12: Crna Gora- Sastav otpada, 2021

Izvor: izvještaj Nacrt Državnog plana upravljanja otpadom u Crnoj Gori period 2023-2028.

Sakupljanje otpada

U 2021. godini uslugom sakupljanja otpada obuhvaćeno je više od 87% stanovništva Crne Gore (slično kao i prethodne godine), a sakupljeno je više od 90% otpada. Od ukupne količine generisanog komunalnog otpada, procjenjuje se da je sakupljeno oko 308.904 tona (uključujući podgrupu 15 01 - Ambalaža), odnosno 1,3 kg po stanovnika dnevno.

Ukupnu količinu sakupljenog komunalnog otpada čini otpad iz domaćinstva koji je direktno sakupljen od proizvođača (stanovnika i privrednika) od strane javnih komunalnih preduzeća, što čini 94,9% ukupne količine prikupljenog otpada, odnosno 293.294 tone i smatraju se privrednim subjektima upisanim u Registar organizovanih sistema preuzimanja, sakupljanja i obrade otpada, kao i sve ono što su građani direktno donosili na deponije.

U sljedećoj tabeli prikazani su podaci o sakupljenim količinama komunalnog otpada u Crnoj Gori u periodu od 2019. do 2021. godine.

Tabela 7: Količine sakupljenog komunalnog otpada u Crnoj Gori za period od 2019. do 2021. godine.

	2019	2020	2021
Ukupna godišnja količina sakupljenog komunalnog otpada (tone)	322,567.9	287,315.9	308,904.2
Količina sakupljenog otpada od strane JKP (tone)	308,103.6	273,742.5	293,294.3
Količina sakupljenog otpada od strane drugih preduzeća i fizičkih lica (tone)	14,464.3	13,573.4	15,609.9
Količina sakupljenog otpada po glavi stanovnika (kg / dan)	1.5	1.3	1.4
Pokrivenost stanovništva uslugom sakupljanja otpada (%)	86.2	87.0	87.6

Izvor: izvještaj Nacrt Državnog plana upravljanja otpadom u Crnoj Gori za period 2023-2028.

Opštine imaju pravo da upravljaju i organizuju sakupljanje otpada na svojoj teritoriji. Opštine su odgovorne da organizuju cjelokupan proces sakupljanja i odlaganja otpada, uključujući naplatu naknade za pokrivanje svih

troškova. Obično se to radi preko javnih komunalnih preduzeća (JKP), čiji su osnivači lokalne samouprave. Iako su ta preduzeća u vlasništvu njihovih opština, ista funkcionišu kao posebna pravna lica.

Zakon o upravljanju otpadom (Sl.List br. 64/11 i 39/16) definiše da se papir, metal, plastika, staklo i biootpad moraju odvojeno sakupljati i reciklirati. Uprkos odredbama Zakona, trenutno stanje nije zadovoljavajuće. To je uglavnom zbog nedostatka informacija i obrazovanja, ali i infrastrukture, a prije svega finansiranja. U određenim opštinama postoje programi odvojenog sakupljanja materijala koji se može reciklirati. Međutim, čak i kada su obezbijeđeni odvojeni kontejneri za otpad, označeni kao takvi i namijenjeni za glavne suve tokove otpada za reciklažu, odnosno papir, karton, metal, plastiku i staklo, u velikoj mjeri prisutna je unakrsna kontaminacija.

Recikliranje i tretman otpada

U Crnoj Gori postoje 4 centra za reciklažu otpada, kao što je prikazano u Tabeli u nastavku. Regionalni reciklažni centar u Podgorici, na deponiji „Livade“, je sistem za predselekciju i selekciju reciklažnog otpada (karton, papir, plastika, metal, guma i drugo). Ostala 3 centra za reciklažu otpada nalaze se u Herceg Novom, Žabljaku i Kotoru. Pored toga, u Bijelom Polju je u pripremi regionalni centar za reciklažu otpada.

Tabela 8: Centri za reciklažu otpada u Crnoj Gori

Naziv	Lokacija	Vrsta postrojenja	Projektovani kapacitet (t/god)	Status	Tretirani otpad (t/god)		Uslužena područja
					2020	2021	
Reciklažni centar Podgorica	Livade, Podgorica	Postrojenje za povrat materijala (MRF)	90.000	Djelimično operativno – sa manjim kapacitetom	14.925	12.977	Podgorica, Zeta, Plužine, Cetinje, Tuzi, i Danilo vgrad i Šavnik
Reciklažni centar Meljine	Meljine, Herceg Novi	Postrojenje za reciklažu i transfer stanica	15.000	Postrojenja za reciklažu neaktivno – radi samo TS	-	-	Herceg Novi
Reciklažni centar Kotor	Kotor	Postrojenje za reciklažu i transfer stanica	15.000	Operativno	15.300	17.245	Budva i Tivat
Postrojenje za kompostiranje Kotor		Postrojenje za kompostiranje	700 (izlaz)	Operativno	786 (izlaz)	816 (izlaz)	Budva i Tivat
Reciklažni centar Žabljak centre	Žabljak	Postrojenje za reciklažu i transfer stanica		Neaktivno	-	-	Žabljak

Izvor: izvještaj Nacrt Državnog plana upravljanja otpadom u Crnoj Gori za period 2023-2028.

Što se tiče infrastrukture za reciklažu i tretman, neke opštine (Podgorica, Herceg Novi, Kotor, Budva i Mojkovac) raspolažu reciklažnim dvorištima koja su u vlasništvu javnih komunalnih preduzeća. Stanovnici mogu ostaviti određene vrste sekundarnih sirovina, ali bez naknade, što se smatra demotivacionim faktorom.

Odlaganje otpada

U Crnoj Gori postoje 2 sanitarne deponije za neopasan otpad, koje se nalaze u Podgorici (Livade) i u Ulcinju (Možura).

Odlagališta otpada:

Pored dvije sanitarne deponije za odlaganje komunalnog otpada u Podgorici (Livade) i u Ulcinju (Možura), skoro svaki grad U Crnoj Gori ima nelegalno odlagalište otpada, i ova rasprostranjena odlagališta predstavljaju veliki pritisak na životnu sredinu.

U Crnoj Gori postoji 19 kontrolisanih odlagališta, od kojih su 2 namijenjena samo za odlaganje građevinskog otpada (lokacija Dragalj u Kotoru i Brajići u Budvi). Od ostalih 17 kontrolisanih odlagališta, 8 je pod određenom vrstom kontrole, odnosno ogradena su, a deponovani otpad je djelimično nivelisan. Od 8 kontrolisanih odlagališta, 2 su projektovana tako da imaju ograde i kapije, a na njima su urađeni određeni građevinski radovi prije odlaganja otpada, kao što su priprema nasipa, izgradnja pristupnog puta i slično. Ova 2 kontrolisana odlagališta se nalaze u Nikšiću (lokalitet Mislov Do) i Andrijevici (lokacija Sutjeska).

Prema Ministarstvu (MERS), u Crnoj Gori postoje 334 nekontrolisana odlagališta otpada. Tabela ispod prikazuje broj nekontrolisanih odlagališta po opštini.

Tabela 9: Nekontrolisana odlagališta u opštinama Crne Gore, 2020.

Opština	Nekontrolisana odlagališta	Opština	Nekontrolisana odlagališta
Andrijevica	12	Nikšić	12
Bar	11	Podgorica / Zeta	*
Berane	27	Plav	5
Bijelo Polje	106	Plužine	12
Budva	3	Petnjica	30
Cetinje	20	Pljevlja	6
Danilovgrad	2	Rožaje	15
Gusinje	5	Šavnik	3
Herceg Novi	5	Tivat	5
Kotor	20	Ulcinj	19
Kolašin	7	Žabljak	6
Mojkovac	3		
Ukupno 334			

Izvor: izvještaj Nacrt Državnog plana upravljanja otpadom u Crnoj Gori za period 2023-2028.

Pored sanacije odlagališta koja je sprovedena u Podgorici 2020. godine, napominje se da je nedavno sanirano nekoliko velikih odlagališta u Crnoj Gori, kao što su:

- „Čarkovo polje“, u opštini Žabljak (krajem 2017. godine)
- „Vrtijeljka“, u opštini Cetinje (u junu 2018. godine)
- „Vasove vode“ u opštini Berane (krajem oktobra 2018. godine)
- „Zauglina“ u opštini Šavnik (krajem oktobra 2018. godine)
- „Fennel“, u opštini Plav (kraj 2019. godine)

Sanacija i zatvaranje odlagališta je odgovornost lokalnih samouprava, koje uopšteno nemaju dovoljno kapaciteta u pogledu infrastrukture i kadrova.

Zaključak procjene:

Analiza postojećeg stanja otkriva da u Crnoj Gori postoji značajan potencijal da se poboljša sakupljanje i upravljanje sakupljanjem otpada. Pored toga, prevencija stvaranja otpada će se podsticati da bi se bolje koristili resursi, razvile nove tržišta i kreirala nova radna mjesta, a da se istovremeno smanji štetni uticaj otpada na životnu sredinu i zdravlje ljudi.

Sistem sakupljanja otpada koji se implementira u Crnoj Gori sastoji se prvenstveno od sakupljanja i odlaganja mješovitog otpada na postojećim deponijama u Podgorici i Ulcinju, kao i na kontrolisanim i nekontrolisanim odlagalištima, raspoređenim po cijeloj zemlji. U nekim opštinama (npr. Podgorica) sprovode se odvojene aktivnosti sakupljanja i povrata reciklažnog otpada, zelenog i kabastog otpada, ali su rezultati sistema loši.

Sljedeća Tabela prikazuje sažetak trenutnog stanja upravljanja otpadom u Crnoj Gori.

Tabela 10: Trenutno upravljanje otpadom u Crnoj Gori

	2020		2021	
	t/god	%	t/god	%
Generisani otpad	304.063	100.0%	325.708	100.0%
Sakupljeni otpad	287.316	94.5%	308.904	94.8
Odvojeno sakupljene frakcije	63.502	20.9%	68.022	20.9%
Ambalažni otpad	21.766	7.2%	23.315	7.2%
Zeleni otpad	6.997	2.3%	7.495	2.3%
Drugi otpad (npr. kabasti)	34.739	11.4%	37.212	11.4%
Sakupljeni mješoviti otpad	223.814	73.6%	240.882	74.0 %
Otpad za postrojenja za sortiranje/kompostiranje	54.614	18.0%	58.502	18.0%
Reciklažni otpad iz mješovitog otpada	21.530	7.1%	23.063	7.1%
Odvojeno sakupljeni ambalažni otpad	21.766	7.2%	23.315	7.2%
Biootpad	5.713	1.9%	6.120	1.9%
Drugi otpad (npr. kabasti)	5.605	1.8%	6.004	1.8%
Otpad pripremljen za ponovnu upotrebu/reciklažu	20.805	6.8%	22.286	6.8%
Reciklažni otpad	20.805	6.8%	22.286	6.8%
Količine izvezenog otpada	14.723	4.8%	15.771	4.8%
Otpad koji se ne sakuplja i odlaže	16.747	5.5%	16.803	5.2%
Količine odloženog otpada	234.725	77.2%	251.434	77.2%

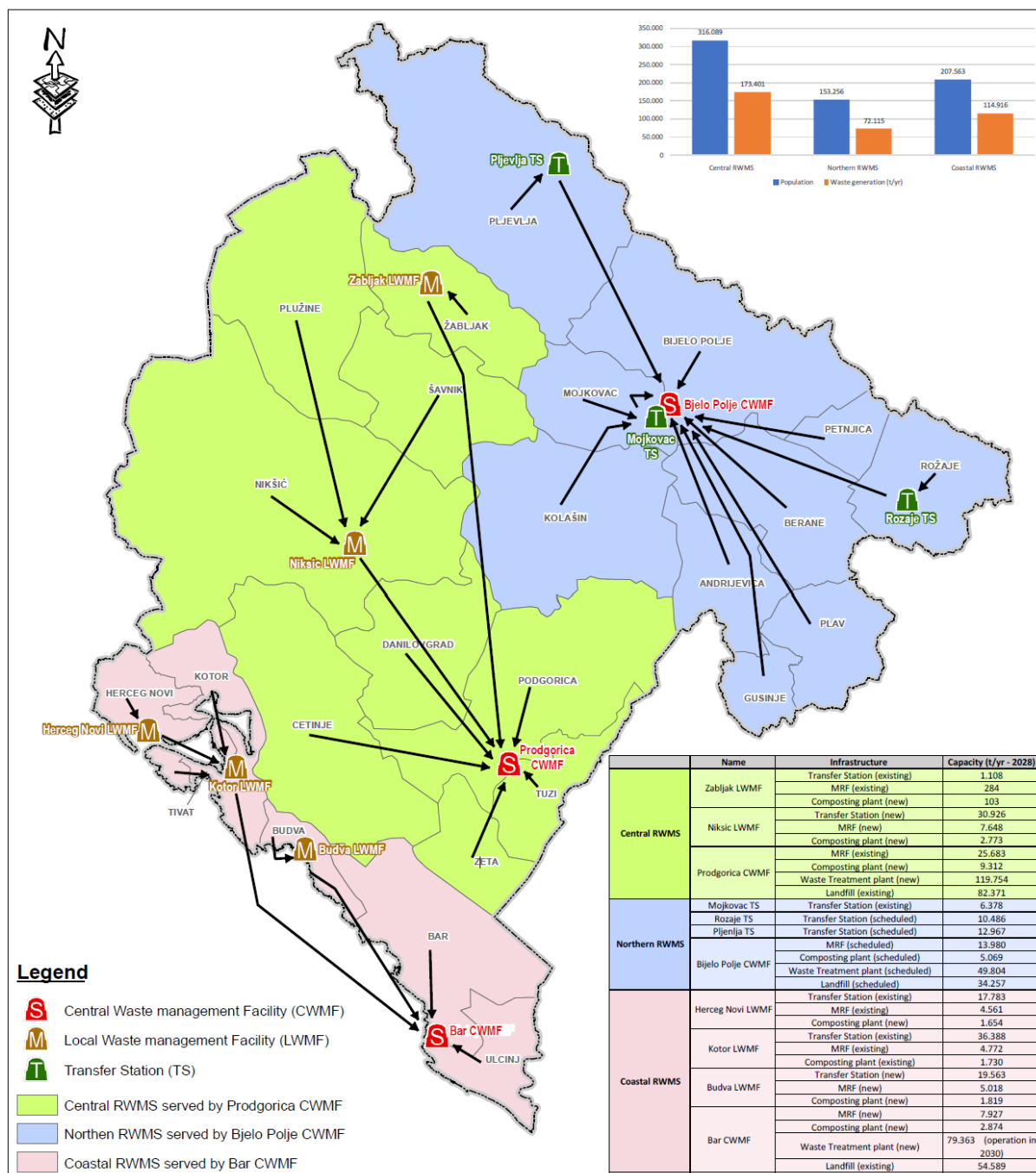
Izvor: izvještaj Nacrt Državnog plana upravljanja otpadom u Crnoj Gori za period 2023-2028.

Izvještaj „Nacrt Državnog plana upravljanja otpadom u Crnoj Gori za period 2023-2028“ (CFCU/MNE/192) daje tri opcije za razvoj Integrisanog sistema upravljanja otpadom za Crnu Goru:

- Opcija 1: tri (3) regionalna sistema upravljanja otpadom;
- Opcija 2: dva (2) regionalna sistema upravljanja otpadom;

- Opcija 3: četiri (4) regionalna sistema upravljanja otpadom.

Međutim, opcija 1 je procijenjena kao najprikladnija. Samim tim, revidirani DPUO predviđa razvoj tri (3) regionalna sistema upravljanja otpadom: Centralni (da se ICUO izgradi u Podgorici), Sjeverni (da se ICUO izgradi u Bijelom Polju) i Primorski (da se ICUO izgradi u Ulcinju) kao najpovoljniju opciju što se tiče finansijskih uslova.

Slika 13 Mapa zoniranja Opcija 1:

Izvor: izvještaj Nacrt Državnog plana upravljanja otpadom u Crnoj Gori za period 2023-2028.

Osnovna infrastruktura za upravljanje čvrstim komunalnim otpadom (MSW) će uključivati:

- MRF postrojenja (za povrat materijala) ukupnog kapaciteta od ~ 70.000 t/god, gdje će se odvojeno prikupljeni otpad koji se može reciklirati oporaviti i očistiti kako bi se prosljedio na ponovnu upotrebu/reciklažu. Postojeća mreža MRF postrojenja će biti proširena na cijelu zemlju.

- Postrojenja za preradu biootpada ukupnog kapaciteta ~ 25.000 t /god, gdje će se odvojeno prikupljeni zeleni i organski otpad tretirati (aerobno ili anaerobno) kako bi se proizveo visokokvalitetni kompost koji se koristi u poljoprivrednim aktivnostima. Postojeća mreža postrojenja za kompostiranje će biti proširena na cijelu zemlju.
- Postrojenja za preradu otpada ukupnog kapaciteta ~ 170.000 t /god, gdje će preostali otpad biti mehanički prethodno obrađen kako bi se povratili dodatni reciklažni materijali i proizvelo sekundarno gorivo, dok će organska frakcija biti tretirana (aerobno ili anaerobno) kako bi se proizvela energija i/ili bila bio-stabilizovana.
- Odlaganje otpada koje se odnosi na sanitarno odlaganje ostataka ili mješovitog otpada. Postojeće deponije u Podgorici i Ulcinju biće dopunjene dodatnom deponijom koja će usluživati sjeverni dio zemlje. Ukupne potrebe za odlaganjem će biti ~ 205.000 t /god.
- Predviđeni troškovi investicije predložene infrastrukture za upravljanje otpadom iznose ~ 130 miliona eura.

Za upravljanje otpadom, Planom su postavljeni sledeći strateški stubovi:

- Stub A: Politika, zakonodavstvo i sprovođenje
- Stub B: Održivo finansiranje
- Stub C: Razvoj kapaciteta
- Stub D: Održivo Integrirano upravljanje otpadom
- Stub E: Podizanje svijesti javnosti / Konsultacije

SWOT ANALIZA

ŽIVOTNA SREDINA I KLIMATSKE PROMJENE	
Snage	Slabosti
Opšti sektor živote sredine	
- Očuvana priroda i životna sredina zbog niske gustine naseljenosti i nedostatka industrijalizacije, uključujući mrežu zaštićenih područja, visok udio šuma, prirodnih rijeka i jezera. Sa turizmom kao važnom privrednom djelatnošću, očuvana priroda se smatra ekonomskom imovinom - Veliki dio <i>pravne tekovine</i> EU je već transponovan; Crna Gora je potpisnica relevantnih međunarodnih konvencija. Većina relevantnih politika i strategija je na snazi i saradnja sa međunarodnim finansijskim institucijama je dobro uspostavljena - Osnovna institucionalna struktura za upravljanje životnom sredinom je uspostavljena i radi na nacionalnom i lokalnom nivou - Visok nivo fleksibilnosti institucija za zaštitu životne sredine zbog male veličine zemlje - Adekvatan kapacitet korisnika u korišćenju IPA fondova - Povećanje broja kvalifikovanih i iskusnih kadrova institucija u sektoru	- Loša koordinacija i komunikacija između institucija odgovornih za različite aspekte postavljanja i implementacije politike zaštite životne sredine. - Nivo implementacije i sprovođenja zakona i politika je nizak zbog nedostatka finansijskih sredstava, niskog nivoa svijesti i nedovoljnih institucionalnih kapaciteta. - Razlike na nivou pristupa određenim osnovnim uslugama između ruralnih i urbanih područja (kanalizacioni sistemi, sakupljanje otpada). - Nizak nivo saradnje između vladinog i nevladinog sektora u vezi sa pitanjima zaštite životne sredine. - Nizak nivo domaćih sredstava za životnu sredinu zbog teške ekonomske situacije. - Postojeće institucije, posebno lokalne vlasti, nemaju dovoljno kapaciteta da se bave svim aspektima upravljanja životnom sredinom. - Slaba implementacija i sprovođenje zakonodavstva o zaštiti životne sredine. - Mali kapaciteti za praćenje i izvještavanje o životnoj sredini. - Nivo ekološke svijesti šire javnosti je nizak.
Podsektor voda	
- Voda je bogat i kvalitetan resurs, posebno u centralnom i sjevernom delu zemlje. - Nizak ukupni nivo zagađenja vode uprkos odsustvu adekvatne infrastrukture za otpadne vode i drugih mjera protiv zagađenja. % pokrivenosti mrežom vodosnabdijevanja je skoro 100%. - Intenzivna poljoprivreda je nerazvijena u poređenju sa starim zemljama članicama EU, što rezultira niskim nivoom upotrebe đubriva u poljoprivredi u Crnoj Gori, pa pozitivno utiče na lanac ishrane. - Strateški master planovi za upravljanje otpadnim vodama su već odobreni i implementacija je počela. - Crna Gora ima značajan Listu prioriteta infrastrukturnih projekata u oblasti upravljanja otpadnim vodama i vodosnabdijevanja koji su spremni za realizaciju. - Sve opštine su pokrivene operativnim vodovodnim preduzećima (VIK). - Osnovane su ustanove za vodosnabdijevanje i upravljanje otpadnim vodama sa kvalifikovanim zaposlenima. - Uz pomoć međunarodnih organizacija, Vlada je izdvojila finansijska sredstva za izgradnju	- Neefikasne vodoprivredne strukture, posebno u manjim gradovima. - Visok % površinskih i podzemnih voda u zemlji su "osjetljiva područja" u smislu Direktive 91/271/EC. - Karstne zone 70%: Rizik od kontaminacije podzemnih voda otpadnim deponijama. - Previsok procenat gubitaka u mreži vodosnabdijevanja. - Nepoštovanje kvaliteta vode je oko 15% - Neadekvatna postrojenja za tretman mulja. - Prevenција poplava je loša uprkos povećanju obrazaca rizika. - Usklađenost zakonodavstva nije završena, uprkos napretku postignutom posljednjih godina. - Nema planskog dokumenta za snabdijevanje vodom. - Nedovoljna koordinacija u sektoru vode između različitih relevantnih institucija. - Nedovoljni finansijski resursi za neophodne investicije. - Nedovoljni statistički podaci. - Nedovoljne mreže za praćenje. - Nedovoljna i zastarjela infrastruktura za upravljanje ciklusom vode.

ŽIVOTNA SREDINA I KLIMATSKE PROMJENE	
regionalnog sistema vodosnabdijevanja crnogorskih priobalnih opština. Nacionalne strukture su već uspostavljene u Ministarstvu (MERS) da pomognu opštinama u pripremi projektne dokumentacije i tenderske dokumentacije za infrastrukturne projekte koji će se finansirati iz EU fondova i drugih donatora.	- Potrebno je poboljšati administrativne kapacitete za sve zainteresovane strane uključene u upravljanje vodama - Nivo javne svijesti o smanjenju potrošnje vode je nedovoljan.
Podsektor otpad	
- Pravni okvir koji je već na snazi transponuje glavne directive EU. - Otpad koji generišu industrijska postrojenja je smanjen. - Crna gora već ima Listu prioriternih projekata u oblasti upravljanja otpadom. - EU fondovi (IPA) i zajmovi Međunarodnih finansijskih institucija su već odobreni i dostupni. - Ministarstvo (MERS) je spremno da pomogne opštinama u pripremi projektne dokumentacije i tenderske dokumentacije za infrastrukturne projekte koji će se finansirati iz EU fondova i drugih donatora.	- Implementacija Državnog plana upravljanja otpadom 2015-2020 je bila neuspješna. - Nedovoljno razvijeni sistemi za prikupljanje otpada (uključujući odvojeno prikupljanje otpada), transport otpada i ekološki prihvatljiva postrojenja za preradu otpada - Nedovoljne mjere za minimiziranje otpada, ponovnu upotrebu, reciklažu i oporavak. - Nizak nivo svijesti o problemu otpada. - Veliki broj rizičnih opštinskih deponija, ilegalnih odlagališta, prošlih kontaminacija, mikro-deponija, zbog nekontrolisanih praksi odlaganja čvrstog otpada i velike površine drugih intenzivno zagađenih područja. - Nizak nivo selektivnog prikupljanja; nedovoljan razvoj tržišta reciklaža i oporavka otpada. - Niska pristupačnost, spremnost kupaca da plate za usluge upravljanja otpadom. - Nedostatak pouzdanih podataka o vrstama i količinama otpada. - Nedovoljno razumijevanje i primjena principa „zagađivač plaća“ i „odgovornost proizvođača“.
Zaštita prirode i klimatske promjene	
- Jedinstveno prirodno okruženje i bogata biološka raznovrsnost. - Relativno dobro očuvano životna sredina. - Postojanje mreže Parkova prirode, od kojih većina ima potencijal da bude područje NATURA 2000 - Ekonomija zasnovana na uslužnim djelatnostima sa relativno malim brojem industrija zagađivača CO₂ u zemlji.	- Nizak nivo usklađenosti sa pravnim tekovinama u oblasti klime. - Nedostatak kapaciteta za implementaciju MRVA. - Mali kapaciteti za postavljanje i upravljanje mrežom NATURA 2000 u Crnoj Gori. - Nepostojeća infrastruktura za adekvatnu brigu o povrijeđenim ili konfiskovanim divljim životinjama.

ŽIVOTNA SREDINA I KLIMATSKE PROMJENE	
Mogućnosti	Prijetnje
Opšti sektor životne sredine	
- Proces pristupanja EU predstavlja priliku pružanjem motivacije za povećanje institucionalnih kapaciteta, uvođenje dobrih praksi i finansiranje. - Povećanje nivoa saradnje između institucija i nevladinih organizacija (NVO)/organizacija civilnog društva (OCD) moglo bi dovesti do	- Zagađenje može negativno uticati na zdravlje ljudi i turističku industriju, posebno u nekim turističkim mjestima na Primorju. - Usporavanje procesa pristupanja EU zbog unutrašnjih ili spoljnopoličkih razloga umanjilo bi poriv za unapređenje životne sredine.

ŽIVOTNA SREDINA I KLIMATSKE PROMJENE	
zajedničkih rješenja za rješavanje pitanja zaštite životne sredine. • Značajna poboljšanja ekološke situacije mogu se postići poboljšanjem ekološke svijesti javnosti. • Edukacija i podizanje svijesti stanovništva kako bi se obezbijedila njihova uključenost i aktivna uloga u rješavanju ekoloških problema. • Pristupanje zemlje EU i korišćenje resursa EU (strukturni fondovi, ekspertiza, savjetovanje, mreže, itd.) za rješavanje problema u vezi sa zaštitom životne sredine u zemlji. • Povećanje finansijskih kapaciteta za realizaciju ekoloških projekata zbog alternativnog finansiranja aktivnosti zaštite životne sredine kroz učešće Crne Gore u različitim globalnim programima/projektima. • Potencijal za uključivanje poslovne zajednice u napore zaštite životne sredine. • Razvijanje javno-privatnog partnerstva. • Uvođenje efikasnih i savremenih tehnika koje se primjenjuju u odnosu na sektor životne sredine u drugim zemljama. • Stvaranje novih tržišta vezanih za usluge zaštite životne sredine putem internalizacije na tržištu negativnih i pozitivnih eksternalija, barem djelimično. • Mogućnosti za unaprjeđenje inovativnih tehnoloških rješenja. • Ostvariti određeni stepen samofinansiranja za komunalne projekte kroz adekvatan razvoj potencijala JPP. • Osnivanje Eko fonda. • Zajmovi EU fondova (IPA) i međunarodnih finansijskih institucija za infrastrukturne projekte i zaštitu životne sredine su već odobreni i dostupni. • Princip “zagađivač plaća” može mobilisati privatna sredstva za poboljšanje kvaliteta životne sredine u Crnoj Gori.	• Neuspjeh u institucionalnom razvoju i koordinaciji između institucija mogao bi da dovede do izostanka primjene pravnih tekovina EU. • Nespremnost stanovništva da prihvati nove ekološke prakse zbog niske ekološke svijesti i nemogućnosti plaćanja novih usluga. • Nedovoljna raspoloživa sredstva poslovnim i javnom sektoru za usklađenost sa ekološkim zakonodavstvom, u vezi sa izmjenama i dopunama ekološkog zakonodavstva EU. Neispunjavanje EU i nacionalnog zakonodavstva. Novčane kazne koje je izrekla EK. • Negativan stav javnosti prema izgradnji postrojenja za tretman otpadnih voda ili komunalnog otpada. • Zaštiti životne sredine treba pristupiti na održiv način koji bi mogao uticati na ekonomski razvoj. • Nedovoljna integracija politike životne sredine sa drugim sektorskim politikama i njihovim zakonodavstvom. • Svjetska ekonomska kriza. • Poteškoće da se izdrže investicioni troškovi projekata u oblasti infrastrukture životne sredine, posebno od strane malih i srednjih opština. • Kašnjenje u pripremi projekata i implementaciji projekata može dovesti do gubitka IPA sredstava: Povlačenje sredstava.
Podsektor voda	
• Kombinovanje različitih izvora finansiranja (WBIF i drugi donatori) će mobilisati dodatne resurse za upravljanje vodama. • Nove tehnologije za upravljanje vodama učiniće proces efikasnijim i pristupačnijim. • Zakon o finansiranju vodoprivrede, zajedno sa nekoliko implementacija, postavlja uslove za mobilisanje javnih i privatnih resursa za upravljanje vodama.	• Visoki troškovi/nepriuštivost sprovođenja zakona o vodama. • Tokom operativne faze nekih projekata, opštine nemaju resurse za upravljanje postrojenjem i ispuštanje zagađivača u životnu sredinu neefikasno koristeći objekat.
Podsektor otpada	
• Nakon revizije Nacionalnog plana upravljanja otpadom, Crna Gora bi mogla privući privatna sredstva za implementaciju skupih infrastrukturnih projekata korištenjem JPP. • Kombinovanje različitih izvora finansiranja	• Društveno osporavanje nekih intervencija predviđenih Nacionalnim planom upravljanja otpadom. • Opštinsko neslaganje oko lokacije infrastrukture za upravljanje otpadom kao što su deponije.

ŽIVOTNA SREDINA I KLIMATSKE PROMJENE	
(WBIF i drugi donatori) će mobilisati dodatne resurse za upravljanje otpadom. • Nove tehnologije za upravljanje otpadom učiniće proces efikasnijim i pristupačnijim • Mogućnosti za proizvodnju biogasa doprinoseći ciljevima ublažavanja klimatskih promjena.	• Visoki troškovi/nepriuštivost sprovođenja zakona o otpadu. • Tokom operativne faze nekih projekata, opštine nemaju resurse za upravljanje postrojenjem i ispuštanje zagađivača u životnu sredinu neefikasno koristeći objekat.
Zaštita prirode i klimatske promjene	
• Prirodni resursi i upravljanje životnom sredinom pružaju priliku za zelenu ekonomiju i afirmaciju Crne Gore kao ekološke države. Dobro očuvana prirodna sredina može biti pokretačka snaga ekonomskog razvoja Crne Gore. • Mogućnosti zapošljavanja u oblasti zaštite prirode: upravljanje zaštićenim područjima, praćenje divljih životinja, vodiči za turizam u prirodi itd.	• Teške vremenske prilike posljednjih godina dokazuju da je Crna Gora u velikoj mjeri pogođena i poplavama i sušama, što je direktna posljedica klimatskih promjena. • Suše takođe direktno utiču na dostupnost površinskih i podzemnih voda, posebno izražene u centralnom i južnom regionu. • Eksploatacija šljunka u nekim oblastima ima veoma izražen negativan uticaj na biodiverzitet. • Nedoovoljen lov i ribolov, kao i neplanska berba šumskog i drugog voća. • Bogati biodiverzitet zemlje može biti oštećen ako se njime ne upravlja na pravi način i ne štiti. • Unesene invazivne vrste, u kopnene i morske ekosisteme. • Prekomjerna eksploatacija šumskih resursa. • Ranjivost Crne Gore na katastrofe različitih vrsta, posebno na poplave, toplotne talase, sušu i šumske požare. • Sve veći broj šumskih požara. • Ubrzani razvoj turizma, posebno na primorju i u Podgorici, može dovesti do gubitka, degradacije i fragmentacije pojedinih prirodnih lokaliteta, posebno primorskih i močvarnih područja.

3 Opšti cilj(evi) i specifični cilj(evi) Operativnog programa

Opšti cilj:

Opšti cilj je zaštita, očuvanje i unaprjeđenje prirodnog kapitala Crne Gore i zaštita zdravlja i blagostanja građana od rizika i uticaja povezanih sa životnom sredinom.

Na osnovu sektorske analize sprovedene u drugom dijelu, za Operativni program su identifikovane **četiri oblasti podrške**.

Zbog njihovog uticaja na životnu sredinu, potreba za investicijama i relevantnosti za pravne tekovine EU, tri podsektora životne sredine pojedinačno su prepoznata kao prioriteti za Operativni program, što je rezultiralo posebnom oblasti podrške u poglavlju 4.2. (Opis programa), koji se bavi ne samo aktivnostima vezanim za izgradnju kapaciteta i akquis-a, već i dodatne intervencije poput fizičke infrastrukture. Ova tri osnovna podsektora su:

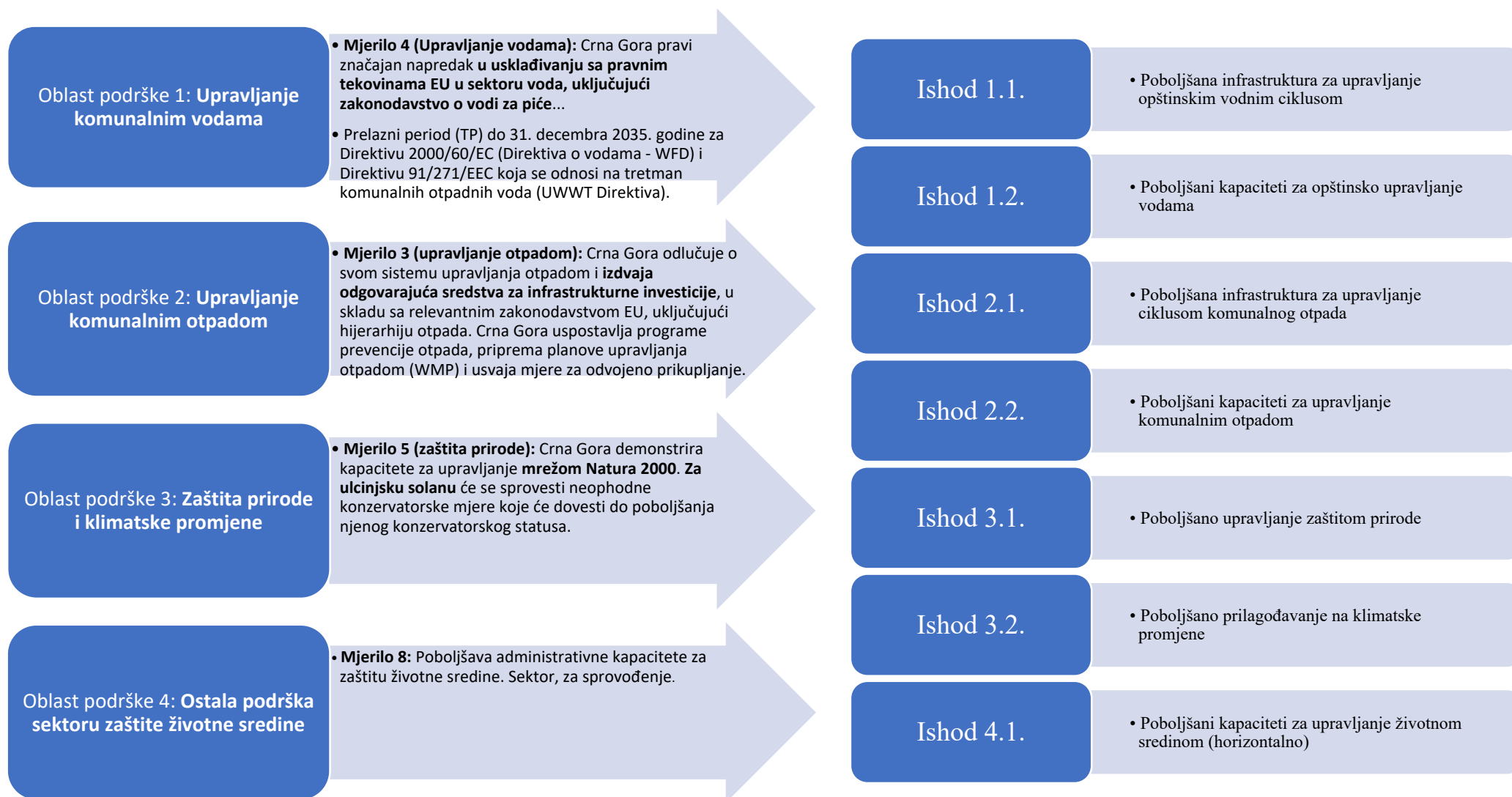
1. Oblast podrške 1: Upravljanje komunalnim vodama
2. Oblast podrške 2: Upravljanje komunalnim otpadom
3. Oblast podrške 3: Zaštita prirode i prilagođavanje klimatskim promjenama

Međutim, sektor životne sredine obuhvata i druge podsektore, poput kvaliteta vazduha, industrijskog zagađenja, hemikalija, buke i civilne zaštite, koji će biti obuhvaćeni ovim Operativnim programom u okviru **četvrte oblasti podrške**, kako iz perspektive infrastrukturnih ulaganja u životnu sredinu, tako i kroz izgradnju kapaciteta i usklađivanje sa zakonodavstvom. Pored toga, operativna struktura će zahtijevati podršku za uspješnu realizaciju Operativnog programa; sve ove aktivnosti biće obuhvaćene **oblašću podrške broj 4**.

4. Oblast podrške 4. „Ostala podrška sektoru zaštite životne sredine“.

Ove **četiri oblasti podrške** će doprinijeti završnim mjerilima broj 3, 4, 5 i 8, prema Akcionom planu za ispunjenje završnih mjerila u Poglavlju 27 – Životna sredina i klimatske promjene. Pored toga, Operativni program će obezbijediti sredstva za ispunjavanje prelaznih perioda koji su traženi od Evropske komisije u skladu sa zajedničkim stavom EU za Poglavlje 27; kao što je slučaj sa Direktivom 91/271/EEC koja se odnosi na tretman komunalnih otpadnih voda (UWWT Direktiva) u cilju postizanja dobrog stanja voda, do 31. decembra 2035. godine.

Slika 14: povezanost između oblasti podrške Operativnog programa, završnih kriterijuma za Poglavlje 27/Prelaznih perioda i rezultata Operativnog programa

3.1. Usklađenost sa programskim okvirom IPA III i sa specifičnim instrumentima politike procesa proširenja

Operativni program se bavi specifičnim elementima političkih instrumenata procesa proširenja, kao što su:

- **Ekonomski i investicioni plan (EIP) za zapadni Balkan i Zelena agenda**

Intervencije u okviru Operativnog programa usklađene su sa **Ekonomskim i investicionim planom za Zapadni Balkan**, koji ima za cilj da podstakne dugoročni oporavak regiona i zelenu i digitalnu tranziciju, unaprijedi ekonomsku regionalnu saradnju i podstakne ekonomski rast, kao i da podrži reforme potrebne za napredovanje na putu ka EU.

Smjernice za sprovođenje Zelene agende za Zapadni Balkan uključuju akcije u pet stubova. To su (i) klimatske akcije, uključujući dekarbonizaciju, energiju i mobilnost, (ii) cirkularna ekonomija, koja se posebno bavi otpadom, reciklažom, održivom proizvodnjom i efikasnom upotrebom resursa, (iii), biodiverzitet, sa ciljem zaštite i obnavljanja prirodnog bogatstva regiona, (iv), borba protiv zagađenja vazduha, vode i zemljišta i (iv) sistemi za ishranu i ruralni razvoj.

- **Zaključci sastanaka organizovanih u kontekstu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju**

Prema zaključcima Savjeta o proširenju i procesu stabilizacije i pridruživanja koje je Savjet usvojio 13. decembra 2022. godine, Zelena agenda je „*ključ za održivi oporavak koji je siguran u budućnost, koji će imati koristi i za preduzeća i za širu javnost*“. Savjet ponavlja ključnu potrebu da se nastavi sa rješavanjem klimatskih promjena u skladu sa ambicijama EU u vezi sa klimom, da se ubrza usklađivanje sa pravnim tekovinama EU i ojača implementacija u tranziciji na klimatski neutralnu, otpornu, održivu, kružnu i resursno efikasnu ekonomiju.

- **Preporuke paketa proširenja**

Intervencije Operativnog programa relevantne su za sprovođenje politike proširenja EU, koja naglašava da je u većini oblasti već obavljen značajan posao na usklađivanju i pripremi za implementaciju pravnih tekovina EU. Gledajući unapred, Crna Gora bi trebalo da se fokusira na dalje jačanje administrativnih kapaciteta za obezbjeđivanje primjene pravnih tekovina EU, kao i na rješavanje ključnih pitanja identifikovanih u Izveštaju EK o Crnoj Gori za 2023. godinu.

- **Pregovarački okvir, posebno poglavlja 27 i 22**

Predložene intervencije usklađene su sa razvojem politika EU u ovoj oblasti, poput **Zelene agende**, i relevantne su u kontekstu **pregovora o pristupanju EU za Poglavlje 27**, u skladu sa **Akcionim planom za ispunjenje završnih kriterijuma u Poglavlju 27** – Životna sredina i klimatske promjene. Operativni program će doprinijeti ispunjenju završnih kriterijuma broj 3, 4, 5 i 8, definisanih u zajedničkom stavu EU za Poglavlje 27.

Pored toga, Operativni program će zahtijevati uspostavljanje struktura i nadležnih organa za indirektno upravljanje od strane korisnika IPA III, u skladu sa članom 10 Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu; ove strukture su, u određenoj meri, slične onima potrebnim za sprovođenje Kohezione politike. U tom smislu, sprovođenje Operativnog programa biće proces učenja kroz praksu, odražavajući implementaciju fondova Kohezione politike, čime će se doprinijeti izgradnji kapaciteta za uspješno vođenje **pregovora u okviru Poglavlja 22**.

- **Programi ekonomskih reformi (ERP)**

Prema Programu ekonomskih reformi Crne Gore 2023-2025, jedan od izazova u daljem razvoju crnogorske privrede (vidi ERP-poglavlje 5.2. Izazov br. 1 Prepreke za podršku zelenoj tranziciji), tiče se podrške zelenoj tranziciji, prvenstveno kroz zaštitu životne sredine i ublažavanje i prilagođavanje efekata klimatskih promjena, sa posebnim fokusom na upravljanje komunalnim otpadom i otpadnim vodama.

4 Operativne karakteristike programa

4.1. Interakcija programa sa IPA III godišnjim akcionim planovima ili mjerama i intervencijama drugih donatora/međunarodnih finansijskih institucija

Akcioni dokument IPA 2016 (Izgradnja kapaciteta i aktivnosti vezane za akquis za sektor životne sredine i klimatske akcije) uključio je Aktivnost 3.2. „Podrška pripremi projekata u sektorima zaštite životne sredine i klimatskih akcija“. Ova aktivnost je uključivala:

- Identifikacija, pregled i izbor potencijalnih projekata za finansiranje, na osnovu metodologije jedinstvenog projekta za identifikaciju i selekciju projekata
- Programski dokumenta za finansiranje iz nacionalnih fondova, IPA II, međunarodnih finansijskih institucija i/ili drugih donatora,
- Podrška pripremi i dizajnu projekta.

U okviru ove aktivnosti pokrenut je ugovor o uslugama radi pružanja podrške crnogorskoj administraciji u sprovođenju Instrumenta za pretprijetnu pomoć (IPA) pri pripremi investicionih projekata, od kojih neki mogu biti finansirani kroz Operativni program za zaštitu životne sredine.

Akcioni dokument IPA 2021 (aktivnosti povezane sa pravnim tekovinama EU u politikama zaštite životne sredine i klimatskih promjena u Crnoj Gori) predviđa specifičan rezultat 9.3, koji je direktno povezan sa Operativnim programom za zaštitu životne sredine kao pripremna aktivnost: Rezultat 9.3.: Podrška programiranju i sprovođenju IPA III: preostali akcioni dokumenti pripremljeni i sprovedeni za period 2021-2027. Ovaj rezultat će se fokusirati na IPA programiranje i podršku za pripremu tenderskog dosijea.

- IPA III programiranje: Priprema relevantnih programskih dokumenata za sektor životne sredine i klimatskih akcija u skladu sa dinamikom i pristupom dogovorenim sa EK.
- Sprovođenje IPA III U okviru ove aktivnosti biće pripremljeni tenderski dosijei za projekte IPA III, u zavisnosti od dostupnosti i pouzdanosti dokumentacije i studija koje izradi Korisnik.

Akcioni dokument 2024 „Akcioni dokument za podršku EU za izgradnju kapaciteta Zelene agende u Crnoj Gori“ opisuje kako će IPA III podržati Crnu Goru u pripremnim aktivnostima za buduće sprovođenje Operativnog programa 2024-2027 „Životna sredina i klimatske promjene“ razvojem projektnog plana i unapređenjem administrativnih kapaciteta. Rezultat Akcionog dokumenta 2024 direktno je povezan sa Operativnim programom za zaštitu životne sredine.

Ishod 1. Poboljšana zrelost portfolija za zaštitu životne sredine i klimatske promjene. Obrazloženje: razvoj portfolija projekata biće ključan za povećanje kapaciteta za apsorpciju sredstava u budućem Operativnom programu za životnu sredinu.

Biće obezbijedena koordinacija sa relevantnim **Interreg IPA programima** (Hrvatska-Bosna i Hercegovina-Crna Gora, Južni Jadran (Italija-Albanija-Crna Gora), IPA Adria, Dunav, EURO MED, URBACT, Interreg Europe), kao i sa dve relevantne makroregionalne strategije za Jadransko-Jonski (EUSAIR) i Dunavski region kroz njihove procese ugradnje. Ovo je posebno važno jer su ovi programi jedini podjednako u režimu dijeljenog upravljanja, što pruža jedinstvenu priliku za izgradnju kapaciteta.

Što se tiče **Okvira za investicije Zapadnog Balkana (WBIF)**, fokus politike Operativnog programa za životnu sredinu mora biti definisan i usklađen sa WBIF-om, koji je najvažniji implementacioni instrument Ekonomskog i investicionog plana (EIP). Jasna podjela sektora između WBIF-a i Operativnog programa za životnu sredinu napravljena je u Uputstvu za pripremu i implementaciju Operativnih programa koje je pripremila DG NEAR. Predložena podjela ostavlja Operativni program za intervencije od nacionalnog značaja, dok će WBIF fokusirati na velike projekte sa potencijalnim regionalnim uticajem. Ovo je slučaj projekata koji se odnose na poboljšanje sistema za tretman otpadnih voda i snabdijevanje vodom za Kolašin, Rožaje i Mojkovac, gde WBIF pruža podršku IPA.

Što se tiče **međunarodnih finansijskih institucija**, kao što je pomenuto u poglavlju 2.4, koordinacija donatora će doprinijeti povećanju efikasnosti IPA sredstava, čime će se povećati uticaj EU bespovratnih sredstava. Bespovratna sredstva iz IPA pokriće iznos investicije koji nije vraćen putem tarifa (tj. finansijski jaz za projekte upravljanja otpadom ili vodama). S druge strane, na osnovu analize pristupačnosti, doprinos međunarodnih finansijskih institucija može pokriti iznos investicije koji se može povratiti putem tarifa.

Glavne međunarodne finansijske institucije aktivne u Crnoj Gori u sektoru zaštite životne sredine su:

- **Evropska investiciona banka (EIB)** ima značajnu sposobnost za uvećanje IPA sredstava, što je bio slučaj sa postrojenjem za tretman otpadnih voda u Bijelom Polju ili sistemom za upravljanje otpadnim vodama u Nikšiću.
- **KfW:** U oblasti snabdijevanja vodom i upravljanja otpadnim vodama, KfW je podržao razvoj infrastrukture za crnogorske primorske zajednice (Bar, Herceg Novi, Kotor, Tivat i Ulcinj) i u Podgorici od 2001. godine. Nastavak radova na izgradnji Eko-efikasne zgrade u Podgorici

Ostali donatori:

- Bilateralna saradnja sa **Republikom Italijom** na izgradnji eko efikasne zgrade namijenjene sjedištu Ministarstva ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera, donacijom od 7,624 miliona evra.

Saradnja sa **Globalnim fondom za životnu sredinu (GEF)**:

- GEF 7 programski ciklus: Projekat „Integrisanje biodiverziteta u sektorske politike i prakse i jačanje zaštite kritičnih tačaka biodiverziteta u Crnoj Gori“. Donacija GEF-a: 3.278.995 USD.
- GEF 8 ciklus programa: Za ovaj ciklus programa, procijenjena alokacija za Crnu Goru iznosi 6,29 miliona USD.
- Na kraju, saradnja sa **UNDP-om** će ojačati postignuća Operativnog programa za životnu sredinu u oblastima biodiverziteta, klimatskih promjena, degradacije zemljišta i cirkularne ekonomije (sa posebnim osvrtnom na selektivno prikupljanje otpada).

4.2. Opis programa

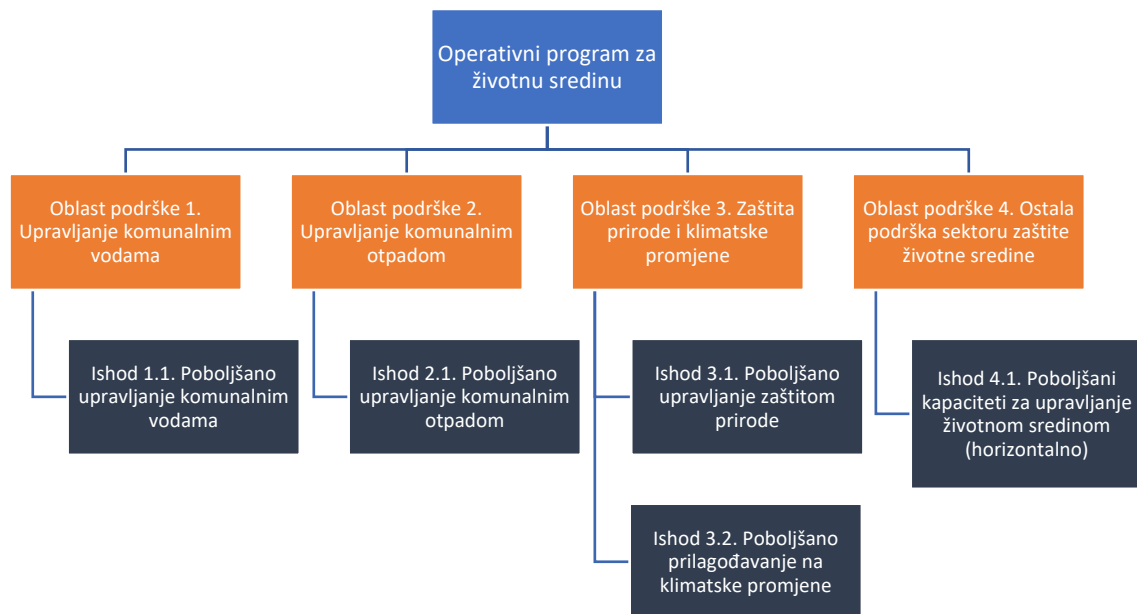
4.2.1. Logika intervencije

Opšti cilj je zaštita, očuvanje i unapređenje prirodnog kapitala Crne Gore i zaštita zdravlja i blagostanja građana od rizika i uticaja povezanih sa životnom sredinom.

Osnovna logika intervencije za ovaj Operativni program je da:

AKO Crna Gora uspješno implementira Operativni program 2024-2027 „Životna sredina i klimatske promjene“, pružajući izgradnju kapaciteta i ekološku infrastrukturu usklađenu sa pravnim tekovinama EU za Poglavlje 27, **ONDA** će napredovati u pregovorima o pristupanju za Poglavlje 27 **JER** će ovaj Operativni program doprinijeti uspjehu u postizanju **završnih kriterijuma broj 3** (tj. mjere za odvojeno prikupljanje otpada), **broj 4** (tj. mjere u vezi sa upravljanjem vodama i one vezane za prelazni period za Direktivu 91/271/EEC o tretmanu komunalnih otpadnih voda), **broj 5** (tj. mjere za upravljanje mrežom Natura 2000) i **broj 8** (tj. mjere za izgradnju kapaciteta), **A** Crna Gora će biti bolje pripremljena za implementaciju Kohezivne politike po pristupanju **JER** će IPA biti proces učenja kroz praksu, koji odražava implementaciju Evropskih strukturalnih i investicionih fondova..

Grafikon u nastavku prikazuje strategiju Operativnog programa za sektor zaštite životne sredine i klimatskih promjena:

Oblast podrške 1: Upravljanje komunalnim vodama:

Ishod ove akcije u oblasti podrške 1: Upravljanje komunalnim vodama je:

- Ishod 1.1. Poboljšano upravljanje komunalnim vodama

Tipologija rezultata koji će biti ostvareni ovom akcijom u **Oblasti podrške 1, doprinoseći Ishodu 1.1.** “Poboljšano upravljanje komunalnim vodama” su:

1.1.1. Tipologija rezultata povezanih sa snabdevanjem vodom:

- Sanirani bunari i vodozahvati
- Izgrađeni ili sanirani rezervoari za skladištenje vode
- Izgrađena ili sanirana vodovodna mreža

1.1.2. Tipologija rezultata povezanih sa upravljanjem otpadnim vodama:

- Izgrađena postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda
- Izgrađeni glavni kolektori za kanalizaciju
- Izgrađene ili sanirane sekundarne kanalizacione mreže

1.1.3. Tipologija rezultata povezanih sa izgradnjom kapaciteta za upravljanje otpadnim vodama na nivou opština:

- Obučeno i savjetovano osoblje
- Nacrt zakonodavstva u skladu sa pravnim tekovinama EU
- Pripremljene strategije (tj. za vodosnabdijevanje)
- Isporučena oprema za upravljanje vodama i nadzor

Osnovna logika intervencije za ovu **Oblast podrške broj 1** je da:

AKO Crna Gora unaprijedi infrastrukturu za **upravljanje vodama na opštinskom nivou** u skladu sa Nacionalnim strategijama i prema Akcionom planu za ispunjavanje završnih mjerila u Poglavlju 27 **I** poveća kapacitete za upravljanje vodnim ciklusom na svim nivoima (centralna vlada i opštine), **ONDA** će zemlja napredovati u postizanju mjerila za zatvaranje broj 4 (tj. onih mjera koje se odnose na upravljanje vodama i one koje se odnose na prelazni period za Direktivu 91/271/EEC za urbane otpadne vode), **POD USLOVOM DA** će institucije uključene u ovu oblast podrške doprinijeti, uz punu posvećenost na nivou odlučivanja za implementaciju pravnih tekovina EU za upravljanje vodama.

OBLAST PODRŠKE		TIPOLOŠKI REZULTATI
Oblast podrške 1: Upravljanje komunalnim vodama	Tipologija rezultata koji doprinose Ishodu 1.1. „Poboljšano upravljanje komunalnim vodama“	1.1.1. Tipologija rezultata povezanih sa snabdijevanjem vodom: • Sanirani bunari i vodozahvati • Izgrađeni ili sanirani rezervoari za skladištenje vode • Izgrađena ili sanirana vodovodna mreža
		1.1.2. Tipologija rezultata povezanih sa upravljanjem otpadnim vodama: • Izgrađena postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda • Izgrađeni glavni kolektori za kanalizaciju • Izgrađene ili sanirane sekundarne kanalizacione mreže
		1.1.3. Tipologija rezultata povezanih sa izgradnjom kapaciteta za upravljanje otpadnim vodama na nivou opština: • Obučeno i savjetovano osoblje • Nacrt zakonodavstva u skladu sa pravnim tekovinama EU • Pripremljene strategije (tj. za vodosnabdijevanje) • Isporučena oprema za upravljanje vodama i nadzor

Oblast podrške 2: Upravljanje komunalnim otpadom:

Ishod ove akcije u oblasti podrške 2: Upravljanje komunalnim otpadom je:

- Ishod 2.1. Poboljšano upravljanje komunalnim otpadom

Tipologija rezultata koji će biti ostvareni ovom akcijom u **Oblasti podrške 2, doprinoseći Ishodu 2.1. „Poboljšano upravljanje komunalnim otpadom“** su:

2.1.1. Tipologija rezultata koji se odnose na infrastrukturu za upravljanje komunalnim otpadom:

- Kontejneri za odvojeno sakupljanje tokova otpada su obezbijeđeni i funkcionalni
- Vozila za prikupljanje su obezbijeđena i funkcionalna
- Izgrađeni objekti za oporavak materijala (MRF).
- Izgrađena postrojenja za kompostiranje
- Izgrađena reciklažna dvorišta
- Izgrađeni objekti za prenos otpada
- Deponije su sanirane

2.1.2. Tipologija rezultata povezanih sa izgradnjom kapaciteta za upravljanje komunalnim otpadom:

- Obučeno i savjetovano osoblje
- Nacrt zakonodavstva u skladu sa pravnim tekovinama EU
- Pripremljene strategije (tj. za planove upravljanja komunalnim otpadom)
- Isporučena oprema za upravljanje otpadom i nadzor

- Kampanje za podizanje svijesti javnosti

Osnovna logika intervencije za ovu **Oblast podrške broj 2** je da:

AKO Crna Gora unaprijedi infrastrukturu za **upravljanje** komunalnim **otpadom** u skladu sa Nacionalnim strategijama i prema Akcionom planu za ispunjavanje završnih mjerila u Poglavlju 27 **I** poveća kapacitete za upravljanje ciklusom otpada na svim nivoima (centralna vlada i opštine), **TADA** će zemlja napredovati u postizanju zatvaranja Mjerila broj 3 (tj. mjera koje se odnose na upravljanje otpadom) **POD USLOVOM DA** će institucije koje učestvuju u upravljanju IPA-om doprinijeti, uz punu posvećenost i podršku na nivou donošenja odluka, da se sprovede novi Plan upravljanja otpadom koji treba da usvoji Crna Gora, uključujući jasnu definiciju slivnih područja.

OBLAST PODRŠKE		TIPOLOŠKI REZULTATI
Oblast podrške 2: Upravljanje komunalnim otpadom	Tipologija rezultata koji doprinose Ishodu 2.1. „Poboljšano upravljanje komunalnim otpadom“:	2.2.1. Tipologija rezultata koji se odnose na infrastrukturu za upravljanje komunalnim otpadom: • Kontejneri za odvojeno sakupljanje tokova otpada su obezbijeđeni i funkcionalni • Vozila za prikupljanje su obezbijeđena i funkcionalna • Izgrađeni objekti za oporavak materijala (MRF). • Izgrađena postrojenja za kompostiranje • Izgrađeno postrojenje za tretman otpada • Izgrađena reciklažna dvorišta • Izgrađeni objekti za prenos otpada • Deponije su sanirane
		2.2.2. Tipologija rezultata povezanih sa izgradnjom kapaciteta za upravljanje komunalnim otpadom: • Obučeno i savjetovano osoblje • Nacrt zakonodavstva u skladu sa pravnim tekovinama EU • Pripremljene strategije (tj. za planove upravljanja komunalnim otpadom) • Isporučena oprema za upravljanje otpadom i nadzor • Kampanje za podizanje svijesti javnosti

Oblast podrške 3: Zaštita prirode i klimatske promjene:

Ishodi ove akcije u oblasti podrške 3: Zaštita prirode i klimatske promjene su:

- Ishod 3.1. Poboljšano upravljanje zaštitom prirode
- Ishod 3.2. Poboljšano prilagođavanje na klimatske promjene

Tipologija rezultata koji će biti ostvareni ovom akcijom u **Oblasti podrške 3** koji doprinose odgovarajućim specifičnim ciljevima (ishodima) su:

3.1.1. Tipologija rezultata koji doprinose Ishodu 3.1. Poboljšano upravljanje zaštitom prirode:

- Izgrađen Centar za Konvenciju CITES
- Renovirani centri za posjetioce nacionalnih/prirodnih parkova
- Natura 2000: Postavljene su kabine za posmatranje ptica
- Natura 2000: Poboljšana infrastruktura (informacione table, ograde, centri za posjetioce, klupe, kante za smeće)

- Rekonstrukcija solane (uključujući mjere energetske efikasnosti za pumpne stanice) i infrastrukture za posjetioce u Parku prirode Ulcinjske solane prema akcionom planu poglavlja 27

3.2.1. Tipologija rezultata koji doprinose Ishodu 3.2: Poboljšano prilagođavanje na klimatske promjene:

- Rizik od poplava smanjen intervencijama na nivou riječnog sliva koje će dati prioritet ranjivim područjima.

Osnovna logika intervencije za ovu **Oblast podrške broj 3** je da:

AKO Crna Gora poboljša infrastrukturu za **zaštitu prirode** u skladu sa Nacionalnim strategijama i Akcionim planom za ispunjenje završnih kriterijuma u Poglavlju 27, **I AKO** Crna Gora nastavi sa usklađivanjem sa pravnim tekovinama EU u oblasti **klimatskih promjena**, **ONDA** će zemlja napredovati u postizanju završnog kriterijuma **broj 5** (tj. mjere vezane za **zaštitu prirode** i upravljanje mrežom Natura 2000), **POD USLOVOM** DA Crna Gora:

- Nastavi sa naporima da uspostavi mrežu Natura 2000 i obezbijedi efikasnu zaštitu prirodnih lokaliteta kao što je Ulcinjska solana.
- Efikasno sprovodi Nacionalnu strategiju za klimatske promjene do 2030. godine.
- Usvaja Nacionalnu strategiju za prilagođavanje klimatskim promjenama.
- Usvaja strategiju niske emisije ugljenika.
- Ispunjava svoje obaveze na međunarodnom nivou za klimu.

OBLAST PODRŠKE		TIPOLOŠKI REZULTATI
Oblast podrške 3: Zaštita prirode i klimatske promene	Tipologija rezultata koji doprinose Ishodu 3.1. Poboljšano upravljanje zaštitom prirode:	3.1.1. Tipologija rezultata koji doprinose poboljšanom upravljanju zaštitom prirode: • Izgrađen Centar za Konvenciju CITES • Renovirani centri za posjetioce nacionalnih/prirodnih parkova • Natura 2000: Postavljene su kabine za posmatranje ptica • Natura 2000: Poboljšana infrastruktura (informacione table, ograde, centri za posjetioce, klupe, kante za smeće) • Rekonstrukcija solane (uključujući mjere energetske efikasnosti za pumpne stanice) i infrastrukture za posjetioce u Parku prirode Ulcinjske solane prema akcionom planu poglavlja 27
	Tipologija rezultata koji doprinose Ishodu 3.2. Poboljšano prilagođavanje na klimatske promjene	3.2.1. Tipologija rezultata u vezi sa klimatskim promenama: • Rizik od poplava smanjen intervencijama na nivou riječnog sliva koje će dati prioritet ranjivim područjima.

Oblast podrške 4: Ostala podrška sektoru zaštite životne sredine:

Ishod ove akcije u oblasti podrške 4: Ostala podrška sektoru zaštite životne sredine je:

- Ishod 4.1. Poboljšani kapaciteti za upravljanje životnom sredinom (horizontalno)

Tipologija rezultata koji će biti ostvareni ovom akcijom u **Oblasti podrške 4** su:

4.1.1. Tipologija rezultata u vezi sa unapređenjem planiranja zaštite životne sredine:

- Revidiran Akcioni plan za ispunjavanje završnih merila u Poglavlju 27

- Pripremljeni troškovi usklađivanja i potrebe u smislu institucionalnog kapaciteta
- Završetak strateškog planiranja, izradom nedostajućih podsektorskih planova sprovođenja.
- Pripremljene strategije (tj. za bilo koji od podsektora osim vode i otpada)

4.1.2. Tipologija rezultata u vezi sa podrškom i izgradnjom kapaciteta za sprovođenje pravnih tekovina EU u oblasti zaštite životne sredine:

- Pripremljeni ekološki tehnički standardi i smjernice za sektor zaštite životne sredine i klimatskih promjena
- Obučeno i savjetovano osoblje
- Nacrt zakonodavstva u skladu sa pravnim tekovinama EU
- Istražena nova oblast za direktive o pticama i staništima
- Isporučena oprema za upravljanje i nadzor životne sredine
- Sprovedene kampanje podizanja svijesti javnosti

4.1.3. Tipologija rezultata u vezi sa civilnom zaštitom:

- Oprema za srednji urbani tim za potragu i spasavanje (MUSAR), koja omogućava da najmanje tri tima budu sertifikovana u skladu sa standardima Međunarodne grupe za savjetovanje u oblasti potraga i spasavanja (INSARAG), isporučena i potpuno funkcionalna.

4.1.4. Tipologija rezultata u vezi sa podrškom operativnoj strukturi za upravljanje operativnim programom:

- Osoblje strukture obučeno i obučeno za upravljanje operativnim programom
- Upravljački i informacioni sistem (MIS) za nadzor operativnog programa potpuno funkcionalan.
- Upravljačko tijelo je podržano da obavlja svoje funkcije u skladu sa Aneksom A Okvirnog finansijskog sporazuma o partnerstvu.
- Posrednički organ za finansijsko upravljanje (IBFM) je dobio podršku da obavlja svoje funkcije u skladu sa Aneksom A Okvirnog finansijskog sporazuma o partnerstvu.

Osnovna logika intervencije za ovu **Oblast podrške broj 4** je da:

- **AKO Crna Gora** poveća kapacitet za upravljanje životnom sredinom (horizontalno za sve podsektore osim za vodu i otpad koji su već pokriveni) i upravljanje Operativnim programom, **ONDA** će zemlja napredovati u postizanju **završnog kriterijuma broj 8** (tj. mjere vezane za **kapacitet administrativnih tijela** na svim nivoima), **POD USLOVOM DA**:
 - Vlada Crne Gore posvećena procesu evropskih integracija;
 - Osigurana je puna posvećenost i podrška na nivou donošenja odluka u okviru institucija uključenih u upravljanje Instrumentom za pretprijetupnu pomoć
 - Efikasna saradnja između korisnika, resornih ministarstava, opština i drugih javnih organa/agencija/nevladinih organizacija/organizacija civilnog društva;
 - Operativna struktura za sprovođenje Operativnog programa je akreditovana
 - Uloge i odgovornosti za Upravljačko tijelo, posrednička tijela (za upravljanje politikama i upravljanje finansijama) i korisnike dobro osmišljene i potpuno funkcionalne.

OBLAST PODRŠKE		TIPOLOŠKI REZULTATI
Oblast podrške 4: Ostala podrška sektoru zaštite životne sredine	Tipologija rezultata koji doprinose Ishodu 4.1. Poboljšani kapaciteti za upravljanje životnom sredinom	4.1.1. Tipologija rezultata u vezi sa unapređenjem planiranja zaštite životne sredine: • Revidiran Akcioni plan za ispunjavanje završnih mjerila u Poglavlju 27 • Pripremljeni troškovi usklađivanja i potrebe u smislu institucionalnog kapaciteta • Završetak strateškog planiranja, izradom nedostajućih podsektorskih planova sprovođenja. • Pripremljene strategije (tj. za bilo koji od podsektora osim vode i otpada)

	(horizontalno):	
		4.1.2. Tipologija rezultata u vezi sa podrškom i izgradnjom kapaciteta za sprovođenje pravnih tekovina EU u oblasti zaštite životne sredine: • Pripremljeni ekološki tehnički standardi i smjernice za sektor zaštite životne sredine i klimatskih promjena • Obučeno i savjetovano osoblje • Zakonodavstvo izrađeno u skladu sa pravnim tekovinama EU, uzimajući u obzir nove/ažurirane pravne tekovine EU tokom perioda sprovođenja • Istražena nova oblast za direktive o pticama i staništima • Isporučena oprema za upravljanje i nadzor životne sredine • Projekti spremni za sprovođenje • Sprovedene kampanje podizanja svijesti javnosti
		4.1.3. Tipologija rezultata u vezi sa civilnom zaštitom: • Oprema za srednji urbani tim za potragu i spasavanje (MUSAR), koja omogućava da najmanje tri tima budu sertifikovana u skladu sa standardima Međunarodne grupe za savjetovanje u oblasti potraga i spasavanja (INSARAG), isporučena i potpuno funkcionalna.
		4.1.4. Tipologija rezultata u vezi sa podrškom operativnoj strukturi za upravljanje operativnim programom: • Osoblje Operativne strukture obučeno i obučeno za upravljanje Operativnim programom • Upravljačko tijelo je podržano da obavlja svoje funkcije u skladu sa Aneksom A Okvirnog finansijskog sporazuma o partnerstvu. • Upravljački i informacioni sistem (MIS) za nadzor operativnog programa potpuno funkcionalan. • Posrednički organ za finansijsko upravljanje (IBFM) je dobio podršku da obavlja svoje funkcije u skladu sa Aneksom A Okvirnog finansijskog sporazuma o partnerstvu.

4.2.2 Detaljan opis svake oblasti podrške

Oblast podrške 1: Upravljanje komunalnim vodama

Obrazloženje

Uprkos tome što je Crna Gora u naprednoj fazi u usklađivanju zakonodavstva i procesu sprovođenja, u slučaju Direktive o vodi za piće, neophodna su nova ulaganja kako bi se garantovao odgovarajući sistem distribucije vode. Nivoi potrošnje vode su previsoki, posebno tokom ljeta kada su vodni resursi ograničeni. Ova nestašica vode je pogoršana lošim stanjem vodovodne mreže, koja gubi oko polovine vode za piće prije nego što stigne do potrošača – preko 90 odsto domaćinstava ima pristup vodi iz česme.

Ispuštanje otpadnih voda u vodna tijela je još jedan ozbiljan i zanemaren problem. U skoro svim opštinama otpadne vode se ili odvede u rijeke ili se infiltriraju u zemlju. Postojeća infrastruktura za otpadne vode u Crnoj Gori je veoma ograničena. Strateški master planovi za kanalizaciju i otpadne vode, jedan za centralni i sjeverni region, a drugi za primorje i Cetinje, preporučuju veoma ambiciozan investicioni program za postizanje cilja odgovarajuće sanitacije za sva područja do 2029. godine. Ovaj program i dalje važi, jer mnoge od potrebnih investicija nisu realizovane.

Biće potrebni veliki naponi tokom procesa sprovođenja IPA-e u čitavom sektoru. Biće potrebna ulaganja velikih razmjera, posebno vezana za izgradnju ili modernizaciju sistema za prikupljanje i prečišćavanje gradskih otpadnih voda, kao što je uvođenje novih tehnologija za prečišćavanje i snabdijevanje vodom, kao i univerzalni pristup bezbjednoj vodi, sa prioritetom za ugrožene zajednice.

Važeće zakonodavstvo EU:

Kvalitet vode ostaje problem za Crnu Goru. Neophodni su značajni naponi da se zakonodavstvo o vodama uskladi sa akquis-em i da se ono sprovede. Mreže za praćenje su nedovoljne, kao i administrativni kapaciteti za upravljanje vodnim ciklusom.

Neophodno je izgraditi neophodne administrativne kapacitete, uključujući sistem sprovođenja, stručnost i institucionalnu koordinaciju. Bez značajnih dodatnih napora, boljeg planiranja i povećanih resursa može biti teško postići dovoljan nivo usklađenosti u srednjem roku.

Za ovu aktivnost, postoje dva ključne EU direktive koja će usmjeravati glavne napore u smislu izgradnje kapaciteta i aktivnosti vezanih za pravne tekovine EU:

- Uredba Savjeta 2000/60/EC koja utvrđuje okvir za zajedničke aktivnosti u vezi sa vodama - Direktiva o vodama (WFD).
- Uredba Savjeta 91/271/EEC o tretmanu komunalnih otpadnih voda.

Aktivnosti vezane za pravne tekovine EU i izgradnju kapaciteta u okviru Operativnog programa pružiće podršku intervencijama predviđenim u „Akcionom planu za ispunjenje završnih kriterijuma u Poglavlju 27 - Životna sredina i klimatske promjene“.

Ishodi

Ishod 1.1.

- Poboljšano upravljanje komunalnim vodama

ISHODI	TIPOLOŠKI REZULTATI	POKAZATELJI REZULTATA	AKTIVNOSTI
Oblast podrške 1: Upravljanje komunalnim vodama.			
Ishod 1.1. Poboľjšano upravljanje komunalnim vodama Pokazatelji ishoda: • Broj ljudi koji imaju koristi od poboľšane usluge gradskog vodosnabdijevanja podržane investicijom • Izjednačen broj stanovnika koji koristi poboľšanu uslugu upravljanja otpadnim vodama podržanu investicijom, u skladu sa Uredbom Saveta 91/271/EEC.	1.1.1. Tipologija rezultata povezanih sa snabdijevanjem vodom: • Sanirani bunari i vodozahvati • Izgrađeni ili sanirani rezervoari za skladištenje vode • Izgrađena ili sanirana vodovodna mreža	• Dužina (km) novih ili unaprijedenih cijevi za distribucione sisteme javnog snabdijevanja vodom (Ind. 3.1.7.3)	• Unaprjeđenje sistema vodosnabdijevanja sanacijom bunara i vodozahvata, zamjenom akumulacionih rezervoara i proširenjem i sanacijom vodovodne mreže; • Povezivanje vodovodne infrastrukture za sve građane, uključujući i ugrožena romska naselja. • Priprema projekta (uključujući studije izvodljivosti, ekonomsku analizu troškova i koristi, procjenu uticaja na životnu sredinu, detaljan dizajn, tehničke specifikacije i tenderske dosjee) i upravljanje projektom (nadzor radova, kontrola kvaliteta, itd.).
	1.1.2. Tipologija rezultata povezanih sa upravljanjem otpadnim vodama: • Izgrađena postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda • Izgrađeni glavni kolektori za kanalizaciju • Izgrađene ili sanirane sekundarne kanalizacione mreže	• Dužina (km) novih ili unaprijedenih cijevi za javnu mrežu za prikupljanje otpadnih voda (Ind. 3.1.7.4.	• Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda, uključujući glavne kolektore za kanalizaciju u skladu sa Okvirnom direktivom o urbanim otpadnim vodama; • Obnova i/ili proširenje sekundarne kanalizacione mreže u gradovima. • Priprema projekta (uključujući studije izvodljivosti, ekonomsku analizu troškova i koristi, procjenu uticaja na životnu sredinu, detaljan dizajn, tehničke specifikacije i tenderske dosjee) i upravljanje projektom (nadzor radova, kontrola kvaliteta, itd.).
	1.1.3. Tipologija rezultata povezanih sa izgradnjom kapaciteta za upravljanje otpadnim vodama na nivou opština: • Obučeno i savjetovano osoblje • Načrt zakonodavstva u skladu sa pravnim tekovinama EU • Pripremljene strategije (tj. za vodosnabdijevanje) • Isporučena oprema za upravljanje vodama i nadzor	• Broj pripremljenih strategija • Broj obučenog osoblja	• Završetak strateškog planiranja, pripremom nedostajućih planova sprovođenja za podsektore upravljanja vodama. • Izgradnja kapaciteta na nacionalnom i lokalnom nivou za implementaciju i sprovođenje zakonodavstva u oblasti upravljanja vodama. Aktivnosti izgradnje kapaciteta će obuhvatiti: Obuke i mentorstvo, tehnička pomoć za podršku sprovođenju, unaprjeđenje sistema za nadzor voda itd.

Vrste aktivnosti i rezultata

Aktivnosti povezane sa Ishodom: 1.1. Poboľjšano upravljanje komunalnim vodama

Opis prihvatljivih aktivnosti uključujući velike projekte:

1.1.1. Aktivnosti povezane sa vodosnabdijevanjem:

- Unaprjeđenje sistema vodosnabdijevanja sanacijom bunara i vodozahvata, zamjenom akumulacionih rezervoara i proširenjem i sanacijom vodovodne mreže;
- Povezivanje vodovodne infrastrukture za sve građane, uključujući i ugrožena romska naselja.
- Priprema projekta (uključujući studije izvodljivosti, ekonomsku analizu troškova i koristi, procjenu uticaja na životnu sredinu, detaljan dizajn, tehničke specifikacije i tenderske dosjee) i upravljanje projektom (nadzor radova, kontrola kvaliteta, itd.).

1.1.2. Aktivnosti povezane sa upravljanjem otpadnim vodama:

- Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda, uključujući glavne kolektore za kanalizaciju u skladu sa Okvirnom direktivom o urbanim otpadnim vodama;
- Obnova i/ili proširenje sekundarne kanalizacione mreže u gradovima.
- Priprema projekta (uključujući studije izvodljivosti, ekonomsku analizu troškova i koristi, procjenu uticaja na životnu sredinu, detaljan dizajn, tehničke specifikacije i tenderske dosjee) i upravljanje projektom (nadzor radova, kontrola kvaliteta, itd.).

1.1.3. Aktivnosti povezane sa izgradnjom kapaciteta za upravljanje komunalnim vodama:

- Završetak strateškog planiranja kroz izradu nedostajućih planskih dokumenata za sprovođenje u potsektoru upravljanja vodama.
- Izgradnja kapaciteta na nacionalnom i lokalnom nivou za implementaciju i sprovođenje zakonodavstva u oblasti upravljanja vodama. Aktivnosti izgradnje kapaciteta će obuhvatiti: Obuke i mentorstvo, tehnička pomoć za podršku sprovođenju, unaprjeđenje sistema za nadzor voda itd.

Tipologija rezultata koji doprinose Ishodu 1.1:

Tipologija rezultata koji će biti ostvareni ovom akcijom u Oblasti podrške 1 su:

1.1.1. Tipologija rezultata povezanih sa snabdijevanjem vodom:

- Sanirani bunari i vodozahvati
- Izgrađeni ili sanirani rezervoari za skladištenje vode
- Izgrađena ili sanirana vodovodna mreža

1.1.2. Tipologija rezultata povezanih sa upravljanjem otpadnim vodama:

- Izgrađena postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda
- Izgrađeni glavni kolektori za kanalizaciju
- Izgrađene ili sanirane sekundarne kanalizacione mreže

1.1.3. Tipologija rezultata povezanih sa izgradnjom kapaciteta za upravljanje otpadnim vodama na nivou opština:

- Obučeno i savjetovano osoblje
- Nacrt zakonodavstva u skladu sa pravnim tekovinama EU
- Pripremljene strategije (tj. za vodosnabdijevanje)
- Isporučena oprema za upravljanje vodama i nadzor

Načini isporuke:

Ugovori o tviningu, ugovori o javnoj nabavci radova, usluge i snabdijevanja pod indirektnim upravljanjem od strane korisnika IPA sredstava

Krajnji primaoci i ciljne grupe:

- Krajnji primaoci: Opštine zadužene za vodoprivrednu infrastrukturu

Uslovi:

- Glavni planovi za mjere urbanih otpadnih voda i plan za sprovođenje posebne Direktive za Direktivu o pročišćavanju urbanih otpadnih voda su na snazi
- Jasan institucionalni i pravni okvir za privlačenje drugih izvora finansiranja, odnosno međunarodnih finansijskih institucija i javno-privatnog partnerstva

Ciljevi i pokazatelji

Tabela: Pokazatelji uticaja/ishoda/rezultata za ishod 1.1 Poboljšano upravljanje opštinskim vodama

Pokazatelji	Osnovna godina 2023.	Konačni cilj 2030.	Izvor verifikacije
Pokazatelji uticaja			
Nivo usklađenosti sa Direktivom o prečišćavanju komunalnih otpadnih voda: % ukupnog generisanog opterećenja koje se tretira biološkim postupkom (Član 4)	33%	50%	Izvještaj o stanju životne sredine Agencije za zaštitu životne sredine
Pokazatelji ishoda			
Broj ljudi koji imaju koristi od poboljšane usluge gradskog vodosnabdijevanja podržane investicijom	-	47.150	Izvještaj o napretku Operativnog programa
Izjednačen broj stanovnika koji koristi poboljšanu uslugu upravljanja otpadnim vodama podržanu investicijom, u skladu sa Uredbom Savjeta 91/271/EEC.	-	20.000	Izvještaj o napretku Operativnog programa
Pokazatelji rezultata			
Dužina (km) novih ili unaprijeđenih cijevi za distribucione sisteme javnog snabdijevanja vodom (Ind. 3.1.7.3)	-	10	Izvještaj o napretku Operativnog programa
Dužina (km) novih ili unaprijeđenih cijevi za javnu mrežu za prikupljanje otpadnih voda (Ind. 3.1.7.4.	-	5	Izvještaj o napretku Operativnog programa
Broj pripremljenih strategija	-	1	Izvještaj o napretku Operativnog programa
Broj obučenog osoblja	-	250	Izvještaj o napretku Operativnog programa

Oblast podrške 2: Upravljanje komunalnim otpadom

Obrazloženje

Trenutno upravljanje otpadom u Crnoj Gori se u velikoj mjeri oslanja na deponovanje, što je neodrživo i nesaglasno sa evropskim direktivama i usvojenim nacionalnim zakonodavstvom. Crna Gora se suočava sa značajnim problemima u upravljanju svim vrstama otpada. Sadašnji sistem prikupljanja i odlaganja otpada je takav da ne predviđa razdvajanje otpada i odvojeni tretman različitih vrsta otpada, dok u principu odlaganje neopasnog industrijskog, komunalnog i opasnog otpada ne ispunjava željene ekološke standarde.

Što se tiče komunalnog otpada, procenat stanovništva obuhvaćenog organizovanim sistemom prikupljanja otpada je prilično nizak i nezadovoljavajući. Potrebno je razviti integrisani sistem upravljanja čvrstim otpadom u skladu sa Nacionalnim planom upravljanja otpadom Crne Gore 2015-2020; ovo će iskoristiti niz opcija, uključujući minimizaciju otpada, reciklažu, kompostiranje, odlaganje na deponijama i spaljivanje.

Intervencije u upravljanju otpadom finansirane u okviru ovog Operativnog programa moraju doprinijeti:

- Samodovoljnost u upravljanju otpadom;
- Nove regionalne deponije u skladu sa standardima EU;
- Integralni sistem u postupanju sa otpadom;
- Smanjenje količine otpada;
- Smanjenje količine otpada koji se odlaže na deponije primarnim odvajanjem otpada koji se može ponovo koristiti;
- Smanjenje negativnog uticaja otpada na životnu sredinu;
- Upravljanje otpadom na principima održivog razvoja;

Zbog ograničenja sredstava, naponi će biti koncentrisani na minimiziranje gradskog čvrstog otpada, reciklažu i odvojeno sakupljanje. Prije donošenja bilo kakve odluke o izgradnji novih deponija, pažnju treba posvetiti povećanju **napora ka minimizaciji otpada kroz prevenciju otpada, odvojeno sakupljanje i reciklažu.** Takve mjere su znatno jeftinije od izgradnje nove teške infrastrukture; oni takođe daju efekat na ciljeve evropske hijerarhije otpada i evropske politike upravljanja otpadom.

Sprovođenje sistema odvojenog prikupljanja za specifične tokove otpada zahtijevaće ne samo fizičku infrastrukturu, već i postavljanje kampanja za podizanje svijesti. U cilju podsticanja aktivnosti vezanih za sistem odvojenog prikupljanja, Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera je 2017. godine pripremio Model opštinske uredbe za odvojeno sakupljanje komunalnog otpada. Nekoliko opština, koje se pridržavaju ovog modela, već su započele pripremu njegovih propisa. Ipak, biće potrebna buduća podrška za sprovođenje ovih propisa.

Važeće zakonodavstvo EU:

Crna Gora je postigla dobar nivo usklađenosti sa zakonodavstvom o Okvirnoj direktivi o otpadu, deponijama, WEEE, otpadu od ambalaže, vozilima na kraju životnog veka, PCB/PCT i mulju iz kanalizacije. Međutim, sprovođenje je još uvijek u ranoj fazi i u većini slučajeva ne postoji pouzdano planiranje sprovođenja mjera i predviđenih investicija. Potrebna su velika ulaganja u proces sprovođenja pravnog okvira EU u cjelokupnom sektoru. Sprovođenje će zahtijevati ne samo velika ulaganja, već i dalje jačanje administrativnih kapaciteta na nacionalnom i lokalnom nivou; administrativni kapaciteti u sektoru otpada na centralnom, a naročito na lokalnom nivou, nisu dovoljno razvijeni da se preduzme puna primjena zakonodavstva, uprkos tome što je postignut visok nivo premiještanja.

Aktivnosti vezane za pravne tekovine EU i izgradnju kapaciteta u okviru Operativnog programa pružiće podršku intervencijama predviđenim u „**Akcionom planu za ispunjenje završnih kriterijuma u Poglavlju 27 – Životna sredina i klimatske promjene**”.

Ishodi

Ishod 2.1.

- Poboljšano upravljanje komunalnim otpadom

Oblast podrške 2: Upravljanje komunalnim otpadom.			
Ishod 2.1. Poboľšano upravljanje komunalnim otpadom Pokazatelj ishoda: Broj ljudi koji imaju koristi od poboľšane usluge prikupljanja i odlaganja gradskog otpada podržane ovim ulaganjem	2.1.1. Tipologija rezultata u vezi sa upravljanjem komunalnim otpadom: - Kontejneri za odvojeno sakupljanje tokova otpada su obezbijeđeni i funkcionalni - Vozila za prikupljanje su obezbijeđena i funkcionalna - Izgrađeni objekti za oporavak materijala (MRF). - Izgrađena postrojenja za kompostiranje - Izgrađena reciklažna dvorišta - Izgrađeni objekti za prenos otpada - Deponije su sanirane	- Broj novih kontejnera za odvojeno sakupljanje reciklabilnog otpada - Broj kamiona za sabijanje za odvojeno sakupljanje - Broj novih centara za civilno blagostanje (reciklažna dvorišta)	- Ulaganja u infrastrukturu za upravljanje komunalnim čvrstim otpadom: Izgradnja i uspostavljanje sistema sakupljanja i metoda odvajanja uključujući: - Uspostavljanje odvojenog sakupljanja uključujući odvojeno prikupljanje tokova otpada; - Razvoj usluga sakupljanja: obezbjeđivanje sabirnih vozila (kompakt kamioni), kontejnera, vozila za čišćenje kanti, itd; - Poboľšanje objekata za upravljanje otpadom, uključujući izgradnju objekata za reciklažu materijala (MRF), postrojenja za kompostiranje, postrojenja za obradu otpada ili centara za komunalne usluge (dvorišta za reciklažu); - Razvoj transfernih objekata kao što je izgradnja transferne/tranzitne (rasute) stanice, nabavka vozila; - Sanacija deponija; - Priprema tehničke dokumentacije (studija izvodljivosti, analiza troškova i koristi, procjene uticaja na životnu sredinu itd.) za nastavak daljih ulaganja.
	2.1.2. Tipologija rezultata povezanih sa izgradnjom kapaciteta za upravljanje komunalnim otpadom: - Obučeno i savjetovano osoblje - Nacrt zakonodavstva u skladu sa pravnim tekovinama EU - Pripremljene strategije (tj. za planove upravljanja komunalnim otpadom) - Isporučena oprema za upravljanje otpadom i nadzor - Kampanje za podizanje svijesti javnosti	- Broj pripremljenih strategija - Broj obučenog osoblja - Broj ljudi do kojih je došlo kampanjama za podizanje svijesti koje finansira EU	- Unaprjeđenje sistema upravljanja otpadom uvođenjem praksi upravljanja imovinom koje omogućavaju donošenje odluka zasnovano na dokazima i određivanje prioriteta investicija u infrastrukturu. - Završetak strateškog planiranja, izradom nedostajućih podsektorskih planova sprovođenja za upravljanje otpadom - Jačanje kapaciteta na nacionalnom i lokalnom nivou za realizaciju i sprovođenje zakona o upravljanju otpadom, uključujući praćenje otpada, biće potrebna posebna tehnička pomoć za uspostavljanje Integrisanog sistema upravljanja otpadom i podršku procesu za uspostavljanje sistema odvojenog prikupljanja. Aktivnosti izgradnje kapaciteta će obuhvatiti: Obuka i mentorstvo, tehnička pomoć za podršku implementaciji, unaprjeđenje sistema za praćenje otpada. - Kampanje podizanja javne svijesti, uključujući i škole, za smanjenje proizvodnje otpada i promovisanje odvojenog prikupljanja i reciklaže

Vrste aktivnosti i rezultata

Aktivnosti povezane sa Ishodom: 2.1. Poboľšano upravljanje komunalnim otpadom

Opis prihvatljivih aktivnosti uključujući velike projekte:

2.1.1. Aktivnosti vezane za infrastrukturu za upravljanje komunalnim otpadom:

- Ulaganja u infrastrukturu za upravljanje komunalnim čvrstim otpadom: Izgradnja i uspostavljanje sistema sakupljanja i metoda odvajanja uključujući:
 - Uspostavljanje odvojenog sakupljanja uključujući odvojeno prikupljanje tokova otpada;
 - Razvoj usluga sakupljanja: obezbjeđivanje sabirnih vozila (kompakt kamioni), kontejnera, vozila za čišćenje kanti, itd;
 - Poboľšanje objekata za upravljanje otpadom, uključujući izgradnju objekata za reciklažu materijala (MRF), postrojenja za kompostiranje, postrojenja za obradu otpada ili centara za komunalne usluge (dvorišta za reciklažu);
 - Razvoj transfernih objekata kao što je izgradnja transferne/tranzitne (rasute) stanice, nabavka vozila;
- Sanacija deponija;
- Priprema tehničke dokumentacije (studija izvodljivosti, analiza troškova i koristi, procjene uticaja na životnu sredinu itd.) za nastavak daljih ulaganja.

2.1.2. Aktivnosti vezane za izgradnju kapaciteta za upravljanje komunalnim otpadom:

- Unaprjeđenje sistema upravljanja otpadom uvođenjem praksi upravljanja imovinom koje omogućavaju donošenje odluka zasnovano na dokazima i određivanje prioriteta investicija u infrastrukturu.
- Završetak strateškog planiranja, izradom nedostajućih podsektorskih planova sprovođenja za upravljanje otpadom.

- Jačanje kapaciteta na nacionalnom i lokalnom nivou za realizaciju i sprovođenje zakona o upravljanju otpadom, uključujući praćenje otpada, biće potrebna posebna tehnička pomoć za uspostavljanje Integrisanog sistema upravljanja otpadom i podršku procesu za uspostavljanje sistema odvojenog prikupljanja. Aktivnosti izgradnje kapaciteta će obuhvatiti: Obuka i mentorstvo, tehnička pomoć za podršku implementaciji, unaprjeđenje sistema za praćenje otpada.
- Kampanje podizanja javne svijesti, uključujući i škole, za smanjenje proizvodnje otpada i promovisanje odvojenog prikupljanja i reciklaže.

Tipologija rezultata koji doprinose Ishodu 2.1:

Tipologija rezultata koji će biti ostvareni ovom akcijom u **Oblasti podrške 2** su:

2.1.1. Tipologija rezultata koji se odnose na infrastrukturu za upravljanje komunalnim otpadom:

- Kontejneri za odvojeno sakupljanje tokova otpada su obezbijedjeni i funkcionalni;
- Vozila za prikupljanje su obezbijedjena i funkcionalna;
- Izgrađeni objekti za oporavak materijala (MRF);
- Izgrađena postrojenja za kompostiranje;
- Izgrađena reciklažna dvorišta;
- Izgrađeni objekti za prenos otpada;
- Deponije su sanirane.

2.1.2. Tipologija rezultata povezanih sa izgradnjom kapaciteta za upravljanje komunalnim otpadom:

- Obučeno i savjetovano osoblje;
- Nacrt zakonodavstva u skladu sa pravnim tekovinama EU;
- Pripremljene strategije (tj. za planove upravljanja komunalnim otpadom);
- Isporučena oprema za upravljanje otpadom i nadzor;
- Kampanje za podizanje svijesti javnosti.

Načini isporuke:

Ugovori o tviningu, ugovori o javnoj nabavci radova, usluge i snabdijevanja pod indirektnim upravljanjem od strane korisnika IPA sredstava

Krajnji primaoci i ciljne grupe:

- Krajnji primaoci: Opštine zadužene za infrastrukturu upravljanja otpadom

Uslovi:

- Crna Gora odlučuje o svom sistemu upravljanja otpadom usvajanjem novog Nacionalnog plana upravljanja otpadom sa jasnim slivnim područjima
- Vlada usvojila novi Zakon o upravljanju otpadom
- Jasan institucionalni i pravni okvir za privlačenje drugih izvora finansiranja, odnosno međunarodnih finansijskih institucija i javno-privatnog partnerstva

Ciljevi i pokazatelji

Tabela: Pokazatelji uticaja/ishoda/rezultata za ishod 2.1 Poboljšano upravljanje komunalnim otpadom

Pokazatelji	Osnovna godina	Konačni cilj 2030.	Izvor verifikacije
Pokazatelji uticaja			
Odvojeno sakupljeni otpad u Crnoj Gori	20,9%	50%	Izveštaj o stanju životne sredine Agencije za zaštitu životne sredine
Pokazatelji ishoda			
Broj ljudi koji imaju koristi od poboljšane usluge prikupljanja i odlaganja gradskog otpada podržane ovim ulaganjem	-	200.000	Izveštaj o napretku Operativnog programa

Pokazatelji rezultata			
Broj novih kontejnera za odvojeno sakupljanje reciklabilnog otpada	-	1.600	Izvještaj o napretku Operativnog programa
Broj kamiona za sabijanje za odvojeno sakupljanje	-	15	Izvještaj o napretku Operativnog programa
Broj novih centara za civilno blagostanje (reciklažna dvorišta)	-	5	Izvještaj o napretku Operativnog programa
Broj pripremljenih strategija	-	1	Izvještaj o napretku Operativnog programa
Broj obučenog osoblja	-	50	Izvještaj o napretku Operativnog programa
Broj ljudi do kojih je došlo kampanjama za podizanje svijesti koje finansira EU	-	300.000	Izvještaj o napretku Operativnog programa

Oblast podrške 3: Zaštita prirode i klimatske promjene

Obrazloženje

Zaštita prirode:

Izazovi u oblasti zaštite prirode povezani su sa ograničenim kadrovskim kapacitetima na nacionalnom i lokalnom nivou u institucijama vlasti u pogledu broja službenika i stručnjaka koji se bave određenim specifičnim temama. To se najviše odnosi na ekspertizu i naučno-istraživački rad za pojedine taksonomske kategorije i primjenu specifičnih metodologija i prikupljanje podataka u skladu sa **standardima NATURA 2000**. U tom kontekstu biće neophodno dobiti stručnu pomoć zemalja članica EU. Takođe, značajan izazov predstavlja obezbjeđivanje dovoljnog iznosa finansijskih sredstava koji će pratiti realizaciju aktivnosti planiranom dinamikom. Što se tiče identifikacije potencijalnih područja prirode 2000, tokom 2022. godine mapirano je dodatnih 12% kopnene teritorije Crne Gore, a planirano je da do 2023. godine dostigne 47% ukupne površine. Prikupljanje podataka u cilju identifikacije potencijalnih Natura 2000 nastaviće se tokom 2023. godine, jer su iz državnog budžeta izdvojena potrebna sredstva za nastavak istraživanja, kako na kopnu, tako iu morskom okruženju.

U tom smislu, **prioritet Operativnog programa za zaštitu prirode biće doprinos sprovođenju Nacionalne strategije za biodiverzitet, pomoć u pripremi za sprovođenje sistema NATURA 2000** i ispunjavanje obaveza proisteklih iz **međunarodnih konvencija**.

Natura 2000 je preduslov za pristupanje Crne Gore Evropskoj uniji i jedan od osnovnih mehanizama zaštite prirode u EU. Pravne osnove sistema zaštite predstavljaju staništa i Direktiva o pticama. Obaveza u vezi sa mrežom Natura 2000 definisana je otvarajućim kriterijumom za Poglavlje 27.

Crna Gora je u ovoj oblasti dobila završni reper, koji se odnosi na podnošenje Evropskoj komisiji liste predloženih Natura 2000 područja, koja u dovoljnoj mjeri obuhvata tipove staništa i vrste u skladu sa zahtjevima Direktive o pticama i staništima. Očekuje se da će ovim završnim mjerilom Crna Gora pokazati svoj kapacitet za upravljanje mrežom Natura 2000 i efikasnu implementaciju neophodnih mjera očuvanja koje dovode do poboljšanja statusa očuvanja uključujući i **Ulcinjску solanu**.

Neophodno je uspostaviti i ojačati institucionalne kapacitete i koordinaciju za efikasno sprovođenje evropskog sistema u oblasti zaštite prirode, kako bi se postigli nacionalni ciljevi usklađeni sa politikom EU.

Kada je riječ o institucionalnoj organizaciji, kompetencijama i kapacitetima dostupnim za efikasno prenošenje zakonodavstva EU i sprovođenje nacionalnog zakonodavstva u oblasti zaštite prirode, EU naglašava značaj daljeg razvoja administrativnih kapaciteta, naročito na regionalnom i lokalnom nivou, kao i potrebu za daljim razvojem mehanizama koordinacije i kontinuiranim unapređenjem saradnje među različitim administrativnim telima koja su uključena u implementaciju i primjenu zakonodavstva EU u ovoj oblasti. S tim u vezi, EU apeluje na Crnu Goru da podnese Akcioni plan koji se bavi ovim pitanjem.

Uspjeh u primjeni pravnih tekovina EU u oblasti zaštite prirode u velikoj mjeri zavisi od međusobne saradnje sektora zaštite životne sredine i drugih relevantnih sektora (prostorno planiranje, poljoprivreda, ruralni razvoj,

šumarstvo, lov i dr.). Stoga izazov može biti i kompatibilnost planiranja i integracije mjera zaštite prirode u druge sektorske planove i politike. Glavni alati koji se koriste za integraciju biodiverziteta u druge sektorske strategije, politike i planove do sada su procjene uticaja – kako na nivou strategija i planova (Strateške procjene uticaja na životnu sredinu ili SEA), tako i na nivou projekata (Procjene uticaja na životnu sredinu ili EIA).

Klimatske promjene:

Prilagođavanje klimatskim mjerama:

Predviđene promjene temperature i padavinskog režima Crne Gore, neminovno će uticati na različite prirodne i društvene sisteme koji su im izloženi.

Treća nacionalna komunikacija o klimatskim mjerama analizira stanje crnogorske klime i uticaj njenih promjena u šest različitih kategorija, i to:

1. vodni resursi (npr. poplave rijeka);
2. šumarstvo (npr. razvoj različitih štetočina i bolesti usljed porasta temperature i smanjenja količine padavina, indeks rasprostranjenosti vrsta šumskog drveća);
3. poljoprivreda (npr. produktivnost biljaka usljed povećanja temperature) i stočarstvo (npr. produktivnost stoke usljed povećanja temperature);
4. Morski ekosistemi i ribarstvo.
5. Obala i priobalni region (npr. povećanje temperature površine mora, porast nivoa mora);
6. Ljudsko zdravlje (npr. češći toplotni talasi, poplave, alergije respiratornog trakta izazvane polenom, posebno kod djece, češći srčani zastoji i moždani udari tokom perioda niskog vazdušnog pritiska, velike fluktuacije temperatura i sparnih dana).
7. Urbana područja (toplotni talasi, kišni talasi, atmosfersko zagađenje, itd.).

Mjere prilagođavanja se preporučuju za bilo koji od gore navedenih sektora. Međutim, za ovaj Operativni program, prva kategorija „voda“ je posebno relevantna zbog visokog rizika od poplava u zemlji.

Važeće zakonodavstvo EU:

- Direktiva o pticama (Direktiva 79/409/EEC) izmijenjena Direktivom 2009/147/EC
- Direktiva o staništima (Direktiva Savjeta 92/43/EEC)
- Direktiva 83/129/EEC uvoz kože određenih mladunaca tuljana i proizvoda dobijenih od njih
- Uredba (EC) br. 1007/2009 o trgovini proizvodima od foka
- Uredba Savjeta (EEC) br. 3254/91 o zabrani upotrebe zamki za noge.
- Okvirna direktiva o morskoj strategiji (MSFD, 2008/56/EC)
- Uredba (EU) 2021/1119 o uspostavljanju okvira za postizanje klimatske neutralnosti i o izmjenama i dopunama Uredbe (EZ) br. 401/2009 i (EU) 2018/1999 („Evropski zakon o klimi“);
- Izvršna uredba (EU) 2020/1208 o strukturi, formatu, procesima podnošenja i reviziji informacija u skladu sa Uredbom (EU) 2018/1999.
- Uredba (EU) 2018/842 o smanjenju emisije gasova staklene bašte u sektorima industrijskih procesa i upotrebe proizvoda.
- Direktiva 2008/50/EC kvaliteta ambijentalnog vazduha i čistiji vazduh za Evropu, do 31. decembra 2027. godine;
- Direktiva 2010/75/EU (Direktiva o industrijskim emisijama), do 1. januara 2030. godine;

Ishodi

Ishod 3.1.

- Poboljšano upravljanje zaštitom prirode

Ishod 3.2.

- Poboljšano prilagođavanje na klimatske promjene

Oblast podrške 3: Zaštita prirode i klimatske promjene.			
Ishod 3.1. Poboljšano upravljanje zaštitom prirode Pokazatelj ishoda: • Površine morskih, kopnenih i slatkovodnih ekosistema pod a) zaštitom, b) održivim upravljanjem uz podršku EPA.	3.1.1. Tipologija rezultata koji doprinose Ishodu 3.1. Poboljšano upravljanje zaštitom prirode: • Izgrađen Centar za Konvenciju CITES • Renovirani centri za posjetioce nacionalnih/prirodnih parkova • Natura 2000: Postavljene su kabine za posmatranje ptica • Natura 2000: Poboljšana infrastruktura (informacione table, ograde, centri za posjetioce, kante za smeće) • Rekonstrukcija solana (uključujući mere energetske efikasnosti za pumpne stanice) i infrastrukture za posjetioce u Prirodnom parku Ulcinjska solana u skladu sa akcijskim planom za poglavlje 27.	• Broj obnovljenih objekata za zaštitu prirode	3.1.1. Aktivnosti povezane sa infrastrukturom zaštite prirode: • Fizička infrastruktura za zaštitu prirode: ○ Kongresni centri CITES ○ Centri za posjetioce nacionalnih/prirodnih parkova ○ Rekonstrukcija zgrada, uključujući sanaciju kanala za punjenje vode, itd u Natura 2000 prostorima ○ Infrastruktura vezana za Natura 2000 (tj. kabine za posmatranje ptica, sanacija zemljišta za gniježđenje ptica), infrastrukturno opremanje zaštićenih područja gdje je potrebno (info table, ograde, centri za posjetioce, klupe, kante za smeće), postavljanje vještačkih ostrva za gniježđenje ○ Rekonstrukcija solane (uključujući mjere energetske efikasnosti za pumpne stanice) i infrastrukture za posjetioce u Prirodnom parku Ulcinjska solana u skladu sa akcionim planom za poglavlje 27. • Sanacija oštećenih prirodnih prostora • Dalja podrška efikasnom sprovođenju mreže Natura 2000
Ishod 3.2. Poboljšano prilagođavanje na klimatske promjene Pokazatelj ishoda: • Broj riječnih slivova sa smanjenim rizikom od poplava	3.2.1. Tipologija rezultata koji doprinose Ishodu 3.2. Poboljšano prilagođavanje na klimatske promjene: • Rizik od poplava smanjen intervencijama na nivou riječnog sliva koje će dati prioritet ranjivim područjima.	• Broj metara obnovljenih nasipa	3.2.1. Aktivnosti u vezi sa infrastrukturom klimatskih promjena: • Nasipi ili druga infrastruktura za upravljanje rijekom potrebna za ublažavanje opasnosti i katastrofa u vezi sa vodom (tj. rizika od poplava) i doprinose održivoj regulaciji riječnog toka.

Vrste aktivnosti i rezultata**Aktivnosti povezane sa Ishodom: 3.1. Poboljšano upravljanje zaštitom prirode****Opis prihvatljivih aktivnosti uključujući velike projekte:****3.1.1. Aktivnosti povezane sa infrastrukturom zaštite prirode:**

- Fizička infrastruktura za zaštitu prirode:
 - Kongresni centri CITES
 - Centri za posjetioce nacionalnih/prirodnih parkova
 - Rekonstrukcija zgrada, uključujući sanaciju kanala za punjenje vode, itd u Natura 2000 prostorima
 - Infrastruktura vezana za Natura 2000 (tj. kabine za posmatranje ptica, sanacija zemljišta za gniježđenje ptica), infrastrukturno opremanje zaštićenih područja gdje je potrebno (info table, ograde, centri za posjetioce, klupe, kante za smeće), postavljanje vještačkih ostrva za gniježđenje
 - Rekonstrukcija solane (uključujući mjere energetske efikasnosti za pumpne stanice) i infrastrukture za posjetioce u Parku prirode Ulcinjske solane prema akcionom planu poglavlja 27
- Sanacija oštećenih prirodnih prostora
- Dalja podrška efikasnom sprovođenju mreže Natura 2000

3.1.1. Tipologija rezultata koji doprinose Ishodu 3.1. Poboljšano upravljanje zaštitom prirode:

- Izgrađen Centar za Konvenciju CITES
- Renovirani centri za posjetioce nacionalnih/prirodnih parkova
- Natura 2000: Postavljene su kabine za posmatranje ptica
- Natura 2000: Poboljšana infrastruktura (informacione table, ograde, centri za posjetioce, klupe, kante za smeće)
- Rekonstrukcija solane (uključujući mjere energetske efikasnosti za pumpne stanice) i infrastrukture za posjetioce u Parku prirode Ulcinjske solane prema akcionom planu poglavlja 27

Načini isporuke:

Ugovori o tviningu, ugovori o javnoj nabavci radova, usluge i snabdijevanja pod indirektnim upravljanjem od strane korisnika IPA sredstava

Krajnji primaoci i ciljne grupe:

- Krajnji primaoci: Nacionalne vladine institucije odgovorne za upravljanje infrastrukturom životne sredine, odnosno Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera, EPA, Nacionalni parkovi Crne Gore, Uprava za šume, itd.

Uslovi:

- Sprovode se mjere institucionalnog prilagođavanja sadržane u Akcionom planu za ispunjavanje završnih mjerila u poglavlju 27 za zaštitu prirode.

Ciljevi i pokazatelji

Tabela: Pokazatelji uticaja/ishoda/rezultata za ishod 3.1 Poboljšano upravljanje zaštitom prirode

Pokazatelji	Osnovna godina	Konačni cilj 2030.	Izvor verifikacije
Pokazatelji uticaja			
Doprinos postizanju mjerila za pregovore br. 5: Zaštita prirode	Mjerilo nije postignuto	Mjerilo je postignuto	Izveštaj o stanju životne sredine Agencije za zaštitu životne sredine
Pokazatelji ishoda			
Broj područja morskih, kopnenih i slatkovodnih ekosistema pod a) zaštitom, b) održivim upravljanjem uz podršku IPA III.	-	1	Izveštaj o napretku Operativnog programa
Pokazatelji rezultata			
Broj renoviranih zgrada	-	1	Izveštaj o napretku Operativnog programa

Aktivnosti povezane sa Ishodom: 3.2. Poboljšano prilagođavanje na klimatske promjene

Opis prihvatljivih aktivnosti uključujući velike projekte:

3.2.1. Aktivnosti u vezi sa prilagođavanjem na klimatske promjene:

- Nasipi ili druga infrastruktura za upravljanje rijekom potrebna za ublažavanje opasnosti i katastrofa u vezi sa vodom (tj. rizika od poplava) i doprinose održivoj regulaciji riječnog toka.

3.2.1. Tipologija rezultata u vezi sa ishodom 3.2. Poboljšano prilagođavanje na klimatske promjene:

- Rizik od poplava smanjen intervencijama na nivou riječnog sliva koje će dati prioritet ranjivim područjima.

Načini isporuke:

Ugovori o tviningu, ugovori o javnoj nabavci radova, usluge i snabdijevanja pod indirektnim upravljanjem od strane korisnika IPA sredstava

Krajnji primaoci i ciljne grupe:

- Krajnji primaoci: Nacionalne vladine institucije odgovorne za upravljanje infrastrukturom životne sredine, kao što su Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera, EPA, Nacionalni parkovi Crne Gore, Uprava za šume, itd. kao i opštine.

Uslovi:

Crna Gora:

- Nastavi sa naporima da uspostavi mrežu Natura 2000 i obezbijedi efikasnu zaštitu prirodnih lokaliteta kao što je Ulcinjska solana.
- Efikasno sprovodi Nacionalnu strategiju za klimatske promjene do 2030. godine.
- Usvaja Nacionalnu strategiju za prilagođavanje klimatskim promenama.
- Usvaja strategiju niske emisije ugljenika.
- Ispunjava svoje obaveze na međunarodnom nivou za klimu.

Ciljevi i pokazatelji

Tabela: Pokazatelji uticaja/ishoda/rezultata za Ishod 3.2 Poboljšano prilagođavanje na klimatske promjene:

Pokazatelji	Osnovna godina	Konačni cilj 2030.	Izvor verifikacije
Pokazatelji ishoda			
Broj riječnih slivova sa smanjenim rizikom od poplava	-	1	Izveštaj o napretku Operativnog programa
Pokazatelji rezultata			
Broj metara obnovljenih nasipa	-	13.000	Izveštaj o napretku Operativnog programa

Oblast podrške 4: Ostala podrška sektoru zaštite životne sredine

Obrazloženje

Prema posljednjem Izveštaju EK o napretku zemlje, Crna Gora bi 2022. godine trebalo da značajno pojača svoje ambicije ka **zelenoj tranziciji**. U okviru ove oblasti podrške, aktivnosti će se fokusirati na **Akcioni plan za ispunjavanje završnih mjerila u Poglavlju 27 – Životna sredina i klimatske promjene**.

Oblast podrške 4 uključuje aktivnosti vezane za izgradnju kapaciteta i pravne tekovine za one podsektore u okviru Sektora za životnu sredinu i klimatske promjene koji nisu adresirani pod Oblast podrške broj 1, 2 i 3. **Ciljni podsektori za oblast podrške 4 su: Kvalitet vazduha, zaštita prirode, industrijsko zagađenje, hemikalije, buka, civilna zaštita i klimatske promjene, i neke horizontalne teme kao što su Direktiva o procjeni uticaja na životnu sredinu (EIA) 2011/92/EU i Direktiva o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (SEA) 2001/42/EC.** Za ove sektore životne sredine, Oblast podrške 4 pružaće horizontalnu izgradnju kapaciteta i aktivnosti u vezi sa usklađivanjem sa zakonodavstvom EU, osim za zaštitu prirode, za koju je predviđena fizička infrastruktura u okviru rezultata 3.1. Nova/ažurirana pravna tekovina EU koja će stupiti na snagu tokom perioda implementacije biće uzeta u obzir.

Institucionalni i profesionalni kapacitet svih relevantnih aktera jedan je od ključnih elemenata za uspješno sprovođenje IPA. Biće potrebni kvalifikovani i dovoljni ljudski resursi da bi se izbjegla važna kašnjenja u pripremi projekta i upravljanju projektom.

Kapaciteti institucija koje učestvuju u sektoru zaštite životne sredine moraju da se razmatraju tokom cijelog procesa pomoći IPA, uključujući programiranje, pripremu projekta, upravljanje/sprovođenje, praćenje i procjenu učinka.

Osoblje bi trebalo da nastavi sa obukama i usmjeravanjem u vezi sa IPA sektorskim pristupom, principima programiranja, okvirom za praćenje učinka ili upravljanjem projektima. Takođe im treba obezbijediti alate i praktična uputstva o tome kako da ih koriste.

Administrativni kapaciteti relevantnih zainteresovanih strana i partnera treba da budu ojačani posvećenim praktičnim podučavanjem, dopunjenim prilagođenim specifičnim modulima obuke.

Na osnovu lekcija izvučenih iz prošlosti, aktivnosti razvoja kapaciteta treba da daju poseban naglasak na specifično ciljanje na stvarne nedostatke u znanju i prilagođenu obuku zasnovanu na praktičnom iskustvu u pristupanju EU i strukturnim fondovima, imajući u vidu buduće odgovornosti za upravljanje fondovima kohezije politike.

Konačno, fluktuacija osoblja je postala ključno pitanje za uspješno sprovođenje pomoći iz IPA. Niske plate u crnogorskom javnom sektoru glavni su razlog za značajnu fluktuaciju osoblja koja posebno utiče na sektor životne sredine.

Analiza Sektora takođe pokazuje značajnu neujednačenost u opterećenosti zaposlenih i institucija, a ova situacija se može i pogoršati dodatnim opterećenjem potrebnim za sprovođenje Operativnog programa u budućnosti.

Sav ovaj proces mora biti sproveden u bliskoj koordinaciji sa Akcionim planom za ispunjenje završnih kriterijuma u Poglavlju 27, a posebno u vezi sa **završnim kriterijumom broj 8**: "*Crna Gora, u skladu sa Akcionim planom za transponovanje, sprovođenje i primjenu prava EU iz oblasti zaštite životne sredine i klimatskih promjena, značajno poboljšava kapacitet administrativnih tijela na svim nivoima, uključujući inspeksijske službe, dalje poboljšava koordinaciju rada i pokazuje da će svi odgovarajući administrativni okviri i adekvatna obuka biti na mjestu u dobrom vremenskom roku prije pristupanja kako bi se omogućilo sprovođenje i primjena prava EU u svim sektorima ovog poglavlja.*"

Ovaj plan se mora kontinuirano pratiti i dopunjavati dodatnim informacijama kao što je detaljna analiza troškova usklađivanja (kapitalni izdaci i operativni rashodi), kao i potrebe u pogledu institucionalnih kapaciteta (tj. osoblja ili opreme).

Ažuriranje **Akcionog plana za ispunjavanje završnih mjerila u Poglavlju 27** bilo bi od velike pomoći za bolje planiranje potrebnog budžeta i mjera institucionalnog prilagođavanja potrebnih za uspjeh u pristupnim pregovorima za Poglavlje 27

Izgradnja posebnih kapaciteta za civilnu zaštitu:

Članstvo Crne Gore u Mehanizmu civilne zaštite Evropske unije rezultira obavezom opremanja timova za traganje i spašavanje iz ruševina nakon razornih događaja urušavanja konstrukcija prvenstveno zbog zemljotresa. Prema Nacionalnoj procjeni rizika od katastrofa, zemljotres je prepoznat kao jedan od najdominantnijih hazarda u Crnoj Gori, a Crna Gora se nalazi u visokorizičnom seizmičkom području. Međutim, Ministarstvo unutrašnjih poslova i opštinske službe zaštite nemaju adekvatnu opremu za reagovanje u slučaju zemljotresa.

U skladu sa potrebama identifikovanim za Direkciju za zaštitu i spasavanje (Ministarstvo unutrašnjih poslova), i s obzirom na to da je zemljotres najdominantniji rizik u Crnoj Gori, ovaj Akcioni dokument predviđa nabavku opreme za traganje i spasavanje iz ruševina zemljotresa u skladu sa standardima Međunarodne grupe za savjetovanje u oblasti traganja i spasavanja (INSARAG). Ovo će doprinijeti usklađivanju Crne Gore sa sljedećim dvijema Odlukama u okviru Poglavlja 27 za životnu sredinu i klimatske promene:

- Odluka br. 1313/2013/EU Evropskog parlamenta i Savjeta od 17. decembra 2013. o mehanizmu civilne zaštite Unije;
- Odluka br. 2019/420 Evropskog parlamenta i Savjeta od 13. marta 2019. o izmjenama i dopunama Odluke br. 1313/2013/EU o mehanizmu Unije za civilnu zaštitu.

Izgradnja specifičnih kapaciteta IPA operativne strukture za Operativni program 2024-2027 „Životna sredina i klimatske promjene“:

Sprovođenje operativnih programa zahtjeva specifična znanja i strukture (tj. Upravljačko tijelo, posrednička tijela, itd.). Dovođenje ovih struktura do željenog administrativnog kapaciteta zahtijevaće značajan napor u pogledu osoblja, procedura i unutrašnje organizacije.

Upravljačko tijelo će odrediti jedno posredničko tijelo za obavljanje zadataka finansijskog upravljanja (IBFM) programa.

Pored toga, Crna Gora će morati da sprovede proces povjeravanja Operativnog programa 2024-2027 „Životna sredina i klimatske promjene“, dajući tim licima ili subjektima ovlašćenje da uspostave:

- formalni radni aranžmani sa detaljima o pravima i obavezama dotičnih struktura i vlasti;
- odgovarajući sistem za razmjenu informacija između njih i zainteresovanih tela, uključujući ovlašćenje da zahtijevaju informacije i pravo na pristup dokumentima i osoblju na licu mjesta, ako je potrebno;
- standarde koje treba ispuniti i procedure koje treba poštovati.

Važeće zakonodavstvo EU:

- Uredba (EU) 2021/1529 o uspostavljanju Instrumenta za pretpristupnu pomoć (IPA III)
- Uredba (EU) 2021/1060 Evropskog parlamenta i Savjeta od 24. juna 2021. godine kojom se utvrđuju zajednička pravila za Evropski fond za regionalni razvoj, Evropski socijalni fond plus, Kohezioni fond, Fond za pravednu tranziciju i Evropski pomorski, ribolovni i akvakulturni fond, kao i finansijska pravila za ove fondove i za Fond za azil, migracije i integraciju, Fond za unutrašnju sigurnost i Instrument za finansijsku podršku za upravljanje granicama i viznu politiku.
- Direktiva o procjeni uticaja na životnu sredinu (EIA) 2011/92/EU sa izmjenama i dopunama 2014/52/EU i Direktivom o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (SEA) 2001/42/EC
- Direktiva 2007/2/EC Evropskog parlamenta i Savjeta od 14. marta 2007. o uspostavljanju infrastrukture za prostorne informacije u Evropskoj zajednici (INSPIRE)
- Uredba (EU) 2021/836 Evropskog parlamenta i Savjeta od 20. maja 2021. o izmjenama i dopunama Odluke br. 1313/2013/EU o mehanizmu Unije za civilnu zaštitu

Ishodi

Ishod 4.1.

- Poboljšani kapaciteti za upravljanje životnom sredinom (horizontalno)

Oblast podrške 4: Ostala podrška sektoru zaštite životne sredine.			
Ishod 4.1. Poboljšani kapaciteti za upravljanje životnom sredinom (horizontalno) Pokazatelj ishoda: • Broj institucija koje poboljšavaju svoje kapacitete za upravljanje životnom sredinom	4.1.2. Tipologija rezultata u vezi sa unapređenjem planiranja zaštite životne sredine: • Revidiran Akcioni plan za ispunjavanje završnih mjerila u Poglavlju 27 • Pripremljeni troškovi usklađivanja i potrebe u smislu institucionalnog kapaciteta • Završetak strateškog planiranja, izradom nedostajućih podsektorskih planova sprovođenja. • Pripremljene strategije (tj. za bilo koji od podsektora osim vode i otpada)	• Akcioni plan za ispunjavanje završnih mjerila u Poglavlju 27 ažuriran i dopunjen: Troškovi usklađivanja i procjena potreba za institucionalnim kapacitetima	4.1.1. Aktivnosti u vezi sa unapređenjem ekološkog planiranja: • Revizija i ažuriranje Akcionog plana za ispunjenje završnih mjerila u poglavlju 27 • Detaljna analiza troškova usklađivanja i potreba u smislu institucionalnog kapaciteta • Završetak strateškog planiranja, izradom nedostajućih podsektorskih planova sprovođenja. • Ostale aktivnosti planiranja, uključujući stratešku procenu uticaja na životnu sredinu, ako je potrebno

	4.1.2. Tipologija rezultata u vezi sa podrškom i izgradnjom kapaciteta za sprovođenje pravnih tekovina EU u oblasti zaštite životne sredine: • Pripremljeni ekološki tehnički standardi i smjernice za sektor zaštite životne sredine i klimatskih promjena • Obučeno i savjetovano osoblje • Nacrtno zakonodavstvo u skladu sa pravnim tekovinama EU • Istražena nova oblast za direktive o pticama i staništima • Isporučena oprema za upravljanje i nadzor životne sredine • Projekti spremni za sprovođenje • Sprovedene kampanje podizanja svijesti javnosti	• Broj obučenog osoblja • Obuke predviđene Akcionim planom za ispunjavanje zatvarajućih kriterijuma iz Poglavlja 27. • Broj ljudi do kojih je došlo kampanjama za podizanje svijesti koje finansira EU (razvrstano po polu i starosti)	4.1.2. Aktivnosti vezane za podršku i izgradnju kapaciteta za sprovođenje pravnog okvira EU u oblasti zaštite životne sredine: • Razvoj i postavljanje ekoloških tehničkih standarda i smjernica za sektor životne sredine i klimatskih promjena • Aktivnosti obuke i obuke za životnu sredinu i klimatske promjene • Dalja podrška za efikasno sprovođenje Direktiva o procjeni uticaja na životnu sredinu (ELA) i strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (SEA). • Razvoj nacionalnog zakonodavstva za zaštitu prirode kako bi se završio proces transpozicije. • Jačanje kapaciteta za implementaciju i sprovođenje pravnih tekovina o zaštiti prirode, uključujući uspostavljanje i upravljanje mrežom Natura 2000. • Unaprjeđenje kapaciteta za upravljanje riječnim slivom • Dalja podrška za efikasnu implementaciju Politike klimatskih akcija • Jačanje kapaciteta na nacionalnom i lokalnom nivou za implementaciju i sprovođenje zakona o kvalitetu vazduha, zaštiti prirode, industrijskom zagađenju, hemikalijama i buci. • Podrška za pripremu projekta • Javna svest
--	--	--	--

Oblast podrške 4: Ostala podrška sektoru zaštite životne sredine.			
Ishod 4.1. Poboľšani kapaciteti za upravljanje životnom sredinom (horizontalno) Pokazatelj ishoda: Broj institucija koje poboljšavaju svoje kapacitete za upravljanje životnom sredinom	4.1.3. Tipologija rezultata u vezi sa civilnom zaštitom: • Oprema za srednji urbani tim za potragu i spasavanje (MUSAR), koja omogućava da najmanje tri tima budu sertifikovana u skladu sa standardima Međunarodne grupe za savetovanje u oblasti potraga i spasavanja (INSARAG), isporučena i potpuno funkcionalna.	• Broj isporučenih timova sa srednjom urbanom opremom za traganje i spasavanje (MUSAR).	4.1.3. Aktivnosti vezane za Civilnu zaštitu: • Oprema za srednji urbani tim za potragu i spasavanje (MUSAR), koja omogućava da najmanje tri tima budu sertifikovana u skladu sa standardima Međunarodne grupe za savetovanje u oblasti potraga i spasavanja (INSARAG).
	4.1.4. Tipologija rezultata u vezi sa podrškom operativnoj strukturi za upravljanje operativnim programom: • Upravljačko tijelo je podržano da obavlja svoje funkcije u skladu sa Aneksom A Okvirnog finansijskog sporazuma o partnerstvu. • Upravljački i informacijski sistem (MIS) za nadzor operativnog programa potpuno funkcionalan. • Sprovedena je komunikacijska kampanja • Izvršena je procjena programa • Podržano je praćenje programa • Posrednička tijela za finansijsko upravljanje (IBFM) su podržana da obavljaju svoje funkcije u skladu sa Aneksom A Okvirnog finansijskog sporazuma o partnerstvu.	• Broj obučenog osoblja za sprovođenje Operativnog programa • Broj institucija podržanih za sprovođenje Operativnog programa • Funkcionalni informacijski sistem za praćenje • Broj ljudi do kojih je došlo komunikacijskim kampanjama	4.1.4. Aktivnosti koje se odnose na podršku Operativnoj strukturi za upravljanje operativnim programom: • Podrška operativnoj strukturi, uključujući obuku i obuku za upravljanje operativnim programom. • Obučavanje i podrška Upravljačkom organu u obavljanju njegovih funkcija u skladu sa Aneksom A Sporazuma o finansijskom okvirnom partnerstvu, a posebno onih koji se odnose na upravljanje programom, detaljno programiranje, izbor operacija, upravljanje projektima, sisteme upravljanja i kontrole, verifikacije u kontekstu ex-post kontrola, praćenje i izvještavanje na nivou Programa i evaluaciju Programa. • Obuka i podrška posredničkom tijelu za finansijsko upravljanje (IBFM) u obavljanju njegovih funkcija, posebno onih koje se odnose na javne nabavke prema pravilima PRAG-a, obezbjeđenje kvaliteta tenderske dokumentacije, finansijsko upravljanje i kontrolu, verifikacije u kontekstu ex-post kontrola, upravljanje ugovorima i praćenje projekta. • Aktivnosti komunikacije i vidljivosti • Podrška praćenju programa uključujući Sektorski nadzorni odbor • Aktivnosti na procjeni • Postavljanje sistema za praćenje informacija (MIS) potrebnog za sprovođenje Operativnog programa.

Vrste aktivnosti i rezultata

Aktivnosti povezane sa Ishodom 4.1. Poboľšani kapaciteti za upravljanje životnom sredinom (horizontalno)

Opis prihvatljivih aktivnosti uključujući velike projekte:

4.1.1. Aktivnosti u vezi sa unaprjeđenjem ekološkog planiranja:

- Revizija i ažuriranje Akcionog plana za ispunjenje završnih mjerila u poglavlju 27
- Detaljna analiza troškova usklađivanja i potreba u smislu institucionalnog kapaciteta
- Završetak strateškog planiranja, izradom nedostajućih podsektorskih planova sprovođenja.
- Ostale aktivnosti planiranja, uključujući stratešku procjenu uticaja na životnu sredinu, ako je potrebno

4.1.2. Aktivnosti vezane za podršku i izgradnju kapaciteta za sprovođenje pravnog okvira EU u oblasti zaštite životne sredine:

- Razvoj i postavljanje ekoloških tehničkih standarda i smjernica za sektor životne sredine i klimatskih promjena
- Aktivnosti obuke i obuke za životnu sredinu i klimatske promjene
- Dalja podrška za efikasno sprovođenje Direktiva o procjeni uticaja na životnu sredinu (EIA) i strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (SEA).
- Razvoj nacionalnog zakonodavstva za zaštitu prirode kako bi se završio proces transpozicije.
- Jačanje kapaciteta za implementaciju i sprovođenje pravnih tekovina o zaštiti prirode, uključujući uspostavljanje i upravljanje mrežom Natura 2000.
- Unapređenje kapaciteta za upravljanje riječnim slivom
- Dalja podrška za efikasnu implementaciju Politike klimatskih akcija
- Jačanje kapaciteta na nacionalnom i lokalnom nivou za implementaciju i sprovođenje zakona o kvalitetu vazduha, zaštiti prirode, industrijskom zagađenju, hemikalijama i buci.
- Podrška za pripremu projekta
- Javna svijest

4.1.3. Aktivnosti vezane za Civilnu zaštitu:

- Oprema za srednji urbani tim za potragu i spasavanje (MUSAR), koja omogućava da najmanje tri tima budu sertifikovana u skladu sa standardima Međunarodne grupe za savjetovanje u oblasti potraga i spasavanja (INSARAG).

4.1.4. Aktivnosti koje se odnose na podršku Upravljanju Operativnim programom:

- Obučavanje i podrška Upravljačkom organu u obavljanju njegovih funkcija u skladu sa Aneksom A Sporazuma o finansijskom okvirnom partnerstvu, a posebno onih koji se odnose na upravljanje programom, detaljno programiranje, izbor operacija, upravljanje projektima, sisteme upravljanja i kontrole, verifikacije u kontekstu ex-post kontrola, praćenje i izvještavanje na nivou Programa i evaluaciju Programa.
- Obuka i podrška posredničkom tijelu za finansijsko upravljanje (IBFM) u obavljanju njegovih funkcija, posebno onih koje se odnose na javne nabavke prema pravilima PRAG-a, obezbjeđenje kvaliteta tenderske dokumentacije, finansijsko upravljanje i kontrolu, verifikacije u kontekstu ex-post kontrola, upravljanje ugovorima i praćenje projekta.
- Aktivnosti komunikacije i vidljivosti
- Podrška praćenju programa uključujući Sektorski nadzorni odbor
- Aktivnosti na procjeni
- Postavljanje sistema za praćenje informacija (MIS) potrebnog za sprovođenje Operativnog programa.

Tipologija rezultata koji doprinose Ishodu 4.1:

4.1.1. Tipologija rezultata u vezi sa unaprjeđenjem planiranja zaštite životne sredine:

- Revidiran Akcioni plan za ispunjavanje završnih mjerila u Poglavlju 27
- Pripremljeni troškovi usklađivanja i potrebe u smislu institucionalnog kapaciteta
- Završetak strateškog planiranja, izradom nedostajućih podsektorskih planova sprovođenja.
- Pripremljene strategije (tj. za bilo koji od podsektora osim vode i otpada)

4.1.2. Tipologija rezultata u vezi sa podrškom i izgradnjom kapaciteta za sprovođenje pravnih tekovina EU u oblasti zaštite životne sredine:

- Pripremljeni ekološki tehnički standardi i smjernice za sektor zaštite životne sredine i klimatskih promjena
- Obučeno i savjetovano osoblje
- Nacrt zakonodavstva u skladu sa pravnim tekovinama EU
- Istražena nova oblast za direktive o pticama i staništima
- Isporučena oprema za upravljanje i nadzor životne sredine

- Projekti spremni za sprovođenje
- Sprovedene kampanje podizanja svijesti javnosti

4.1.3. Tipologija rezultata u vezi sa civilnom zaštitom:

- Oprema za srednji urbani tim za potragu i spasavanje (MUSAR), koja omogućava da najmanje tri tima budu sertifikovana u skladu sa standardima Međunarodne grupe za savjetovanje u oblasti potraga i spasavanja (INSARAG), isporučena i potpuno funkcionalna.

4.1.4. Tipologija rezultata u vezi sa podrškom operativnoj strukturi za upravljanje operativnim programom:

- Upravljačko tijelo je podržano da obavlja svoje funkcije u skladu sa Aneksom A Okvirnog finansijskog sporazuma o partnerstvu.
- Upravljački i informacioni sistem (MIS) za nadzor operativnog programa potpuno funkcionalan.
- Sprovedena je komunikacijska kampanja
- Izvršena je procjena programa
- Podržano je praćenje programa
- Posrednička tijela za finansijsko upravljanje (IBFM) su podržana da obavljaju svoje funkcije u skladu sa Aneksom A Okvirnog finansijskog sporazuma o partnerstvu.

Načini isporuke:

Ugovori o tviningu, ugovori o javnoj nabavci usluga i snabdijevanja pod indirektnim upravljanjem od strane korisnika IPA sredstava

Krajnji primaoci i ciljne grupe:

- Ciljne grupe za aktivnosti izgradnje kapaciteta: osoblje uključeno u upravljanje životnom sredinom na svim nivoima: Državna vlada, opštine i Viks (komunalna preduzeća).
- Ciljne grupe za aktivnosti podizanja javne svijesti: Civilno društvo u cjelini,

Uslovi:

- Vlada Crne Gore posvećena procesu evropskih integracija;
- Osigurana je puna posvećenost i podrška na nivou donošenja odluka u okviru institucija uključenih u upravljanje Instrumentom za pretpristupnu pomoć
- Efikasna saradnja između korisnika, resornih ministarstava i drugih javnih organa/agencija;

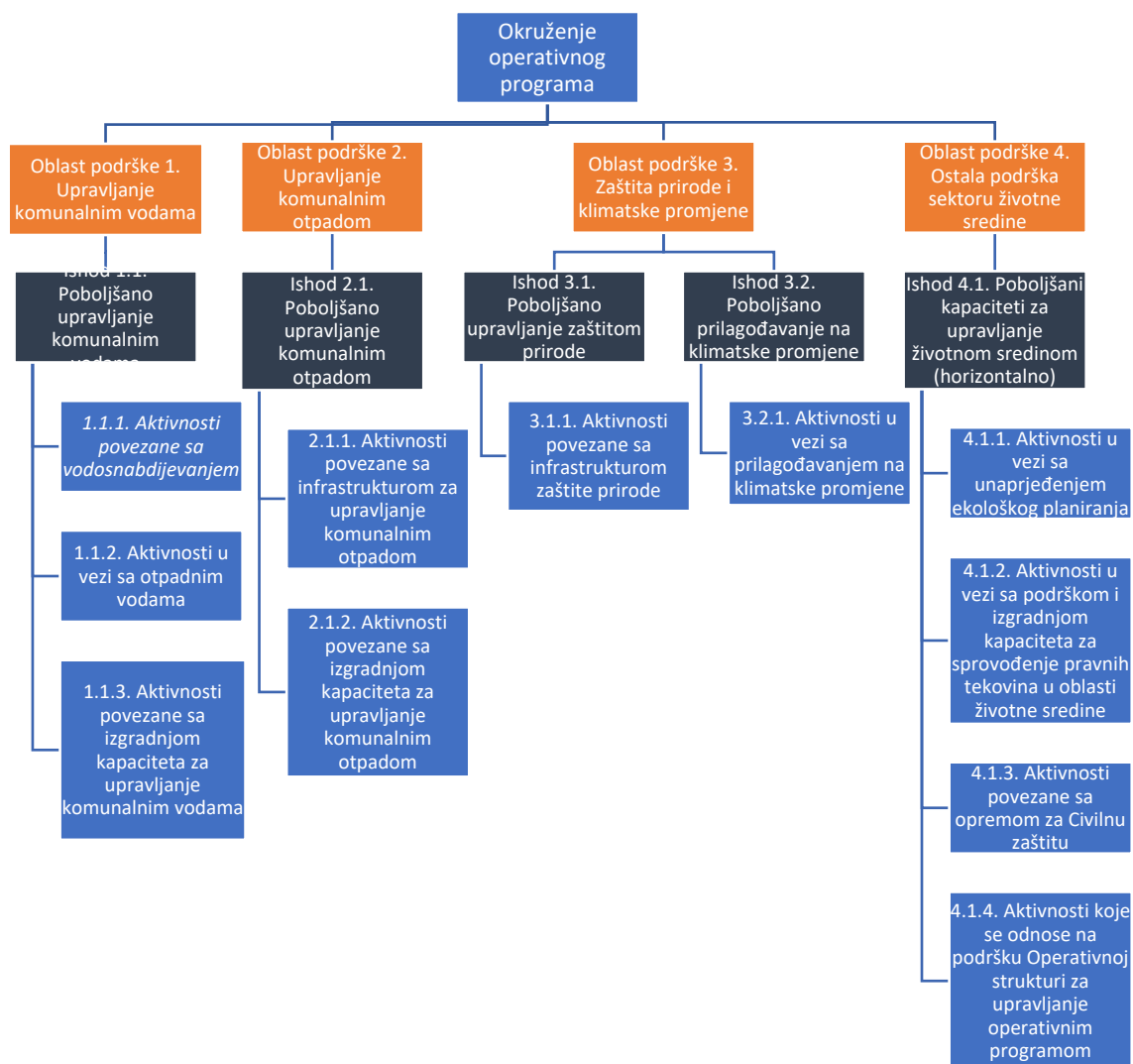
Ciljevi i pokazatelji

Tabela: Indikatori uticaja/ishoda/rezultata za Ishod 4.1. Poboljšani kapaciteti za upravljanje životnom sredinom (horizontalno)

Pokazatelji	Osnovna godina	Konačni cilj 2030.	Izvor verifikacije
Pokazatelji uticaja			
Kapacitet apsorpcije Operativnog programa za životnu sredinu: % utrošenih sredstava iz IPA	-	100%	Izveštaj o napretku Operativnog programa
Pokazatelji ishoda			
Broj institucija koje poboljšavaju svoje kapacitete za upravljanje životnom sredinom	-	25	Izveštaj o napretku Operativnog programa
Pokazatelji rezultata			
Akcionni plan za ispunjavanje završnih mjerila u Poglavlju 27 ažuriran i dopunjen: Troškovi usklađivanja i procjena potreba za institucionalnim kapacitetima	-	1	Izveštaj o napretku Operativnog programa
Broj obučenog osoblja	-	150	Izveštaj o napretku Operativnog programa
Obuke predviđene Akcionim planom za ispunjavanje zatvarajućih kriterijuma iz Poglavlja 27.	-	35	Izveštaj o napretku Operativnog programa

Broj ljudi do kojih je došlo kampanjama za podizanje svijesti koje finansira EU (razvrstano po polu i starosti)	-	300.000	Izveštaj o napretku Operativnog programa
Broj isporučenih timova sa srednjom urbanom opremom za traganje i spasavanje (MUSAR).	-	3	Izveštaj o napretku Operativnog programa
Broj obučenog osoblja za sprovođenje Operativnog programa	-	25	Izveštaj o napretku Operativnog programa
Broj institucija podržanih za sprovođenje Operativnog programa	-	4	Izveštaj o napretku Operativnog programa
Funkcionalni informacijski sistem za praćenje	-	1	Izveštaj o napretku Operativnog programa
Broj ljudi do kojih je došlo komunikacijskim kampanjama	-	300.000	Izveštaj o napretku Operativnog programa

Sažeti grafikon logike intervencije:

4.2.3 Indikativna lista glavnih projekata po svakoj oblasti podrške

Nije primjenljivo.

4.3. Uključivanje u glavne tokove

4.3.1 Zaštita životne sredine, klimatske promjene i biodiverzitet

Ovaj Operativni program je u potpunosti posvećen životnoj sredini i klimatskim promjenama. Ona se direktno odnosi na pitanja životne sredine i klime na nacionalnom i lokalnom nivou. Poboljšanje infrastrukturnih kapaciteta za zaštitu životne sredine, posebno u oblasti upravljanja otpadom i vodama, kao i tehničkih kapaciteta i kvaliteta informacija neophodnih za dalji napredak u sprovođenju zakonodavstva EU, činiće direktan doprinos unaprjeđenju zaštite životne sredine i borbi protiv klimatskih promjena. Pored toga, posebna oblast podrške je posvećena zaštiti prirode i klimatskim promjenama. Sve aktivnosti predviđene ovim Akcionim dokumentom relevantne su za politiku EU u oblasti zaštite životne sredine i klimatskih akcija.

4.3.2 Rodna ravnopravnost i osnaživanje žena i djevojčica

Prema OECD Gender DAC kodovima navedenim u odjeljku 1.1, ovaj OP smatra rodnu ravnopravnost značajnim ciljem. To podrazumijeva da je uključivanje rodne ravnopravnosti bio važan aspekt u ovoj akciji.

“Unija ravnopravnosti: "Strategija za rodnu ravnopravnost 2020-2025", koja se primjenjuje na žene i muškarce, djevojčice i dječake, u svim njihovim različitostima, zajedno sa "Akcionim planom EU za rodnu ravnopravnost III", smatraju se važnim referencama za ovaj Operativni program.

Predstojeće politike u okviru Evropskog zelenog dogovora, poput Strategije EU za prilagođavanje klimatskim promjenama, mogu imati nejednak uticaj na različite rodne grupe. Što se tiče klimatskih promjena, uloga mladih žena je posebno značajna u predvođenju inicijativa za promjene. S druge strane, klimatske promjene nisu rodno neutralne. Klimatske promene različito utiču na muškarce i žene, uglavnom zbog njihovih rodno diferenciranih relativnih moći (stvarnih i percipiranih prema rodnim normama), uloga i odgovornosti na nivou domaćinstva i zajednice. Uvažavanje rodne dimenzije može imati ključnu ulogu u iskorišćavanju punog potencijala ovih politika. Ovaj Operativni program doprinijeće Ostvarenju cilja br. 4 Strategije EU za rodnu ravnopravnost 2020-2025: Integracija rodne perspektive i intersekcionalnog pristupa u politike EU, uz postavljanje jednakih mogućnosti za muškarce i žene kao sastavnog dijela njihovog oblikovanja, sprovođenja, praćenja i evaluacije. Odgovornost za sprovođenje strategije integracije rodne perspektive biće sistemski i ležaće na najvišim nivoima unutar različitih zainteresovanih strana uključenih u realizaciju ove Akcije. Strategija integracije rodne perspektive će obuhvatiti:

- Odgovarajuće mehanizme odgovornosti za praćenje.
- Početna identifikacija problema i pitanja u svim oblastima aktivnosti treba biti takva da se mogu dijagnostikovati rodne razlike i dispariteti.
- Rodna analiza treba uvijek da se sprovodi. Neki problemi životne sredine utiču na muškarce i žene na različite načine u Crnoj Gori: na primjer, pristup vodi iz česme za svakodnevne aktivnosti, zdravstveni rizici povezani sa otpadnim vodama ili urbanim otpadom, različite mogućnosti zapošljavanja u oblasti upravljanja životnom sredinom, itd.
- Jasna politička volja i dodjela odgovarajućih resursa za integraciju rodne perspektive omogućiće prenošenje ovog koncepta u praksu.
- Proširiti pravično učešće žena na svim nivoima donošenja odluka, posebno tokom procesa konsultacija.

Pored toga, Ustav Crne Gore garantuje jednako tretiranje muškaraca i žena. Aktivnosti finansirane kroz ovaj Operativni program biće sprovedene u skladu sa principima prevencije svih oblika diskriminacije i promocije rodne ravnopravnosti.

Na nivou aktivnosti, biće obezbijeđeno da sve intervencije u sektoru životne sredine i klimatskih promjena stvore mogućnosti za osnaživanje žena i rodnu ravnopravnost u vezi sa donošenjem odluka (uključujući kapacitete za informisano donošenje odluka), poslovne mogućnosti za žene, kao i rodne aspekte pristupa infrastrukturi, uslugama javnih komunalnih preduzeća, itd. Takođe će biti obezbijeđeno da iste mogućnosti budu dostupne ženama kao i muškarcima. Uvažavanje rodne dimenzije će stoga imati ključnu ulogu u iskorišćavanju punog potencijala ovih politika.

Pored toga, aktivnosti Operativnog programa treba da obezbijede sigurnost, uključujući prevenciju diskriminacije i uznemiravanja žena kako kao zaposlenih, tako i kao potrošača, u poslovnim okruženjima; štetne prakse stereotipskog rodnog predstavljanja u komunikaciji biće spriječene i rješavane.

4.3.3. Ljudska prava

Aktivnosti planirane ovim Operativnim programom biće sprovedene na osnovu principa nediskriminacije. Neke aktivnosti će posebno koristiti ranjivim zajednicama, kao što je povezivanje infrastrukture za snabdijevanje vodom sa romskim naseljima. Pored toga, u slučaju upravljanja otpadom, obratiće se pažnja na perspektive ranjivih zajednica i romske zajednice, s obzirom na to da je većina ljudi koji rade u neformalnom sektoru otpada, pripadnici društveno ugroženih grupa, među kojima su ljudi iz romske zajednice u većini (EPA, 2021).

4.3.4. Smanjenje rizika od katastrofa

Ova akcija će značajno doprinijeti smanjenju rizika od katastrofa, posebno u oblasti civilne zaštite, kroz aktivnosti jačanja kapaciteta u okviru Evropskog mehanizma civilne zaštite.

Pored toga, u oblasti upravljanja vodama na nivou sliva, Operativni program će doprinijeti smanjenju rizika od poplava razvojem integrisanog upravljanja poplavama i renoviranjem riječnih nasipa. Planovi za upravljanje poplavama pomoći će u zaštiti života i imovine od rizika od poplava i unaprijediće sposobnost socio-ekonomskog razvoja.

4.4. Rizici i pretpostavke

Kategorija	Rizici	Vjerovatnoća (Velika/ Srednja/ Mala)	Uticaj (Veliki/ Srednja/ Mali)	Ublažavajuće mjere
1-spoljno okruženje;	Agresorski rat Rusije protiv Ukrajine i međunarodna kriza mogu uticati na put procesa pridruživanja EU	Slabe	Jake	Nepobitna posvećenost Crne Gore procesu pristupanja EU je najbolja ublažavajuća mjera u slučaju međunarodne krize. Uspješna primjena ovog Operativnog programa podržaće Crnu Goru u procesu pristupanja za Poglavlje 27.
2-planiranje, procesi i sistemi;	Kašnjenja u razvoju projekta	Velika	Velika	Pretvaranje ideja o projektima u zrele projekte je dugotrajan i skup proces. Izabrani projekti treba da pokažu minimalnu zrelost za prelazak u fazu implementacije.
2-planiranje, procesi i sistemi;	Kašnjenja u javnim nabavkama	Velika	Velika	Na osnovu prethodnog iskustva, kašnjenja u javnim nabavkama su vrlo vjerovatna. Potrebno je ulagati u izgradnju kapaciteta za ugovorni organ i poboljšati kvalitetu tenderskih dosijea koji se dostavljaju za nabavke.
2-planiranje, procesi i sistemi;	Izbor infrastrukturnih projekata pod uticajem političkih interferencija umjesto objektivne analize (relevantnost i zrelost).	S	V	Na osnovu iskustva IPA Operativnog programa za regionalni razvoj 2012-2013, postupak odabira projekata biće zasnovan na relevantnosti i zrelosti. U tom smislu, metodologija jedinstvenog projektnog toka biće korisno sredstvo.
3-Ljudi i organizacija;	Nedostaci u postavljanju strukture za upravljanje operativnim programom.	S	S	Specifična tehnička pomoć biće posvećena podršci procesu uspostavljanja strukture za upravljanje operativnim programom na nivou upravljačkog tijela (MA) i implementacionih tijela (IB).
3-Ljudi i organizacija;	Nedostatak odgovarajućeg broja i kvalitetnog osoblja.	S	V	Podrška Instrumenta za pretpristupnu pomoć nadoknadiće ograničenja ljudskih resursa koja utiču na različite zainteresovane strane. Međutim, biće podržani i u razvijanju izvodljive strategije za razvoj ljudskih resursa koja će ublažiti ovaj problem u bliskoj budućnosti, sprječavajući... Zavisnost od tehničke pomoći.
3-Ljudi i organizacija;	Ograničeni ljudski resursi unutar institucija i veliki unutrašnji radni opterećenja, pa stoga neke institucije možda neće biti voljne da oslobode zaposlene za sesije obuke/radionice/seminare;	M	S	Institucije će biti spremne da otpuste osoblje za sesije obuke/radionice/seminare samo ako imaju jasnu korist od njih. Vrsta obuke predložena u ovoj tehničkoj ponudi je vrlo praktična i

				prilagođena procjeni potreba zaposlenih. Obuka na radnom mjestu tražiće takođe pomoći u olakšavanju njihovog posla.
4-aspekti zakonitosti i regularnosti;	Teškoće u usvajanju sekundarnog zakonodavstva za pravnu usklađenost sa zakonodavstvom EU u oblasti zaštite životne sredine i klimatskih promjena.	M	S	Operativni program predviđa tehničku pomoć za završetak procesa pravnog usklađivanja sa pravnim tekovinama EU za životnu sredinu i klimatske promjene, uključujući zakonodavstvo drugog nivoa poput podzakonskih akata i pravilnika.
5-komunikacija i informisanje	Razlike između definisanja odgovornosti i postavljanja prioriteta između resornih ministarstava i Ministarstva ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera	M	V	Snažno rukovodstvo Ministarstva ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera, podržano od strane premijera i kancelarije glavnog pregovarača i pravno zasnovano na Akcionom planu za ispunjavanje mjerila za zatvaranje u Poglavlju 27, promovisaće konsenzus među različitim zainteresovanim stranama

Spoljne pretpostavke

Pretpostavke na nivou ishoda:

- Vlada Crne Gore posvećena procesu evropskih integracija;
- Osigurana je puna posvećenost i podrška na nivou donošenja odluka u okviru institucija uključenih u upravljanje Instrumentom za pretpristupnu pomoć;
- Ефикасна сарадња између корисника, ресорних министарстава и других јавних органа/агенција.

Pretpostavke na nivou rezultata:

- Izbor projekta na osnovu objektivnih kriterijuma: relevantnost i zrelost.
- Pravovremena izrada projekta po standardima EU i prema nacionalnom zakonodavstvu (tj. Procjena uticaja na životnu sredinu, Urbanističko planiranje – Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata i dr.);
- Za projekte otpada: Usvojen Nacionalni plan upravljanja otpadom sa jasnim definisanjem slivnih područja. Usvojen novi Zakon o upravljanju otpadom;
- Za vodene projekte: Glavni planovi za mjere urbanih otpadnih voda i plan za sprovođenje posebne Direktive za Direktivu o pročišćavanju urbanih otpadnih voda su na snazi
- Pravovremena priprema tenderskih dosijea za javne nabavke u skladu sa Praktičnim vodičem za postupke ugovaranja za pravila spoljne akcije Evropske unije.
- Bliska međuresorna saradnja;
- Osoblje iz partnerskih institucija korisnika je identifikovano, dostupno je i sarađivaće u sprovođenju projekta;
- Pravne i institucionalne propozicije i rezultati drugih relevantnih projekata sprovode se na dosljedan način;
- Institucionalne mjere prilagođavanja uključene u Akcioni plan za ispunjavanje završnih kriterijuma u Poglavlju 27 sprovode se, a dodatna finansijska sredstva iz državnog budžeta dodjeljuju se sektoru zaštite životne sredine i klimatskih akcija (za zapošljavanje, praćenje,

- inspekcije, itd.);
- Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera i ostali zainteresovani subjekti obezbjeđuju adekvatan nivo zaposlenosti;
- Trenutna institucionalna struktura/specifične odgovornosti se održavaju radi pravilnog sprovođenja aktivnosti projekta;
- Zakonski i institucionalni predlozi i rezultati projekata se sprovode na dosljedan način;
- Korisnici pravovremeno i u odgovarajućem kvalitetu dostavljaju neophodne podatke, osnovne informacije i relevantnu postojeću projektnu dokumentaciju;
- Različiti zainteresovani subjekti, uključujući civilno društvo, pokazuju fleksibilnost i slažu se o prioritetima ulaganja;
- Adekvatni ljudski resursi/zaposleni su na raspolaganju i dostupni za pohađanje obuka;
- Održivost projekta obezbjeđuje obučeno osoblje koje nastavlja da radi u okviru nacionalnih struktura;
- Rezultati ostvareni kroz prethodne projekte u ovoj oblasti su na raspolaganju i koriste se;
- Troškovi održavanja i operativni troškovi za nove institucije i opremu, kao i plate novog osoblja, predviđeni su i budžetirani;
- Blagovremeno odobrenje rezultata projekta od nadležnih organa.

5 Pregled procesa konsultacija za pripremu Operativnog programa

Proces konsultacija za pripremu Operativnih programa započeo je u aprilu-junu 2022. godine, kada je revidiran **Strateški odgovor (SR) za Okvir 3** (Održiva povezanost i Zelena agenda), uvođenjem višegodišnjeg pristupa od programskog perioda 2022. do 2027. godine, u skladu sa smjernicama koje je dobila Evropska komisija za uvođenje Operativnih programa u okviru Instrumenta za pretpristupnu pomoć – Okvir 3 uz ex-post kontrolu. Proces strateškog odgovora podrazumijevao je nekoliko radnih sesija sa Sektorskom radnom grupom za Poglavlje 27.

Tokom prve polovine 2023. godine, **Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera, na čelu sa Direkcijom za projekte**, održalo je brojne sastanke i radne sesije sa **ključnim akterima za Operativne programe**, uključujući Delegaciju EU, Koordinatora Nacionalnog instrumenta za pretpristupnu pomoć, Ministarstvo finansija i Nacionalno akreditaciono tijelo, Agenciju za zaštitu životne sredine i glavne Direkcije unutar Ministarstva ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera sa ulogom u dizajnu/sprovođenju Operativnih programa (naime: Direkcija za ekologiju i klimatske promjene, Direkcija za zaštitu prirode, Direkcija za integracije u EU i međunarodnu saradnju).

Takođe, održane su **konsultacije sa opštinama** za identifikaciju projekata: Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera je pozvalo opštine da identifikuju i predlože intervencije za finansiranje iz Operativnih programa u oblasti zaštite životne sredine i klimatskih promjena kao izraze interesa. Ovi predlozi su evidentirani kao dio duže liste potencijalnih projekata.

Kako bi se olakšao dijalog i saradnja sa civilnim društvom u Crnoj Gori, predstavnici nevladinih organizacija i civilnog društva biće uključeni u buduće korake za sprovođenje Operativnog programa. Aranžmani za sprovođenje Operativnog programa predviđaju uspostavljanje Sektorskog odbora za praćenje. Predstavnici civilnog društva i drugi relevantni partneri u skladu sa Evropskim kodeksom ponašanja o partnerstvu biće članovi ovog komiteta, te će samim tim biti uključeni u proces praćenja, evaluacije i donošenja odluka.

6 Aranžmani za sprovođenje

6.1. Ugovor o finansiranju

U cilju realizacije ovog programa biće zaključen sporazum o finansiranju između Komisije i Crne Gore.

6.2. Metode sprovođenja

Komisija će obezbijediti da se poštuju odgovarajuća pravila i postupci EU za pružanje finansiranja trećim stranama, uključujući postupke revizije, kada je to primjenljivo, i usklađenost programa sa restriktivnim mjerama EU.

Indirektno upravljanje sa korisnikom Instrumenta za pretpristupnu pomoć III

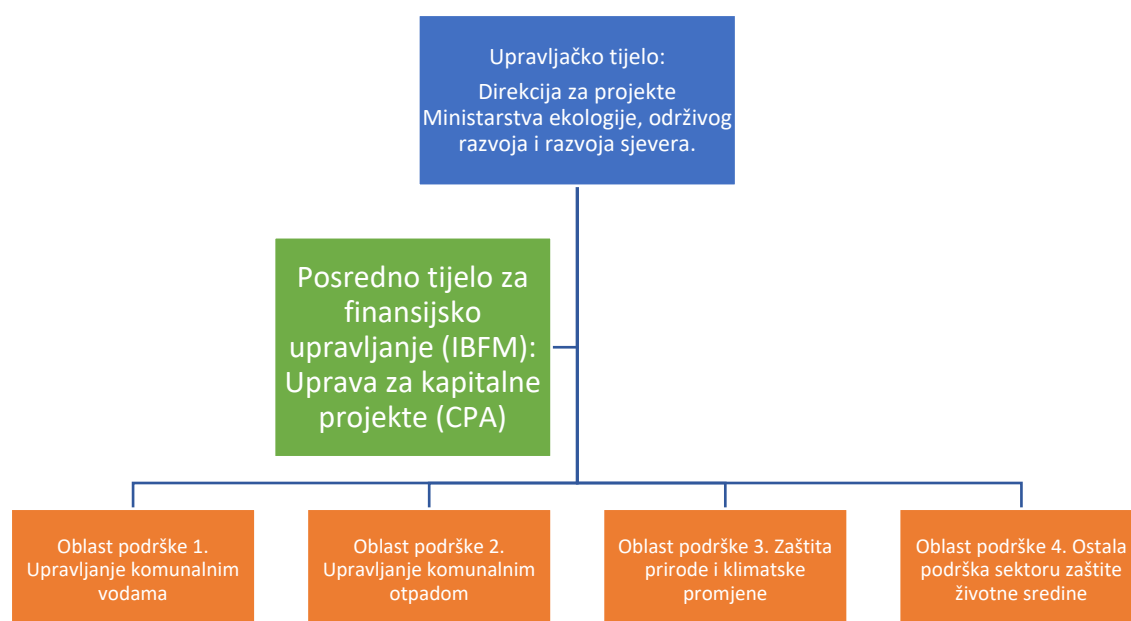
Ovaj program će se realizovati pod indirektnim upravljanjem Crne Gore

Organ upravljanja je Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera.

Upravljačko tijelo će biti odgovorno za ukupno upravljanje programom u skladu sa Okvirnim sporazumom o finansijskom partnerstvu.

Upravljačko tijelo će odrediti kao Posredno tijelo za finansijsko upravljanje, koje će obavljati zadatke finansijskog upravljanja programom, Upravu za kapitalne projekte (CPA).

Posredno tijelo za finansijsko upravljanje će obavljati svoj rad u skladu sa Klauzulom 6 Aneksa I uz Okvirni sporazum o finansijskom partnerstvu.

6.3. Opseg geografske prihvatljivosti za nabavku i bespovratna sredstva

Geografska prihvatljivost u smislu mjesta osnivanja za učešće u postupcima javnih nabavki i dodjele grantova, kao i u smislu porijekla kupljenih dobara, kako je utvrđeno osnovnim aktom i navedeno u relevantnim ugovornim dokumentima, primijenit će se, uz poštovanje sljedećih odredbi.

Ovlašćeni službenik Komisije odgovoran za to može proširiti geografsku prihvatljivost na osnovu hitnosti ili nedostupnosti usluga na tržištima zemalja ili teritorija o kojima je reč, ili u drugim opravdanim slučajevima gdje bi primjena pravila o prihvatljivosti učinila realizaciju ovog programa nemogućom ili izuzetno teškom (član 28(10) Uredbe o Instrumentu za susjedstvo, razvoj i međunarodnu saradnju - Globalna Evropa).

7 Finansijske tabele po oblastima podrške i po godinama (uključujući stope sufinansiranja, ako je primjenljivo)

	Godina 2024.			Godina 2025.			Godina 2026.		
	Doprinos EU	Sufinansiranje korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć III	Ukupni rashodi	Doprinos EU	Sufinansiranje korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć III	Ukupni rashodi	Doprinos EU	Sufinansiranje korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć III	Ukupni rashodi
Oblast podrške 1: Voda	759.000	189.750	948.750	1.784.225	446.056,25	2.230.281,25	2.809.450	702.362,50	3.511.812,50
Oblast podrške 2: Otpad	759.000	189.750	948.750	1.784.225	446.056,25	2.230.281,25	2.809.450	702.362,50	3.511.812,50
Oblast podrške 3: Priroda i klimatske promjene	1.254.000	313.500	1.567.500	2.947.850	736.962,50	3.684.812,50	4.641.700	1.160.425	5.802.125
Oblast podrške 4: Ostalo	528.000	132.000	660.000	1.241.200	310.300	1.551.500	1.954.400	488.600	2.443.000
UKUPNO	3.300.000	825.000	4.125.000	7.757.500	1.939.375	9.696.875	12.215.000	3.053.750	15.268.750
%									

	Godina 2027.			UKUPNO		
	Doprinos EU	Sufinansiranje korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć III	Ukupni rashodi	Doprinos EU	Sufinansiranje korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć III	Ukupni rashodi
Oblast podrške 1: Voda	3.568.450	892.112,50	4.460.562,50	8.921.125	2.230.281,25	11.151.406,25
Oblast podrške 2: Otpad	3.568.450	892.112,50	4.460.562,50	8.921.125	2.230.281,25	11.151.406,25
Oblast podrške 3: Priroda i klimatske promjene	5.895.700	1.473.925	7.369.625	14.739.250	3.684.812,50	18.424.062,50
Oblast podrške 4: Ostalo	2.482.400	620.600	3.103.000	6.206.000	1.551.500	7.757.500
UKUPNO	15.515.000	3.878.750	19.393.750	38.787.500	9.696.875	48.484.375
%				80%	20%	100%

8 Mjerenje učinka

8.1 Praćenje i izvještavanje

Praćenje sprovođenja Operativnog programa ima za cilj prikupljanje i analizu podataka kako bi se obavijestilo o napretku u postizanju planiranih rezultata, podržali procesi donošenja odluka i izvještavalo o korišćenju resursa.

Tehničko i finansijsko praćenje sprovođenja ovog Operativnog programa na dnevnom nivou biće kontinuiran proces i dio odgovornosti implementacionog partnera. U tu svrhu, Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera uspostaviće stalni unutrašnji tehnički i finansijski sistem praćenja programa i izraditi redovne izvještaje o napretku (ne manje od godišnjih) i završne izvještaje.

Svaki izvještaj će pružiti tačan prikaz sprovođenja Operativnog programa, prepreka na koje se naišlo, promjena koje su uvedene, kao i stepena postizanja njegovih rezultata i doprinosa postizanju njegovih ishoda, a ukoliko je moguće u trenutku izvještavanja, i doprinosa postizanju njegovih uticaja, mjereno odgovarajućim indikatorima.

Komisija može obaviti dodatne posjete praćenja, kako putem svog osoblja, tako i putem nezavisnih konsultanta koje direktno angažuje Komisija za nezavisne revizije praćenja (ili koje angažuje odgovorni agent sa kojim je Komisija sklopila ugovor za sprovođenje takvih revizija).

Uloge i odgovornosti za prikupljanje podataka, analizu i praćenje:

Sektorski nadzorni odbor, kako je predviđeno članom 53 Finansijskog okvira Partnerstva, igra ključnu ulogu u praćenju i izvještavanju o sprovođenju Operativnog programa (Godišnji izvještaj o napretku). Na osnovu izvještaja koje prije sastanaka dostavlja Upravljačko tijelo, Sektorski nadzorni odbor će, posebno

- razmotriti efektivnost, efikasnost, kvalitet, koordinaciju i usklađenost sprovođenja programa;
- razmotriti napredak ka ostvarivanju ciljeva, postizanju planiranih rezultata i efekata, i procjenjivati uticaj i održivost pomoći Instrumenta za pretpristupnu pomoć III, uz obezbjeđivanje usklađenosti sa političkim dijalogom, povezanim centralnim i regionalnim sektorskim strategijama i višekratnim ili regionalnim aktivnostima u korisniku Instrumenta za pretpristupnu pomoć III.
- razmotriti godišnje izvještaje o sprovođenju, uključujući finansijsku realizaciju programa;
- ispitati relevantne nalaze i zaključke, kao i predloge za korektivne akcije proistekle iz kontrola na licu mjesta, praćenja, evaluacija i revizija, ako su dostupni;
- razgovarati o svim relevantnim aspektima funkcionisanja sistema upravljanja i kontrole;
- razgovarati o bilo kojim problematičnim pitanjima i radnjama;
- ako je potrebno, razmotriti ili dati predloge za izmjene programa i preduzeti bilo koju drugu korektivnu akciju kako bi se obezbijedilo ostvarenje ciljeva i unaprijedila efikasnost, efektivnost, uticaj i održivost pomoći Instrumenta za pretpristupnu pomoć III;
- razmotriti preduzete mjere u vezi sa informacijama, promocijom, transparentnošću, komunikacijom i vidljivošću.

Prilikom dizajniranja skupa indikatora za praćenje, biće uzet u obzir Okvir rezultata Instrumenta za pretpristupnu pomoć III (SWD(2022) 445 konačan, Radni dokument osoblja Komisije), koji pruža jedinstven skup indikatora koji treba koristiti u svim relevantnim intervencijama, kako bi se obezbijedilo da se rezultati mogu sabrati, a uticaj i ishodi Instrumenta za pretpristupnu pomoć III jasnije prikazati za cio instrument.

Operativni zaključci, uključujući bilo kakve preporuke, biće donijeti na kraju sastanaka sektorskih nadzornih odbora. Ovi zaključci biće predmet odgovarajuće dalje obrade i pregleda na narednim sastancima odbora, i biće osnova za izvještavanje sektorskog nadzornog odbora Instrumenta za pretpristupnu pomoć o napretku.

Sektorski nadzorni odbor će sačinjavati predstavnici relevantnih nadležnih tijela i organizacija korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć III, drugih zainteresovanih strana, kao što su ekonomski, socijalni i ekološki partneri, međunarodne organizacije, međunarodne finansijske institucije i građansko društvo. Komisija će učestvovati u radu odbora. Predstavnici zainteresovanih strana biće izabrani prema pravilima i kriterijumima definisanim u poslovniku. Upravljačko tijelo će predsjedavati sastancima sektorskog nadzornog odbora.

Sektorski nadzorni odbori će se sastajati barem dva puta u toku svake godine. Mogu se sazvati i nenajavljeni sastanci.

IZVJEŠTAVANJE:

Zahtjevi za izvještavanje od strane upravljačkih tijela u indirektnom upravljanju od strane korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć III sprovodiće se u skladu sa članom 62 Finansijskog okvirnog partnerskog sporazuma.

Upravljačka tijela i Posredničko tijelo za finansijsko upravljanje dostavljaju sve neophodne informacije Koordinator Nacionalnog instrumenta za pretpristupnu pomoć, Nacionalnom akreditacionom tijelu i Revizorskom tijelu kako bi podržali njihov rad i pripremu njihovih izvještaja.

Na početku svake godine, upravljačka tijela i posrednička tijela dostavljaju Nacionalnom akreditacionom tijelu godišnje finansijske izvještaje ili bilanse na obračunskoj osnovi za prethodnu finansijsku godinu za programe u njihovoj nadležnosti. Pored toga, Upravljačko tijelo će pripremiti **Godišnji izvještaj o napretku** radi praćenja sprovođenja Operativnog programa, uključujući postignuća indikatora rezultata i učinaka.

Na početku svake godine, Upravljačko tijelo dostavlja Nacionalnom akreditacionom tijelu dostaviti godišnje izjave o upravljanju za prethodnu finansijsku godinu za programe koji su u njegovoj nadležnosti.

Tačan obim gore pomenutih izvještaja, izjava i deklaracija, njihovi obrasci, metode pripreme, prateća dokumentacija i vremenski okvir definiše Nacionalno akreditaciono tijelo i biće utvrđeni radnim aranžmanima zaključenim između Nacionalnog akreditacionog tijela i svakog Upravljačkog tijela.

Upravljačka tijela i posrednička tijela mogu biti obavezana od strane Koordinator Nacionalnog instrumenta za pretpristupnu pomoć i Komisije da sastavljaju ad hoc, povremene ili periodične izvještaje o sprovođenju programa koji su u njihovoj nadležnosti. Izvještaji mogu biti predstavljeni nadležnom sektorskom nadzornom odboru na razmatranje.

Dodatni zahtjevi za izvještavanje od strane upravljačkih tijela i posredničkih tijela biće utvrđeni u sektorskim ili finansijskim ugovorima.

8.2 Procjena

S obzirom na značaj programa, srednjoročna i završna procjena će biti sprovedene za oblasti podrške obuhvaćene ovim operativnim programom, a ugovoriće ih korisnik Instrumenta za pretpristupnu pomoć III.

Procjene će sprovoditi stručnjaci ili tijela, unutrašnja ili spoljna, koja su funkcionalno nezavisna od sistema upravljanja i kontrole.

Srednjoročna procjena će se sprovoditi radi rješavanja problema i učenja, posebno u cilju analize glavnih poteškoća i prepreka u sprovođenju Operativnog programa, kao i procjene koje oblasti podrške imaju najveći kapacitet apsorpcije, te će se shodno tome dati preporuke za eventualne izmjene Operativnog programa, ako se to smatra neophodnim.

Završna ili ex-post procjena sprovedeće se radi odgovornosti i učenja na različitim nivoima (uključujući reviziju politika), uzimajući u obzir relevantnost, efikasnost, djelotvornost, usklađenost, uticaj, održivost i dodatnu vrijednost pomoći kroz Instrument za pretpristupnu pomoć III u cilju postizanja ciljeva postavljenih u programskim dokumentima.

Izvještaji o procjeni biće podijeljeni svim relevantnim stranama. Korisnik Instrumenta za pretpristupnu pomoć III i Komisija analiziraće zaključke i preporuke procjena, zajednički odlučiti o daljim koracima i neophodnim prilagođavanjima, uključujući, ako je potrebno, preusmjeravanje podrške.

Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera, u konsultaciji sa Komisijom, izradiće plan evaluacije koji će predstaviti evaluacione aktivnosti koje će se sprovoditi u različitim fazama realizacije.

Ciljevi procjene obuhvataju:

- ocjenu uslova za sprovođenje pomoći, njenog učinka, kako budućeg, tako i stvarnog, i njene usklađenosti sa ciljevima politike postavljenim u cilju postizanja dugoročnih uticaja i ciljeva;
- ocjenu postignuća dogovorenih rezultata (ostvarenih rezultata, ishoda, uticaja) u cilju ostvarivanja planiranih dugoročnih i globalnih ciljeva;
- ocjenu procesa programiranja i sistema praćenja i, gdje je to potrebno, aranžmana za sprovođenje;
- promovisanje odgovornosti pomoći institucijama EU i javnosti, u pogledu vrijednosti za novac i upotrebe sredstava;
- izvlačenje pouka s ciljem poboljšanja kvaliteta i dizajna budućih politika, strategija i intervencija. Stoga, procjene treba da budu pravovremene, a njihovi nalazi treba da se uzmu u obzir kako u narednom ciklusu programiranja i implementacije, tako i u odluci o raspodjeli resursa.

8.3 Revizija i potvrđivanje

Tehničke revizije za velike projekte su obavezne tokom sprovođenja projekta.

Finansijske odredbe vezane za revizije i verifikacije, uključujući tehničke revizije, ako je primjenljivo, koje sprovodi korisnik Instrumenta za pretpristupnu pomoć III, treba da budu uključene u oblast podrške "Ostala podrška" kako je navedeno u Odjeljku 4.2.2.

Ne dovodeći u pitanje obaveze koje se primjenjuju na ugovore zaključene za sprovođenje ovog programa, Komisija može, na osnovu procjene rizika, angažovati nezavisne revizije ili verifikacije za jedan ili više ugovora ili sporazuma.

9 Strateška komunikacija i javna diplomatija

Sve organizacije koje sprovode spoljne akcije finansirane iz EU imaju ugovornu obavezu da obavijeste relevantne ciljne grupe o podršci Unije za njihov rad prikazivanjem amblema EU i kratke izjave o finansiranju, kako je odgovarajuće, na svim komunikacionim materijalima koji se odnose na dotične akcije. Radi postizanja tog cilja, moraju se pridržavati uputstava datih u dokumentu iz 2022. godine pod nazivom [*Komuniciranje i povećanje vidljivosti EU: Smjernice za spoljne aktivnosti*](#) (ili bilo koji naredni dokument).

Posebno, korisnici sredstava EU treba da priznaju porijeklo finansiranja EU i obezbijede njegovu odgovarajuću vidljivost na sljedeći način:

- Pružanjem izjave koja na vidljiv način ističe podršku koju su dobili od EU na svim dokumentima i komunikacionim materijalima koji se odnose na implementaciju sredstava, uključujući zvanični veb sajt i naloge na društvenim mrežama, ukoliko postoje; i
- Promovisanje aktivnosti i njihovih rezultata pružanjem koherentnih, efikasnih i proporcionalnih ciljanih informacija različitim slojevima javnog mnjenja, uključujući medije.

Mjere vidljivosti i komunikacije sprovode, prema potrebi, ovlašćeni subjekti nacionalnih uprava, izvođači i korisnici bespovratnih sredstava. Odgovarajuće ugovorne obaveze obuhvataće, prema tome, sporazume o finansiranju, sporazume o delegiranju, kao i ugovore o nabavci i dodjeli bespovratne finansijske pomoći.

Plan strateške komunikacije za Operativni program za zaštitu životne sredine i klimatske promjene biće pripremljen i usaglašen sa Delegacijom EU u skladu sa smjernicama Komisije za spoljne akcije o komunikaciji i podizanju vidljivosti EU. Ovo će utvrditi odgovornosti Uprave Operativnog programa i Koordinatora Nacionalnog instrumenta za pretpristupnu pomoć u pogledu komunikacije.

Strateški plan komunikacije Operativnog programa će identifikovati ključne poruke, ciljeve komunikacije, ciljne grupe (uključujući multiplikatore), pristup, planirane komunikacijske aktivnosti, ključne komunikacijske indikatore i ciljeve prema RACER principima (Relevantni, Prihvaćeni, Vjerodostojni, Jednostavni za praćenje i Snažni), rizike i predviđeni budžet. Godišnji planovi komunikacije biće izrađeni i prethodno razmotreni sa Delegacijom EU kako bi se koordinisale aktivnosti i maksimalno povećao domet.

Koordinator Nacionalnog instrumenta za pretpristupnu pomoć i Upravljačko tijelo biće zaduženi za kontakt sa novinarima i upravljanje kontaktima sa novinarima i medijima.

U skladu sa strateškim planom komunikacije Operativnog programa, biće napravljena posebna veb-stranica i kanali na društvenim mrežama. Standardi za korišćenje i upravljanje društvenim mrežama, kao i plan društvenih mreža, biće usklađeni između Upravljačkog tijela, tijela za sprovođenje i Koordinatora Nacionalnog instrumenta za pretpristupnu pomoć.

Mjere vidljivosti i komunikacije specifične za ovaj program biće komplementarne širim komunikacionim aktivnostima koje sprovode direktno službe Evropske komisije i/ili delegacije i kancelarije EU.

10 Održivost

Održivost programa na nivou cjelokupnog sprovođenja. Operativni program je osmišljen da bi se obezbijedila održivost postignutih koristi/rezultata i nakon njegovog sprovođenja. Ključni faktori koji utiču na održivost su nivo vlasništva krajnjih korisnika, njihovi institucionalni i operativni kapaciteti, kao i njihovi finansijski i ljudski resursi za upravljanje i održavanje

postignutih rezultata. Upravljačko tijelo će uspostaviti sistem za praćenje održivosti pomoći u okviru Operativnog programa. Koordinator Nacionalnog instrumenta za pretpristupnu pomoć i Upravljačko tijelo će pratiti održivost u okviru svojih odgovornosti kroz Sektorski nadzorni odbor (Član 53(4)(b) Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu) i zajednički sa Komisijom kroz sektorski nadzorni odbor za Instrument za pretpristupnu pomoć (Član 52(3) Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu). Procjena održivosti Operativnog programa biće standardna tačka dnevnog reda na sastancima sektorskog nadzornog odbora/nadzornog odbora operativnog programa i biće obuhvaćena procjenom Operativnog programa.

Krajnji korisnici su obavezni da obezbijede održivo korišćenje rezultata u skladu sa Operativnim programom, ugovorom ili ekvivalentnim dokumentom. Krajnji korisnici su obavezni da dodijele budžet za obezbjeđivanje funkcionisanja i održavanja rezultata, kao i da pokriju troškove njihovog funkcionisanja i održavanja. Krajnji korisnici treba da obnove rezultate da budu takvi kao što su bili na početku u slučaju oštećenja, a u slučaju njihovog uništenja da ih zamijene rezultatima koji su u najmanju ruku jednaki po kvalitetu i funkcionalnosti.

Kršenje uslova za održivost može dovesti do povraćaja EU doprinosa u slučaju da krajnji korisnici ne preduzmu potrebne korektivne mjere za otklanjanje nastalih nedostataka.

Održivost će biti postignuta daljom harmonizacijom pravnog okvira i uspostavljanjem institucionalnih mehanizama za sprovođenje i potpuno primjenjivanje prenesenog zakonodavstva. Uspješno sprovođenje neće biti ograničeno samo na konkretne rezultate, već će i višestruko uvećati svoj efekat jačanjem administrativnih kapaciteta za sprovođenje sličnih aktivnosti.

Ulaganje u IT i opremu za praćenje će ojačati i modernizovati sisteme nadzora, što će uticati na kvalitet rezultat nadzora i poboljšati kapacitete za sprovođenje politika i primjenu propisa na jedinstveniji način u cijeloj zemlji.

Održivost ovog ulaganja je garantovana tehničkim i finansijskim kapacitetom korisnika koji je odgovoran za njeno funkcionisanje i održavanje. Analiza troškova i koristi bi se sprovela u slučaju velikih projekata, kako bi se procijenila njihova ekonomska i finansijska održivost. Analiza pristupačnosti je aspekt koji treba poboljšati za budući programski period; u nekim slučajevima nije dobro procijenjen kapacitet krajnjeg korisnika da priušti plaćanje važne operacije + troškovi amortizacije za neku infrastrukturu životne sredine; ovaj komentar je posebno relevantan za infrastrukturu upravljanja otpadnim vodama.

ANEKS II – OPŠTI USLOVI

Sadržaj

ANEKS II – OPŠTI USLOVI.....	100
Sadržaj.....	100
Član 1 - Opšti principi.....	101
Član 2 - Nabavka i dodjela bespovratnih sredstava	101
Član 2a – Isključenje i administrativne sankcije.....	103
Član 3 - Komunikacija i vidljivost.....	103
Član 4 - Ex-ante i ex-post kontrole na postupke dodjele bespovratnih sredstava i nabavki, kao i ex-post kontrole na ugovorima i bespovratnim sredstvima koje će sprovoditi Komisija.....	104
Član 5 - Bankovni računi, računovodstveni sistemi i priznati troškovi	104
Član 6 - Odredbe o plaćanjima koje Komisija vrši korisniku Instrumenta za pretpristupnu pomoć III.....	105
Član 7 - Prekid isplata.....	106
Član 8 - Povraćaj sredstava	106
Član 8a – Finansijske korekcije i zatvaranje.....	107
Član 9 - Opšti principi za izbor operacija	107
Član 10 - Obrazac za prijavu velikog projekta.....	107
Član 11 - Veliki projekat i bilateralni sporazum.....	108
Član 12 - Period prihvatljivosti.....	108
Član 13 - Dozvole i ovlašćenja	109
Član 14 - Zahtjevi za izvještavanje	109
Član 15 - Prava intelektualne svojine.....	110
Član 16 - Konsultacija između korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć III i Komisije	110
Član 17 - Izmjene i dpoune ovog Finansijskog sporazuma	110
Član 18 - Obustava ovog finansijskog sporazuma	110
Član 19 - Raskid ovog Finansijskog sporazuma	111
Član 20 - Mjerodavno pravo, rješavanje sporova	111
Član 21 - Ograničavajuće mjere EU	113

Prvi dio: Odredbe koje se primjenjuju na aktivnosti za koje je korisnik Instrumenta za pretpristupnu pomoć III ugovorni organ pod indirektnim upravljanjem zemlje korisnice

Član 1 - Opšti principi

- (1) Svrha Prvog dijela je da utvrdi pravila za sprovođenje povjerenih zadataka u vezi sa realizacijom budžeta, kako je opisano u Aneksu I, i da definiše prava i obaveze korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć III i Komisije u vezi sa izvršavanjem ovih zadataka.

Prvi dio će se primjenjivati na zadatke u vezi sa realizacijom budžeta koji su povjereni korisniku Instrumenta za pretpristupnu pomoć III, a koji se odnose samo na doprinos Unije, ili u kombinaciji sa sredstvima korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć III ili sredstvima treće strane, u slučaju kada se ta sredstva realizuju u zajedničkom sufinansiranju.

- (2) Korisnik Instrumenta za pretpristupnu pomoć III će i dalje biti odgovoran za ispunjavanje obaveza predviđenih ovim Finansijskim ugovorom i Okvirnim sporazumom o finansijskom partnerstvu (FFPA). U skladu sa članom 7, članom 18, članom 19 i članom 21, Komisija zadržava pravo da obustavi plaćanja, kao i da suspenduje i/ili raskine ovaj Finansijski ugovor.
- (3) Korisnik Instrumenta za pretpristupnu pomoć III mora poštovati minimalnu stopu svog doprinosa navedenu u Aneksu I. U slučaju doprinosa i korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć III i Unije, doprinos korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć III mora biti dostupan najkasnije do kraja perioda prihvatljivosti programa.
- (4) Stopa doprinosa EU-a navedena u Aneksu I, kao i maksimalni iznos pomoći iz Instrumenta za pretpristupnu pomoć III, zasnivaju se na javnim prihvatljivim troškovima. Javni prihvatljivi trošak predstavlja svaki javni doprinos za finansiranje operacija čiji je izvor budžet nacionalnih, regionalnih ili lokalnih javnih vlasti korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć III, budžet Unije, budžet tijela javnog prava ili budžet udruženja javnih vlasti ili tijela javnog prava. Finansiranje putem zajma, kada se koristi, pripisuje se tijelu koje je odgovorno za otplatu zajma, bilo da je reč o nacionalnim javnim ili nacionalnim privatnim izvorima. Nacionalni privatni izdaci ne mogu se smatrati prihvatljivim izdacima.
- (5) Za potrebe primjene člana 25. Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu o zaštiti podataka, lični podaci će biti:

- obrađivani zakonito, pošteno i na transparentan način u odnosu na nosioca podataka;
- prikupljeni za određene, eksplicitne i zakonite svrhe i dalje se ne obrađuju na način koji je nespojiv sa tim svrhama;
- adekvatni, relevantni i ograničeni na ono što je neophodno u odnosu na svrhe za koje se obrađuju;
- tačni i, kada je to potrebno, ažurirani;
- obrađivani na način koji osigurava odgovarajuću bezbjednost ličnih podataka i
- čuvani u obliku koji omogućava identifikaciju subjekata podataka ne duže nego što je potrebno za svrhe za koje se lični podaci obrađuju.

Lični podaci uključeni u dokumente koje treba da čuva korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III u skladu sa stavom 2. člana 2. moraju biti obrisani nakon što isteknu rokovi navedeni u tom stavu.

Član 2 - Nabavka i dodjela bespovratnih sredstava

- (1) Bez prejudiciranja člana 18(5) Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu, zadaci navedeni u članu 1(1) biće sprovedeni od strane korisnika instrumenta za pretpristupnu pomoć III u skladu sa procedurama i standardnim dokumentima koje je Komisija utvrdila i objavila za dodjelu ugovora o nabavci i bespovratnim sredstvima u spoljnim akcijama, a naročito Praktičnim vodičem za postupke ugovaranja za pravila spoljne akcije Evropske unije (PRAG), koji je na snazi u vrijeme pokretanja odgovarajuće procedure, kao i u skladu

sa zahtjevanim standardima vidljivosti i komunikacije navedenim u članu 3(2).

Korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III sprovodiće postupke nabavke i dodjelu bespovratnih sredstava, zaključivati odgovarajuće ugovore i obezbijediti da svi relevantni dokumenti za praćenje revizije budu na jeziku ovog Finansijskog ugovora. Za potrebe Prvog dijela ovog Finansijskog ugovora, svaka referenca na ugovore o bespovratnim sredstvima smatraće se i kao referenca na ugovore o doprinosima, a svaka referenca na korisnike grantova takođe će uključivati organizacije koje su potpisale ugovore o doprinosima.

- (2) Ne dovodeći u pitanje član 49. Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu, korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III mora čuvati sve relevantne finansijske i ugovorne prateće dokumente od dana stupanja na snagu ovog Finansijskog ugovora, ili od ranijeg datuma u slučaju da je postupak nabavke, poziv za dostavljanje predloga ili postupak direktne dodjele bespovratnih sredstava pokrenut prije nego što je ovaj Finansijski ugovor stupio na snagu, pet godina od dana zatvaranja programa. Korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III mora posebno čuvati sljedeće:

(a) Postupci nabavke:

- i) Obavještenje o prognozi sa dokazom o objavljivanju obavještenja o nabavci i bilo kakvim ispravkama;
- ii) Imenovanje komisije za uži izbor;
- iii) Izvještaj o užem izboru (uključujući anekse) i prijave;
- iv) Dokaz o objavljivanju obavještenja o užem izboru;
- v) Pisma kandidatima koji nisu ušli u uži izbor;
- vi) Poziv za dostavljanje ponuda ili ekvivalentno obavještenje;
- vii) Dokumentacija o tenderu, uključujući anekse, pojašnjenja, zapisnike sa sastanaka, dokaz o objavljivanju;
- viii) Imenovanje komisije za ocjenjivanje;
- ix) Izvještaj o otvaranju ponuda, uključujući anekse;
- x) Izvještaj o procjeni / pregovorima, uključujući anekse i primljene ponude;²
- xi) Pismo o obavještenju;
- xii) Prateće pismo za dostavljanje ugovora;
- xiii) Pisma neuspješnim kandidatima;
- xiv) Obavještenje o dodjeli / otkazivanju, uključujući dokaz o objavljivanju;
- xv) Potpisani ugovori, amandmani, aneksi, izvještaji o sprovođenju i relevantna prepiska.

(b) Pozivi za dostavljanje predloga i direktna dodjela bespovratnih sredstava:

- i) Imenovanje komisije za ocjenjivanje;
- ii) Izvještaj o otvaranju i administrativni izvještaj, uključujući anekse i pristigle prijave;³
- iii) Pisma uspješnim i neuspješnim kandidatima nakon procjene bilješke koncepta;
- iv) Izvještaj o procjeni bilješke koncepta;
- v) Izvještaj o procjeni potpune prijave ili izvještaj o pregovorima sa relevantnim aneksima;
- vi) Provjera prihvatljivosti i prateći dokumenti;
- vii) Pisma uspješnim i neuspješnim kandidatima sa odobrenom rezervnom listom nakon procjene potpune prijave.

Prateće pismo za dostavljanje ugovora o dodjeli bespovratnih sredstava;

- ix) Obavještenje o dodjeli/otkazivanju sa dokazom o objavljivanju;
- x) Potpisani ugovori, amandmani, izvještaji o sprovođenju i relevantna prepiska.

² Otklanjanje neuspješnih ponuda pet godina nakon završetka postupka nabavke.

³ Eliminacija neuspješnih prijava tri godine nakon zatvaranja postupka dodjele bespovratnih sredstava.

Pored toga, finansijski i ugovorni dokumenti navedeni u stavu 2(a) i 2(b) biće dopunjeni svim relevantnim pratećim dokumentima kako je zahtijevano procedurama navedenim u stavu 1, kao i svom relevantnom dokumentacijom koja se odnosi na plaćanja, povraćaje i operativne troškove, na primjer, izvještajima o projektima i kontrolama na licu mjesta, prihvatanjem isporuka i radova, garancijama, izvještajima nadzornih inženjera.

- (3) Operacije sufinansirane od strane Unije u okviru Programa mogu takođe dobiti finansiranje od drugih donatora, kao što su međunarodne organizacije, država članica, treća zemlja ili regionalna organizacija.

Član 2a – Isključenje i administrativne sankcije

- (1) Prilikom primjene procedura i standardnih dokumenata koje je Komisija utvrdila i objavila za dodjelu ugovora o nabavci i bespovratnim sredstvima, korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III će osigurati da nijedan ugovor o nabavci ili bespovratnim sredstvima finansiran iz EU sredstava ne bude dodijeljen privrednom subjektu ili podnosiocu zahtjeva za bespovratna sredstva, ako je taj privredni subjekt ili podnosilac zahtjeva za bespovratna sredstva, bilo sam ili osoba koja ima ovlašćenja za predstavljanje, donošenje odluka ili kontrolu nad njim, u jednoj od situacija isključenja predviđenih relevantnim procedurama i standardnim dokumentima Komisije.
- (2) Korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III mora odmah obavijestiti Komisiju kada kandidat, ponuđač ili podnosilac zahtjeva bude u situaciji isključenja iz stava (1), ili kada je počinio nepravilnosti i prevaru kako je definisano u članu 51(5) Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu, ili kada je pokazao značajne nedostatke u ispunjavanju svojih glavnih obaveza u sprovođenju pravnog obavezivanja finansiranog iz budžeta Unije.
- (3) Korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III mora uzeti u obzir informacije sadržane u Komisijinom sistemu za ranu detekciju i isključenje (EDES) prilikom dodjele ugovora o nabavci i grantovima. Pristup informacijama može biti obezbijeđen putem kontakt tačke/tačaka ili putem konsultacija koristeći sljedeće načine: (Evropska komisija, Generalni direktorat za budžet, računovodstveni službenik Komisije, MO15,B-1049 Brussels, Belgium and by email tBrisel, Belgija i putem e-pošte na BUDG-C01-EXCL-DB@ec.europa.eu kopijom na adresu Komisije navedenu u članu 3. Posebnih uslova). Svaki ugovor ili bespovratna sredstva sklopljena sa izvođačem ili korisnikom bespovratnih sredstava koji je u situaciji isključenja u trenutku sklapanja ugovora isključuje se iz finansiranja Unije i može se primijeniti mehanizam finansijskih korekcija u skladu sa članom 8a.
- (4) Kada korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III sazna za situaciju isključenja iz stava (1) prilikom sprovođenja zadataka opisanih u Aneksu I, korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III će, u skladu sa uslovima svog nacionalnog zakonodavstva, nametnuti privrednom operateru ili podnosiocu zahtjeva za bespovratnu pomoć odbijanje datog postupka i isključenje iz njegovih budućih postupaka nabavke ili dodjele bespovratnih sredstava. Korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III takođe može izreći finansijsku kaznu proporcionalnu vrijednosti dotičnog ugovora. Odbijanja, isključenja i/ili finansijske kazne biće izrečene nakon suprotnog postupka koji obezbjeđuje pravo odbrane osobe na koju se odnosi. Korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III mora obavijestiti Komisiju u skladu sa stavom (2).

Član 3 - Komunikacija i vidljivost

- (1) U skladu sa članom 24 Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu, korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III mora preduzeti neophodne mjere kako bi obezbijedio vidljivost finansiranja EU za aktivnosti koje su mu povjerene i mora pripremiti koherentan plan komunikacionih i vidljivostnih aktivnosti, koji treba da bude dostavljen Komisiji na saglasnost u roku od 2 mjeseca od dana stupanja na snagu ovog Finansijskog ugovora.
- (2) Ove aktivnosti komunikacije i vidljivosti će biti u skladu sa uputstvima za spoljnu akciju o komuniciranju i podizanju vidljivosti EU koje je utvrdila i objavila Komisija, a na snazi u vrijeme aktivnosti.

Član 4 – Ex-ante i ex-post kontrole na postupke dodjele bespovratnih sredstava i nabavki, kao i ex-post kontrole na ugovorima i bespovratnim sredstvima koje će sprovoditi Komisija.

- (1) Komisija će sprovoditi ex-post kontrole na postupke dodjele nabavki i bespovratnih sredstava u sljedećim fazama:
 - (a) obavještenja o ugovorima za nabavke, pozive za dostavu predloga za bespovratna sredstva i bilo kakve ispravke tih obavještenja;
 - (b) dokumentacija za tendere i smjernice za podnosiocima zahteva za bespovratna sredstva;
 - (c) sastav komisija za ocjenjivanje;
 - (d) izvještaji o ocjeni, odluke o odbijanju i dodjeli;⁴
 - (e) dokumentacija o ugovorima i aneksi ugovora.
- (2) Što se tiče *ex-post kontrole*, Komisija može donijeti odluku nakon procjene rizika:
 - (a) da sprovede *ex-post kontrole* na svim dokumentacijama, ili
 - (b) da sprovede *ex-post kontrole* na odabranim dokumentacijama, ili
 - (c) da potpuno izostavi *ex-post kontrole*.
- (3) Ako Komisija odluči da sprovede ex-post kontrole u skladu sa stavom 2 (a) ili (b), obavijestit će korisnika instrumenta za pretpristupnu pomoć III o dokumentacijama odabranim za *ex-post kontrole*. Korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III je dužan da Komisiji dostavi svu dokumentaciju i informacije potrebne za dokumentaciju odabranu za ex-post kontrolu, u roku od mjesec dana od potpisivanja ugovora ili aneksa ugovora.
- (4) Komisija može sprovesti ex-ante kontrole za odobrenje svake od faza pomenutih u stavu 1 za postupke dodjele koji nisu odabrani za *ex-post kontrolu*. Korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III je dužan da Komisiji dostavi svu dokumentaciju i informacije potrebne nakon što bude obaviješten da je dokumentacija odabrana za ex-ante kontrolu, najkasnije u trenutku dostavljanja obavještenja o ugovoru ili smjernica za podnosiocima zahteva za objavljivanje.
- (5) Komisija može odlučiti da sprovede ex-post kontrole, uključujući revizije i kontrole na licu mesta, u bilo kojem trenutku tokom ili nakon sprovođenja bilo kojeg ugovora ili bespovratnih sredstava dodijeljenih od strane korisnika instrumenta za pretpristupnu pomoć III na osnovu ovog Finansijskog ugovora. Korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III je dužan da Komisiji dostavi svu dokumentaciju i informacije potrebne nakon što bude obaviješten da je dokumentacija odabrana za *ex-post kontrolu*. Komisija može ovlastiti osobu ili subjekt da sprovede *ex-post kontrole* u njeno ime.

Član 5 - Bankovni računi, računovodstveni sistemi i priznati troškovi

- (1) Nakon stupanja na snagu ovog Finansijskog ugovora, Računovodstveni organ i Posredno tijelo za finansijsko upravljanje (IBFM) korisnika instrumenta za pretpristupnu pomoć III, koji je ugovarač za Program, moraće da otvore barem jedan bankovni račun denominovan u evrima i dostave Komisiji Obrazac za finansijsku identifikaciju zajedno sa odgovarajućim bankovnim mandatima. Ukupni bankovni saldo za Program biće zbir salda na svim bankovnim računima Programa koje vodi Računovodstveni organ i sva učešća Posrednih tijela za finansijsko upravljanje u korisniku instrumenta za pretpristupnu pomoć. Izvještavanje o svim bankovnim računima povezanim sa svakim programom biće evidentirano putem Instrumenta za pretpristupnu pomoć – Ugovor za godišnje programe⁵.
- (2) Korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III treba da pripremi i dostavi Komisiji planove prognoza isplata za trajanje Programa prema obrascu u tački (d) Aneksa IV. Ove prognoze treba da budu ažurirane i

⁴ Za ugovore o uslugama, ovaj korak obuhvata *ex-ante* kontrole u vezi sa odobravanjem užeg spiska.

⁵ Instrument za pretpristupnu pomoć - Ugovor za godišnje programe je specijalizovana IT aplikacija koju je razvila Generalna direkcija za susjedstvo i pregovore o proširenju kako bi zamijenila iPerseus, koji je bio alat korišćen za praćenje sprovođenja pretpristupnih sredstava pod indirektnim upravljanjem od strane zemalja korisnica (IMBC).

dostavljene uz svaki zahtjev za sredstva navedena u članu 6(2) i 6(3), uz godišnji finansijski izvještaj iz člana 14(4) i uz prognozu vjerovatnih zahtjeva za plaćanja iz člana 33(3) Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu. Planovi prognoza isplata treba da budu zasnovani na stvarnim i realnim potrebama i potkrijepljeni dokumentovanom detaljnom analizom (uključujući planirani raspored ugovaranja i plaćanja po ugovoru), koja će biti dostupna Komisiji na zahtjev.

- (3) Početni plan prognoza isplata treba da sadrži sažete godišnje prognoze isplata za cio period prihvatljivosti i mjesečne prognoze isplata za prvih dvanaest mjeseci Programa. Naredni planovi treba da sadrže sažete godišnje prognoze isplata za preostali period prihvatljivosti Programa i mjesečne prognoze isplata za narednih četrnaest mjeseci.
- (4) Korisnik Instrumenta za pretpristupnu pomoć III dužan je da uspostavi i održava računovodstveni sistem u skladu sa članom 4(3)(a) Aneksa A Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu, koji će sadržati najmanje informacije o ugovorima realizovanim u okviru Programa, navedene u Aneksu V.
- (5) U skladu sa članom 57(2) Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu, troškovi priznati u računovodstvenom sistemu koji se vodi prema stavu (4) moraju biti nastali (od strane primaoca), prihvaćeni (od strane Posrednog tijela za finansijsko upravljanje) i plaćeni (od strane Posrednog tijela za finansijsko upravljanje) te moraju odgovarati stvarnim troškovima dokazanim pratećom dokumentacijom i koristiti se, kada je to primjenjivo, za razduženje predfinansiranja isplaćenog od strane korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć III u okviru lokalnih ugovora.

Član 6 - Odredbe o plaćanjima koje Komisija vrši korisniku Instrumenta za pretpristupnu pomoć III

- (1) Svaki zahtjev za predfinansiranje treba da sadrži izjavu o rashodima za Program, uključujući ugovorene iznose, isplaćene iznose i priznate troškove.
- (2) Korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III dostavlja svoju početnu prognozu isplata za Program, pripremljenu u skladu sa članom 5(2), uz prvi zahtjev za predfinansiranje. Prva prognoza treba da iznosi 100% predviđenih isplata za prvu godinu plana prognoze isplata, u skladu sa članom 5(2). Predfinansiranje će biti podržano bankovnim mandatima za sve banke račune Programa, ako je primjenljivo.
- (3) Korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III podnosiće naknadne zahtjeve za predfinansiranje kada ukupni bankovni saldo za Program padne ispod prognoze isplata za narednih pet mjeseci Programa.
- (4) Svaki zahtjev za dodatno predfinansiranje mora da sadrži:
 - a) Stanja na bankovnim računima za Program na datum podnošenja zahtjeva;
 - b) Ažurirani bankovni mandati za sve banke računa Programa, ako je primjenljivo.
 - c) Prognoza isplata za Program za narednih četrnaest mjeseci na datum presjeka zahtjeva, kako je navedeno u članu 5(2).
 - d) Ažurirano izvještavanje u Instrumentu za pretpristupnu pomoć - Ugovor za godišnje programe.
- (5) Korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III može zatražiti za svako naknadno prefinansiranje iznos ukupnih prognoza isplata za četrnaest mjeseci nakon datuma zahtjeva, umanjen za salda navedena u stavu 4(a) na datum presjeka zahtjeva za sredstva, uvećan za bilo koji iznos koji je korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III platio prema stavu (6), a koji još nije vraćen. Period prognoze isplata od četrnaest mjeseci može biti produžen ako je to posebno navedeno u Posebnim uslovima.

Komisija zadržava pravo da smanji svaku narednu isplatu prefinansiranja ako ukupna bankovna salda, koje drži korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III u okviru ovog Programa, premašuju prognozu isplata za narednih četrnaest mjeseci.

- (6) U slučaju da se isplata smanji u skladu sa stavom (5), korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III mora finansirati Program iz svojih vlastitih sredstava do iznosa smanjenja. Korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III može potom zatražiti nadoknadu tih sredstava kao dio sljedećeg zahtjeva za sredstva, kako je navedeno u stavu (5).
- (7) U skladu sa članom 33(1) Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu, Komisija zadržava pravo da vrši

djelimična plaćanja u okviru dostupnih sredstava. Kada sredstva ponovo budu dostupna, Komisija će odmah obraditi isplatu preostalog iznosa.

- (8) Komisija ima pravo da naplati prekomjerna bankovna salda koja su ostala neiskorišćena duže od dvanaest mjeseci. Prije nego što iskoristi ovo pravo, Komisija će pozvati korisnika instrumenta za pretpristupnu pomoć III da iznese razloge za kašnjenje u disbursmanu sredstava i da pokaže da postoji i dalje potreba za njima u naredna dva mjeseca.
- (6) Kamate koje nastanu na bankovnim računima korišćenim za ovaj program, neće pripasti Komisiji.
- (7) U skladu sa članom 33(4) Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu, kada Komisija prekine rok za zahtjev za plaćanje duže od dva mjeseca, korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III može zatražiti odluku Komisije o tome da li prekid roka treba da se nastavi.
- (8) Ovlašćeno finalno saopštenje o izdacima, na koje se odnosi član 36(1)(a) Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu, Nacionalno akreditaciono tijelo treba da podnese najkasnije šesnaest mjeseci nakon završetka perioda prihvatljivosti.

Član 7- Prekid isplata

- (1) Ne dovodeći u pitanje suspenziju ili raskid ovog Finansijskog ugovora u skladu sa članovima 18. i 19. kao i ne dovodeći u pitanje član 38. Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu (FFPA), Komisija može privremeno obustaviti isplate, djelimično ili u cjelosti, ako:
 - (a) Komisija je utvrdila, ili ima ozbiljne sumnje da je korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III napravio značajne greške, nepravilnosti ili prevaru koje dovode u pitanje zakonitost ili regularnost konkretnih transakcija u implementaciji Programa, ili nije ispunio svoje obaveze prema ovom Finansijskom ugovoru, uključujući obaveze u vezi sa strateškom komunikacijom i javnom diplomatijom;
 - (b) Komisija je utvrdila, ili ima ozbiljne sumnje, da je korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III napravio sistematske ili ponovljene greške, nepravilnosti, prevaru ili prekršaj obaveza prema ovom ili drugim Finansijskim ugovorima, pod uslovom da te greške, nepravilnosti, prevara ili prekršaj obaveza imaju materijalni uticaj na implementaciju ovog Finansijskog ugovora ili dovode u pitanje pouzdanost internog kontrolnog sistema korisnika instrumenta za pretpristupnu pomoć III ili zakonitost i regularnost osnovnih rashoda.

Član 8 - Povraćaj sredstava

- (1) Pored slučajeva navedenih u članu 40. Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu, Komisija može izvršiti povraćaj sredstava od korisnika instrumenta za pretpristupnu pomoć III, kako je predviđeno Finansijskom regulativom, naročito u slučaju:
 - (a) neostvarivanje ciljeva i rezultata Programa kako je navedeno u Aneksu I;
 - (b) neobezbjedjivanje korišćenja imovine i rezultata za predviđene svrhe navedene u Aneksu I;
 - (c) neprihvatljivi izdatak;
 - (d) nepoštovanje stope sufinansiranja, kako je predviđeno u Aneksu I;
 - (e) izdatke nastale usled grešaka, nepravilnosti, prevara ili kršenja obaveza u sprovođenju Programa, naročito u postupcima nabavke i dodjele bespovratnih sredstava.
 - (f) slabosti ili nedostaci u sistemima upravljanja i kontrole korisnika instrumenta za pretpristupnu pomoć III koji dovode do primjene finansijske korekcije.
- (2) U skladu sa nacionalnim zakonodavstvom, Nacionalno akreditaciono tijelo će povući doprinos Unije koji je isplaćen korisniku instrumenta za pretpristupnu pomoć III od korisnika koji su se našli u bilo kojoj situaciji definisanoj u stavu (1), tačke (b) ili (d) ovog člana, ili koji se odnose na član 40. Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu. Činjenica da Nacionalno akreditaciono tijelo ne uspije da povuče sve ili dio sredstava ne sprječava Komisiju da povuče sredstva od korisnika instrumenta za pretpristupnu pomoć III.

- (3) Iznosi koji su nepravilno isplaćeni ili vraćeni od strane korisnika instrumenta za pretpristupnu pomoć III, iznosi iz finansijskih garancija, garancija za učinak i predfinansiranje datih na osnovu procedura nabavke i dodjele bespovratnih sredstava, iznosi od finansijskih kazni koje je korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III izrekao kandidatima, ponuđačima, podnosiocima zahtjeva, izvođačima ili korisnicima bespovratnih sredstava, korisniku instrumenta za pretpristupnu pomoć III, biće ponovo iskorišćeni za Program ili vraćeni Komisiji.

Član 8a – Finansijske korekcije i zatvaranje

U skladu sa čl. 42, 43. i 47. Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu, Komisija će pružiti dopunske smjernice o postupku ispitivanja i prihvatanja računa, uključujući finansijske korekcije, i zatvaranje.

Član 9 - Opšti principi za izbor operacija

- (1) Postupci izbora treba da zadovolje principe transparentnosti, ravnopravnog tretmana i nediskriminacije. Oni treba da spriječe bilo kakav sukob interesa i obezbijede učešće zainteresovanih strana i javni pristup informacijama.
- (2) Sektorski nadzorni odbor će razmotriti i odobriti opšte kriterijume za selektovanje operacija iz člana 10. u roku od šest mjeseci od stupanja na snagu ovog Finansijskog ugovora i odobriti svaku reviziju tih kriterijuma u skladu sa potrebama programiranja.
- (3) U skladu sa članom 53(7) Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu, Komisija može biti ko-predsjedavajući sastancima sektorskih nadzornih odbora.
- (4) Korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III obezbjeđuje da operacije budu odabrane za finansiranje i odobrene u skladu sa kriterijumima i mehanizmima koji se primjenjuju na Program, uključujući odgovarajući Operativni program, i da budu u skladu sa relevantnim pravilima Unije i nacionalnim pravilima.

Član 10 - Obrazac za prijavu velikog projekta

- (1) Za svaki projekat koji ne spada pod definiciju velikog projekta iz člana 3(f) i člana 16(6) Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu, korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć III treba da izradi obrazac za prijavu za svaku operaciju odabranu za sufinansiranje iznosima Unije u okviru Programa.
- (2) Obrazac za prijavu velikog projekta mora da sadrži, između ostalog, sljedeće elemente:
 - (a) identifikaciju operacije i organizacije odgovorne za njeno sprovođenje;
 - (b) sažeti opis operacije i dokaz njene usklađenosti sa programom;
 - (c) aranžmani za sprovođenje, rizici i pretpostavke;
 - (d) očekivani učinci, rezultati i učinak, uključujući doprinose horizontalnim temama;
 - (e) Povezanost sa drugim instrumentima za pretpristupnu pomoć (IPA), IPA II i IPA III programima.
 - (f) finansijski aranžmani i procijenjeni budžet; i
 - (g) procedure predviđene za tendere i ugovore.

Šablon za Obrazac za prijavu velikog projekta je dat u Aneksu VII.

- (3) Korisnik IPA III će dostaviti kopiju obrasca za prijavu velikog projekta Delegaciji EU, koja će, nakon konsultacija sa Generalnom direkcijom za susjedstvo i pregovore o proširenju, poslati svoje mišljenje. Kada bude dato pozitivno mišljenje o obrascu za prijavu velikog projekta, projekat može da odobri korisnik Instrumenta za pretpristupnu pomoć III.
- (4) Kada priroda operacije to opravdava, Komisija može odlučiti da zatraži od korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć III da primijeni član 11 na određenu operaciju i da pripremi obrazac za prijavu, u skladu sa obrascima utvrđenim u Aneksu VI ovog Ugovora o finansiranju.

Član 11 - Veliki projekat i bilateralni sporazum

- (1) U skladu sa članom 16(6) Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu, prijave za velike projekte treba da se dostave Komisiji na ocjenu koristeći obrazac za prijavu velikog projekta (Aneks VI).
- (2) Procjena Komisije će definisati fizički objekat i prihvatljive izdatke. Procjena Komisije će biti zaključena ili razmjenom pisama (odnosno dostavljanjem prijave velikog projekta od strane korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć III i odgovora Komisije koji ga odobrava) ili potpisivanjem Bilateralnog sporazuma sa korisnikom Instrumenta za pretpristupnu pomoć III, koji će utvrditi pojedinačne elemente i zahtjeve specifične za projekat.
- (3) Bilateralni sporazum ili razmjena pisama mora da sadrži najmanje sljedeće informacije:
 - (a) naziv projekta;
 - (b) identifikacija lokacije projekta;
 - (c) kratak opis projekta, razrađen, prema potrebi, na pojedinačne komponente;
 - (d) detalji o nadležnoj instituciji za prijavu projekta, tijelu odgovornom za sprovođenje, ugovaraču i korisniku;
 - (e) detalji o bilo kojim međunarodnim finansijskim institucijama (IFI) ili drugim donatorima uključenim u projekat;
 - (f) specifični ciljevi projekta;
 - (g) rezime glavnih rezultata ekonomske i socijalne analize troškova i koristi;
 - (h) rezime finansijske analize;
 - (i) rezime glavnih nalaza procjene uticaja na životnu sredinu;
 - (j) ukupna procijenjena vrijednost projekta, kao i indikativni prikaz vrijednosti pojedinih elemenata projekta;
 - (k) procijenjeni ukupni prihvatljivi i neprihvatljivi troškovi projekta, ukupni javni troškovi, finansijski doprinos Unije i stopa sufinansiranja koja se primjenjuje na prihvatljive troškove;
 - (l) svi posebni uslovi u vezi sa projektom;
 - (m) indikativni raspored nabavki koji označava specifične vrste i procijenjene vrijednosti ugovora koji će biti predmet javne nabavke i, u slučaju paralelnog sufinansiranja sa međunarodnim finansijskim institucijama (IFI), identifikaciju ugovora koje će finansirati međunarodne finansijske institucije, kao i označavanje datuma početka postupka nabavke;
 - (n) indikativni raspored sprovođenja;
 - (o) indikativna lista ključnih indikatora koji će se koristiti za demonstriranje postizanja ciljeva projekta;
 - (p) datum od kojeg je izdatak prihvatljiv.
- (4) Korisnik IPA III može da pokrene postupak nabavke za veliki projekat nakon stupanja na snagu ovog Ugovora o finansiranju. Nijedan ugovor o nabavci za veliki projekat ne može biti potpisan prije stupanja na snagu Bilateralnog sporazuma ili zaključenja razmjene pisama kojima se odobrava prijava velikog projekta.
- (5) Izmjene odobrenih velikih projekata podliježu ograničenjima i uslovima navedenim u Bilateralnom sporazumu ili razmjeni pisama.

Drugi dio: Odredbe koje se primjenjuju na ovaj Ugovor o finansiranju u cjelini, bez obzira na način upravljanja

Član 12 - Period prihvatljivosti

- (1) Period prihvatljivosti je period u kojem se završavaju sve operativne aktivnosti Programa. Trajanje ovog perioda je propisano članom 2(2) Posebnih uslova.

Ovaj period će se odražavati u sporazumima koje će zaključiti korisnik IPA III i Komisija u sprovođenju ovog Finansijskog sporazuma, posebno u sporazumima o doprinosima, ugovorima o nabavkama i ugovorima o bespovratnim sredstvima.

- (2) Osim ako je drugačije predviđeno članom 7. Posebnih uslova, potpisani ugovori i dodaci, nastali rashodi, plaćanja koja su izvršili državni organi, kao i svi drugi troškovi u vezi sa aktivnostima Programa, biće kvalifikovani za finansiranje od EU samo ako su nastali tokom perioda prihvatljivosti, ne dovodeći u pitanje stav (3) ovog člana.
- (3) U slučaju velikih projekata, datum početka perioda prihvatljivosti je datum kada Komisija odobri veliki projekat kako je navedeno u bilateralnom sporazumu ili razmjeni pisama.
- (4) U skladu sa članom 29(3)(b) FFPA, i ne dovodeći u pitanje njegov član 28. i član 7. Posebnih uslova, sljedeći rashodi koje je napravio korisnik IPA III neće biti prihvatljivi za finansiranje prema ovom sporazumu o finansiranju:
 - a) bankarski troškovi, troškovi garancija i slični troškovi;
 - b) kazne i novčane kazne;
 - c) troškovi zbog sudskih sporova;
 - d) gubici zbog kursnih razlika;
 - e) dugovi i troškovi servisiranja duga (kamate);
 - f) rezervisanja za gubitke, dugove ili potencijalne buduće obaveze;
 - g) krediti trećim stranama, osim ako nije drugačije navedeno u posebnim uslovima;
 - h) negativne kamate koje zaračunavaju banke ili druge finansijske institucije.
- (5) Ugovor o nabavci, ugovor o besporavratnim sredstvima ili ugovor o doprinosu koji nije doveo do plaćanja u roku od dvije godine od potpisivanja biće automatski raskinut i njegovo finansiranje će biti poništeno, osim u slučaju spora pred sudovima ili arbitražnim organima.

Član 13 - Dozvole i ovlašćenja

Ne dovodeći u pitanje član 27. FFPA, bilo koju vrstu dozvole i/ili ovlašćenja koja je potrebna za sprovođenje Programa biće blagovremeno obezbijedena od strane nadležnih organa korisnika IPA III, u skladu sa nacionalnim zakonom.

Član 14 - Zahtjevi za izvještavanje

- (1) Za potrebe opštih zahtjeva za izvještavanje Komisiji iz člana 59. FFPA o godišnjem izvještaju o sprovođenju pomoći IPA III, NIPAC će koristiti obrazac koji se nalazi u Aneksu III.
- (2) Za potrebe člana 60. FFPA, NIPAC će dostaviti Komisiji konačni izveštaj o sprovođenju aktivnosti koje sprovodi pod indirektnim upravljanjem korisnik IPA III ovog Programa najkasnije šesnaest meseci po isteku perioda prihvatljivosti. NIPAC će koristiti obrazac koji je dostavila Komisija.
- (3) Za potrebe člana 61(1) FFPA, Nacionalno akreditaciono tijelo (NAO) će do 15. januara naredne finansijske godine obezbijediti u elektronskom formatu kopiju podataka koji se čuvaju u računovodstvenom sistemu uspostavljenom prema članu 4(4). Ovo treba da bude potkrijepljeno potpisanim nerevidiranim sažetim finansijskim izvještajem u skladu sa tačkom (c) Aneksa III.
- (4) Za potrebe specifičnih zahtjeva za izvještavanje u okviru indirektnog upravljanja navedenim u članu 61(2)(a) i 61(3) FFPA, Nacionalno akreditaciono tijelo u korisniku IPA III koristiće šablone predviđene u tačkama (a) i (b) Aneksa IV.

Član 15 - Prava intelektualne svojine

- (1) Ugovori finansirani u okviru ovog Finansijskog sporazuma moraju osigurati da korisnik Instrumenta za pretpristupnu pomoć III stekne sva neophodna prava intelektualne svojine u vezi sa informacionim tehnologijama, studijama, crtežima, planovima, promocijom i bilo kojim drugim materijalom izrađenim za potrebe planiranja, sprovođenja, praćenja i procjene.
- (2) Korisnik Instrumenta za pretpristupnu pomoć III garantuje da će Komisija, ili bilo koje tijelo ili lice koje Komisija ovlasti, imati pristup i pravo korišćenja takvog materijala. Komisija će takav materijal koristiti samo za svoje potrebe.

Član 16 - Konsultacija između korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć III i Komisije

- (1) Korisnik Instrumenta za pretpristupnu pomoć III i Komisija konsultovaće se prije nego što bilo koji spor u vezi sa sprovođenjem ili tumačenjem ovog Finansijskog sporazuma bude dalje razmatran u skladu sa članom 20.
- (2) Kada Komisija postane svjesna problema u sprovođenju procedura koji se odnose na realizaciju ovog Finansijskog sporazuma, uspostaviće sve neophodne kontakte sa korisnikom Instrumenta za pretpristupnu pomoć III kako bi se otklonio problem i preduzele sve neophodne mere.
- (3) Konsultacije mogu dovesti do izmjene, obustave ili raskida ovog Finansijskog sporazuma.
- (4) Komisija će redovno obavještavati korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć III o sprovođenju aktivnosti opisanih u Aneksu I, koje ne spadaju u Prvi dio ovih Opštih uslova.

Član 17 – Izmjene i dopune ovog Finansijskog sporazuma

- (1) Sve izmjene i dopune ovog Finansijskog sporazuma moraju bi sačinjene u pisanom obliku, uključujući razmjenu pisama.
- (2) Ukoliko korisnik Instrumenta za pretpristupnu pomoć III zatraži izmjenu ili dopunu, zahtjev se podnosi Komisiji najmanje tri mjeseca prije nego što izmjene i dopune treba da stupe na snagu, osim u opravdanim slučajevima.
- (3) Komisija može izmijeniti dokumente u Aneksima III - VII, a da to ne zahtijeva izmjenu i dopunu ovog Finansijskog sporazuma. Korisnik Instrumenta za pretpristupnu pomoć III biće pismenim putem obaviješten o svim takvim promjenama i njihovoj primjeni.

Član 18 - Obustava ovog Finansijskog sporazuma

- (1) Finansijski sporazum može biti obustavljen u sljedećim slučajevima:
 - (a) Komisija može obustaviti sprovođenje ovog Finansijskog sporazuma ako korisnik Instrumenta za pretpristupnu pomoć III prekrši obavezu iz ovog Finansijskog sporazuma;
 - (b) Komisija može obustaviti sprovođenje ovog Finansijskog sporazuma ako korisnik Instrumenta za pretpristupnu pomoć III prekrši bilo koju obavezu utvrđenu procedurama i standardnim dokumentima navedenim u članu 18(2) Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu.
 - (c) Komisija može obustaviti sprovođenje ovog Finansijskog sporazuma ako korisnik Instrumenta za pretpristupnu pomoć III ne ispunjava zahtjeve za povjeravanje zadataka u vezi sa sprovođenjem budžeta.
 - (d) Komisija može obustaviti sprovođenje ovog Finansijskog sporazuma ako korisnik Instrumenta za

pretpristupnu pomoć III odluči da obustavi ili prekine proces pristupanja EU.

- (e) Komisija može obustaviti ovaj Finansijski sporazum ako korisnik Instrumenta za pretpristupnu pomoć III prekrši obavezu poštovanja ljudskih prava, demokratskih principa i vladavine prava, u slučajevima ozbiljne korupcije ili ako je korisnik kriv za ozbiljno profesionalno nepoštovanje, što je dokazano bilo kojim opravdanim sredstvom. Veliko profesionalno nepoštovanje podrazumijeva bilo koje od sljedećih:
- kršenje primjenljivih zakona ili propisa ili etičkih standarda profesije kojoj osoba ili subjekat pripada, ili
 - bilo koje pogrešno ponašanje osobe ili entiteta koje utiče na njegovu profesionalnu kredibilnost, pri čemu takvo ponašanje pokazuje zlu namjeru ili gross negligence.

- (f) Ovaj Finansijski sporazum može biti obustavljen u slučajevima više sile, kako je to definisano u nastavku. "Viša sila" označava svaku nepredvidljivu i izuzetnu situaciju ili događaj koji je izvan kontrole strana i koji onemogućava bilo koju od njih da ispuni svoje obaveze, a koji nije rezultat greške ili nemara sa njihove strane (ili strane njihovih izvođača, agenata ili zaposlenih) i koji se pokazuje kao nepremostiv uprkos svim ulozenim naporima. Nedostaci u opremi ili materijalu ili kašnjenje u njihovom obezbjeđivanju, radni sporovi, štrajkovi ili finansijske poteškoće ne mogu se smatrati višom silom.

Neće se smatrati da je strana prekršila svoje obaveze ako je u slučaju više sile spriječena da ih ispuni, o čemu je druga strana uredno obaviještena. Strana koja se suočava sa višom silom obavijestit će drugu stranu bez odlaganja, navodeći prirodu, vjerovatnu trajnost i predvidljive efekte problema, kao i preduzeti sve mjere kako bi minimizirala moguću štetu. Ako viša sila utiče samo na dio Programa, suspenzija Finansijskog sporazuma može biti djelimična. Nijedna od strana neće biti odgovorna za kršenje svojih obaveza prema ovom Finansijskom sporazumu ako je spriječena da ih ispuni zbog više sile, pod uslovom da preduzme mjere za minimiziranje mogućih šteta.

- (2) Komisija može da obustavi ovaj Finansijski sporazum bez prethodne najave.
- (3) Komisija može preduzeti odgovarajuće zaštitne mjere prije nego što dođe do obustave.
- (4) Kada se dostavi obavještenje o obustavi, biće navedene posljedice po tekuće ili ugovore o nabavci, ugovore o bespovratnim sredstvima i ugovore o doprinosima koji treba da budu potpisani.
- (5) Obustava ovog Finansijskog sporazuma ne utiče na obustavu plaćanja i raskid ovog Finansijskog sporazuma od strane Komisije u skladu sa članom 7. i članom 19.
- (6) Strane će nastaviti sprovođenje Finansijskog sporazuma kada uslovi to dozvole, uz prethodnu pisanu saglasnost Komisije. Ovo ne utiče na bilo kakve izmjene i dopune ovog Finansijskog sporazuma koje mogu biti potrebne da bi se Program prilagodio novim uslovima implementacije, uključujući, ako je moguće, produženje perioda prihvatljivosti ili raskid ovog Finansijskog sporazuma u skladu sa članom 19.

Član 19 - Raskid ovog Finansijskog sporazuma

- (1) Ako problemi koji su doveli do suspenzije ovog Finansijskog sporazuma nisu riješeni u roku od najviše 180 dana, bilo koja strana može raskinuti Finansijski sporazum uz 30 dana prethodne obavijesti.
- (2) Kada se dostavi obavještenje o raskidu, biće navedene posljedice za tekuće ugovore o nabavci i bespovratnim sredstvima, ugovore o doprinosima i takve ugovore ili bespovratna sredstva koji treba da budu potpisani.
- (3) Raskid ovog Finansijskog sporazuma ne isključuje mogućnost Komisije da izvrši finansijske korekcije u skladu sa članovima 43. i 44. Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu.

Član 20 - Mjerodavno pravo, rješavanje sporova

- (1) Ovaj sporazum je regulisan zakonodavstvom EU.

- (2) Ako spor u vezi sa tumačenjem, primjenom ili važnošću ovog sporazuma ne može biti riješen mirnim putem, biće riješen arbitražom u skladu sa Arbitražnim pravilima Stalnog arbitražnog suda iz 2012. godine, pod sljedećim uslovima:

(a) Sastav vijeća

Za potraživanja od 500.000 evra ili više: vijeće će sačinjavati tri arbitra. Svaka strana će imenovati jednog arbitra u roku od 40 kalendarskih dana nakon što je poslato obavještenje o arbitraži. Dva arbitra koja su imenovala strane, zauzvrat će imenovati trećeg arbitra koji će djelovati kao predsjedavajući arbitar.

Za potraživanja manja od 500.000 evra: vijeće će biti sačinjeno od jednog arbitra, osim ako se strane drugačije ne dogovore.

Ako vijeće nije formirano u roku od 80 kalendarskih dana od slanja obavještenja o arbitraži, bilo koja strana može da zatraži od Sekretarijata Stalnog arbitražnog suda ili druge međusobno prihvatljive neutralne vlasti da imenuje potrebnog arbitra(e).

(b) Sjedište

Sjedište arbitražnog vijeća je u Hagu, Holandija.

(c) Jezik

Jezik postupka biće engleski ili neki drugi međusobno prihvatljiv zvanični jezik Evropske unije. Dokazi mogu biti predloženi na drugim jezicima, ako se strane o tome dogovore.

(d) Postupak

Pribjegavanje privremenim mjerama, intervencijama trećih strana i intervencijama amicus curiae (prijatelj suda) je isključeno.

Ako strana zahtjeva od vijeća da se prema informacijama ili materijalu odnosi povjerljivo, odluka se donosi u obliku obrazloženog naloga i nakon saslušanja druge strane (10 kalendarskih dana za podnošenje primjedbi). Vijeće će odmjeriti razloge za zahtjev, prirodu informacije i pravo na djelotvornu sudsku zaštitu. Vijeće može da uradi sljedeće:

- da učini da objelodanjivanje bude podložno određenim obavezama ili
- da donese odluku protiv objelodanjivanja, ali da naredi proizvodnju, izradu verzije koja nije povjerljiva ili sažetaka informacija ili materijala, koji sadrže dovoljno informacija kako bi druga strana mogla da izrazi svoje stavove na smislen način.

Ako se od vijeća traži da saslušanje slučaja bude zatvoreno za javnost, odluka će se donijeti nakon saslušanja druge strane (10 kalendarskih dana za podnošenje primjedbi). Vijeće će uzeti u obzir razloge zahtjeva i primjedbe druge strane (ako ih ima).

Ako se od vijeća zatraži da tumači ili primijeni pravo Evropske unije, obustaviće postupak i zatražiće od "Predsjednika Visokog suda u Parizu" (Predsednik Tribunal de grande instance de Paris, 'juge d'appui'), u skladu sa članovima 1460. i 1505. Francuskog zakonika o građanskom postupku, da zatraži prethodnu presudu od Suda Evropske unije u skladu sa članom 267. TFEU. Postupak pred arbitražnim sudom će se nastaviti čim bude donijeta odluka sudije koji djeluje kao podrška arbitraži. Odluka Suda pravde i sudije koji djeluje kao podrška arbitraži biće obavezujuća za vijeće.

Arbitražna odluka biće konačna i obavezujuća za strane i biće izvršena od strane istih bez odlaganja.

Međutim, bilo koja strana može zatražiti da odluku pregleda Apelacioni sud u Hagu (Gerechtshof Den Haag) na osnovu važećeg nacionalnog prava. U tom slučaju, odluka se neće smatrati konačnom dok se postupak ne završi. Odluka suda koji vrši reviziju biće obavezujuća za vijeće.

(e) Troškovi

Troškovi arbitraže sastoje se od:

- naknada i razumnih troškova arbitara
- razumnih troškova vještaka i svjedoka koje je odobrilo vijeće i
- naknada i troškova Sekretarijata Stalnog arbitražnog suda za arbitražni postupak (npr. ishrana, obezbjeđenje službenika, soba, prevod).

Naknade arbitara ne smiju biti veće od:

- 30.000 evra po arbitru ako je sporni iznos manji od 1.000.000 evra
- 15% spornog iznosa ako je taj iznos veći od 1.000.000 evra. U svakom slučaju, honorari arbitara ne smiju da budu veći od 300.000 evra.

Troškove arbitraže snose strane u jednakom dijelu, osim ako nije drugačije ugovoreno.

Strane same snose svoje troškove pravnog zastupanja i druge troškove koje imaju u vezi sa arbitražom.

(f) Privilegije i imuniteti

Sporazum o sprovođenju arbitraže u skladu sa Pravilima arbitraže Stalnog arbitražnog suda iz 2012. ne predstavlja i ne može se tumačiti kao odricanje od privilegija ili imuniteta bilo koje od strana, na koje one imaju pravo.

Član 21 - Ograničavajuće mjere EU

(1) Definicije

- (a) "Ograničavajuće mjere EU" označavaju ograničavajuće mjere usvojene u skladu sa Ugovorom o Evropskoj uniji (TEU) ili Ugovorom o funkcionisanju Evropske unije (TFEU).
 - (b) "Ograničeno lice" označava bilo koje subjekte, pojedince ili grupe pojedinaca koje je EU odredila kao predmet ograničavajućih mjera EU⁶.
- (2) U svim svojim odnosima, Strane priznaju da prema pravu EU nikakvi fondovi ili ekonomski resursi EU ne smiju biti dostupni direktno ili indirektno, ili u korist Ograničenih lica.
- (3) Korisnik Instrumenta za pretpristupnu pomoć III će osigurati da nijedna transakcija koja je predmet verifikovanog pogotka na listi sankcija EU neće imati direktne ili indirektne koristi od finansiranja EU. Korisnik Instrumenta pretpristupne pomoći III se obavezuje da će obezbijediti ovu obavezu:
- (a) provjerom pogodaka sa spiska sankcija EU, prije sklapanja i prije plaćanja prema relevantnim sporazumima, svakog ugovarača, korisnika granta i krajnjeg primaoca sa kojim Korisnik Instrumenta za pretpristupnu pomoć III ima ili se očekuje da će imati direktan ugovorni odnos (direktni primalac), kako bi se procijenilo da li je takvo lice Ograničeni primalac.
 - (b) provjerom ili drugim odgovarajućim sredstvima (koji mogu uključivati ex-post verifikaciju) na osnovu pristupa zasnovanog na riziku, da nijedan subjekat koji bi indirektno dobio sredstva EU nije Ograničeno lice.
- (4) U slučaju da korisnik Instrumenta pretpristupne pomoći III procijeni da je bilo koji od primalaca (direktnih ili indirektnih) sredstava EU Ograničeno lice, korisnik Instrumenta za pretpristupnu pomoć III će odmah obavjestiti Komisiju.
- (5) Ne dovodeći u pitanje obavezu iz tačke 3. iznad, ako Komisija procijeni da korišćenje finansijske pomoći Unije u okviru Instrumenta za pretpristupnu pomoć III rezultira ili je dovelo do kršenja restriktivnih mjera EU, odgovarajući iznosi neće biti kvalifikovani za finansijsku pomoć Unije u okviru Instrumenta za pretpristupnu pomoć III. Ovo ne dovodi u pitanje bilo kakva prava koja bi Komisija mogla imati da suspenduje ili prekine radnju na koju se odnosi takvo kršenje, da povрати bilo koje finansiranje EU koje je doprinijela Komisija ili da suspenduje ili raskine ovaj sporazum o finansiranju.
- (6) Određivanje korektivnih mjera vršiće se u skladu sa principom srazmjernosti. Korektivne mjere će se primjenjivati samo na sredstva EU koja su stavljena na raspolaganje ili u korist primaoca za period tokom kojeg je ostao Ograničeno lice.
- (7) Ova klauzula ne dovodi u pitanje izuzetke sadržane u Ograničavajućim mjerama EU.

⁶ www.sanctionsmap.eu. Mapa sankcija je IT alat za identifikaciju režima sankcija. Izvor sankcija proizilazi iz pravnih akata objavljenih u Službenom listu Evropske unije (OJ). U slučaju neslaganja između objavljenih pravnih akata i ažuriranja na veb-stranici, preovladava verzija Službenog lista.

Model godišnjeg izvještaja o realizaciji Instrumenata za pretpristupnu pomoć koji je podnio nacionalni koordinator za instrument pretpristupne pomoći

(u skladu sa članom 59. Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu)

Izvještajni period: 1.1.20XX-31.12.20XX

Izvještaj objavljen XX/XX/20XX

Godišnji izvještaj o sprovođenju Instrumenta za pretpristupnu pomoć u direktnom i indirektnom upravljanju <Korisnik instrumenta za pretpristupnu pomoć>

I. Sažetak

Ovaj odjeljak treba da istakne glavne sveukupne nalaze kako je navedeno u Odjeljku II, fokusirajući se na:

- Napredak u postizanju ciljeva sveobuhvatnih strateških dokumenata Instrumenta za pretpristupnu pomoć (Instrument za pretpristupnu pomoć II Strateški dokumenti zemlje i Programski okvir Instrumenta za pretpristupnu pomoć III)
- Glavna dostignuća i izazovi u programiranju i sprovođenju i preduzete korektivne mere, uključujući praćenje najrelevantnijih preporuka za praćenje, procjenu i/ili reviziju
- Komplementarnost sa akcijama u više zemalja i drugom podrškom donatora (uključujući Tim za Evropu, ako je relevantno)
- Glavna dostignuća u aktivnostima komunikacije i vidljivosti
- Glavne preporuke Nacionalnog instrumenta za pretpristupnu pomoć za naredni period

II. Sprovođenje Instrumenta za pretpristupnu pomoć po Instrumentu pretpristupne pomoći III Prozor/tematski prioritet i Sektor Instrumenta za pretpristupnu pomoć II

Informacije date u ovom odjeljku treba da budu zasnovane na/povezane sa informacijama datim u tabeli 1 ispod.

Ovaj odjeljak treba da sadrži sažetak po prozoru/tematskim prioritetima (Instrument za pomoć u pretpristupnoj pomoći III) i po sektoru (Instrument za pomoć u pretpristupnoj pomoći II) organizovan na sljedeći način:

Instrument za pretpristupnu pomoć II Sektor: <naziv(i) sektora⁷>

Instrument za pretpristupnu pomoć III Prozor: <broj i naziv prozora> / Tematski prioritet: <naziv(i) tematskih prioriteta⁸>

Treba navesti sljedeće podatke:

1. Uključivanje korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć u programiranje
2. Napredak ostvaren u sprovođenju kako bi se postigli ciljevi navedeni u ključnim strateškim i programskim dokumentima (relevantni indikatori ishoda/učinaka treba da budu navedeni u Aneksu 1)
3. Problemi nastali u sprovođenju i preduzetim i/ili planiranim korektivnim mjerama i preporuke za dalje djelovanje, kako bi se obezbijedila održivost⁹
4. Glavni nalazi praćenja, procjene i/ili revizije i njihovo praćenje

⁷ Prema sektorima u akcionim dokumentima, npr. Vladavina prava, prevoz, energetika itd.

⁸ Prema Programskom okviru Instrumenta za pretpristupnu pomoć III

⁹ Održivost se odnosi na stepen u kojem će se postignute koristi/rezultati (učinci i ishodi) vjerovatno nastaviti i nakon perioda sprovođenja. Naročito, ključni faktori koji utiču na održivost su vlasništvo korisnika, institucionalni upravljački kapaciteti i resursi posvećeni obezbjeđivanju rada i održavanja rezultata.

5. Komplementarnost sa drugim instrumentima i koordinacija sa drugim donatorima/međunarodnim finansijskim institucijama u okviru prozora/tematskih prioriteta (IPA III) ili sektora (IPA II) (npr. kroz Team Europe)
6. Procjena uticaja pomoći Instrumenta za pretpristupnu pomoć na poboljšanje sektorskog pristupa, uključujući sektorske strategije, institucionalne kapacitete i budžetiranje i stepen do kojeg je njihova koherentnost osigurana sa nacionalnim strateškim planovima politika i okvirima budžetiranja.
7. Aktivnosti komunikacije i vidljivosti

U slučaju **indirektnog upravljanja od strane zemlje korisnice (IMBC)**, sljedeće informacije takođe treba da budu uključene:

8. Informacije o sprovođenju akcija
9. Kratka procjena o funkcionisanju struktura za sprovođenje i o svim značajnim problemima nastalim u sprovođenju povjerenih zadataka, npr. kašnjenja u ugovaranju i naknadnim preduzetim/planiranim mjerama.
10. Sprovedene aktivnosti praćenja, procjene i/ili revizije, revizije – glavni nalazi i naučene lekcije, preporuke, praćenje i preduzete korektivne radnje

Programi instrumenta za pretpristupnu pomoć ruralnom razvoju (IPARD) treba da budu pokriveni kao poseban odjeljak u okviru IPA III prozora 4 / IPA II sektora za poljoprivredu i ruralni razvoj. Pošto IPARD programi podliježu odvojenom izvještavanju, ovaj odjeljak treba da sadrži samo rezime ukupnog napretka u sprovođenju i istakne najrelevantnija pitanja. Ključne informacije takođe treba da budu istaknute u sažetku (ako je relevantno).

IPA II operativni programi treba da budu obuhvaćeni relevantnim sektorom koji pruža informacije o tačkama 1-10 (ako je relevantno). **Operativni programi IPA III** treba da budu obuhvaćeni relevantnim tematskim okvirom i da sadrže samo sažetak ukupnog napretka u sprovođenju i da istaknu najrelevantnija pitanja. Ključne informacije takođe treba da budu istaknute u sažetku (ako je relevantno). IPA III operativni programi će biti predmet detaljnijeg izvještavanja prema obrascu izvještavanja koji će biti priložen Finansijskim sporazumima.

Programi teritorijalne saradnje treba da budu obuhvaćeni u okviru IPA III prozora 5/IPA II sektora o teritorijalnoj i regionalnoj saradnji. Ovaj odjeljak treba da da veoma kratak pregled programa teritorijalne saradnje u kojima učestvuje korisnik Instrumenta za pretpristupnu pomoć:

- Za **programe Međuregionalne prekogranične saradnje (CBC) sa državama članicama i programe transnacionalne i međuregionalne saradnje**, maksimalno jedan pasus po programu, koji ukazuje na ukupan napredak u sprovođenju (npr. program usvojen/nije usvojen, planirani pozivi, itd.) i naglašavajući najrelevantnija pitanja u sprovođenju.
- Za **programe prekogranične saradnje između korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć**, sažetak od najviše pola stranice po programu, koji daje pregled sprovođenja (npr. usvojeni program/uspostavljeni Zajednički nadzorni odbor/sastanci ZNO u izvještajnom periodu, poziv za podnošenje predloga zatvoren/u toku/planirani i strateški projekti (ako ih ima). Sažetak treba da se fokusira na probleme na koje se naišlo u sprovođenju i na preduzete i/ili planirane korektivne mjere, kao i na preporuke za dalje djelovanje. Godišnji izvještaji o sprovođenju prekogranične saradnje (kao što je navedeno u članu 80. Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu) treba da budu uključeni kao Aneks.

U slučaju **indirektnog upravljanja od strane zemlje korisnice (IMBC)**, Vodeća zemlja takođe treba da sadrži sljedeće informacije:

1. Kratka procjena o funkcionisanju struktura za sprovođenje i o svim značajnim problemima nastalim u sprovođenju povjerenih zadataka, npr. kašnjenja u ugovaranju i naknadnim preduzetim/planiranim mjerama.

2. Preporuke za dalje postupanje

Tabela 1. Pregled sprovođenja na akcionom nivou

<i>[Finansijski sporazum] npr. godišnji akcioni plan za 20xx</i>	
<i>[Naziv akcije i referenca] npr. Elektrifikacija željezničke pruge od xxx do granice sa xxx</i>	
Stanje/napredak za određenu akciju (npr. Projektni zadatak u pripremi, tender pokrenut, ugovoren, u sprovođenju, završen)	<i>Navedite ocjenu sprovođenja aktivnosti u sklopu akcije.</i> <i>npr. Ugovor o uslugama za pripremu Projektnog zadatka za ugovor o radovima koji je potpisan i u toku, tender za ugovor o radovima koji će biti raspisan u drugom tromjesečju 2015. godine, itd.</i> <i><u>Za IMBC:</u> Navedite poređenje sa prognozom dostavljenom uz Zahtjev za sredstva i analizu o tempu sprovođenja. Dati ocjenu sprovođenja plana nabavki u poređenju sa početnom verzijom</i>
Glavna dostignuća i njihova ocjena	<i>Navedite prednosti Instrumenta za pretpristupnu pomoć i doprinos reformama.</i> <i>npr. usvojen novi zakon o [xx] kojim se građanima omogućava brži pristup javnim uslugama</i>
Značajni uočeni problemi i preduzete/planirane mjere za njihovo prevazilaženje	<i>Navedite sve potencijalne probleme u skladu sa uslovima Finansijskog sporazuma i korektivne mjere za njihovo rješavanje.</i> <i>npr. Ugovor o uslugama za pripremu Projektnog zadatka za ugovor o radovima je odložen jer je pregovarački postupak propao i morao je ponovo da se pokrene</i> <i><u>Za IMBC:</u> Dostavite detaljnu procjenu razloga za kašnjenje zajedno sa analizom o tome da li se problemi ponavljaju (u poređenju sa drugim akcijama i mjerama preduzetim za prevazilaženje slične situacije). Opišite nalaze revizije i/ili identifikovane nepravilnosti i preduzete mjere za njihovo rješavanje.</i>
Razvoj i/ili identifikovani rizici koji utiču na buduće sprovođenje i postizanje ciljeva	<i>npr. izmjena lokalnog zakona u skladu sa četvrtim željezničkim paketom</i>
Preporuke za dalje korektivne radnje	

Dodajte onoliko tabela koliko je potrebno:

<i>[Finansijski sporazum]</i>	
<i>[Naziv akcije i referenca]</i>	
Stanje/napredak za određenu akciju (npr. Projektni zadatak u pripremi, tender pokrenut, ugovoren, u sprovođenju, završen)	
Glavna dostignuća i njihova ocjena	
Značajni problemi u izvršenju povjerenih zadataka i preduzetim/planiranim mjerama za njihovo prevazilaženje	
Razvoj i/ili identifikovani rizici koji utiču na buduće sprovođenje i postizanje ciljeva	
Preporuke za dalje korektivne radnje	

Aneks 1: Indikatori ishoda/učinaka po instrumentu za akciju pretpristupne pomoći

Ovaj aneks bi trebalo da sadrži godišnje ažuriranje indikatora uključenih u zbirne akcione dokumente Instrumenta za pretpristupnu pomoć II i akcione dokumente Instrumenta za pretpristupnu pomoć III, koji pokrivaju aktivnosti u direktnom i indirektnom upravljanju. Bilo bi poželjno da ovaj Aneks bude pripremljen u Excel-u ili onlajn sistemu za prikupljanje podataka koji koristi korisnik Instrumenta za pretpristupnu pomoć III, sa posebnim tabelama za akcije Instrumenta za pretpristupnu pomoć II i Instrumenta za pretpristupnu pomoć III prema modelu ispod. Treba napomenuti da se predviđene vrijednosti za određene godine traže samo za indikatore Instrumenta za pretpristupnu pomoć II.

Pokazatelji Instrumenta za pretpristupnu pomoć II

Godišnji/višegodišnji akcioni program	Akcija	Sektor	Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Predviđena vrijednost za (20xx)	Cilj	Trenutna vrijednost (20xx)
Godišnji akcioni program za 20xx	Akcija 1	Prevoz	Smanjenje prosječnog vremena putovanja putnika između većih urbanih centara po načinu prevoza					
Višegodišnji akcioni program za 20xx-20xx	Akcija 1	Životna sredina	Smanjeni troškovi prevoza po jedinici proizvoda					
[Dodajte onoliko redova koliko je relevantno.....]								

Pokazatelji Instrumenta za pretpristupnu pomoć III

Godišnji/višegodišnji akcioni plan	Prozor	Tematski prioritet	Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Cilj	Trenutna vrijednost (20xx)
------------------------------------	--------	--------------------	------------	-------	--------------------	------	----------------------------

Ugovor o finansiranju IPA III za višegodišnje operative programe - Aneks III: Model godišnjeg izvještaja (verzija: januar 2024. godine)

<i>Godišnji akcioni plan za 20xx</i>							
<i>[Dodajte onoliko redova koliko je relevantno.....]</i>							

Aneks 2: Transparentnost, vidljivost, informacione i komunikacione aktivnosti

Ovaj aneks (najviše jedna stranica) treba obezbijediti samo za aktivnosti kojima se upravlja u indirektnom upravljanju u skladu sa zahtjevima koji su navedeni u Instrumentu za pretpristupnu pomoć II Okvirnom sporazumu i Instrumentu za pretpristupnu pomoć III Okvirnom finansijskom sporazumu o partnerstvu.

Aneks 3: Uspješne priče

Ovaj Aneks treba obezbijediti samo za akcije kojima se upravlja u indirektnom upravljanju. (Napomena: ovaj odjeljak može da se koristi za godišnji izvještaj o sprovođenju instrumenata spoljnog djelovanja Evropske unije koje priprema Evropska komisija)

Aneks 4: Godišnji plan nabavki

Ovaj Aneks treba obezbijediti samo za akcije kojima se upravlja u indirektnom upravljanju.

Ugovor o finansiranju IPA III za višegodišnje operativne programe - Aneks VI: obrazac za prijavu velikog projekta
(verzija: januar 2024. godine)

Referenca programa	Referentni broj OPSYS ugovora o finansiranju	Budžet programa			Lojalne ugovorne aktivnosti																				Kontekst oporuka				Bankarski bilansi (doprinos EU)													
					Ukupan ugovoreni iznos			Ugovoreno %			Ukupan iznos povučen po zadržavanju			Otkazno %			Ukupan isplaćeni iznos			Isplaćeno %			Ukupni priznati troškovi			Troškovi %			Ukupno otvoreno prefinansiranje			Otvoreno prefinansiranje %			Greške	Neprijaviti	Prevara	Bez konteksta	Ukupno	Ukupno kao % budžeta	Ukupno kao predviđene mjesečne isplate	
1	2	3			4			5			6			7			8			9			10			11			12			13			14	15	16	17	18	19	20	
		3a	3b	3c	4a	4b	4c	5a	5b	5c	6a	6b	6c	7a	7b	7c	8a	8b	8c	9a	9b	9c	10a	10b	10c	11a	11b	11c	12a	12b	12c	13a	13b	13c								
								4a/3*100%	4b/3*100%	4c/3*100%				6a/7*100%	6b/7*100%	6c/7*100%	8a/9*100%	8b/9*100%	8c/9*100%	10a/10*100%	10b/10*100%	10c/10*100%				11a/11*100%	11b/11*100%	11c/11*100%				12a/12*100%	12b/12*100%	12c/12*100%						18/19*100%		
		Doprinos EU	Nacionalni doprinos	Ostali izvori (Doprinos EU)	Nacionalni doprinos	Ostali izvori	Doprinos EU	Nacionalni doprinos	Ostali izvori	Doprinos EU	Nacionalni doprinos	Ostali izvori	Doprinos EU	Nacionalni doprinos	Ostali izvori	Doprinos EU	Nacionalni doprinos	Ostali izvori	Doprinos EU	Nacionalni doprinos	Ostali izvori	Doprinos EU	Nacionalni doprinos	Ostali izvori	Doprinos EU	Nacionalni doprinos	Ostali izvori	Doprinos EU	Nacionalni doprinos	Ostali izvori	Doprinos EU	Nacionalni doprinos	Ostali izvori	Doprinos EU	Nacionalni doprinos	Ostali izvori	Doprinos EU	Nacionalni doprinos	Ostali izvori	Doprinos EU	Nacionalni doprinos	Ostali izvori
MAP 2022	JADXXXXX																																									
CSC A46B 2021	JADXXXXX																																									
(*) Godišnji finansijski izvještaji koji se podnosi do 15. februara sa kumulativnim podacima na dan 31. decembar prethodne fiskalne godine																																										
(**) Finansijski izvještaji za period od 12 mjeseci koji se podnosi do 31. jula sa kumulativnim podacima na dan 30. jun																																										
Ja, niže potpisani/a _____, Nacionalno akreditaciono tijelo za kreditni instrumenti za pretprijetu pomoć i/ili ovi izjavljujem da je gore navedeni finansijski izvještaji istina i tačno u skladu sa članom 6(1)(3) Otvornog sporazuma o finansijskom partnerstvu.																																										

Ugovor o finansiranju IPA III za višegodišnje operativne programe - Aneks VI: Obrazac za prijavu velikog projekta
(verzija: januar 2024. godine)

Aneks IV(b): Godišnji finansijski izvještaj - pojedinačni doprinos EU za program												
prema članu 61(2)(a) FFPA												
Instrument za pretpristupnu pomoć III Godišnji finansijski izvještaj (*)												
Referenca programa	Referentni broj OPSYS ugovora o finansiranju	Programski budžet doprinosa EU	Lokalne ugovore aktivnosti									
			Ukupan ugovoreni iznos	Ugovoreno %	Ukupan iznos povučen po zatvaranju	Otkazano %	Ukupan isplaćeni iznos	Isplaćeno %	Ukupni priznati troškovi	Troškovi %	Ukupno otvoreno pretfinansiranje	Otvoreno pretfinansiranje %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
				4/3*100%		6/4*100%		8/4*100%		10/4*100%		12/4*100%
AAP 2022	JAD.XXXXXX											
Radnja 1	ACT-XXXXX											
(*) 15. februar												
Ja, niže potpisani/a _____, Nacionalno akreditaciono tijelo za korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć III _____, ovim izjavljujem da je gore navedeni finansijski izvještaj/izjava potpun/a, tačan/na i istinit/a u skladu sa članom 61(5) Okvirnog sporazuma o finansijskom partnerstvu.												

Ugovor o finansiranju IPA III za višegodišnje operativne programe - Aneks VI: Obrazac za prijavu velikog projekta
(verzija: januar 2024. godine)

Aneks IV(c): godišnji računovodstveni izvještaj o presjeku prema članu 61(1) FFPA

Izveštaj o završnom računu za godišnji obračunski period korisnika IPA III (*)

Odluka EU	Ugovor EU	Naziv	Referenca lokalnog ugovora	Obrazac za izvođača / pravno lice (LEF)	Vrsta ugovora	Datum potpisivanja ugovora	Datum početka izvršenja ugovora	Datum završetka izvršenja ugovora	Status ugovora	IPA EU – Početna vrijednost ugovora	IPA EU – Trenutna vrijednost ugovora	IPA EU – Isplaćeni iznos	RAL	IPA EU – Povraćaj sredstava	IPA EU – Isplaćena prefinansiranja	IPA EU – Prefinansiran je odobreno	IPA EU – Otvoreno prefinansiranje	IPA EU – Priznati troškovi	IPA EU – Nastali i prihvaćeni troškovi koji nisu	IPA EU – Troškovi u toku rada –Iznos fakture (prije procjene iznosa koji ispunjava uslove)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	19 nastavak	20

(*) dostaviti do 15. januara

Ja, niže potpisani/a _____, Nacionalno akreditaciono tijelo za korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć III _____, ovim izjavljujem da je gore navedeni finansijski izvještaj/izjava potpun/a, tačan/na i istinit/a u skladu sa članom 61(5) Otvornog sporazuma o finansijskom partnerstvu.

Ugovor o finansiranju IPA III za višegodišnje operativne programe - Aneks VI: Obrazac za prijavu velikog projekta
(verzija: januar 2024. godine)

Aneks IV(d) - plan prognoze isplata		Podaci na dan:																	
u skladu sa članom 4(2) FA		Plan prognoze isplata za korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć III																	
Referenca programa	Referentni broj OPSYS ugovora o finansiranju	Plan prognoze isplata (Dodajte godine po potrebi)																	
		Mjesečna prognoza isplata (za RfF: 12 mjeseci za prvi zahtjev za prefinansiranje / 14 mjeseci za naknadno prefinansiranje; za godišnji finansijski izvještaj i prognozu vjerovatnih zahtjeva za plaćanje: 24 mjeseca)																	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno za 12 mjeseci	13	14	Ukupno za 14 mjeseci*	15-24	Ukupno za 24 mjeseci**
AAP 2021	JAD.XXXXXX																		
CBC AA/BB (raspodjela u 2024)																			
Okruženje protokola za procjenu multisenzorne pažnje																			
* Kolone od O do Q koje se koriste za naknadno prefinansiranje																			
** Kolone od O do S koje će se koristiti za godišnji finansijski izvještaj i predviđanje vjerovatnih zahtjeva za plaćanje																			

Ugovor o finansiranju IPA III za višegodišnje operativne programe - Aneks VI: Obrazac za prijavu velikog projekta
(verzija: januar 2024. godine)

Aneks IV(e) - Predviđanje vjerovatnih zahtjeva za plaćanje prema članu 33(3) FFPA			Podaci na dan: _____																							
Predviđanje vjerovatnih zahtjeva za plaćanje, za korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć III																										
Referentni broj OPSYS ili ekvivalent za Finansijski sporazum	Referenca programa	Stupanje na snagu FA (Finansijskog sporazuma)	Rok za ugovaranje	Rok za operativnu primjenu	Lokalna budžetska izdvajanja u evrima*	Sredstva EU koju EK plaća u evrima	RAL na dan 31.12.2021. u evrima	RfF u EU u evrima	Ukupna proгноza 202X-202Y	202X Prognoza (po mjesecima)												202Y Prognoza				
										Ukupno 202X	01-202X	02-202X	03-202X	04-202X	05-202X	06-202X	07-202X	08-202X	09-202X	10-202X	11-202X	12-202X	Ukupno 202Y	Q1 (prvo tromjese lje)/202Y	Q2 (drugo tromjese	Q3 (treće tromjese
1	2	3	4	5	6	7	8=6-7																			
	NP 2012																									
Ukupno za Programe IPA I																										
	2015 AAP - Obj 1/Obj2 (IMBC)																									
	CBC 2016 AA/BB																									
	Okruženje protokola za procjenu multis enzorne																									
Ukupno za Programe IPA II																										
	2021 AAP (IMBC)																									
Ukupno za Programe IPA III																										
Ukupno za Programe IPA I & IPA II & IPA III																										

Ključni podaci

Za svaki lokalni ugovor potrebne su sljedeće informacije:

1. Odluka EU

Referenca programa, npr. Godišnji akcioni program 2022

2. Ugovor sa EU

Referentni broj OPSYS za finansijski sporazum, npr. 2014/031-878

3. Naziv

Naziv lokalnog ugovora

4. Referenca lokalnog ugovora

5. Obrazac za izvođača / pravno lice (LEF)

6. Vrsta ugovora

Npr. Bespovratna sredstva, usluge, nabavka, radovi, tvining,...

7. Datum potpisivanja ugovora

Datum kada posljednja strana potpisuje ugovor

8. Datum početka izvršenja ugovora

Datum potpisivanja ugovora od strane izvođača, datum potpisivanja ugovora od strane ugovarača, datum kada ugovor stupa na snagu i datum kada počinje izvršenje ugovora su različiti pojmovi, koji mogu biti isti dan ili različiti dani.

Posebno, datum početka izvršenja ugovora (= prvi dan kada mogu nastati prihvatljivi troškovi prema ugovoru) može biti utvrđen nakon što ugovor bude potpisan putem odgovarajuće klauzule u ugovoru, Administrativnog naloga, itd. Vaš sistem može da sadrži sve ove datume; ali za potrebe izvještaja o završnom računu za godinu, ključni datum je datum početka izvršenja.

9. Datum završetka izvršenja ugovora

Prilagođeno u skladu sa izmjenama, gde je primjenljivo. Ovo obično nije isto što i konačni datum za završetak, kada to uključuje vrijeme za fakturisanje, garantne periode, itd.

Datum završetka implementacije ugovora je posljednji dan kada se mogu nastati prihvatljivi troškovi prema ugovoru. Ugovor može omogućiti dodatno vrijeme za završavanje administracije ugovora ili period između privremenog i konačnog prihvatanja urađenih radova; međutim, ovo dodatno vrijeme nije relevantno za izvještaj o završnom računu za godinu.

10. Status ugovora

OTVOREN, ZATVOREN, RASKINUT, NIJE ZAPOČEO (ako je datum početka aktivnosti nakon krajnjeg datuma)

11. IPA EU – Početna vrijednost ugovora

Početni pravni iznos obaveze dijela IPA (EU finansiranje).

12. IPA EU – Trenutna vrijednost ugovora

Iznos nakon izmjena (gde je primjenljivo).

Trenutna vrijednost ugovora uključivaće svaku promjenu iznosa ugovorenih putem dodatka koji mijenja ugovor.

13. IPA EU – Isplaćeni iznos

Ukupni iznos isplaćen prema ugovoru; tj. predfinansiranja + iznos direktno plaćenih faktura– povraćaj sredstava.

14. RAL

"Reste à liquider" je "Neizmirena obaveza"

Iznos koji je obavezan, ali još nije isplaćen korisnicima i izvođačima iz IPA EU iznosa.

15. IPA EU – Povraćaj sredstava

Ukupna vrijednost povraćaja (i povrata predfinansiranja i povrata troškova) izvršenih prema ugovoru (gdje je relevantno).

Povraćaji će obično biti iz predfinansiranja. Povraćaji predfinansiranja su čisto gotovinski transferi, koji nemaju uticaja na ukupne troškove. Povremeno će povraćaji biti naplaćeni za troškove, koji su prvobitno prihvaćeni kao prihvatljivi, ali su naknadno odbijeni na osnovu novih informacija. Povraćaj troškova će smanjiti ukupne prijavljene troškove na ugovoru (pogledajte tačku 19.).

16. IPA EU – Isplaćena predfinansiranja

Ukupna vrijednost predfinansiranja plaćenog po ugovoru (gdje je relevantno).

Predfinansiranje je plaćanje koje ima za cilj da obezbijedi korisniku likvidnost, tj. gotovinski avans. Kao takav, plaća se prije isporuke roba i usluga (u slučaju ugovora o nabavci) i prije nastanka prihvatljivih troškova od strane korisnika (u slučaju ugovora o bespovratnim sredstvima). Predfinansiranje se priznaje u bilansu stanja kada se gotovina prenese primaocu.

17. IPA EU – Predfinansiranje odobreno

Ukupna vrijednost prethodnog finansiranja je odobrena.

Uplata predfinansiranja se priznaje kao imovina. U skladu sa relevantnim računovodstvenim pravilom, sredstvo prethodnog finansiranja se generalno prestaje priznavati (tj. odobreno/smanjuje se) na sljedeći način:

- ako iznos privremene/konačne fakture ili potraživanja za troškove, ili njegov dio, opravdava korišćenje prethodnog finansiranja, onda će validacija ovih prihvatljivih troškova dovesti do odobravanja prethodnog finansiranja;
- Ako korisnik ne iskoristi (dio) predfinansiranja, tada će iznos predfinansiranja biti djelimično ili u potpunosti naplaćen od korisnika.

18. IPA EU – Otvoreno predfinansiranje

Ukupni iznosi iz 16 i 17 daće ukupno otvoreno (neodobreno) predfinansiranje koje je plaćeno u okviru programa, tj. plaćeno predfinansiranje – odobreno predfinansiranje.

19. IPA EU – Priznati troškovi

Ukupni prihvatljivi troškovi nastali, prihvaćeni, plaćeni (direktno plaćanje troškova plus odobrenje predfinansiranja prema ugovoru) i dokazani pratećim dokumentima.

Izračunava se po sljedećoj formuli: $19 = 12 \text{ (IPA EU - Trenutna vrijednost ugovora)} - 14 \text{ (RAL)} - 18 \text{ (IPA EU - Otvoreno predfinansiranje)} - 15 \text{ (IPA EU - Povraćaj sredstava)}$ Molimo vas da u kalkulaciju „IPA EU – Priznati trošak“ uključite samo povraćaje troškova koji smanjuju priznati trošak (+19 bis (IPA EU - Nastali i prihvaćeni trošak koji još nije isplaćen) – SAMO ako niste u mogućnosti da implementirate zasebnu kolonu 19 nastavak u izvještaju).

Troškovi će predstavljati prihvatljivu vrijednost rada koji je bio:

Ø nastali prema ugovoru, prihvaćeni, plaćeni od strane ugovarača (direktno ili putem ispražnjenog predfinansiranja) i potvrđeni pratećim dokumentima,

Ø nastali i plaćeni od strane izvođača (gdje je primjenljivo – podizvođačima ili od strane korisnika bespovratnih sredstava, na primjer) i prihvaćeni i plaćeni od strane ugovarača; u slučaju privremenih troškova, konačno prihvatanje se smatra zavisnim od konačnog ishoda ugovora.

Napomena:

- * Nakupljeni troškovi (procjena vrijednosti urađenog rada koji još nije fakturisan) nisu potrebni.
- * Neplaćeni iznosi za preuzete obaveze nisu troškovi za potrebe ovog izvještaja.
- * Predfinansiranje koje plaća ugovorni organ ili izvođač (gdje je relevantno) nije trošak.

19. nastavak IPA EU – Troškovi koji su nastali i prihvaćeni, ali još nisu plaćeni

Primjeri su:

- fakture u toku rada koje su potvrđene kao ispravne (nastale i prihvaćene) ali koje će biti plaćene tek u narednom izvještajnom periodu ili
- zadržana sredstva.

Napomena: Ukoliko ne budete u mogućnosti da implementirate ovu kolonu u vašem izvještaju – na primjer, iz tehničkih razloga – molimo vas da izuzetno dodate odgovarajuće iznose direktno u kolonu 19, uz objašnjenje razloga za njihovo uključivanje, navodeći: „Kolona 19 sadrži troškove koji su nastali, prihvaćeni, ali još nisu isplaćeni, u iznosu od ‘(...)’, iz sljedećeg razloga: ‘(...)’ ili nas obavijestite u dodatnom pismu o relevantnim iznosima po ugovoru.“

Imajte na umu da se iznosi uneseni u ovu kolonu smatraju troškovima nastalim i prihvaćenim samo za potrebe izvještaja o završnom računu za godinu, ali ne i za potrebe Godišnjeg finansijskog izvještaja ili Zahtjeva za sredstva, gdje se treba uzeti u obzir samo priznati troškovi (nastali, prihvaćeni, plaćeni i potvrđeni pratećim dokumentima).

Gdje su troškovi prikazani uz fakturu (obično nabavke)

20. Troškovi u toku rada – Iznos fakture (prije procjene iznosa koji ispunjava uslove)

Fakture i izvještaji su primljeni, ali još uvijek nijesu odobreni.

Kada nema fakture i troškovi se identifikuju iz finansijskog izvještaja (obično bespovratna sredstva)

20. Troškovi u toku rada – Iznos finansijskog izvještaja (prije procjene prihvatljivog iznosa)

Izvještaji primljeni, ali još nijesu odobreni.

Aneks IV Finansijskog sporazuma

Minimalne specifikacije računovodstvenog sistema zasnovane na obračunskom načelu

Računovodstveni sistem korisnika IPA III mora da ispunjava sljedeće uslove:

1. Odražava organizacionu strukturu uspostavljenu za sisteme interne kontrole koji su prilagođeni obavljanju zadataka. Naročito prije nego što se operacija odobri, svi aspekti (operativni i finansijski) operacije moraju biti verifikovani od strane članova osoblja osim onog koji je pokrenuo operaciju. Osoba koja se bavi verifikacijom ne može biti podređena inicijatoru transakcije.
2. Uključuje revizorski trag za sve transakcije i izmjene.
3. Posjeduje adekvatnu fizičku i elektronsku bezbjednost, uključujući sisteme za rezervnu kopiju i povraćaj podataka.
4. Računovodstveni sistem treba da sadrži najmanje sljedeće informacije o lokalnim ugovorima kojima se upravlja u okviru svakog programa:

- (a) Referenca ugovora;
- (b) Vrijednost ugovora uključujući sve izmjene i dopune;
- (c) Datumi potpisivanja ugovora (obje strane);
- (d) Datum početka izvršenja ugovora;

Ovo je dodatak datumu potpisivanja ugovora i može se razlikovati od njega, kao kada se datum početka ugovora daje nakon potpisivanja ugovora putem Administrativnog naloga.

- (e) Datum završetka izvršenja ugovora uključujući sve izmjene i dopune;

Ovo je krajnji datum kada mogu nastati prihvatljivi troškovi. To ne uključuje nikakav garantni period ili vrijeme predviđeno za pripremu izvještaja od strane izvođača.

- (f) Ukupno plaćeno (gotovina) po ugovoru;
- (g) Predfinansiranje plaćeno po ugovoru;

EksPLICITNO priznavanje i evidentiranje u bilansu stanja ugovorno potrebnog predfinansiranja.

- (h) Priznati trošak – direktno (po ugovoru);

EksPLICITNO priznavanje troška kao zaduženja za rashode za godinu. Neka plaćanja će direktno pokriti troškove koji su već nastali. Nema predfinansiranja. To mogu biti konačne isplate, kada je bilo kakvo prethodno finansiranje već odobreno ili privremena plaćanja, kada je prethodno finansiranje odobreno ili kada ugovor ne uključuje obezbjeđivanje unaprijed finansiranja.

- (i) Priznati trošak – indirektno (po ugovoru);

EksPLICITNO priznavanje troška kao zaduženja za rashode za godinu. Neke fakture ili zahtjevi za troškove koje podnese korisnik bespovratnih sredstava ili ugovarač će se odnositi na troškove koji su pokriveni

predfinansiranjem plaćenim ranije, u periodu izvršenja sporazuma o bespovratnim sredstvima ili ugovora. U ovim slučajevima, izvršeno plaćanje će biti manje od prijavljenih troškova. Možda čak i “nula”, ako su svi troškovi pokriveni predfinansiranjem. (Sigurno će biti “nula” ako prijavljeni troškovi nijesu dovoljni da apsorbuju predfinansiranje i ako se izda nalog za povraćaj neiskorišćenog stanja predfinansiranja.) U svim takvim slučajevima, sistem treba da evidentira punu vrijednost prijavljenih prihvatljivih troškova kao rashode za godinu i da smanji saldo predfinansiranja za iznos troškova koji se kompenzuje u odnosu na prethodno finansiranje prilikom utvrđivanja iznosa za plaćanje.

- (j) Nalozi za povraćaj za smanjenje predfinansiranja (po ugovoru);

Priznavanje smanjenja predfinansiranja u bilansu stanja nakon povraćaja neiskorišćenog predfinansiranja.

- (k) Nalozi za povraćaj radi smanjenja troškova (po ugovoru);

Kada se izvrši nadoknada troškova koji su ranije prihvaćeni – vjerovatno nakon istrage za prevaru. U takvim slučajevima, evidentirani troškovi za godinu moraju biti smanjeni, ako je trošak prihvaćen u istoj godini u kojoj je naknadno naplaćeno; ili prihod mora biti evidentiran ako je trošak prihvaćen u ranijoj godini od one naplate.

- (l) Datum fakture dobavljača za svaku fakturu ili drugi dokument koji prati finansijski izvještaj koji dovodi do priznatih troškova;

- (m) Informacije o kontekstu oporavka o neprihvatljivim troškovima i povraćajima.

IPA III - PRIJAVA ZA VELIKI PROJEKT¹⁰

1. PREGLED

1.1. Tabela sažetka projekta

Naziv projekta	[naziv]
Višegodišnji operativni program	Višegodišnji operativni program za [sektor(e), tj. životna sredina] u korist [zemlje korisnice] za [godine]
	Usvojeno odlukom Komisije [# i datum]
	OPSYS/PINTV Ref: [# U slučaju da će glavni projekti postojati kao zasebne cjeline u OPSYS-u]
	JAD Ref: [#] ACT Ref: [#]
Osnovni zakon / Referenca za programiranje	Finansirano u okviru Instrumenta za pretpristupnu pomoć (IPA III) Programski okvir Instrumenta za pretpristupnu pomoć III
Ekonomsko-investicioni plan (EIP)	[Da/Ne]
Vodeći projekat EIP	<Ako jeste, navedite tematski prioritet(e) ¹¹ i udio prioritetne oblasti (PA) %> ¹² [Da/Ne] [Prioriteti: „Transport“, „Energija“, „Okolina i klimatska otpornost“, „Digitalno“, „Ekonomski razvoj (uključujući privatni sektor, trgovinu i makroekonomsku podršku)“, „Ljudski razvoj (uključujući ljudski kapital i mlade)“, „Zdravstvena otpornost“, „Migracija i mobilnost“, „Poljoprivreda, bezbjednost hrane i ruralni razvoj“, „Vladavina prava, upravljanje i reforma javne uprave“, „Ostalo“. Vodeći projekti: „I Poveži Istok-Zapad“, „II Poveži Sever-Jug“, „III Poveži Priobalne regione“, „IV Obnovljiva energija“, „V Tranzicija od uglja“, „VI Talas renovacija“, „VII Otpad i otpadne vode“, „VIII Digitalna infrastruktura“, „IX Podrška konkurentnosti“, „X Garancija za mlade“.
Tim Evropa	Da/Ne
Korisnik/korisnici akcije	Akcija će biti sprovedena u <Region>, <Zemlja>, <lokacija(e) ako je dostupno> Ako je relevantno, navedite proširenu geografsku pokrivenost kao što je navedeno u odjeljku 1.3 ispod.
PRIORITETNE OBLASTI	

¹⁰ Kako popuniti obrazac za prijavu:

Smjernice u žutoj boji – pratite uputstva, unesite tražene informacije ili se obratite na temu, a zatim izbrišite uputstvo žuto sa zgradama

Smjernice u sivoj boji – izaberite relevantne opcije i izbrišite one koje nisu relevantne.

¹¹ Prioritetne oblasti: 1) Transport (povezano sa IPA III oznakom "Održivi transport"), 2) Energija (povezano sa IPA III oznakom "Čista energija"), 3) Okolina i klimatska otpornost (povezano sa IPA III oznakom "Zelena agenda"), 4) Digitalno (povezano sa IPA III oznakom "Digitalna agenda"), 5) Ekonomski razvoj (uključujući privatni sektor, trgovinu i makroekonomsku podršku) (povezano sa IPA III oznakom "Podsticanje razvoja privatnog sektora" i "Regionalna ekonomska integracija"), 6) Ljudski razvoj (uključujući ljudski kapital i mlade) (povezano sa IPA III oznakom "Ljudski kapital" i "Inovacije"), 7) Zdravstvena otpornost, 8) Migracija i mobilnost, 9) Poljoprivreda, bezbjednost hrane i ruralni razvoj, 10) Vladavina prava, upravljanje i reforma javne uprave (povezano sa IPA III oznakom "Vladavina prava, dobro upravljanje i PAR"), 11) Ostalo.

¹² Udio prioritetnih oblasti treba da bude povezan sa NEAR EIP podoznakama: Transport, Energija, Okolina i klimatska otpornost, Digitalno, Ekonomski razvoj (uključujući privatni sektor, trgovinu i makroekonomsku podršku), Ljudski razvoj (uključujući ljudski kapital i mlade), Zdravstvena otpornost, Migracija i mobilnost, Poljoprivreda, bezbjednost hrane i ruralni razvoj, Vladavina prava, upravljanje i reforma javne uprave, Ostalo.

Prozorski i tematski prioritet	Prozor: [#: naziv prozora] Tematski prioritet: [naziv tematskog prioriteta]			
Ciljevi održivog razvoja (SDGs)	Glavni cilj održivog razvoja (samo 1): Ostali ciljevi održivog razvoja (do 9) i, gdje je prikladno, ciljevi:			
Šifra(e) Komiteta za razvojnu pomoć (DAC)¹³	<Glavna šifra DAC – sektor – procenat> <Podšifra 1 – sektor – procenat> <Podšifra 2 – sektor – procenat> itd.			
Glavni kanal isporuke @	<Kanal 1><Šifra kanala> <i>primjer: Svetska banka – 44001</i>			
Ciljevi	<Navedite (ako je relevantno) kojem cilju(evima) potrošnje ova radnja doprinosi (indikativno) > ☐ Klima ☐ Pol ☐ Biodiverzitet			
Markeri ¹⁴ (iz obrasca DAC)	Opšti cilj politike	Nije ciljano	Značajan cilj	Glavni cilj
	Razvoj učešća/dobro upravljanje	☐	☐	☐
	Pomoć životnoj sredini	☐	☐	☐
	Rodna ravnopravnost i osnaživanje žena i djevojaka	☐	☐	☐
	Reproduktivno zdravlje, zdravlje majki, novorođenčadi i djece	☐	☐	☐
	Smanjenje rizika od katastrofa	☐	☐	☐
	Uključivanje osoba sa invaliditetom	☐	☐	☐
	Ishrana ¹⁵	☐	☐	☐
	Oznake konvencije RIO	Nije ciljano	Značajan cilj	Glavni cilj
	Biološka raznovrsnost	☐	☐	☐
	Borba protiv dezertifikacije	☐	☐	☐
	Ublažavanje klimatskih promjena	☐	☐	☐
	Adaptacija na klimatske promjene	☐	☐	☐

¹³ Sektori Komiteta za razvojnu pomoć (DAC) (šifre i opisi) navedeni su u prvoj i četvrtoj koloni kartice „kodovi svrhe“ u sljedećem dokumentu: [Spiskovi šifara DAC i CRS - OECD](#)

¹⁴ Za uputstva, pogledajte <https://www.oecd.org/development/financing-sustainable-development/development-finance-standards/> Idite na „Prikupljanje podataka i resursi za novinare“, izaberite Dodatak 2, aneksi 18 (smjernice) i 19 (Rio) direktive o izvještavanju.

Ako je akcija označena u DAC formi kao doprinos jednom od opštih ciljeva politike ili principima RIO kao glavnom cilju ili značajnom cilju, onda to treba da se odrazi u matrici logičkog okvira (u lancu rezultata i/ili indikatorima).

¹⁵ Provjerite [Priručnik o markeru politike ishrane OECD-DAC-a](#).

Unutrašnji markeri ¹⁶ i oznake	Ciljevi politike	Nije ciljano	Značajan cilj	Glavni cilj
	Digitalizacija	☐	☐	☐
	Oznake ¹⁷	☐	☐	☐
	digitalna povezanost	☐	☐	☐
	digitalno upravljanje	☐	☐	☐
	digitalno preduzetništvo	☐	☐	☐
	digitalne vještine/pismenost	☐	☐	☐
	digitalne usluge	☐	☐	☐
	Povezanost	☐	☐	☐
	Oznake	☐	☐	☐
	digitalna povezanost	☐	☐	☐
	energija	☐	☐	☐
	prevoz	☐	☐	☐
	zdravlje	☐	☐	☐
	obrazovanje i istraživanje	☐	☐	☐
	Migracije	☐	☐	☐
	Smanjenje nejednakosti	☐	☐	☐
	COVID-19	☐	☐	☐
INFORMACIJE O BUDŽETU				
UKUPNI trošak projekta	EUR [iznos]			
Finansiranje EU¹⁸	EUR [iznos]			
Budžetska linija	Budžetska linija: [15.020201]			
UPRAVLJANJE I SPROVOĐENJE				
Modalitet sprovođenja	Indirektno upravljanje sa [ime korisnika Instrumenta za pretpristupnu pomoć III]			
Rok za otkazivanje obaveza za svaku budžetsku obavezu uključen u Višegodišnji operativni program¹⁹	Budžetska obaveza [godina n]: do 31.12./[godina n+5] Budžetska obaveza [[godina n+1]: do 31.12./[godina n+1+5] Budžetska obaveza [godina n+2]: do 31.12./[godina n+2+5] Budžetska obaveza [godina n+3]: do 31.12./[godina n+3+5] Budžetska obaveza [godina n+4]: do 31.12./[godina n+4+5] Budžetska obaveza [godina n+5]: do 31.12./[godina n+5+5] Budžetska obaveza [godina n+6]: do 31.12./[godina n+6+5] [posljednja budžetska obaveza može biti najkasnije 2027. godine]			
Indikativni period prihvatljivosti	[31/12/n+5 od posljednje budžetske obaveze]			
Krajnji datum za sprovođenje Finansijskog sporazuma	[datum prema odluci Komisije o višegodišnjem programu – trebalo bi da bude 12 godina od zaključenja Finansijskog sporazuma]			
Upravljačko tijelo odgovorno za aplikaciju	Ime i prezime: Adresa: Kontakt: Telefon:			

¹⁶ Ovi markeri imaju drugačiji obim/obrazloženje od šifara DAC. Oni su izvučeni iz nivoa budžetske alokacije i naglaska koji je dat akciji u smislu odabranih glavnih ciljeva. Definicija ciljeva, rezultata, aktivnosti u opisu akcije treba da bude u skladu sa ovim odjeljkom.

¹⁷ Kada je marker značajan ili glavni cilj, navedite relevantne oznake tako što ćete izabrati „DA“ ili „NE“.

¹⁸ Kao što zahtjeva prijava za veliki projekat

¹⁹ Prema odgovarajućoj Odluci Komisije

	E-pošta:
Posredničko tijelo za upravljanje politikama (ako je primjenljivo)	Ime i prezime: Adresa: Kontakt: Telefon: E-pošta:
Posredničko tijelo za finansijsko upravljanje	Ime i prezime: Adresa: Kontakt: Telefon: E-pošta:
Krajnji primalac projekta (vlasnik projekta nakon izvršenja)	Ime i prezime: Adresa: Kontakt: Telefon: E-pošta:

1.2. Sažetak projekta – (najviše ½ stranice)

Ovaj odjeljak treba da pruži opis opštih i specifičnih ciljeva akcije, njenih indikativnih aktivnosti i načina na koji je ova akcija relevantna za postizanje ciljeva Operativnog programa.

2. OPIS PROJEKTA

2.1 Logika intervencije i lanac rezultata

2.1.1 Kontekst projekta

[Ukratko opišite kako je/su region/regioni u ovom trenutku opremljen(i) vrstom infrastrukture obuhvaćenom ovom prijavom; uporedite to sa nivoom opremljenosti infrastrukturom koji se želi postići do ciljne godine 20XX. Rezimirajte glavne promjene koje će projekat donijeti.]

[Ukratko opišite relevantno nacionalno planiranje investicija i/ili sektorsku politiku/strategiju, predstavljajući mehanizam finansiranja koji je Vlada predvidjela za sprovođenje ovog plana i naznačite kako je ovaj projekat prioritetan/rangiran u nacionalnom investicionom planiranju/pojedinačnom projektu (ako je primjenljivo). Navedite sinergiju projekta sa drugim lokalnim/regionalnim/nacionalnim ili međunarodnim inicijativama/projektima]

[Opišite institucionalne aranžmane predviđene za sprovođenje operacije i trenutne kapacitete uključenih institucija. Podaci o organima upravljanja završenim infrastrukturama će biti uključeni u odjeljak 3.3.1.

[Uključite i detalje o održivosti projekta, tj. da li će se i u kojoj mjeri postignute koristi/rezultati (učinci i ishodi) vjerovatno nastaviti i nakon perioda sprovođenja. Konkretno, ovaj odjeljak treba da uključi barem neke od ključnih faktora koji utiču na održivost, kao što su nivo vlasništva korisnika, njihovi institucionalni kapaciteti za upravljanje, resursi koje se obavezuju da obezbijede rad i održavanje rezultata kada se projekat završi.]

2.1.2 Ciljevi, rezultati i doprinos projekta Višegodišnjem operativnom programu

[Opišite specifične ciljeve i rezultate projekta i definišite povezane indikatore učinka i ciljeve. Na koncizan i precizan način napraviti vezu sa ciljevima relevantnog Višegodišnjeg operativnog programa i indikatorima i ciljevima definisanim u njemu²⁰. Opišite kojim pokazateljima doprinosi projekat i kvantifikujte ovaj doprinos.]

2.1.3 Prekogranični uticaj projekta

Da	Ne
----	----

²⁰ Projekat treba da doprinese postizanju ciljeva relevantnog Višegodišnjeg operativnog programa i njegovih pokazatelja

Da li projekat ima neposredan prekogranični uticaj?	(1)	
Da li projekat ima uticaj na EU?		(2)
Da li je otkriven negativan prekogranični uticaj?	(3)	

[Ovaj odjeljak se odnosi na sve značajne prekogranične uticaje, uključujući uticaje na životnu sredinu i zdravlje, kako trenutne tako i dugoročne uticaje. Pod prekograničnim podrazumijeva se „značajni uticaj na životnu sredinu u drugoj državi” (prema Direktivi EIA)].

(1) Ako je odgovor DA, opišite uticaj projekta van granica zemlje korisnice i na EU. Usredsredite se na uticaje na riječne slivove, mora i kopno. U tom kontekstu, prioritetnu pažnju treba posvetiti projektima koji utiču na rijeke koje teku u mora evropskih morskih regiona (tj. Sredozemno more i Crno more). U slučaju projekata za prečišćavanje otpada i otpadnih voda navedite uticaj na velike gradove i na zajedničke obale sa EU. *Za projekte u prozoru 3. Tematski prioritet 2: Saobraćaj, digitalna ekonomija i društvo i energija* objašnjavaju da li projekat čini dio transevropske mreže. Pogledajte bilo koji poseban sporazum sa susjednom zemljom ili EU.

(2) Ako je odgovor NE, objasnite zašto se projekat može smatrati od interesa za EU.

(3) U slučaju da je otkriven negativan prekogranični uticaj, detaljno ga objasniti i opisati planirane mjere ublažavanja/obnove i dio projekta. Pogledajte proceduru propisanu Konvencijom o procjeni uticaja na životnu sredinu u prekograničnom kontekstu (Konvencija iz Espoa).]

2.1.4. Uticaj projekta na rodnu ravnopravnost

[Definišite da li je projekat rodno osjetljiv. Da li je sprovedena analiza uticaja na rodnu ravnopravnost? Ako jeste, ukratko navedite rezultate analize i precizirajte mjere koje su identifikovane radi obezbjeđivanja načela rodne ravnopravnosti. Ako nije, treba dati objašnjenje/opravljanje.]

2.1.5 Inkluzija Roma

[Definišite da li projekat doprinosi inkluziji Roma i ako je odgovor potvrđan, navedite detalje. Da li su Romi dio ciljne grupe? Koje specifične mjere su utvrđene? Da li su potrebe Roma uzete u obzir u procjeni uticaja?]

2.1.6 Krajnji korisnici

[Opišite različite grupe krajnjih korisnika i njihovo interesovanje za ovaj projekat.]

2.1.7 Komunikacija i vidljivost

[Navedite detalje o predloženim mjerama za objavljivanje pomoći Evropske unije, tj. vrstu mjere, kratak opis, trajanje, itd. Procijenjeni troškovi moraju biti obuhvaćeni planom finansiranja.]

3. DOSPIJEĆE PROJEKTA

3.1. Vremenski raspored projekta

[Navedite indikativni vremenski okvir za sprovođenje projekta. Predvidite posebnu liniju unosa za svaki ugovor ili fazu, tamo gdje je to relevantno. Kada se prijava odnosi na fazu projekta (vidjeti odjeljak 2.2.2), jasno navedite elemente cjelokupnog projekta za koje se traži pomoć u ovoj prijavi. Navedite detalje sprovođenja za svaku liniju/fazu.]

	Obuhvaćeno ovom prijavom (da/ne)	Datum početka (A)	Datum završetka (B)	Pojedinosti sprovođenja
1. Studije i analiza		dd/mm/gggg	dd/mm/gggg	
a. Studija izvodljivosti, uključujući....				
b. CBA....				
c. Ostalo (navesti)				
2. Procjena uticaja na životnu sredinu		dd/mm/gggg	dd/mm/gggg	
3. Otpornost na klimu ²¹				
4. Idejni inženjerski projekat		dd/mm/gggg	dd/mm/gggg	
5. Urbanističko planiranje razvoja infrastrukture		dd/mm/gggg	dd/mm/gggg	
6. Završni (glavni) inženjerski projekat		dd/mm/gggg	dd/mm/gggg	
7. Priprema tenderske dokumentacije		dd/mm/gggg	dd/mm/gggg	

²¹ [Obavještenje Komisije — Tehničko uputstvo o klimatskoj otpornosti infrastrukture u periodu 2021-2027 - Kancelarija za publikacije EU \(europa.eu\)](#)

Ugovor o finansiranju IPA III za višegodišnje operativne programe - Aneks VI: Obrazac za prijavu velikog projekta
(verzija: januar 2024. godine)

8. Dozvole/Licence ²²		dd/mm/gggg	dd/mm/gggg	
a. ...				
b.				
9. Otkup zemljišta		dd/mm/gggg	dd/mm/gggg	
10. Procedure nabavke i ugovaranja, uključujući tehničke revizije		dd/mm/gggg	dd/mm/gggg	
11. Faza izgradnje		dd/mm/gggg	dd/mm/gggg	
12. Period obavještenja o kvaru		dd/mm/gggg	dd/mm/gggg	
13. Operativna faza		dd/mm/gggg	dd/mm/gggg	

²² Dodajte liniju za svaku dozvolu, odnosno dozvolu za zahvatanje vode, građevinsku dozvolu itd.

3.2. Administrativni kontekst i zahtjevi

[Ako već nije navedeno pod 3.1, navedite spisak pravnih i administrativnih dokumenata (odluke, ovlaštenja, EIA, otkup zemljišta, pozivi na tender, dozvole, itd.) koji bi bili potrebni za sprovođenje projekta. Navedite koja su dokumenta već pribavljena i navedite naznačene datume za dobijanje preostalih dokumenata.]

3.3. Izvodljivost i dospijee projekta

[Sumirajte metodologiju i glavne nalaze pripreme faze.]

3.3.1. Studije izvodljivosti

[Navedite da li pomoć Evropske unije učestvuje/učestvovala je u finansiranju studija izvodljivosti]

[Opis stanja kakvo jeste (prije projekta) + problemi na koje ste naišli]

a) Analiza potražnje

[Navedite rezime analize potražnje, uključujući predviđenu stopu iskorišćenja po završetku i stopu rasta potražnje.]

b) Razmotrene mogućnosti

[Navedite alternativne mogućnosti razmatrane u studijama izvodljivosti.]

Tehnički opis predložene infrastrukture

[Kratak tehnički opis projekta, uključujući predviđeni kapacitet glavne infrastrukture, opravdanje obima projekta i veličine u kontekstu projektovane potražnje, uključujući za svaki element projekta opis tehnologija i infrastrukture koje će se koristiti i relevantne tehničke standarde koji su korišćeni. Tehnički opis projekta treba da bude praćen neophodnim mapama i tlocrtom.]

Procjena troškova projekta

[Opišite metodologiju koja se koristi za procjenu troškova i raščlanjivanje sa jediničnim stopama i rezime predmjera ako je primjenljivo.]

Faze sprovođenja

	Da	Ne
Da li je cio projekat organizovan u fazama?		
Da li je projekat već počeo?		

[Kada se projekat smatra samo fazom većeg projekta, navedite opis svih predloženih faza sprovođenja i objasnite da li su tehnički i finansijski nezavisni. Koji kriterijumi su korišćeni za određivanje podjele projekta na faze?]

Dogovori u vezi sa infrastrukturom

[Opišite kako će se infrastruktura postaviti. Fokusirajte se na vrstu ugovora, proces odabira operatera i kada je primjenljivo, strukturu JPP/koncesije, aranžmane o vlasništvu nad infrastrukturom, aranžmane za raspodjelu rizika, itd.]

Upravljanje završenom infrastrukturom i operativnim troškovima

[Definisati organ koji će upravljati infrastrukturom nakon završetka. Dati detaljan opis održavanja realizovanih investicija (sredstva, ljudski resursi, odgovornosti itd.).]

3.3.2. Finansijska analiza i ekonomska procjena

Sljedeći odjeljak je strukturisan tako da izvještava o potpunoj analizi troškova i koristi. Međutim, prema kohezionoj politici 2021-2027, Vademecum ekonomske procjene 2021-2027²³ dozvoljava korišćenje drugih metodologija procjene

Ključne elemente finansijske analize CBA treba rezimirati u nastavku, uključujući opis metodologije. Kompletan dokument analize troškova i koristi biće priložen ovoj prijavi kao Aneks IV.

A) Finansijska analiza (ako je primjenljivo)

Operativni troškovi i prihodi

	<i>Miliona evra</i>
a) Godišnji operativni troškovi (prema analizi troškova i koristi)	
b) Očekivani godišnji prihodi (prema analizi troškova i koristi)	

[Navedite prvu punu godinu rada;]

- Navedite pregled troškova rada i održavanja, praveći razliku između varijabilnih i fiksnih operativnih troškova i troškova održavanja;

- Navedite pretpostavke jediničnih troškova koje se koriste za procjenu troškova rada i održavanja. b) Prihodi

Ako se očekuje da projekat donosi prihode, objasnite:

- prirodu prihoda - tarife ili naknade koje snose korisnici ili drugi oblik aranžmana; upućivanje na relevantni regulatorni okvir i principe određivanja tarifa, gde je relevantno;

- navedite detalje o naknadama (vrste i nivo naknada – prema grupi korisnika, ako je potrebno; fiksne i varijabilne komponente, gde je relevantno; primjena principa zagađivač plaća, gde je relevantno);

Pristupačnost i finansijska održivost

Pružite dokaze o finansijskoj održivosti projekta (nenegativni kumulirani neto tokovi gotovine tokom referentnog perioda projekta);

Tamo gdje je to relevantno,

- o objasnite da li su tarife postavljene na nivou pune naknade troškova, npr. pokrivanje operativnih troškova, amortizacije i prinosa na kapital;
- o Ako su tarife postavljene na nivo ispod punog povrata troškova: (i) pružite opravdanje zasnovano na analizi pristupačnosti (npr. upoređivanje prosječnih godišnjih izdataka za projektnu robu/uslugu kao udio u prosječnom/medijanom i/ili najnižem decilnom prihodu/rashodu domaćinstva); (ii) objasniti kako se postiže finansijska održivost (npr. subvencije, transferi); (iii) naznačiti kako se očekuje da će se tarife razvijati tokom vremena kako bi se osiguralo dugoročno nadoknađivanje troškova.

B) Ekonomska analiza

a) Metodologija

[Navedite kratak opis metodologije (ključne pretpostavke napravljene u vrednovanju troškova i koristi) i glavne nalaze ekonomske analize]

b) Glavni troškovi, koristi i pokazatelji (ako se sprovodi CBA)

²³ https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/cba_guide.pdf; <https://op.europa.eu/s/yBiT>

Glavni parametri i pokazatelji	Vrijednosti
1. Društvena diskontna stopa (%)	
2. Ekonomska stopa prinosa (%)	
3. Ekonomska neto sadašnja vrijednost (u evrima)	
4. Odnos koristi i troškova	

c) Efekti projekta na zapošljavanje (ako je primjenljivo)

Navedite broj radnih mjesta koja će se otvoriti (u ekvivalentima punog radnog vremena (FTE))
[Napomena: indirektni poslovi koji su stvoreni ili izgubljeni se ne traže za investicije u javnu infrastrukturu]

Broj direktno otvorenih radnih mjesta:	Br. (FTE) (A)	Prosječno trajanje ovih poslova (mjeseci) (B)
1. Tokom faze sprovođenja		
2. Tokom operativne faze		

4. UTICAJ NA ŽIVOTNU SREDINU

4.1. Doprinost projekta klimatskoj i ekološkoj politici i zakonodavstvu EU

Navedite kako projekat doprinosi klimatskoj i ekološkoj politici i zakonodavstvu EU, takođe sumirajući nalaze EIA

- Kako projekat doprinosi cilju održivosti životne sredine (evropska politika klimatskih promjena, zaustavljanje gubitka biodiverziteta, zaštita i održivo korišćenje prirodnih resursa i ekosistema, itd.) i kako pruža bilo kakav neto pozitivan doprinos stanju životne sredine, ublažavanju klimatskih promjena i prilagođavanju klimatskim promjenama
- Kako projekat poštuje principe preventivnog djelovanja i da šteta po životnu sredinu treba da bude prioritetno otklonjena na izvoru
- Kako projekat poštuje princip „zagađivač plaća“, posebno kroz odredbe Direktive o odgovornosti za životnu sredinu

4.2. Konsultacije sa državnim organima zaduženim za zaštitu životne sredine

	<i>Da</i>	<i>Ne</i>
Da li su organi za zaštitu životne sredine vjerovatno zainteresovani za projekat, konsultovani zbog njihovih specifičnih odgovornosti?	(1)	(2)

(1) Ako je odgovor DA, navedite ime(na) i podatke za kontakt i objasnite odgovornost tog državnog organa.

(2) Ako je odgovor NE, navedite razloge.

4.3. Procjena uticaja na životnu sredinu

[Navedite glavne loše uticaje na životnu sredinu i zdravlje ljudi koji se očekuju od projekta, kao i mjere koje će se preduzeti da bi se takvi uticaji izbjegli i/ili minimizirali. Napravite razliku između uticaja iz faze izgradnje, rada i stavljanja van pogona.]

4.3.1 Saglasnost za razvoj²⁴

	<i>Da</i>	<i>Ne</i>
Da li je već data saglasnost za izradu ovog projekta?	(1)	(2)
Da li je ispoštovano mišljenje nadležnih organa za životnu sredinu u odluci o saglasnosti za izradu? Ako nije, ukratko objasnite zašto.		
Da li su (i kako) zaključci iz učešća javnosti (i prekograničnih konsultacija, ako su relevantni) obuhvaćeni ili na drugi način obrađeni odlukom o davanju saglasnosti za razvoj? Ako nisu, ili samo djelimično jesu, ukratko objasnite zašto.		

(1) Ako jesu, kog datuma?

(2) Ako NISU, kada je uveden formalni zahtjev za razvojnu saglasnost? Do kog datuma se očekuje konačna odluka?

Navedite nadležni organ ili organe koji su dali ili će dati saglasnost za izgradnju.

4.3.2 Zakonodavstvo EU o Procjeni uticaja na životnu sredinu na snazi²⁵

²⁴ „saglasnost za razvoj“ označava odluku nadležnog (nacionalnog) organa ili vlasti koja daje pravo investitoru da nastavi sa projektom.

²⁵ Vidite na https://ec.europa.eu/environment/eia/index_en.htm.

Da li je projekat klasa razvoja obuhvaćen:

	Da	Ne
Aneks I Direktive	(1)	
Aneks II Direktive		
Da li je za ovaj projekat urađena procjena uticaja na životnu sredinu?		(2)
Nijedan od dva aneksa		

(1) Kada je obuhvaćen Aneksom I ili Aneksom II Direktive, dostavite sljedeće priloge:

- Netehnički rezime²⁶ Studije uticaja na životnu sredinu koja je sprovedena za projekat.
- Informacija o konsultacijama sa nadležnim organima za zaštitu životne sredine, koja ukazuje na to na koji način su uzete u obzir zabrinutosti dizajniranih konsultanata.
- Rezultati konsultacija sa zainteresovanom javnošću²⁷.
- Potrebno je obezbijediti prekogranične konsultacije sa državama na koje projekat utiče, pokazujući da je postupak iz čl. 7 EIA direktive je primijenjen. Treba dati naznaku na koji način su uzete u obzir zabrinutosti konsultovanih i zainteresovane javnosti.
- Dokaz da je rješenje o davanju ili odbijanju saglasnosti za uređenje bilo dostupno javnosti od strane nadležnog organa²⁸.

U odnosu na tačku b., c. i d., predlagači projekta treba da budu obaviješteni da oni mogu biti predstavljeni u obliku izjave, zaključka ili sertifikacije od strane nadležnih organa za zaštitu životne sredine koji svjedoče da su sve obaveze opisane u gore navedenim tačkama ispoštovane i opisuju kako.

- (2) Ako EIA nije sprovedena za projekte obuhvaćene Aneksom II, objasnite razloge i navedite pragove, kriterijume ili ispitivanje od slučaja do slučaja koje je sprovedeno da bi se došlo do zaključka da projekat nema značajnih uticaja na životnu sredinu. Objasnite kako su prekogranični uticaji analizirani i opišite kako i koji su zaključci analize. Pogledajte mišljenje/zaključak o skriningu koji

²⁶ - opis projekta koji sadrži informacije o lokaciji, dizajnu i veličini projekta,

- opis mjera predviđenih u cilju izbjegavanja, smanjenja i, ako je moguće, otklanjanja značajnih štetnih efekata
- podatke potrebne za identifikaciju i procjenu glavnih direktnih i indirektnih efekata koje će projekat vjerovatno imati na životnu sredinu na sljedeće faktore:

a) ljudska bića, faunu i floru (uključujući ona ekološki osjetljiva područja koja bi u budućnosti mogla biti pod zaštitom Direktive o pticama (79/409/EEZ, kako je izmjenjena i kodifikovana Direktivom 2009/147/EZ) i Direktivom o staništima (92/43/EEZ);

b) tlo, voda, vazduh, klima i pejzaž;

c) materijalna dobra i kulturno nasljeđe;

- interakcija između faktora navedenih u prvoj, drugoj i trećoj alineji.

- sve dodatne informacije koje bi mogle proisteći iz bilo koje obaveze koje proizilaze iz Aneksa IV Direktive o procjeni uticaja na životnu sredinu.

²⁷ Dostavljene informacije treba da obuhvataju sljedeće:

- zainteresovana javnost koja je konsultovana,

- mjesta gde su podaci pregledani,

- vrijeme koje je dato javnosti da izrazi svoje mišljenje,

- način na koji je javnost informisana (npr. postavljanjem plakata u određenom radijusu, objavljivanjem u lokalnim novinama, organizovanjem izložbi sa planovima, crtežima, tabelama, grafikovima, modelima itd.),

- Da li je javnost obaviještena i da li je blagovremeno i efektivno učestvovala u postupku odlučivanja o životnoj sredini, u skladu sa čl. 6 EIA direktive?

- objasniti način na koji je javnost konsultovana (na primjer, pismenim podnescima, javnim ispitivanjem, itd.)

- način na koji su zabrinutosti javnosti uzete u obzir.

²⁸ Uključujući:

- sadržinu odluke i uslove u prilogu,

- glavni razlozi i razmatranja na kojima je odluka zasnovana,

- opis, gdje je potrebno, glavnih mjera za izbjegavanje, smanjenje i, ako je moguće, neutralisanje glavnih štetnih efekata.

je dao nadležni organ za procjenu uticaja na životnu sredinu i obezbijedite dokaz da je odluka (odluka o skriningu) stavljena na raspolaganje javnosti.

4.4. Procjena uticaja na lokalitete od značaja za očuvanje prirode

Definisanje lokaliteta od značaja za očuvanje prirode
a) Lokacije koje su nadležni nacionalni organi identifikovali kao lokacije koje treba predložiti za mrežu Natura 2000, kako je navedeno u Direktivi o pticama (2009/147/EZ) i Direktivi o staništima (92/43/EEZ); b) Lokacije navedene u najnovijem inventaru važnih područja za ptice (IBA 2000) za zemlje kandidate ili (ako su dostupni) ekvivalentni detaljniji naučni inventari odobreni od strane nacionalnih vlasti; c) Močvare od međunarodnog značaja označene Ramsarskom konvencijom ili koje ispunjavaju uslove za takvu zaštitu; d) Područja na koja se primenjuje Bernska konvencija o očuvanju evropskog divljeg svijeta i prirodnih staništa (čl. 4), posebno mjesta koja ispunjavaju kriterijume Emerald mreže; e) Područja zaštićena nacionalnim zakonodavstvom o zaštiti prirode.

	<i>Da</i>	<i>Ne</i>
Da li je vjerovatno da će projekat imati (direktne ili indirektne) efekte, pojedinačno ili u kombinaciji sa drugim planovima ili projektima na lokacije uključene ili namjeravane da budu uključene u lokacije od značaja za očuvanje prirode	(1)	(2)
Da li su ovi efekti značajno negativni, što zahtjeva mjere kompenzacije u skladu sa članom 6 (4) Direktive o staništima?	(3)	

- (1) Ako je odgovor DA, navedite rezime zaključaka odgovarajuće procjene provedene „u skladu sa članom 6. stav 3. Direktive 92/43/EEZ²⁹“.
- (2) Ako je odgovor NE, priložite izjavu, koju je popunio nadležni organ, prema Aneksu I ovog obrasca prijave.
- (3) Ako je odgovor DA, dostavite kopiju obrasca „Informacije o projektima koji će vjerovatno imati značajan negativan uticaj na lokalitete od značaja za očuvanje prirode“, kako je obaviještena Komisija (DG za životnu sredinu) prema Direktivi o staništima 92/43/EEZ³⁰.

Učinci na ekološki status vodenih tijela

	<i>Da</i>	<i>Ne</i>
Da li projekat uključuje novu modifikaciju fizičkih karakteristika površinskog vodenog tijela ili promjene nivoa podzemnih voda koje pogoršavaju status/potencijal vodenog tijela ili uzrokuju neuspjeh u postizanju dobrog stanja/potencijala vode?	(1)	(2)

²⁹ OJ L 206 of 22.07.1992.

³⁰ Dokument 99/7 revizija 2 koji je usvojio Komitet za staništa (predstavnicu država članica uspostavljeni prema Direktivi 92/43/EEZ) na svom sastanku 4.10.99..

- (1) Ako je odgovor DA, navedite procjenu uticaja na vodeno tijelo i detaljno objašnjenje kako su svi uslovi iz člana 4.7 Okvirne direktive o vodama bili/trebaju da budu ispunjeni. Navedite takođe da li projekat proizilazi iz nacionalne/regionalne strategije u odnosu na relevantni sektor i/ili iz plana upravljanja riječnim slivom, koji uzima u obzir sve relevantne faktore (npr. bolja opcija za životnu sredinu, kumulativni efekti, itd.)? Ako jeste, navedite sve detalje.
- (2) Ako je odgovor NE, pružite obrazloženje za svako vodeno tijelo zašto projekat nije vjerovatno da će dovesti do pogoršanja ekološkog statusa/potencijala ili ne spriječi vodeno tijelo da postigne dobar ekološki status/potencijal.

4.5. Dodatne mjere integracije životne sredine

	Da	Ne
Da li projekat predviđa, osim Procjene uticaja na životnu sredinu, bilo kakve dodatne mjere integracije životne sredine (npr. ekološka revizija, upravljanje životnom sredinom, specifični monitoring životne sredine)?	(1)	

- (1) Ako je odgovor DA, navedite.

4.6. Troškovi preduzetih mjera za ispravljanje negativnih uticaja na životnu sredinu

	%
Ako je uključeno u ukupne troškove, procijenite proporciju troškova preduzetih mjera za smanjenje i/ili kompenzaciju negativnih uticaja na životnu sredinu	

Ukratko objasnite.

4.7. Otpornost na klimu i ublažavanje klimatskih uticaja

Objasnite glavne rizike u vezi sa klimom i kako će se oni rješavati. Ako je moguće, koristite indeks otpornosti zgrade³¹. Objasnite primijenjenu metodologiju.³² Navedite identifikovane mjere prilagođavanja i način na koji su integrisane u projekat. Pojasnite da li je otpornost na klimatske promjene integrisana u EIA za projekat.

Navedite glavne uticaje na klimu koji se očekuju od projekta (npr. ugljenični otisak) i mjere koje će biti sprovedene da bi se izbjegli i/ili minimizirali takvi uticaji. Ako je moguće, napravite razliku između uticaja iz faze izgradnje, rada i stavljanja van pogona.

Navedite klimatsku ranjivost projekta i koje mjere će biti sprovedene da bi se obezbijedila njegova klimatska otpornost.

³¹ <https://www.resilienceindex.org/>

³² Koristite ovo kao osnovu [Obavještenje Komisije — Tehničko uputstvo o klimatskoj otpornosti infrastrukture u periodu 2021-2027 - Kancelarija za publikacije EU \(europa.eu\)](#)

5. FINANSIRANJE PROJEKTA

5.1. Plan finansiranja

- Popunite donju tabelu. **Primjer je dat kao smjernica.** Tabela je takođe dostupna u formatu xls. Prilagodite tabelu specifičnostima projekta.
- Navedite sve grupe troškova u posebnom redu.
- Pošto privatni rashodi nisu prihvatljivi za finansiranje u okviru aktivnosti, biće uključeni – ako ih ima – pod „neprihvatljivi troškovi“

Budžetski naslovi	UKUPNI TROŠKOVI PROJEKTA	NEPRIHVATLJIVI TROŠKOVI	PRIHVATLJIVI TROŠKOVI
	EUR	EUR	EUR
	(A)	(B)	(C)=(A)-(B)
1. Naknade za planiranje/dizajn	1.600.000	500.000	1.100.000
Prethodna studija izvodljivosti	20.000		20.000
Studija izvodljivosti	550.000		550.000
Društveno-ekonomska analiza	150.000		150.000
Procjena nedostataka u urbanističkom planiranju	300.000		300.000
Analiza troškova i koristi	500.000	500.000	
Analiza uticaja na rodnu ravnopravnost	80.000		80.000
Ostalo			
2. Kupovina zemljišta	8.000.000	8.000.000	0
Otkup zemljišta	8.000.000	8.000.000	
3. Izgradnja	300.000.000	50.000.000	250.000.000
Glavna infrastruktura A	20.000.000		20.000.000
Glavna infrastruktura A	150.000.000		150.000.000
Glavna infrastruktura A	80.000.000		80.000.000
Glavna infrastruktura B	50.000.000	50.000.000	

Ugovor o finansiranju IPA III za višegodišnje operativne programe - Aneks VI: Obrazac za prijavu velikog projekta
(verzija: januar 2024. godine)

Budžetski naslovi	UKUPNI TROŠKOVI PROJEKTA	NEPRIHVATLJIVI TROŠKOVI	PRIHVATLJIVI TROŠKOVI
	EUR	EUR	EUR
	(A)	(B)	(C)=(A)-(B)
4. Postrojenja i mašine³³			
5. Tehnička pomoć			
6. Komunikacija i vidljivost			
7. Nadzor			
8. MeđuZBIR	309.600.000	58.500.000	251.100.000
1. Nepredviđena situacija ³⁴			
10. UKUPNO	309.600.000	58.500.000	251.100.000
11. PDV			

Zatražen je obračun sredstava EU

		Vrijednost
1.	Prihvatljivi troškovi (u evrima)	251.000.000
2.	Stopa sufinansiranja (%)	85%
3. Samo u slučaju da se ovo predstavlja posebnim izdanskim postupkom	Zahtjev za finansiranje od EU (u evrima)	231.350.000
34. Najviše 15% od ukupnog budžeta		

Ugovor o finansiranju IPA III za višegodišnje operative programe - Aneks VI: Obrazac za prijavu velikog projekta
(verzija: januar 2024. godine)

Neprihvatljivi troškovi obuhvataju (i) rashode van perioda prihvatljivosti, (ii) rashode neprihvatljive prema primjenljivim pravilima EU i nacionalnim propisima, (iii) druge izdatke koji nijesu predstavljeni za sufinansiranje.

Početni datum za prihvatljivost troškova je datum pisma odobrenja Velikog projekta.

Skupovi propisa za sprovođenje IPA III (član 5): 3. Finansijski sporazumi će obezbijediti uslove pod kojima će se dodijeliti pomoć IPA III, uključujući primjenljive metode sprovođenja pomoći IPA III, rokove sprovođenja, kao i pravila o prihvatljivosti troškova.

Podsjećaju se nacionalni organi korisnika da ugovori o velikim projektima moraju biti registrovani u aplikaciji IPA APP nakon dodjele.

Izvori finansiranja (Subjekt – Zemlja porijekla – Javno-privatno)	Iznosi finansiranja	% od ukupnog finansiranja

5.2. Javno nadmetanje

	<i>Da</i>	<i>Ne</i>
Da li ovaj projekat obuhvata državnu pomoć u bilo kojoj fazi, uključujući tokom rada kompletne infrastrukture?	(1)	

[(1) Ako je odgovor DA, objasnite kako su poštovana pravila nadmetanja. Dostavite mišljenje organa državne pomoći na engleskom jeziku.]

[Ako je odgovor ne, molimo vas da detaljno objasnite osnov za utvrđivanje da projekat ne obuhvata državnu pomoć]

5.3. Plan nabavke

Obezbijedite indikativni plan nabavki za ugovore koji će se sprovesti uz finansiranje EU. U slučajevima kada su ugovori već objavljeni u Službenom listu Evropske unije/TED, navedite referencu. Uvjerite se da je postignuta potpuna usklađenost sa rasporedom projekta kao što je navedeno u odjeljku 3.1. iznad.

Ugovor	Vrsta ugovora	Procijenjeni budžet u evrima	Postupak Vrsta	Predviđeni početak postupka nabavke	Predviđeni datum za potpisivanje ugovora	Procijenjeno trajanje ugovora
...			...		...	

6. Analiza osjetljivosti i rizika

6.1. Analiza rizika

6.1.1 Osjetljivost rezultata CBA

a) Navedite procentualne promene primijenjene na testirane varijable:

Testirana varijabla	primijenjena procentualna promjena
Ulaganje	
Rad i održavanje	

b) Prikažite procijenjeni efekat na rezultate indeksa finansijske i ekonomske uspješnosti.

Testirana varijabla	Varijacija finansijske stope prinosa	Varijacija finansijske neto sadašnje vrijednosti	Varijacija ekonomske stope prinosa	Varijacija ekonomske neto sadašnje vrijednosti

c) Kritične varijable

- Definišite koje su varijable identifikovane kao kritične varijable
- Navedite koji je kriterijum primijenjen.
- definišu vrijednosti prebacivanja kritičnih varijabli

6.1.2 Analiza rizika

Identifikujte glavne rizike (uključujući rizike po životnu sredinu i klimatske promjene), navedite koja vrsta analize rizika je izvršena.

Kategorija	Rizici	Vjerovatnoća (Velika/	Uticaj (Velika/	Ublažavajuće mjere
------------	--------	--------------------------	--------------------	--------------------

		Srednja/ Mala)	Srednja/ Mala)	
	Rizik 1			
	Rizik 2			
	Rizik #			

6.2. Uključivanje zainteresovanih strana

- a) Opišite zainteresovane strane i korisnike i kako su bili uključeni i konsultovani u fazi identifikacije i formulacije projekta.
- b) Da li postoji rizik za implementaciju projekta zbog otpora određenih zainteresovanih strana? Odrazite ovo u gornjoj tabeli.

7 ANEKSI

Navedite sve anekse prema zahtjevima i priloženim uz ovu aplikaciju.

8 POTVRDA NADLEŽNOG NACIONALNOG ORGANA

Potvrđujem da su informacije predstavljene u ovom obrascu tačne.

IME I PREZIME:

POTPIS:

ORGANIZACIJA:

DATUM:

ANEKS I:
IZJAVA ORGANA NADLEŽNOG ZA NADZOR MJESTA OD ZNAČAJA ZA ZAŠTITU PRIRODE

Odgovorni organ _____

Nakon pregleda prijave projekta _____

Koja treba da se nalazi na _____

Izjavljuje da nije vjerovatno da će projekat imati značajne efekte na lokalitet od značaja za očuvanje prirode na sljedećim osnovama (navesti naziv relevantnog(ih) lokaliteta, referentni broj, udaljenost projekta od najbližeg(ih) mjesta od značaja za očuvanje prirode, njegove ciljeve očuvanja i opravdanje da projekat (bilo pojedinačno ili u kombinaciji sa drugim projektima) nije vjerovatno da će imati značajan uticaj na očuvanje prirode (relevantni značaj prirode, administrativni značaj i administrativni uticaj) odluka (tj. odgovarajuća odluka o provjeri procjene)):

Stoga se odgovarajuća procena zahtjevana članom 6 (3) Direktive o staništima 92/43/EEZ nije smatrala neophodnom.

Priložena je mapa u razmjeri 1:100.000 (ili najbližoj mogućoj razmjeri), na kojoj je naznačena lokacija projekta kao i dotična *mjesta od značaja za očuvanje prirode*, ako ih ima.

Datum (dd/mm/gggg): _____

Potpisao: _____

Ime i prezime: _____

Svojstvo: _____

Radna organizacija: _____

(Nadležni organ za praćenje lokacija od *značaja za očuvanje prirode*)

Službeni pečat:

IPA III – Model identifikacionog lista operacije

(Koristi se za manje projekte³⁵ - najviše 6 stranica)

- 1) Naziv operacije:
- 2) Upravljačko tijelo:
- 3) Posrednička tijela odgovorna za sprovođenje Operacije:
- 4) Kompatibilnost i usklađenost sa Operativnim programom
 - 4.1 Naziv programa
 - 4.2 Naziv relevantne oblasti podrške
- 5) Opis operacije
 - 5.1 Doprinos ostvarenju Operativnog programa: *Opišite operaciju, njenu pozadinu, kako operacija doprinosi postizanju ciljeva Operativnog programa i relevantne oblasti podrške*
 - 5.2 Opšti cilj operacije: *Objasni u jednoj rečenici*
 - 5.3 Specifični ciljevi operacije: *Objasni u jednoj rečenici*
 - 5.4 Rezultati *(navedite rezultate ove operacije i kako su povezani sa višegodišnjim operativnim programima relevantnih oblasti podrške)*
 - 5.5 Indikativne aktivnosti:
 - 5.6 Pokazatelji: *Koristite pokazatelje koji su relevantni za akciju iz Okvira rezultata IPA III³⁶.*
 - 5.7 Indikativna lokacija(e):
 - 5.8 Trajanje: *Trajanje operacije ne može premašiti krajnji datum prihvatljivosti troškova koji je određen u Finansijskom sporazumu*
 - 5.9 Krajnji primaoci i ciljna grupa(e): *identifikaciju kategorije i grupa institucija, organizacija i socijalno-ekonomskih partnera koji će biti kvalifikovani za podršku u okviru svake aktivnosti.*
- 6) Aranžmani za sprovođenje
 - 6.1 Institucionalni okvir: *Institucionalni aranžmani predviđeni za sprovođenje operacije, npr. jedinica za koordinaciju operacija, upravni odbor, regionalne i/ili pokrajinske vlasti, tim za tehničku pomoć*
 - 6.2 Predložena struktura i metodologija praćenja: *Ko će biti odgovoran za praćenje operacije, kako će se operacija pratiti, koji će biti tok posla i linije izvještavanja*

³⁵ Pragovi za velike projekte navedeni su u Okvirnom finansijskom sporazumu o partnerstvu – čl. 16

³⁶ [SWD_2022_445_1_EN_document_travail_service_part1_v2.pdf \(europa.eu\)](#)

7) Dospijće

7.1 Potrebne procedure i ugovori za sprovođenje operacije i njihov redosljed:

Navedite vrste procedura (poziv za podnošenje predloga, direktna implementacija od strane nacionalnih institucija bez prethodnog poziva za podnošenje predloga, direktni sporazumi sa međunarodnim organizacijama, itd) i odgovarajućih ugovora (ugovori o bespovratnoj pomoći, ugovori o doprinosu sa međunarodnim organizacijama, usluge, nabavke, radovi, itd) za predložene aktivnosti, zajedno sa njihovim vremenskim okvirom i redosljedom, uključujući očekivani početak tendera, očekivani početak javnog nadmetanja i očekivani početak rada i njegovo trajanje. Dodajte obrazloženje za svaki navedeni modalitet sprovođenje, posebno u slučaju da su predviđeni direktna bespovratna sredstva ili sporazumi o doprinosima sa međunarodnim organizacijama.

7.2 Prateći dokumenti

Za svaku od vrsta procedura nabavke pomenutih u 7.1) molimo navedite koja prateća dokumenta su dostupna (tj. tenderski dosijei, projektni zadaci, tehničke specifikacije, pozivi za dostavljanje predloga, nacrt sažetka projekta), uključujući, ako je primjenjivo, za infrastrukturne projekte, studije dizajna, procjenu uticaja na životnu sredinu (EIA), analizu troškova i koristi (CBA) itd.

8) Rizici i pretpostavke

9) Održivost:

Uključite i detalje o održivosti Operacije, tj. da li će se i u kojoj mjeri postignute koristi/rezultati (učinci i ishodi) vjerovatno nastaviti i nakon perioda sprovođenja. Konkretno, ovaj odjeljak treba da obuhvati barem neke od ključnih faktora koji utiču na održivost, kao što su nivo vlasništva korisnika, njihovi institucionalni kapaciteti za upravljanje, resursi koje se obavezuju da obezbijede rad i održavanje rezultata kada se Operacija završi.

10) Rodna ravnopravnost i osnaživanje žena i djevojčica, jednake mogućnosti, Romi, manjine i ugrožene grupe (gde je relevantno):

Navedite kako projekat doprinosi promociji rodne ravnopravnosti i osnaživanju žena/djevojčica. Definišite da li je projekat rodno osjetljiv. Da li je sprovedena analiza uticaja na rodnu ravnopravnost? Ako jeste, ukratko navedite rezultate analize i precizirajte mjere koje su identifikovane radi obezbjeđivanja načela rodne ravnopravnosti. Ako nije, treba dati objašnjenje/opravljanje.

Molimo vas da identifikujete zainteresovane strane (javne i/ili nedržavne aktere) na koje najviše utiču pitanja kojima će se baviti ova akcija, njihove uloge i mandate i sva institucionalna, organizaciona i/ili pitanja kapaciteta koja će biti obuhvaćena akcijom. Posebnu pažnju treba posvetiti najugroženijim grupama – uključujući Rome – na koje bi akcija mogla pozitivno ili negativno uticati, uključujući rizike od nanošenja štete (ne samo u osjetljivim i konfliktnim okruženjima), kao i na aktere koji ih predstavljaju

11) Traženo finansiranje od Evropske komisije:

(Doprinos Unije ne bi trebalo da prelazi 85% na nivou oblasti podrške)

12) Sufinansiranje: (navedite očekivani ukupni doprinos prema izvoru)

13) Pregled budžeta:

(Indikativno, po vrsti postupka nabavke, uključujući procijenjene ukupne troškove, IPA doprinos, nacionalni javni doprinos i privatni doprinos)

- Samo za operacije uključujući infrastrukturne projekte -

14) Finansijska analiza i ekonomska procjena

(ako je primjenljivo – takođe pogledajte uputstva sadržana u odgovarajućem odjeljku 3.3.2 aplikacije za veliki projekat za referencu)

Predstavite ključne elemente finansijske analize, uključujući procijenjene operativne troškove i prihode, pristupačnost i finansijsku održivost predloženog ulaganja *ekonomsku analizu (uključujući korišćenu metodologiju, glavne nalaze i glavne troškove, koristi i indikatore kao što su socijalna diskontna stopa, ekonomska stopa neto prinosa i ekonomski odnos)*

15) Procjena uticaja na životnu sredinu

(iako je primjenljivo - pogledajte odgovarajuće odjeljke 4.3 i 4.4 prijave za veliki projekat za referencu) –

Navedite glavne uticaje na životnu sredinu i zdravlje ljudi koji se očekuju od projekta, kao i mjere koje će se preduzeti da bi se takvi uticaji izbjegli i/ili minimizirali. Napravite razliku između uticaja iz faze izgradnje, rada i stavljanja van pogona.

Da li je već data saglasnost za izradu ovog projekta?

Ako jeste, kog datuma?

Ako nije, kada je podnijet formalni zahtev za izdavanje saglasnosti i do kog datuma se očekuje konačna odluka?

Navedite nadležni organ ili organe koji su dali ili su dali ili će dati saglasnost za izradu. Sumirajte rezultate konsultacija sa zainteresovanom javnošću.

Da li je projekat klasa razvoja obuhvaćen:

	<i>Da</i>	<i>Ne</i>
Aneks I Direktive		
Aneks II Direktive		
Da li je za ovaj projekat urađena procjena uticaja na životnu sredinu?		
Nijedan od dva aneksa		

	<i>Da</i>	<i>Ne</i>
Da li je vjerovatno da će projekat imati (direktne ili indirektne) efekte, pojedinačno ili u kombinaciji sa drugim planovima ili projektima na lokacije uključene ili namjeravane da budu uključene u lokacije od značaja za očuvanje prirode		
Da li su ovi efekti značajno negativni, što zahtjeva mjere kompenzacije u skladu sa članom 6 (4) Direktive o staništima?		

Efekti na ekološki status vodenih tijela

<i>Da</i>	<i>Ne</i>
-----------	-----------

Da li projekat uključuje novu modifikaciju fizičkih karakteristika površinskog vodenog tijela ili promjene nivoa podzemnih voda koje pogoršavaju status/potencijal vodenog tijela ili uzrokuju neuspjeh u postizanju dobrog stanja/potencijala vode?		
--	--	--

16) Otpornost na klimu i ublažavanje klimatskih uticaja

[Pogledajte odgovarajući odjeljak 4.7 prijave za veliki projekat radi upućivanja na referencu.]

Objasnite glavne rizike u vezi sa klimom i kako će se oni rješavati. Ako je moguće, koristite indeks otpornosti zgrade. Objasnite primijenjenu metodologiju. Navedite identifikovane mjere prilagođavanja i način na koji su integrisane u projekat. Pojasnite da li je otpornost na klimatske promjene integrisana u EIA za projekat.

Navedite glavne uticaje na klimu koji se očekuju od projekta, kao i mjere koje će se preduzeti da bi se takvi uticaji izbjegli i/ili minimizirali. Napravite razliku između uticaja iz faze izgradnje, rada i stavljanja van pogona. Navedite klimatsku ranjivost projekta i koje mjere će biti sprovedene da bi se obezbijedila njegova klimatska otpornost